

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ



1787-1792 OSMANLI-RUS, AVUSTURYA HARPLERİ SIRASINDA İBRAİL KALESİ

HAKAN ENGİN

TEZ DANIŞMANI
YARD. DOÇ. CENGİZ FEDAKÂR

EDİRNE 2013

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAKAN ENGİN tarafından hazırlanan 1787-1792 OSMANL-RUS, AVUSTURYA HARPLERİ SIRASINDA İBRAİL KALESİ Konulu YÜKSEK LİSANS Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 12.-13. maddeleri uyarınca 10.06.2013 Pazartesi günü saat 11:00' da yapılmış olup, tezin Kabul edilmesine.....~~OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Mihai MAXİM	Kabul Edilmesine	Maxim
Prof. Dr. İbrahim SEZGİN	Kabul Edilmesine	İ. Sezin
Yrd. Doç. Dr. Cengiz FEDÂKAR (Danışman)	Kabul Edilmesine	C. Fedakar

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10004505
Yazar Adı / Soyadı	HAKAN ENGİN
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 18982846196
Telefon	5069866658
E-Posta	hakan_dyb@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	1787-1792 Osmanlı-Rus, Avusturya Harpleri Sırasında İbrail Kalesi
Tezin Tercümesi	1787-1792 Osmanlı-Rus, Avusturya Harpleri Sırasında İbrail Kalesi
Konu	Tarih
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Tarih Bölümü
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2013
Sayfa	187
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. CENGİZ FEDAKAR 16634647030 PROF. DR. İBRAHİM SEZGİN 54715575278 PROF. DR. MİHAİL MAXİM 18982846196
Dizin Terimleri	18. yüzyıl=18. Century ; 19. yüzyıl=19. century
Önerilen Dizin Terimleri	18. ve 19. Yüzyıl Kale Tarihi, Fiziksel Değişim, Askeri Yapılanma
Kısıtlama	36 ay süre ile 25.06.2016 tarihine kadar kısıtlı

Tezimin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımının tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

NOT: (Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

25.06.2013

İmza: 

Tezin Adı: 1787-1792 Osmanlı-Rus, Avusturya Savaşları Sırasında İbrail Kalesi

Hazırlayan: Hakan ENGİN

ÖZET

1538 yılında itibaren, Tuna nehri kenarında ve bu hat üzerinde önemli bir noktada olan İbrail Kalesi, Osmanlı idaresinde ve askeri organizasyonu içinde sürekli bir gelişme göstermiştir. Osmanlı Devleti, 1768-1774 yılları arasında cereyan eden ve Küçük Kaynarca antlaşması ile neticelenen Osmanlı-Rus savaşlarında büyük bir yenilgi almıştır. Bundan sonra, gittikçe güçlenen Rusya'nın oluşturduğu tehdit ile hudut boylarda büyük bir tahkim ve teçhiz faaliyetine girişmiştir. Kafkasya ile birlikte bu faaliyetin en önemli bölgesi, Tuna hattında olan savunma hatlarıdır. İbrail'de bu savunma hattının önemli bir parçasıdır. Kırım gibi Müslüman bir toprağın Rusya'nın eline geçmesi ve Avusturya ile giriştiği faaliyetlerin sonucu olarak 1787 yılında Rusya'ya ardından Avusturya'ya ilan edilen ve 1792 yılına kadar devam eden savaşta, İbrail Kalesi önceki dönemler göre önemi gittikçe artmıştır. Çünkü bu harp esnasında Tuna hattı üzerinde İsmail, Kili, Tulça, Maçin gibi, daha yukarı bölgelerde ise Özi, Hotin ve Bender Kalesi gibi büyük istihkâmlar Rus ordusu tarafından alınmasına rağmen İbrail kuşatıldıysa da alınamamıştır. Bu savaştan sonra da İbrail Kalesinin tahkim ve teçhizine devam edilmiş 1828-1829 yıllarında Rusya ile yapılan savaştan önce yeniden inşa edilmiştir. Çalışmamızın ana teması 1787-1792 seferlerinde İbrail'in tahkim ve teçhizi olmakla birlikte, Osmanlı idaresine girdiği andan itibaren tarihi ve kalenin fiziki olarak geçirdiği aşama bir önceki dönemlere göre karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler:

İbrail Kalesi, Tuna, Osmanlı, Rus, İaşe, organizasyon, savunma

Name of Thesis: Braille Fortress during the 1787-1792 Wars of Ottomans-Russian and Austria

Prepared by: Hakan ENGIN

ABSTRACT

Braille Fortress, located at an important nodal point on the bank of Danube, attained an important position in the administrative and militaristic organization of Ottomans after it had been conquered in 1538. Ottomans faced a devastating defeat before Russians in the war of 1768-1774, which ultimately ended with the Treaty of Küçük Kaynarca. Following this defeat, Ottomans commenced a policy of fortification and strengthening of border lines in an attempt to answer Russian expansionist policy. The most urgent territory is the defense line of Danube as well as Caucasian. For the Ottoman side, the battles between 1787-1792 against the Russian-Austrian alliance meant a revenge of the defeat at Crimea. Braille Fortress proved itself as a special nodal point of the Danubian defense line at those wars. It is just because Braille could not be conquered by Russians although they were able to conquest some important fortress like İsmail, Kili, Tulca and Maçın on the Danube, and some invulnerable fortress such as Ochakov, Hotin and Bender on the northernmost borders. Following this war Ottomans periodically continued to repair and strengthen the fortress. Just before the war against Russia in 1828-1829, Ottomans re-constructed the castle. The thesis in your hand focuses firstly on the repairing and strengthening of the Braille Fortress during 1787-1792 wars. And secondly it targets both militaristic organization and physical evolution of the fortress itself with the beginning of its conquest by Ottomans until the end of eighteen century.

Keywords:

Braille Fortress, Danube, Osmanlı, Russian, provisioning, defending

ÖNSÖZ

Osmanlı Tarihi içerisinde değerlendirildiğinde Kaleler; fonksiyonel olarak birçok işleve sahiptir. Bulunduğu bölgenin asayışı ve hudut boylarının güvenliği için birer karakol, savaş zamanlarında askerin kışlaması için birer garnizon, her şeyden önemlisi bu kalelerden bazıları bölge halkının yaşam standartlarının sağlandığı birer şehir niteliğindedir. Farklı arazi yapısı üzerinde farklı ölçülerle bina edilmiş özelliklerde olanları vardır. Bu kaleler bulunduğu bölgede hem hâkimiyet hem de stratejik olarak Osmanlı askeri ve idari unsurunun birer sembolüdür. Kale denilince askeri bir savunma mekanizması ilk olarak akla gelmesine rağmen, Osmanlı kalelerinin birçoğu etrafı surlarla çevrilmiş birer şehir niteliğindedir. Bu hattın içerisinde iç kale denilen ve daha çok askeri maksatlı kullanılan yapı ile şehri çevreleyen surlar arasında, askeri kışlalar mevcut olmasına rağmen bu bölge içerisinde; çarşı, cami, han, hamam vs. birçok sosyal unsuru içeren, Müslüman, Yahudi, Hıristiyan çeşitli dinlerden oluşan halkın yaşadığı birer yaşam alanıdır. Özellikle Tuna nehri üzerinde Osmanlı hâkimiyetinde ve kale-kent görünümünde, içerisinde birçok sosyal yapı ihtiva eden ve harp zamanlarında operasyonel manada askeri özelliklerinden istifade edilen bu kale-kentler; neredeyse her biri birer lojistik üs niteliğindedir. 1543 yılına kadar, Karadenizden Orta Avrupa'ya kadar uzanan Tuna hattı üzerinde olan tüm şehir ve kaleler Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve böylelikle Osmanlı Devleti açısından rakip devletlere karşı jeopolitik ve jeostratejik üstünlük kazandırmıştır. Bu durum ise Osmanlı Devleti ile savaşa girişen Habsburg, Avusturya, Rusya gibi devletlerin harp esnasında temel harekât noktaları olmuştur. Özellikle 18. Yüzyıl ortalarından itibaren gittikçe büyüyen Rusya, Osmanlı Devleti ile giriştiği tüm savaşlarda, Tuna hattında bulunan mevcut kaleleri ele geçirmeyi stratejik olarak temel hedef belirlemiştir. Bu manada Rusya'nın bu hedefi, aynı zamanda Osmanlı ordusunun tedarik noktalarını ele geçirmek gayesi taşımaktaydı. Çünkü bu hat üzerinde bulunan kale-şehirler aynı zamanda birer hububat deposuydu ve yine bu özelliğiyle Osmanlı Başkentinin erzak ihtiyacının önemli bir yüzdesi bu

bölge üzerinden karşılanmaktaydı. Tuna'nın Karadeniz'e döküldüğü yerden başlayıp, Kili, Karaharman, İsmail, Tulça, İsakçı, İbrail, Kalas, Maçın, Hırşova ve Silistre gibi birçok şehir bu hattın üzerinde mevcut kontrol noktalarının bu manada en önemli merkezlerindendi. İşte Rus tehdidinin yoğunluk kazandığı 18. Yüzyıl ikincisi yarısından itibaren Osmanlı Devleti buraları daha sıkı bir şekilde tahkim ve teçhiz etmişti. Çünkü bu bölge üzerinde bulunan her bir savunma mekanizmasının psikolojik olarak kaderleri birbirine bağlıydı. Dolayısıyla bu savunma hattında cereyan eden tüm savaşlar bir sonraki Kale'nin müdafaa şekline tesir edebilirdi.

İşte Tuna hattında mevcut kale-kentlerden İbrail Kalesi, Tez çalışmamızın ana noktasını oluşturmaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmalar, İbrail kalesinin 1538 ile 1543 yılları arasında Osmanlı hâkimiyetine girdiğine dair farklı görüşler mevcuttur.

Bu bağlamda Tezimiz, önsöz, giriş ve sonuç ile birlikte 3 bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde üzerinde durduğumuz konu kale-kentlerin tanımlandırılması ve mekânsal olarak ne şekilde bir coğrafi arazi üzerine bina edildiği ve yine Osmanlı Kalelerinin, askeri manada ne şekilde organize edildiği ile ilgili elde edebildiğimiz bilgiler ve arşiv vesikaları üzerinde tespit edebildiğimiz veriler ile değerlendirmeden oluşmaktadır. Bu kısımda ise üzerinde özellikle durduğumuz konu, Osmanlı askeri tertibatının kalelere ne şekilde yansıdığını yine hudut bölgelerde mevcut bir kaleden örnekleme yolu ile organize şeklidir. Diğer bir konu ise Muhafız Paşalar ile alakalıdır. Aslında kale komutanı olarak bilinen Dizdarlarv ile birlikte, bunlardan daha rütbeli ve hudut boylarda özellikle 18. Yüzyıldan itibaren sıklıkla harp zamanlarında “Muhafız Paşa” denilen Vezir, Vali veya Paşalar gibi yüksek rütbeli idarecilerin kale yönetimi üzerindeki sorumluluklarını ifade etmeye çalıştık.

Çalışmamızın 1. Bölümünde ise İbrail'in tarihi üzerinde yoğun bir inceleme yaptık. Burada amacımız herhangi bir şehir Osmanlı idaresine girdiğinde ne şekilde muhafaza ve idare edilip teşkilatlandığını, tespit edebildiğimiz bilgiler ve belgeler ile yapılan çalışmalarla karşılaştırmalı olarak anlatmaya çalıştık. Üzerinde durduğumuz öncelikli konu, İbrail Kalesinin Osmanlı idaresine girdiği ve üzerinde ihtilafli tartışmalar bulunan 1538-1543 yılları arasını detaylıca irdeledik. Tespitlerimizle bu

ihtilafli konuya dair katkıda bulunmaya çalıştık. Sonraki aşamada ise burada mevcut kalenin gelişiminden ve yine İbrail'deki yerli halkın nüfusuna dair bazı bilgiler verdik. Ardından İbrail tarihini ve kale ile birlikte savaşlarda geçirdiği safhaları anlatmaya çalıştık.

2. bölüm ise Tez Çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. 1787-1792 yılları arasında cereyan eden Osmanlı Rus ve Avusturya savaşlarında İbrail Kalesinin ne şekilde tahkim ve teçhiz edildiğini Osmanlı arşiv ve kaynaklarına dayanarak tahlil etmeye çalıştık. İbrail kalesi ile örneklendirmeye çalıştığımız Tuna hattı üzerindeki Osmanlı askeri organizasyonunun ne şekilde oluşturulduğunu ifade etmek öncelikli hedefimiz oldu. Savaşın sebeplerini ve Rumeli cephesinde cereyan eden çatışmaları anlattıktan sonra, İbrail'in bu tarihten kısa süre önceki durumunu ifade ettik. Sonrasında harp esnasında kaleye yapılan takviyede asker, mühimmat ve gıda temininin hangi yollar ve hangi aktörler ile buraya gönderilmeye çalışıldığını anlatmaya çalıştık. Bunu yaparken aynı zamanda bölgede asayişin ne şekilde sağlandığını da anlatmaya çalıştık. Sefer esnasında oluşabilecek nüfus hareketlerinin ve asker firarlarının, Tuna hattı üzerinde hangi yollarla kolaylaştığını ve hangi tedbirler ile engellenmeye çalışıldığını İbrail bölgesi ile özetlemeye çalıştık. Üzerinde durduğumuz en önemli konulardan biri ise, askeri savunma bağlamında mevcut kalenin top teknolojisine karşı ne şekilde güçlendirildiğini, muhasara esnasında tabya ve diğer mekanizmaların hangi tertibat ile organize edildiğini tespit etmeye çalıştık. Burada önemli bir durum; İbrail Kalesinin Tuna nehri ile arasındaki irtibatın ve kale surlarının Tuna nehrine kadar birleştirilmesini tespit ettiğimiz tamirat ve keşif defterleri ve diğer belgeler ile anlamlandırmaya çalıştık.

3. bölüm ise önceki bölümler ile bağlantılı olması sebebiyle, İbrail Kalesinin fiziki yapısı ile alakalıdır. Elimizde mevcut bulunan İbrail Kalesine ait 3 adet plan ve 1736 yılından itibaren yine bu kalenin tamirat ve muayeneleri esnasında, kalenin fiziki özelliklerine ve kale içerisinde mevcut bulunan askeri tesislere dair ipucu veren bilgileri Plan ile birlikte karşılaştırmalı olarak ele aldık. Kale savunma mekanizmasının ne şekilde yapılandırıldığının, fiziki boyutu üzerinde durmaya çalıştık. Burada üzerinde durduğumuz en önemli konu ise 1787-1792 savaşı esnasında kalenin mevcut durumunu yaptığımız çizimler ile birlikte, Kalenin

yaklaşık 25 sene sonra yeniden inşa edilmesiyle yeni hali ile eskisi arasında nasıl bir farklılık olduğunu yine karşılaştırmalı olarak anlamaya çalıştık.

Tarihi, gelişimi, sefer sırasındaki organizasyonu, son olarak fiziki anlamda Osmanlı Kalelerinin ne şekilde bir savunma anlayışı içerisinde olduğunu değerlendirilmesi çalışmamızın temel hedefidir.

Çalışmamız sırasında ve öğrencilik hayatımız boyunca üzerimizde emeği olan Trakya Üniversitesi Tarih Bölümünden Prof. Dr. İlker ALP ve Prof. Dr. İbrahim SEZGİN ve diğer tüm hocalarımıza teşekkür ederim. Ayrıca hiçbir zaman yardımını esirgemeyen ve beni yönlendiren Tez Danışmanım ve kıymetli büyüğüm Yrd. Doç. Cengiz FEDAKAR'a teşekkürü borç bilirim.

Tez çalışmam esnasında bilgilerine ve yardımlarına sık sık müracaat ettiğim değerli büyüğüm Sadık Müfit BİLGE ve Szilagyı SZİLÁRD'a, yine çalışmam esnasında yanımda olan ve yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Ayhan HAN, Güldane ÇOLAK, M. Ali KILIÇ, Burcu KURT ve Miraç TOSUN'a teşekkürlerimi sunarım.

İbrail ile ilgili önemli çalışmalarda bulunan ve bu konuda bilgi ve tecrübelerinden sıklıkla istifade ettiğim ve desteğini gördüğüm Prof. Dr. Mihai MAXİM Hoca'ya ve İbrail'de bizleri ağırlayan ve burayı görmemde büyük emeği olan İbrail Müzesi Müdürü Prof. Dr. İonel CANDEA'ya teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	22
OSMANLI HÂKİMİYETİNE GEÇİŞİNDEN 18. YÜZYIL SONLARINA KADAR İBRAİL'İN TARİHİ	22
A) OSMANLI İDARESİNDE ROMANYA VE COĞRAFYASI	22
B) 1538-1774 YILLARI ARASINDA İBRAİL	25
1) Boğdan Seferi Öncesinde Tuna Hattında Genel Durum.....	25
2) 1538 Boğdan Seferi Öncesinde İbrail.....	26
3) 1538 Boğdan Seferi ve Sonrası: İbrail'de Osmanlı Hâkimiyeti	30
4) 18. Yüzyıl Başlarından İtibaren İbrail'in Vaziyeti	54
5) 1768-1774 Osmanlı – Rus Harbi Sırasında İbrail.....	61
II. BÖLÜM	67
1787-1792 OSMANLI-RUS VE AVUSTURYA HARPLERİ SIRASINDA İBRAİL KALESİ	67
A) SAVAŞIN SEBEPLERİ VE GELİŞİMİ	67
B) İBRAİL KALESİNİN ASKER, İAŞE VE MÜHİMMAT DURUMU	77
1) Asker Sevkiyatı.....	77
2) İaşe.....	86
3) Mühimmat ve Cephane Durumu	95
4) Tedariği Zorlaştıran Faktörler.....	100
C) İBRAİL'DE SAVAŞ	102
1) Asker Kaçakları ve Alınan Tedbirler.....	102
2) Bölgede Asayiş ve Nufusun Korunmasına Yönelik Tedbirler	106
3) Garnizon Kale: İbrail	108
4) Kalenin Yenilenmesi	110
5) İbrail Kalesinin Rus Birlikleri Tarafından Muhasarası.....	118

6) Zıştovi ve Yaş Antlaşmaları ve Sonrasında İbrail'in Durumu.....	120
III. BÖLÜM	123
İBRAİL KALESİNİN YENİDEN İNŞASI	123
A) İBRAİL KALESİNİN BAKIM, ONARIM VE İNŞA İŞLERİNE AİT KEŞİF VE TAMİRAT DEFTERLERİNE BAZI ÖRNEKLER (1736-1792)	123
B) İBRAİL KALESİNİN YENİDEN İNŞASI	136
1) Plan	136
a) Ölçek.....	136
2) Plana Göre Kalenin İçinde Bina Edilen Yapılar.....	144
a) Yalı Tabyası.....	144
b) Hendek.....	145
c) Su Hendeği (Su sahrası).....	145
d) İç kale	145
e) Diğer Yapılar	146
f) Kalenin surları dışında kalan yapılar.....	147
SONUÇ	149
HARİTALAR	153
EKLER	155
KAYNAKÇA	162

KISALTMALAR

age	:Adı geçen eser
B	:Receb
bkz.	:Bakınız
c.	:Cilt
Ca	:Cemaziyelevvel
C	:Cemaziyelahir
ev.	:eviren
der.	:Derleyen
haz.	:Hazırlayan
L	:Şevval
M	:Muharrem
N	:Ramazan
nr.	:Numara
Ra	:Rebiülevvel
R	:Rebiülâhir
S	:Safer
s.	:sayfa
Ş	:Şaban
terc.	:tercüme
vd.	:ve devamı
vol.	:volume
yay.	:yayınlayan
Za	:Zilkade
Z	:Zilhicce

GİRİŞ

Osmanlı kalelerine ait Türkiye’de yapılmış sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Osmanlı askeri organizasyonunun temel taşlarından olan kaleler, aynı zamanda birer yerleşim yeridir. Dolayısıyla konu itibariyle düşünüldüğünde Osmanlı kalelerini anlamak, hem şehir oluşumunun hem de askeri teşkilatlanmanın önemli bir parçasını kavrayabilmekle doğrudan ilişkilidir. Askeri yapısı itibariyle bu kaleler, Osmanlı’nın savunma anlayışı ile birlikte, sahip olduğu coğrafya üzerinde benimsediği askeri taktik ve stratejisinin ne şekilde planlandığını göstermektedir. Asli fonksiyonu esas alınarak irdelenmiş Kale çalışmaları, bu bağlamda yok denecek kadar azdır. Var olan çalışmalar da yol gösterici bir nitelikte olmasına rağmen, maalesef Osmanlı Kalelerine yönelik çalışma ilgisi oluşmamıştır. Belki de bunun temel sebebi, kalelere ait çalışmaların sayısal olarak azlığı ve Osmanlı arşiv belgelerinin bu konudaki yoğunluğudur. Fakat bu zorluklara rağmen Osmanlı kalelerin asıl unsuru göz önünde tutularak yapılmış çalışmalar, sayısal olarak az olmasına rağmen hatırı sayılır bir boşluğunun kapanmasında önemli bir başlangıç sayılmalıdır. Tez çalışmamız ile doğrudan alakalı olmamakla birlikte, çalışmamız esnasında gerekli durumlarda kıyas yapabildiğimiz ve istifade ettiğimiz çalışmalar oldu. Bu manada Osmanlı Kaleleri ile ilgili yapılan çalışmalar; Kafkasaya’da iki önemli Osmanlı istihkâmı Faş¹ ve Anapa² kalesi, bolca arşiv kaynağı ve dönemin kronikleri değerlendirilerek tez çalışması olarak incelenmiştir. Hususi olmayıp, Macaristan’da³, Osmanlı- Habsburg sınırında⁴, Anadolu’da bazı Osmanlı kaleleri⁵ genel hatları ile değerlendirilmiş çalışmalarda mevcuttur. İsmi zikretmediğimiz ve kalelerle ilgili arkeolojik, mimari, şehir tarihi

¹ Mahir Aydın, *Kafkasya’da Osmanlı Tahkimatı ve Faş Kalesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yakınçağ ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İstanbul 1981

² Cengiz Fedakar, *Anapa Kalesi: Karadeniz’in Kuzeyinde Son Osmanlı İstihkâmı*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Programı, İstanbul 2010

³ Burcu Özgüven, *Osmanlı Macaristanı’nda Kentler, Kaleler*, Efe Yayınları, İstanbul 2001; ayrıca buradaki kalelere ait genel bilgiler için bkz. Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı’nın Macaristanı*, Kitabevi, İstanbul 2010

⁴ Gabor Agoston, *Savaş ve Serhad*, (Çev: Kahraman Şakul), Timaş Yayınları, İstanbul 2013; Mark L. Stein, *Osmanlı Kaleleri: Avrupa’da Hudut Boyları*, (Çev: Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası, İstanbul 2007

⁵ Eftal Şükrü Batmaz, *Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu’da Kalelerin Askeri ve İdari fonksiyonları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara 1989;

açısından değerlendirilmiş çalışmalar olmakla birlikte, bunların Osmanlı unsuru olanlarına yönelik kısıtlı sayıda, kısa ama önemli çalışmalarda vardır⁶. Fakat Tuna hattındaki Osmanlı kalelerine ait çalışmalar, Türkiye’de henüz hususi olarak çalışılmamıştır. Sadece Rusçuk şehrine yönelik genel bir çalışma⁷ içerisinde bir makale olarak hazırlanmış bir çalışma mevcuttur ve kapsadığı tarih geniş tutulmuştur. Herhalde Türkiye’de Tuna nehri kıyılarında hususi olarak çalışılmış tek Osmanlı kalesi, tez konusu olarak seçtiğimiz İbrail kalesidir. Yukarıda adını zikrettiğimiz az sayıda fakat Osmanlı Kale-kentlerinin anlaşılması bakımından önemli olduğunu düşündüğümüz çalışmalar ile tez çalışma konumuz arasındaki en önemli fark; İbrail kalesi ile örneklendirmeye çalıştığımız bir Osmanlı kalesinin tarihi süreç içerisinde gelişimi, fiziki dokusu, şehir olarak durumu ve tüm bunlarla birlikte en önemlisi ve tezimizin ana teması, askeri manada ne şekilde organize edildiğini bir savaş sırasında topyekün değerlendirmeye çalışmamızdır.

Osmanlı Arşiv kaynaklarında Kalelere Ait Tasnifler

Osmanlı devleti kendi bürokrasisi gereği siyasi, mali, askeri, diplomatik vs. her konuda cereyan eden hadiselerin zabtı, kayda geçirebilecek tüm işlemlerin dökümünü gösteren ve yüzyıllar sonra bile elimize ulaşabilen kayıtları bürokratik işlemci bir gelenekle kayda geçmişlerdir. Bu suretle Osmanlı tarihi ile ilgili çalışma yapan araştırmacıların herhangi bir konuda sıkça ve yoğun bir veri tabanı oluşturabileceği belge dökümüne ulaşabilmesi bu suretle mümkündür. Ancak Osmanlı kaleleri ile alakalı tasnifler standart bir bölümde olmadığı gibi konu başlığı ile ifade edilmiş birçok tasnif içerisinde Osmanlı kalelerine ait bilgiler bulabilmek zor değildir. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşından sonra Rumeli ve Balkanlardaki yoğun askeri faaliyetler çalışmamız açısından değerlendirme yapabileceğimiz bu bölgeler için yoğun bir şekilde bürokratik işlemlerin olduğunu görmek mümkündür. Stratejik bakımdan Tuna havalsinin Osmanlı devleti için ekonomik, askeri ve transit

⁶ 19. Uluslararası Kaleli Kentler Sempozyumu: *Savunma Hatlarından Yaşam Alanlarına Kaleler*, (Haz: Aziz Elbas-Ahmet Erdönmez-Eser Çalığı), Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa 2010

⁷ Meryem Kaçan Erdoğan, “Rusçuk Kalesi”, *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Rusçuk*, (Ed: Meral Bayrak Ferlibaş), Yeditepe, İstanbul 2012

taşımacılık ve daha birçok konuda bölgedeki diğer Devletlere nazaran büyük bir avantaj içerisinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu suretle Tuna nehri üzerinde bulunan Osmanlı kalelerinin oluşturduğu savunma hatları, gittikçe gelişen Rus tehdidi karşısında aktif bir hareketlenme, buna paralel olarak yoğun bir bürokrasi işlemlerinin olduğunu görmek çok zor olmayacaktır. Başbakanlık Osmanlı arşivinde mevcut olan verilerin sıklığı ve tasniflerdeki yoğunluk ve üzerinde durmaya çalıştığımız bu bölge üzerindeki kalelerin yoğun bir hareketliliğin olması Kale tarihi çalışmak isteyen bir araştırmacının işini zorlaştırdığını söylemek bu suretle yanlış olmayacaktır. Örneğin: Osmanlı arşivinde “*Büyük Kale defterleri* (D.BKL. d) ve *Küçük Kale defterleri* (D.BKL. d)” şeklinde tasnif edilmiş bilgi ve belgeler büyüklü küçüklü tüm kalelerin erzak, cephane, tayinat, tahkim ve onarım işleri, kalelerde görevli olan personelin mali işleri hakkında geniş bir envanteri olan tasniftir. Bu kaleler içerisinde görevli olan askerlerin mevacib kayıtları, sayısı, yiyecek, içecek, barınma ve korunma ihtiyaçlarının veri tabanını oluşturan BAB-I DEFTERİ tasnifi içerisindeki “*Yeniçeri Kalemî Defterleri* (D.YNÇ. d)”, yine bu kalelerdeki cephanelerde mevcut mühimmatları gösteren ve aynı tasnif içerisindeki “*Baş Muhasebe Cebhane-i Amire Kalemî defterleri* (D.BŞM.CBH.d)”, kalelerin bina ve tamir işlerinin bilgisine ulaşabildiğimiz “*Baş Muhasebe Bina Eminliği Kalemî Defterleri* (D.BŞM.BNE.d)”, kalelerdeki görevli ve personel atamaları hakkında “*Ruûs Kalemî defterleri* (A.RSK.d), kalelerin plan,proje ve krokisi için “*Plan, Proje ve Krokiler* (PLK.p)⁸, yine kalelere ait neredeyse bir çok konu başlıklı bilgilere ulaşabileceğimiz “*Baş Muhasebe Kalemî Defterleri* (D.BŞM.d)”, sadece kalelere mahsus olmamakla birlikte kalelerin atama, mevacib, erzak, nakil, ve daha birçok mali kayıtları ihtiva eden “*Mevkufat Kalemî Defterleri* (D.MKF.d)” ve “*Maliyeden Müdevver Defterler* (MAD)”, siyasi, askeri, mali vs birçok konuyu ihtiva eden “*Divan-ı Hümayun Mühimme Defterleri* (A.DVN.MHM.d)”, ayrıca yine konu sınırlaması olmaksızın birçok devlet görevlisine gönderilen hükümleri içeren “*Ahkam Defterleri*”, ve “*İbnül Emin* (İE)”, “*Kamilkepeci* (KK)”, “*Ali Emiri* (AE)”, “*Hatt-ı hümayunlar* (HAT)”, “*Muallim Cevdet tasnifi* (C)” içerisinde Osmanlı Kaleleri hakkında birçok bilgiye ulaşabileceğimiz gibi,daha adını zikredemediğimiz

⁸ Bu tasnif birkaç seneden beri düzeltilmek ya da yeniden tasnif edilmek üzere kapatılmıştır

başka birçok tasnif içerisinde kalelere ait bilgilere ulaşabilmemiz mümkündür. Hal böyle olunca Kaleler ile alakalı bilgilere ulaşmanın zorluğu aşikâr hale geliyor, bu suretle derleyici ve toparlayıcı bilgileri elde edip, ilmi bir sonuca ulaşabilmek için uzun ve zor bir araştırma yapmak gerektiği gibi Osmanlı Arşivlerindeki tasnif çeşitlerinin de iyi bilinmesinin gerekliliği, araştırmacının işini hayli zorlaştırıyor. Dolayısıyla böyle bir zorluk Osmanlı Kaleleri ile ilgili çalışmaların yapılmasına mani bir durum oluşturduğu için birçok araştırmacı bu konu ile alakalı akademik bir çalışmadan kaçıyor.

Tanım Olarak Kale

İnsanoğluna barınma içgüdüsünün verdiği doğal endişe ile korunma ihtiyacının ortaya çıkardığı tepki; ağaç kavuklarından mağaraya, basit ama korunaklı evlerden topluca yaşama kültürünün meydana getirdiği kentsel yapıya ve bu yapının da korunması için aşama kaydederek fiziki olarak etrafı taş duvarlar ile çevrili bir savunma mekanizması oluşmasını sağlamıştır. Öncelik; barınma ve korunma ihtiyacının kendisini göstermesi; nüfusun artması, buna paralel olarak birlikte yaşamın verdiği zorunlu dayanışma; bu dayanışmanın da korunma ihtiyacı zamanla, savunulabilecek ve kendinden doğal, nehirler ve bataklıklar ile çevrili veya dik bir dağın tepesinden⁹, sonraları etrafı surlarla çevrili tahkimatı yüksek aynı zamanda yaşam alanını da kapsayan büyük kentlerin ortaya çıkmasına sebep gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. “Savunma, daimi bir şekilde saldırganlığa karşı tepki olarak ortaya çıkmıştır” teorisini haklı çıkaracak gerekçe eski çağlardan itibaren ilk çiftçilerin kendilerini, yiyeceklerini ve su kaynaklarını kim olduğunu bilmedikleri düşmanlarından korumak için “Kale” olarak da kabul edilen¹⁰ istihkâmların

⁹ Niccolo Machiavelli, *Savaş Sanatı*, s.240, (Çev: Berna Hasan), Özne yay. İstanbul 1999.

¹⁰ Lut Gölü yakınlarındaki Eriha bölgesinde yapılan arkeolojik kazılar neticesinde elde edilen bilgilerin durum tespiti için bkz. John keegan *Savaş Sanatı Tarihi*, s.109, (Çev: Füsün Durker), Sabah yayınları; Örnek olarak gösterilebilecek bilgiler: Orta Anadolu’da Güvercin kayası adı ile adlandırılan yerleşim yerlerinin; yapılan kazılar neticesinde M.Ö. 6. Bin yılın sonlarına ait bulgular yüksek bir kayalığın üzerinde çeseye hâkim bir konumda, “Sur” şeklinde bir duvar ile çeselenmiştir. Bilgi için bkz. Necmi Karul, “Tarih öncesi Anadolu’da Savunma ve Çevirme Sistemleri”, *19. Kaleli Kentler Sempozyumu*, s.34-39, Bursa, 8-11 Ekim. Ayrıca Batı Anadolu bölgesinde M.Ö. 2400-1800 yılları arasında ilk Tunç Çağı döneminde bu bölgede yerleşim sayısının azaldığı, buna karşılık yerleşim yeri büyüklüklerinin büyük oranda arttığı, yani merkezi

yapıldığıdır. Savunma mekanizmasını oluşturan askeri yapıların çeşitliliği, önceleri sıklıkla kendini gösteren “Palanka” adı ile adlandırılan genelde dört köşe bir fiziki yapı içerisinde olan, büyük kütüklerin içlerine kum vb. dökülmesiyle şekillenen askeri yapıların dayanıksızlığı¹¹, yeni savunma anlayışını da beraberinde getirmesini gerekli kılıyordu. Ateşli silahlar, Barut ve Top teknolojisinin gelişimi belli aralıklarla bu gelişmeye karşı bir savunma sistemi oluşturma gayretine ön ayak olmaktaydı. Yapı itibarıyla Palankalardan çok daha kuvvetli ama farklı amaçlar için kullanılan “Hisar” diye adlandırdığımız havale tipindeki müstahkem yapılar, daha çok kontrol noktalarında güvenlik, askeri taşımacılık vs durumlar için kullanılmaktaydı. Hisar ve buna benzer yapılar aynı zamanda birer karakol, bazen mühimmat deposu ve bazen de hapisane olarak kullanılıyordu. Asıl üzerinde duracağımız “Kale” diye adlandırdığımız ve aynı zamanda kentsel bir görünüm arz eden günlük yaşamın askeri fonksiyonlarla iç içe girdiği fiziksel yapılar olacaktır.

Kale (müstahkem mevki); işlevsel olarak güvenlik; yapısal olarak mimari ve insan unsuru olarak “iskân”ın devamlılığı¹² prensibi göz önünde tutularak eski çağlardan itibaren savunma ve yerleşim biriminin temelidir. Farklı bir görüş: yalnızca saldırılardan korunacak yer değil aynı zamanda etkin bir savunma yapılabilecek, saldırganları uzakta tutabilecek ve karşı hareket yapılabilecek fonksiyonları olan askeri ve çevresi ile ilişik bir ortak yaşam alanıdır¹³. Bu tarzda kale-kent görünümündeki yapılarında buldukları mevkinin stratejik konumu da sıradan bir savunma mekanizması gibi olduğu da gözden kaçmayacak bir husustur.

yerleşim yerlerinin ön plana çıkarak insanların kentlerde toplandığı tesbit edilmiştir bkz. Rüstem Arslan “ Batı Anadolu Tunç Çağı Kaleleri Troia” yine aynı sempozyom bildirleri arasında s.34-38. Benzer bilgiler için bkz. “*Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyomu*” Ankara 2012

¹¹ Olga Ziroevic, “Palanga”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, s.44, sayı 48, Ağustos 1787. Ancak bahsedilen fiziki yapının stratejik bölgelerde değiştiğini söylemek yerinde olacaktır.

¹² Tuncer Baykara, “Anadolu’nun ilk Türk İskânında kaleler”, *12.Türk Tarih Kongresi*, C.3, s.664, TTK, Ankara 1999

¹³ J.Keegan, *a.g.e.*, s.109; örnek olarak 16 yüzyılda Vidin, Silistre, Varna gibi Osmanlı şehirlerinde sayıları değişken olmakla beraber, kale içerisinde hamam, cami, kilise vs ortak yaşam alanlarında varlığı ile nüfusu değişken aynı zamanda askeri birliklerin bulunduğu şehirselleşmiş bir görünüm içerisindedir. Bkz. Michiel Kiel, “16. Ve 19. Yüzyılda Avlonya, Vidin, Varna ve Silistre Örnekleri ile Osmanlı Türk Savunma sistemli şehirleri Tarihi ve Gelişimi”, *19. Kaleli Kentler Sempozyomu*, s.291-295,

Mekân Seçimi Olgusunun Kale veya Kale-kentlere Yansıması

Daha önce de belirttiğimiz gibi Kaleler, inşa edildikleri bölgelerin Bataklık alanlar ve nehir kenarlarında, dar geçit boğazlarda ve yolların kavşak noktalarında, yüksek ovalarda ya da yüksek dağların tepesinde¹⁴ stratejik açıdan savunma yapılabilecek bir mekân tasarımı yaratılmaya çalışılıyordu. İleri Karakol, askeri malzemelerin depo edildiği, hapisane¹⁵, gözetleme ve haberleşmeyi kolaylaştıracak Kaleler gibi aynı şekilde kentsel olgununda geliştiği Kalelerin aynı döngü içersinde, stratejik konumuna ve taşıdığı iktisadi kapasiteye göre değişen bir anlayış ile mekân seçimi yapıldığı görülmektedir. Ortaçağ'da en önemli ticaret merkezlerinden biri olan Irak'taki Musul Kalesi, Dicle nehri üzerinde ve tarihi ticaret yollarının kavşağı üzerinde kurulmuştu¹⁶. Anadolu'da Erzurum Kalesi askeri ve ticari yolların düğüm noktasında olmakla beraber yine savunma mekanizmasına uygun bir coğrafyada, kara-su yatağına yakın bataklık, su temininin kolaylıkla sağlanabileceği dağların eteğindeydi¹⁷. Doğu Karadeniz'de Artvin'e bağlı Şavşat Kalesi iki dere arasında kavşak bir noktadaydı¹⁸. Mora Yarımadasında Anavarin kale-kenti 16. Yüzyıl sonlarında Osmanlı-Avrupa deniz rekabetinin kritik noktaya geldiği bir dönemde stratejik konumu yüksek ve aynı zamanda doğal bir liman özelliği taşıyordu¹⁹. Orta Avrupa'da Belgrad Kalesi; Yolların, Tuna, Sava Drava ve Tissa nehirlerinin buluştuğu kavşak bir noktada önemli bir mevkiye²⁰, Silistre, Vidin, İbrail, İsmail ve daha birçok kale-kent gerek stratejik ve gerekse ekonomik birçok iktisadi canlılığın

¹⁴ 1288 yılında Osman Bey tarafından kuşatılan Karacahisar Kalesi, bulunduğu mevkinin tepesinde, Porsuk Çayı kenarında, Eskişehir Ovasını, Eskişehire gelen yolları ve Porsuk vadisini gözetebilecek bir mevkiideydi. Bkz. Halime Doğru, "Osmanlı Kroniklerinde Karacahisar Kalesi ve Karacaşehir'in Yer Değiştirmesi", 5. *Ortaçağ Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Hacettepe Üniversitesi, 19-20 Nisan 2001

¹⁵ Çanakkale Boğazında Fatih Sultan Mehmed zamanında inşa edilen Seddülbahir aynı zamanda hapisane olarak kullanılıyordu. Ayrıca yine kale-kent görünümünde olan İbrail, Silistre vs şehirlerde de Hapishane mevcuttu. Çanakkale boğazı üzerinde inşa edilmiş kalelere ait bilgiler için bkz. E.Hakkı Ayverdi-İ.Aydın Yüksel, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, Baha Matbaası, İstanbul 1976; İsmail Utkular, "Çanakkale Boğazında Fatih kaleleri", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul 1953

¹⁶ Suphi Saatçi, "Irak ve Suriye Kaleleri", 19. *Kaleli kentler Sempozyumu Bildirileri*,

¹⁷ Gürsoy Yılmaz, *Ortaçağ'da Erzurum-Kars Kaleleri*, s.11, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2000

¹⁸ Osman Aytekin, "Artvin Kale ve Kuleleri", 9. *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 21-23 Nisan 2005, Erzurum

¹⁹ Gülsün Tanyeli, "Bir Osmanlı Kale-Kentinin Yapımı: Anavarin Örneği", *Prof. Doğan Kuban'a Armağan*, Eren Yayınları

²⁰ Burcu Özgüven, *Osmanlı Macaristanında Kentler ve Kaleler*, s.9, Ege Yayınları. İstanbul 2001

olduğu, aynı zamanda ulaşım kolaylığının da sağlandığı Batı Karadeniz kıyıların Orta Avrupa'ya kadar uzanan Tuna nehri üzerinde kurulmuştu. Karadeniz'in kuzeyindeki savunma hatları, Azak Denizinden başlayarak Kuban nehri boyunca uzanan bir hat ile küçük büyük kaleler zincirine dayanmaktaydı. Bu kalelerin çoğu olası bir saldırıda muhasaracı kuvvetlerin lojistik sıkıntılarını artırmak ve müdafî kuvvetlere ise savunmada kolaylık sağlayabilecek dağlık ve bataklık bölgeler ile çevriliydi²¹. Kuzey Kafkasya'da Anapa kalesi Kırım'a yakın ana karanın Karadenize girintisi üzerinde kuşatılması zor ve savunulması kolay bir kale görünümündeydi²². Yine stratejik ve askeri açıdan önemli bir üs olan Ankara kalesi; Anadolu'da ticaret yolları üzerinde merkezi bir noktada olmakla beraber aynı zamanda nehre yakın bir bölge seçilerek inşa edilmişti²³. Örnek sayısı artırılabilir daha birçok kalenin aynı anlayış ile tahkim edildiğini söylemek yerinde olacaktır. Bu şekilde inşa edilmiş ya da aynı bölge üzerinde yeniden yapılandırılmış savunma sistemlerinin, en kısa bir ifade ile gündelik hayatın korunması, ekonomik kazanç, stratejik hedef ve merkezi bir idari sistem içerisinde sağladığı kolaylıklar olmalıdır.

Kale veya Kale-Kent Savunma Mekanizmalarının Fiziki Yapısı ve Askeri Fonksiyonları

Genel hatları ile bir kale; sürekli kalın bir duvar (sur veya beden), duvar boyunca dizilen aralıklı burçlar²⁴ (sonraları Tabya), İç kale ve varsa Yalı Tabyasından oluşur, duvarlar genellikle taş ve tuğladan yapılarak "Horasan Harcı"²⁵ denilen bir yöntemle örtülürdü. Doğru şekilde uygulandığı takdirde, duvarlar top mermilerine karşı neredeyse tam koruma sağlardı. Bu teknik, kale duvarlarını destekleyen sütunların ana harcı hazırlanırken, kum yerine elenmiş tuğla tozu ile

²¹ Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Çağında Kafkasya 1454-1829*, s.360, Kitabevi Yayınları. İstanbul 2012

²² Cengiz Fedakâr, *a.g.t.*, s.1,

²³ Adnan Gürbüz, "16. Ve 17. Yüzyıllarda Ankara Kalesi", *Tarihte Ankara Uluslar arası Sempozyomu*, s.140, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Enstitüsü, Ankara 2012

²⁴ Ali Boran, "Osmanlı Dönemi Kale Mimarisi", s.347, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.10, Yeni Türkiye, Ankara 1999

²⁵ İran'daki kireçli toprağın gül rengine çalan tonu nedeniyle "Horosani" adı verilmiştir; R.Murphey, *a.g.e.*, s.137

kireci karıştırmak suretiyle oluşturuluyordu ve bu teknikle yapılan duvarlar ancak çok yakından açılacak top ateşiyle delinebilmekteydi²⁶.

Mekânın coğrafi özelliklerine göre şekillenen Kale veya Kale-Kent olgusunun öncelikle bölgenin stratejik durumuna ve az önce bahsettiğimiz savunma anlayışına uygun bir bölge üzerinde inşa edildiği görülmektedir. Fiziki açıdan eğime, kıvrıma ve su ihtiyacının kolay bir şekilde karşılanabilmesi gerekliliğine göre sıklıkla nehir ve deniz kenarlarında inşa edilmesine dikkat edildiği aşîkârdır²⁷. Tuna üzerinde bazı Kalelerin su ihtiyacının nehirden beslenmesini, salt suyun kent içersindeki ihtiyacının giderilmesi olarak düşünmek yeterli olmayacaktır. Çünkü savunma hattını savunmak için oluşturulan “*hendek*” sistemi ve bunun da önünde muhasara kuvvetlerinin kale surlarına yaklaşmasını engellemek ve yine kale surlarını dövmek ve gedik açmak için kullanılacak top atışlarının etkisini azaltmak, bu sayede topun mesafesini uzak tutmak²⁸, mümkün merteye geniş ve derin bir şekilde kazılan “*Su Hendeği*” bulunmaktadır. Asıl hendek ve önüne su hendeği yapılması işlemi aynı zamanda topların dövmeye yetmediği ya da kale surlarında gedik açmayı kolaylaştıracak bir askeri müdahale, aynı zamanda kalelerin muhasara ve müdafaa hareketlerinin tam bir strateji savaşları olduğunu gösteren “*Lağım yollarına*”²⁹ da engel teşkil ediyordu. Bu sayede hendek çukuru ve su hendeği; sağlam bir kale surlarının oluşturacağı bir engelleme sistemi ile muhasaracı kuvvetlerin işini zorlaştırmış olacaktı³⁰. Aslında hendek hattı en basit bir Palanka denilen savunma sisteminde bile mevcuttu. Ancak kale ve palankaları muhafaza etmek, gelişen top teknolojisi karşısında mevcut fiziksel yapısı yetersiz kalmaktaydı. Ortaçağ’ın kuvvetli top atışlarına yenik düşmüş mimari yapısı, 16.yüzyıldan itibaren yerini

²⁶ R.Murphey, *Osmanlı’da Ordu ve Savaş: 1500-1700*, s.137, (Çev: Tanju Akad), Homer Kitabevi, İstanbul 2007

²⁷ Anapa ve İbrail kalesinin fiziki özellikleri, İbrail düz bir alan üzerinde dairesel bir alan, Anapa kalesi ise çok daha kıvrımlı bir görüntü içersindedir

²⁸ Topların tahrip gücü ve örneklerine daha detaylı bilgi için bkz. Jeremy Black, *Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Osmanlı Savaş Sanatı*, (Çev: Yavuz Olgun), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003; Gabor Agoston, *Osmanlı’da Strateji ve Askeri Güç*, Timaş yayınları, İstanbul 2012

²⁹ Lağımçı kuvvetlerin örnek metodlarına önemli bilgiler 2.Viyana Muahasarası sırasında (1683-1689) Osmanlı esiri olan meşhur G.Marsilli vermektedir. Bu tarihlerde Osmanlı ordusunun savaş düzeni, hareket halinde iken bile kale muhasarası sırasında verdiği bilgiler, ayrıca önceki tarihlere ait örnekleri ile lağım bağlama tekniğiyle ilgili verdiği bilgiler önemlidir. Bkz. Graf Marsilli, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Zühur ve Terakkisinden İnhitatu Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, s.227-241, (Çev: M.Kaymakam Nazmi), Erkan-ı Harbiye Matbaası, Ankara 1934

³⁰

“*Trace Italienne*” adıyla tanınan “*Yıldız Tabya*” diye bildiğimiz top atışlarına çok daha fazla dayanıklılık gösteren mimari açıdan da mükemmel bir zariflikte olan Tabyalı sisteme bırakmıştı³¹. Bu sistem yüksek taş duvarlı kaleler yerine, toprakla desteklenen, daha alçak duvarlar ve kuleler inşa edilerek savunma hattını da kolaylaştıracak bir görüş hattı oluşturmaktaydı³². Bu sayede, tahkim edilen kalelerin aynı zamanda *burç* denilen, kale surlarından daha yüksek ve genelde dairesel bir kıvrım ile şekillenmiş yapının da yerini üçgen şeklinde, savunma ateşinin ulaşamadığı kör noktaları da ortadan kaldırarak görüş açısını daha da kolaylaştıran³³, Tabyalı³⁴ sistem almış oluyordu. Hendekler genişletilerek burçlar ve kale duvarlarının alçaltılması ve hendek çukuru ile onun önünde su hendeği, su hendeğinin önünde de kale surlarından biraz daha alçak set duvarlar³⁵ inşa edilerek “*Dış kale*” dediğimiz kale surları ile birlikte daha mükemmel bir savunma çizgisi oluşturulmuş oluyordu. Önemli bir detay; muhtemelen uzun menzilli topların kale surlarına darp etkisini kırmak için düşünülmüş, yerden yüksekliği dik bir şekilde olan kale surları yerine, artık kalenin iç taraflarına doğru daha eğimli bir şekilde inşa ediliyordu³⁶. Standart kale duvarlarının üst tarafındaki dişli aralıklar, kale müdafilerinin muhasara kuvvetlerine ok, mermi vs. silahlar ile savunma refleksi olarak inşa edilmiş “*Mazgal siperleri*” ve aralarındaki açıklıklara da “*Mazgal*”

³¹ Mark L.Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa’da Hudut Boyları*, s.27-28, (Çev: Gül Çağalı Güven), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007

³² *Aynı eser* s.29

³³ *Aynı Eser*, s.30

³⁴ Genel olarak bir tabya, iki ön ve iki yan cepheden oluşmakta ve iki bölümde bir perde hattıyla birbirlerine bağlanmaktadır. Tabya cephelerinin ve perde hatlarının üzerinde sıralanan savunma birlikleri, silahlarıyla “şev”de bulunan düşmanı geri püskürtmekte daha avantajlı konumda bulunurlar. Tabyaların asli hattında bulunan ölü ara ölü açılar, perde hattını örten ay tabyalardan dövülürler. Savunma topları üstü açık olarak tabyalara yerleştirilirler. Tabyaların planlamaları yapılırken, tüm ölü açıları kaldırılmaktadır. Tahkim profili düşman ateşinden korunan ve hendekten çıkan toprak seviyesi duvarıyla top ateşine direnmede yeterince dayanıklıdır, şeklinde tanımlanmıştır. Bkz. Eftal Şükrü Batmaz, “Osmanlı İmparatorluğunda Savunma Sistemi Olarak Tabya Mimarisi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.6, sayı 27, Erzurum 2007.

³⁵ BOA, HAT 594/29197; Yergöğü kalesi duvarlarının bir kesiti olarak verilen planda, kale önündeki hendeğin biraz daha önündeki set duvar. Bkz. Ek.1.

³⁶, Yergöğü kalesine ait haritanın bir kesitinde kapı ile birlikte kale duvarlarına ait detaylar göze çarpmaktadır. Plana göre kale duvarları, kalenin iç tarafına doğru hafif bir eğim verilerek inşa edilmiştir. Bu örneğe İbrail kalesinde de rastlanmaktadır. Kalenin planını anlatırken daha detaylı bir değerlendirme yapılacaktır. Ayrıca L.Stein her ne kadar Osmanlı devleti kale inşa ederken, bu hususlara dikkat etmediklerinden bahseder. Ancak 18. Yüzyıl başlarından itibaren bu tarzda Osmanlı istihkâmları sıklıkla artmaya başlamıştır. Var olan kalelerin tamiri ve yenilenmesi şeklinde bir yapılanma takip edilerek tabya sayıları artırılmış kale-kentler daha da genişletilmiş ve kuvvetlendirilmiştir. 18. Yüzyıl sonlarına doğru bu şekilde tamirat ve tadilat çalışmaları artmakla beraber gerektiğinde Asupalı mimarlardan istifade edilmiştir.

denilmektedir ki³⁷ bunlarda kale duvarlarındaki eğime paralel olarak öncekiler gibi dikine değil, kale duvarlarından daha eğimli bir şekilde inşa edilmiştir³⁸. Bunların arkasında askerlerin durması ve rahatça dolaşabilmeleri için yapılmış düzlüklerde “*Seğirdim Yolları*” olarak adlandırılmakta, bu suretle savunma ateşi açanlara kolaylık oluşturmaktaydı. Bu şekilde bir tahkimat önünde savaşmak muhasaracılar için oldukça zor görünmekteydi ve kuşatma savaşı eskiden olduğu gibi daha fazla insan gücü ve daha fazla işçilik gerektirmekteydi. 17. Yüzyıldan itibaren bu tekniğin mühendisler tarafından gittikçe mükemmelleştirilmesi, Tabyalı sistemleri mühendislik harikası haline getiriyordu ki kuşatma mühendisliğinde de bazı yeni ve gelişmiş ilkeler yaratılmasını zorunlu kılıyordu³⁹.

Dış kale olarak tanımlanan ve şehri çevreleyen hat, yalnızca tabya ve kale duvarları ile şehrin savunması sağlanmıyordu. Muhasara hattının, kale surlarına yönelik tahrip etme faaliyetlerini “*Lağım Yolları*” denilen yer altından tüneller kazarak kale surlarına gedik açma teşebbüslerine karşı aynı faaliyet savunma hattında da aynı şekilde mevcuttu. Savunma hattı, böyle bir teşebbüse muhasara kuvvetlerinin lağım yolarını kapatmaya çalışarak karşılık verirlerdi⁴⁰. Ayrıca kale surları üzerinde inşa edilmiş “*Kule*⁴¹” denilen gözetleme ya da atış menzili oluşturması için müdafilere, sur seviyesinden daha yüksek bir yapı da mevcuttu. 1638 yılında Osmanlı Ordusunun Bağdat Kalesinin kuşatmaları sırasında kale ile ilgili önemli bir bilgi; yaklaşık olarak 27.300 adımlık kale surları boyunca toplam

³⁷ Hamza Gündoğdu, *Kaleler ve Kuleler Kenti Ardahan*, s.37, Ardahan Valiliği Kültür Yayınları, Ankara 2000; M.Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, MEB, İstanbul 1983;

³⁸ Ek 1

³⁹ Tabyanın bir yüzeyine paralel olarak bir siper kazılıp toprak yerleştirilecek ve açılan ateşin korunması altında “yanaşma siperleri” kazılıp duvara daha yan bir “paralel siper” daha hazırlanarak toprak buraya yerleştirilerek daha yakından ateş etme imkânı sağlanacaktı. Keegan, *a.g.e.*, s.249; bu ifade ile Osmanlı kuvvetlerinin muhasara teknikleri üzerine karşılaştırma yapmak için bkz. Marsill, *a.g.e.*, s.243-245; bkz. Ek. 6

⁴⁰ 1663 yılında Osmanlı Ordusu tarafından kuşatılan Uyvar Kalesi (K.Macaristan) savunma hattından bir tabya içersinde üç adet lağım yolu bulunmuştu. İszâde, *İsa-zade Tarihi*, s.78, (Haz: Ziya Yılmaz), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1996; “ *bu sebep ile tabyaya üç def’a hücum olındıkda tabyayı birağub kal’aya firar eylediler. Lâkin cisre sığılılmamağla niçesi suya düşüb helâk oldu, tabya içinde üç lağım bulundu*”

⁴¹ Kule: dairevi, murabba ve çok köşeli olup eninden ziyade yüksek olarak yapılan taş veya ahşap binalardır. Kalelerin duvarlarına bitişik ve fasilalı olarak yapılan ve surları düşman hücumundan korumak için dışarıya çıkıntılı şekilde inşa olunan kısımlarına bu ad verilir. Pakalın, *a.g.e.*, s.315.

211 kule ve bu hat boyunca müdafî kuvvetlerine ait 10.000 adet “mazgal” tespit edilmiştir⁴².

Dış kale savunma hattının iç tarafında, dış kale surlarından daha yüksek bir mevzide inşa edilmiş “İç Kale” (Ahmedek veya derûn-ı kale) diye tabir edilen⁴³, kalelerin daha müstahkem ve yine müstakil bir hisar şeklinde, muhasara kuvvetlerinin dış kaleyi aştığında, müdafilerin son mukavemet yaptıkları, sıklıkla dış kale surlarına benzer bir şekilde tahkim edilirdi. İç kale büyüklük ve yapısına göre hendeklerle çevrilir ayrıca tabya donanım sistemi dış kaleye göre daha yoğun olurdu. Kentin yaşam alanı oluşturan unsurlarından ziyade İç Kale; daha çok askeri idarecilerin konağından, tüm kentin savunma sisteminin mühimmat ve erzak depolarından ve askeri kışlalardan ve zir-i zemin (serdâb)⁴⁴ denilen sığınaklardan oluşuyordu.

Deniz veya nehir kenarlarına inşa edilmiş kalelerin İskele kısmında “Yalı Tabyası” adıyla tahkim edilmiş savunma hatları, genel olarak dış kale surlarının devamı olarak, liman özelliği taşıyan kentlerin ticari canlılığını muhafaza, genel sevkîyatın (erzak, mühimmat, asker) ulaşım kontrolünü sağlamak maksadıyla inşa edilmiştir⁴⁵. Bahsettiğimiz yapıların dışında kale-kent içersinde Topçu kışlaları, erzak depoları, mühimmat ambarları, Vezir ve Paşalara ait konaklar, hapishaneler kısaca askeri eksikliklerin giderilmeye çalışıldığı birçok tesis bu savunma mekanizmaları içersinde mevcuttur. Askeri özelliklerinin yanı sıra bunlar aynı zamanda gündelik hayatın canlı olduğu yaşam alanlarıdır. Osmanlı topraklarında mevcut, kale-kent olgusunun geliştiği birçok şehirde askeri-mimari açıdan bu yapıyı korumaya yönelik önemli bütçeler ayrılmıştır. 18. Yüzyıldan itibaren sıkça karşılaştığımız “Keşif, Tamirat ve Masraf Defterleri”, İmparatorluğun bu dengeyi muhafaza için büyük ölçüde harcamalar yaptığını gösterir. Kale-Kent yapılarının çevresel büyüklüğü, içersindeki yapıların çokluğu, çok sayıda işçi ve emek gerektiren ve büyük ölçüde hazineyi mali açıdan sıkıntıya düşüren masrafların

⁴² Rhoads Murphey, *a.g.e.*, s.139

⁴³ Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, s.159, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986; S.Eyice, *a.g.m*

⁴⁴ Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmâni*, (Haz: Recep Toparlı), TDK, Ankara 2000

⁴⁵ C.Fedakar, *a.g.t.*, s.264; Anapa kalesi planında Yalı Tabyası; ayrıca bkz. İbrail Kalesi Planı

oluşmasına sebep olmuş ise de savaşların yarattığı endişe, özellikle sınır boylarındaki kalelerin tamirat ve yenilenme çalışmalarına engel olamamıştır.

Osmanlı Hudut Kalelerinin Askeri Tertibatı

Osmanlı kalelerinde askeri tertibatın iki şekilde organize edildiği görülmektedir. Kale ve şehrin muhafazasının gerekli kıldığı olağanüstü durumlar bir yana, daimi olarak kalede istihdam edilmesine ihtiyaç duyulan ve bu askeri tertibata kaynak teşkil edecek askeri unsurlardan, birincisi; “*yerli kulu*”⁴⁶ adıyla Kale Dizdârının kontrolünde bulunan, tımarlı ya da maaşlı askerlerdir. Tanımı itibariyle Osmanlı eyalet ve taşra kuvvetlerini şekillendiren bu unsurlar, Eyalet Valisi ve Sancak Beylerinin idaresi altındaydı⁴⁷. Bunların arasında Yerli kulu Yeniçeri, Cebeci, Topçu vs. askerler mevcuttu ve bu sebeple Rikâb-ı Hümayundaki askere “*Kapı-Kulu*” denildiği gibi taşralarda bulunan muntazam askerlere de *Yerli Kulu* denilirdi⁴⁸. Kalelerin muhafazasında görev yapacak askerlerin yoklamasında bu ayırım, “*yerli kulu*” ve “*dergâh-ı âli yeniçerileri*” ismiyle ayrı ayrı defterler tutularak yoklamaya tabi tutulurdu. Yerli kulu askerlerinden bazıları başarı ve hizmetteki üstünlüklerine göre kendilerine tımar verildiği de görülürdü. Savaş sırasında kendisine tahsis edilen tımara karşılık bunlardan bazıları kalede görev yapmak zorundaydı. Bunun dışında olan daimi askerler ise Yeniçeriler gibi kendilerine maaş tahsis edilirdi. Her ne kadar Cebeci, Topçu vs. bir tanımlama yapılmış olsa da Osmanlı Kalelerinde askeri tertibatın en belirgin unsuru olan Yerli Kulu neferleri, Osmanlı arşivinde mevcut yoklama defterlerinde yukarıdaki tanımlara uymayacak kadar karmaşık bir yapıdadır. Yerli kulu neferleri yoklama defterlerinde göze çarpan önemli bir husus; Osmanlı Kalelerinde bu askerlerin Kapıkulu örgütlenmesine benzer bir şekilde tertib olmuş bir askeri teşkilatlanma olmasıdır. Mevcut asker yoklama defterleri bu manada kale içersindeki askeri tertibatın ipuçlarını vermektedir. Özellikle hudut bölgelerde savaş ya da herhangi bir isyan sırasında bu kalelerin

⁴⁶ Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi*, s.9, TTK, Ankara, 2010; Mahmed Şevket Paşa eserinde Yerli kulu askerlerini; Azeb, Sekban ve Tüfenkçi, İcareli, Lağımçı, Müsellem olmak üzere 5 ayrı grupta zikretmiştir. Ancak aynı gruplamayı Marsilli “Serhad Kulu” askerlerinin taksimatı içersinde göstermiştir. Bkz. Marsigli, s.92; Mahmud Şevket Paşanın yaptığı gruplandırmada Yerli kulu neferleri: Deliler, Gönüllüler ve Beşliler olarak taksim edilmiştir.

⁴⁷ Mahmud Şevket Paşa, *a.g.e.*, s.9

⁴⁸ Pakalın, *a.g.e.*, C.3, s.634

muhafazaları için gönderilen Yeniçeri askerlerinin dışında Yerli kulu askeri yoklamaları, Osmanlı Kalelerinin ne şekilde tertibatlandığını göstermektedir. Dergâh-ı Âli Yeniçerileri bu olağanüstü zamanlarda hudut boylardaki kalelere gönderilirken bağlı bulunduğu cemaat ve sayıları ile birlikte verilmesine rağmen, Yerli Kulu yoklamalarında ise daha teferruatlı bir şekilde kale içerisinde askeri tertibin nasıl olduğunu daha açık bir şekilde göstermektedir. Osmanlı kalelerinin hudut boylardaki askeri tertibatı genel itibariyle aynıdır. Buna örnek teşkil etmesi açısından yine serhad bölgede mevcut bir kalede, bu tertibatın zaman içerisinde ne şekilde değişkenlik gösterdiğini anlayabilmek için, örnek bir kale ile değerlendirmeye çalışacağız. Osmanlı arşivinde çokça rastlayabileceğimiz bu defterlerden Osmanlı serhaddinde olan Hotin Kalesi yoklama defterlerinden istifade ederek bu bağlamda bir sonuç çıkarmaya çalışacağız.

İlk defterimiz 1713 tarihli defter “Defter-i neferât-ı piyâde ve süvâri-yi yerlüyân kale-i Hotin”⁴⁹ şeklinde başlıyor. Bu defterde mevcut yerli askerinin askeri tertibatı

SINIF	BÖLÜK							asker sayısı
	bölük-1 evvel	bölük-1 sâni	bölük-1 sâlis	bölük-1 râbi'	bölük-1 hâmis	bölük-1 sâdis	bölük-1 sâbi'	
Piyâdegân								345 ⁵⁰
Cebeciyan								70
Topciyan								66
müstahfızân								91
Azebân	azebân-1 evvel	azebân-1 sâni						130 ⁵¹
tabyalar	tabye-i evvel	tabye-i sâni	tabye-i sâlis	tabye-i râbi'				270 ⁵²
gönüllüyân-ı yerlüyân								29
süvâri-yi gönüllüyân-ı yemin								271
gönüllüyân-ı yerlüyân-ı								152

⁴⁹ D.BKL. d 32342 s.1

⁵⁰ Bölük-1 evvel (1.bölük) en fazla nefer sayısına sahiptir (86), diğerleri ise yaklaşık olarak eşit dağıtılmıştır.

⁵¹ Azebân-1 evvel 80 neferden oluşmaktadır

⁵² Tabye-i evvel 120 neferden, diğerleri ise 50 neferden taksim edilmiştir.

yesâr							
Farisân	farisân- 1 evvel	fârisan- 1 sâni					130 ⁵³
lağımciyân-ı yerlüyan							29
humbaracıyân- ı yerlüyan							15
toplam asker sayısı							1598

tabloda görüldüğü şekli ile kale de mevcut asker tipi bölük ismine göre, Piyade, Azeb, Cebeci, Topçu, Müstahfız, Fârisan, Tabya Bölükleri, Gönüllü Süvari, Lağımçılar, Humbaracılar gibi sınıflardan oluşmaktadır. Bu taksimat yapılırken, yakın bölgelerdeki kalelerde benzer şekilde bir düzenlemeye gidilmiştir⁵⁴. Askeri sınıflara ait bölük sayısı (bölük ya da oda) ve nefer sayıları değişkenlik gösterebilmektedir. Tabiatı gereği bu sayı ve bölükler savaş veya barış zamanına göre inişli çıkışlı bir grafik göstermektedir. Örneğin Hotin Kalesi yoklama defterinde “Farisan” (atlı askerler) cemaati yukarıdaki sayımda iki bölükten oluşmasına rağmen bir yıl sonraki sayımda beş bölükten meydana gelmektedir. Bölük sayısı artırılarak nefer sayısı azaltılmıştır⁵⁵.

Yine 1743 tarihli yerli kulu yoklama defterinde, bir önceki tertibata göre bazı değişiklikler olduğu görülmektedir. Buna göre bu tarihteki yerli kulu kale askeri tertibatı⁵⁶

SINIF	BÖLÜK				asker sayısı
Müstahfızân					96
topcıyân					97
azebân⁵⁷	azebân-ı evvel	azebân-ı sâni			190
tabya lar	tabye-i evvel	tabye-i sâni	tabye-i sâlis	tabye-i râbi ⁷	389
azebân-ı hendek					98
azebân-ı şaranpo⁵⁸					78

⁵³ Farisan-ı evvel 100 neferden oluşmaktadır

⁵⁴ “Hotin Kalesi için Kamanıçe nizamı üzere tahriri fermân buyurılan yerlü neferâtından”, s.26

⁵⁵ BOA, D.BKL. d 32369 (17 M 1127/ 23 Ocak 1715)

⁵⁶ BOA, D.BKL. d 32525

⁵⁷ İki bölükten müteşekkil olup eşit sayıda asker dağılımı görülüyor.

Humbaracıyân						37
hademe-i câmi'-i şerif						58
Beşlü	beşlüyân-1 evvel	beşlüyân-1 sâni	beşlüyân-1 sâlis			293
Toplam						1306

tabloda görüldüğü şekli ile Müstahfızan cemaatinin nefer sayısında önemli bir değişiklik olmamıştır. Topçu sayısında yaklaşık olarak %30 bir artış gözlenmektedir ve buna paralel olarak Humbaracı sayısı önceki sayıya göre önemli miktarda artış göstermektedir. Tabya sayısı ve bölükleri değişmemiş olmakla beraber Tabyalardaki asker sayısı yaklaşık olarak %25 artmıştır. Yine önceki Tabloda gösterilmeyen Beşlü (Beşliler) aslında Osmanlı taşrasındaki hemen tüm kalelerin önemli ve daimi unsurlarındandır. Beşli adı ile tabir edilen bu muhafız askerler önceleri sınır boylarında mükellefiyet şeklinde her beş evden bir nefer alınarak vücuda getirilmişti. Kalelerde ise Azeb, Farisan gibi asıl ve daimi kuvvetlere yardımcı olarak gerektiğinde geri hizmetlerde kullanılırlardı⁵⁹. Görevleri kendilerine berat ile tevcih edilir⁶⁰, padişah cüluslarında bunların beratları yenilenirdi⁶¹. Bunlardan bazıları maaşlı⁶², bazıları da kendilerine dirlik verilmek suretiyle görevlerini yerine getirirlerdi.

Diğer bir defterde ise Hotin Kalesi 1796 tarihli yerli neferatı yoklama defterinde⁶³ mevcut asker

SINIF	BÖLÜK						asker sayısı
hademe-i mukâbele							
Müstahfızân							78
topcıyân							247
humbaracıyân-ı yerlüyan							50

⁵⁸ Temeşvar kapısında

⁵⁹ M.Sertoğlu, *a.g.e.*, s.50

⁶⁰ BOA, D.BKL. d 32702 Hotin Kalesi yoklamasında bulunan askerlerin tevzi!-i berat kaydları” be ma’rifet Seyyid-El-Hac hazret-i Süleyman Paşa muhâfiz-ı kale-i Hotin tevzi’-i berât kayd şüd-el vâki”

⁶¹ BOA, D.EVM. d 26343; AE. SABH. I 9061

⁶² Beşlilerin ulufe ve mevaciblerine örnek olarak bkz BOA, D. AMH. d 25221; İE.AS 7019; MAD.d 1198

⁶³ BOA, D.BKL. d 32697 (19 R 1211/28 Ekim 1800)

arabacıyân-ı yerlüyân							56
lağımçıyân-ı yerlüyan							9
Azebân	azebân-ı tabye-i evvel	azebân-ı tabye-i sâni	azebân-ı tabye-i sâlis	azebân-ı tabye-i râbi'	azebân-ı tabye-i hâmis	azebân-ı tabye-i sâdis	471
azebân-ı ..							65
beşlüyân	beşlüyân-ı evvel	beşlüyân-ı sâni	beşlüyân-ı salis				253
Azebân	azebân-ı bâb-ı ahur ma'tabya	azebân-ı bâb-ı istanbul ma'tabya	azebân-ı bâb-ı hacı osman ma'tabya	azebân-ı hendek-i atik ve cedit			291
neccâran ma'mi'mar							6
Toplam							1526

şeklinde tertib edildiği görülür. Dolayısıyla Osmanlı kalelerinde daimi unsur olarak görev yapan, askeri kuvvetler kalelerin savunma tekniklerine uygun olarak, yine kalenin fiziki şekline göre tertip edilerek şekillendiği anlaşılmaktadır. Osmanlı kalelerinde görevli muhafız birliklerin tertibat şekli buna göre yerli kulu denilen muhafız birliklerinin daimi sayılabilecek unsurları Müstahfız, Beşli, Azeb, Farisan, (kendi içersinde bölüklere ayrılmakta ve ayrıca hendek azepleri ve şaranpo azepleri denilen istihkâmçı birlikleri de mevcuttur) gönüllü, Cebeci, Topçu, Lağımçı, Humbaracı gibi unsurlardan oluşmakta ve bu unsurlar yine kalenin fiziki durumuna göre de tabya kuvvetleri, kale kapılarının muhafazasında ki birlikler, atlı askerler (daha çok muhasara esnasında düşmana karşı saldırı yaparlar) ve yardımcı birlikler olarak istihdam edildiği görülmektedir.

Kale Askerlerini İdaresi: Muhafız Paşalar ve Dizdarlar

Dizdar; "Kale Ağası" olarak da isimlendirilen bu memurlar kale komutanıdır. Dizdar, kalenin savunması, bakımı, onarımı ve askeri mühimmatın korunmasından⁶⁴ sorumluydu ve bu işler ile alakalı kendilerine doğrudan hüküm gelirdi. Bazı kalelerin

⁶⁴ S.M.Bilge, *a.g.e.*, s.370

hapisanelerindeki mahkûmlar ile ilgili verilen kararların uygulanmasından da yine Dizdar sorumluydu⁶⁵. Görevleri karşılığında kendilerine tımar tahsis edilirdi. Dizdarlar İşlerinin ehemmiyetinden dolayı kalede ikamet etmekle mükellefler⁶⁶. Öldüklerinde varsa erkek çocuklarından biri bu vazifeye atanabilirlerdi⁶⁷. Ancak Osmanlı kalelerinin yegâne sorumlusu ve komutanı dizdarlardır gibi bir ifade yeterli sayılmamalıdır. Osmanlı kale komutanı denilince akla ilk gelen dizdarlar olsa da belirli bölgelerde yüksek savunma gerektiren bölgelerin kale komutanlığı dizdarların amiri olan Vezirlere ya da Paşalar gibi yüksek rütbelilere verilirdi. Stratejik bölgelerdeki bazı kalelerin sorumluluğu, hiyerarşik olarak Dizdarların da üstünde olan “*Muhafız*” adı verilen Vezir ya da Beylerbeyi rütbesindeki Paşalara aitti⁶⁸. Yine de her kalede dizdar mevcuttu fakat “*Muhafız Paşalar*” dizdarların amiriydiler. Muhafız paşalara bu görev çeşitli şekillerde verilirdi. Beylerbeyliği, Sancakbeyliği görevi ya da herhangi bir eyaletin valiliği gibi görevler verileceği zaman sıklıkla hudut boylarındaki kalelerin muhafızlığı şartı konmaktaydı⁶⁹. Örneğin Rumeli valisi olarak tayin edilecek görevliye stratejik bölgedeki Kalelerin muhafazası şart koşulmuştur. Bu şekilde savaş sırasında bir kalenin muhafazasındaki kontrol, Paşanın rütbesine binaen bölgenin savunulmasını daha da sağlamlaştırmak olduğu anlaşılmaktadır⁷⁰. Herhalde bu Vezirler ya da Paşalar, herhangi bir isyan ya da savaş zamanlarında hudut boylarından gelebilecek tehlikeye karşı Osmanlı ülkesinin harp tehdidi olmayan bölgelerinden seçilirlerdi. Bu şekilde hudut bölgelere takviye, canlılık ve daha ciddi bir savunma anlayışı içerisinde hareket etmek gayesi içermektedir. Çünkü Muhafız Paşalar maiyetleri ve kapı halkı ile birlikte kendilerine

⁶⁵ BOA, C.ZB. 227; C.ZB. 2215;

⁶⁶ Mithat Sertoğlu, *OsmanlıTarih Lüğati*, s.89, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986

⁶⁷ BOA, HAT. 12157; Girid adasında Resmo kalesi dizdarı Ömer öldükten sonra bu görev oğlu Mustafa'ya veriliyor; ayrıca bkz. BOA, HAT 208; görevlerinde bazen yaşlarına bakılmaksızın bu atamaların yapıldığı görülüyor. Bahr-ı Sefid Boğazı Muhafızı İzzet Paşa'nın arzında Kildü'l-bahr kalesi dizdarı Abdülkerim'in vefatından sonra aynı göreve on beş yaşındaki evladının, bu görevi her şekilde yapabileceğini ifade ediyor, “*Karındaşları Hüseyin on beş yaşında her vechile idâreye muktedir olmağla dizdarlık merhum babası mahlûlünden merhameten sâlifü'z-zikr Hüseyine tevcih...*”

⁶⁸ Belgrad kalesi için bkz. BOA, AE. SMST. II 14986; Vidin kalesi için bkz BOA, AE. SMST.II 6898; Azak kalesi için bkz BOA, AE.SAMD. III 10782; Çanakkale boğazındaki Seddülbahr kalesi için bkz BOA, İE.TZ.3/268

⁶⁹ Sivas Valiliğine atanmış Seyyid Mehmed Paşaya Bender Kalesi Muhafızlığı BOA, C.AS. 47022; Vidin ve Niğbolu Sancaklarına atanan Vezir Mehmed Paşaya Vidin Kalesi Muhafızlığı C.AS. 50460; Çankırı mutasarrıfı Süleyman Paşaya (1769) Bozöyük Sanacağına tayini için İbrail Kalesi muhafazası şart konmuştu BOA, C.AS. 53794

⁷⁰ 1788 yılında İbrail Kalesi Muhafızı Vezir Mahmud Paşa aynı zamanda Rumeli Valisiydi.

muhafazası şart koşulan kale içersinde ikamet ederlerdi⁷¹. Daha çok 18. Yüzyıldan itibaren, özellikle hudut boylarında Kale Muhafızı olarak kalenin tüm fonksiyonel işlerinin sorumluluğunu Muhafız Paşalar yürütmekteydi. Kale'ye dair tüm sorumluluk Muhafızlara görev olarak verilmişti. Dizdarlar bu "Kale Muhafızlarının" arzıyla görevlendirilebilir⁷², usulsüz davranışlarından dolayı yönetime bildirmek suretiyle azledebilirlerdi⁷³. Öyle ki Muhafızın olduğu bir kalede Dizdarın nüfuz ve yetkileri de kısıtlanmış olurdu. Örneğin Varna kalesinde Muhafız görevinde Paşanın varlığı, kale içersindeki dizdarın maiyetinin lüzumsuz yere artırılmasını kısıtlamaktaydı⁷⁴. Muhafızlar, dizdarın görev alanı içersinde olan tüm kale işlerinden bizzat sorumluydular. Atandığı kalenin keşif ve tamirâtı ve bunların takibi⁷⁵, kalede askerlerin yoklamasından⁷⁶ ve askeri mühimmattan⁷⁷, askerin iaşesinden⁷⁸ kısaca kalenin asayiş ve güvenliğinden sorumluydular. Muhafızlar kale görevleri için kendilerine bazı bölgelerin hasları, mukataaları veya cizyeleri gelir olarak verilirdi⁷⁹. Osmanlı Devleti, hudut boylarındaki veya stratejik olarak ehemmiyet arz eden önemli bölgelerin muhafazasını kuvvetlendirmek için Vezir rütbesindeki bu Paşaları görevlendirdiği anlaşılmaktadır. Muhafız Paşalar kendileri için tahsis edilen

⁷¹ Kilis ve Kırşehir Sancaklarına atanan Vezir İsmail Paşaya Hotin Kalesi Muhafızlığı şartı konulmuştu (1774-75),. Rus ordusunun Hotini işgalinden sonra imzalanan K.Kaynarca Antlaşması ile Hotin Osmanlı Devletine iade edilmişti. Vezir İsmail Paşa kendi maiyeti ile beraber görevi muhafazasından sorumlu olduğu Hotin Kalesine gelmişti BOA C.DH. 12830; Yine Hotin Muhafızı Ebubekir Paşa için 1795 tarihli Sultan 3. Selime ait hatt-ı hümayunda Paşanın görev mahalline mazaretsiz olarak gitmesi için "tez elden mahal-i me'muresine icâleten gitsün sonra kendü bilür bu nasıl sözdür" bkz. BOA, HAT 198/10037

⁷² BOA, İE. AS. 8128; İbrail kalesi dizdarlığı MUHAFAZ Yusuf paşanın arzıyla tevcih ediliyor. ayrıca Özi kalesi muhafızının arzıyla kaleye dizdar tayin edilmesine dair; C.AS. 17887; Azak kalesi

⁷³ BOA, C.AS.32106; Özi kalesi dizdarının Özi kalesi muhafızına itaat etmemesinden dolayı görevinden azli.

⁷⁴ BOA, C.AS. 45413

⁷⁵ BOA, MAD.d. 1016; Kandiye kalesi tamirat ve keşif defteri; "iktizâ iden mahallerin keşif ve tecdid ve defter olunmak bâbında sâdır olan fermân-ı âlişan mücebinece bizzât hâla kandiye muhafızı düstûr-ı mükerrerem müşir-i mufahham devletlü İbşir El-Hac Hüseyin Paşa ve tâ'yin buyrılan ..."; başka bir örnek: Hotin kalesi tamirat ve keşif defteri bkz. BOA, MAD.d. 1940

⁷⁶ BOA, D.BKL.d 32703; D.BŞM.d 1468; "be ma'rifet vezir Osman Paşa muhafız-ı kale-i Niş ve Vâli-yi Rum-ili..." ayrıca Niş kalesi Muhafızı aynı zamanda Rumeli Valisidir(1724)

⁷⁷ BOA, DBŞM. CBH. d 18538; Hanya ve Resmo vs kalelerdeki mühimmatın yoklamasının Muhafız Vezir Seyyid Mehmed Emin Vahid tarafından görevlendirilen memurlar vasıtasıyla yapıldığı anlaşılıyor. (Ekim 1817 tarihine ait mühimmat sayım defteri);

⁷⁸ BOA, D. DMK. d 26238

⁷⁹ Kaniye Kalesi Muhafızı Hasan Paşa için Diyarbekir Eyaletine bağlı Amid sancağının bazı nahiyelerin gelirleri ve yine bazı haslar görevi karşılığında kendisine gelir olarak verilmişti BOA, D.HSK. d 25602

“Muhafız Paşa Konağı”⁸⁰ adı verilen yerde yaşarlardı. Osmanlı arşivindeki masraf defterlerinde maiyetlerinin esamileri ile birlikte yapılan harcamalar Osmanlı Sarayı içerisinde örgütlenen merkezi bürokrasinin proto-tipini andırmaktadır. 1795 yılına ait bir masraf defterinde Anapa Muhafızının maiyetinde Enderun ve Birun ağaları; divan katibi, kapıcılar kethudası, hazinedar, selam ağası, saman emini, mirâhor, mehterân, sancakdar, imam, hazine katibi, çukadar, dûhancı, ibrikdâr, berber, kilerci, mühürdar, kahveci vs birçok görevli bulunmaktadır⁸¹. Enderun ve Birundaki Muhafız Paşa maiyetinin bir aylık 1318 guruşluk bir masraf teşkil etmektedir⁸².

Osmanlı Kalelerinde Yaşam

Osmanlı kalelerinde muhafız sarayı, kışla, tabya ve karakollar, cephanelik, ambar, ahır, mutfak, cami, medrese, mektep, hamam, mahkeme, değirmen gibi yapılar vardı. Etrafi çit duvar ve palankalarla çevrili şehir, birçok mahalleden meydana gelmişti. Mahalleler bir cami, kilise, sinagog ya da bir tekke çevresinde toplanmış, bu mabetlerde ibadet eden, dinlerine göre farklı renklerde serpuş ve ayakkabı giyen Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi cemaatlere ait genellikle küçük ve tek katlı evlerden müteşekkildi. Şehirde iskele, rıhtımlar, ambarlar, gümrük binası gibi büyük ve iyi düzenlemiş mirî yapılar vardı.

Kalede ve şehirde Osmanlı mülkünün değişik yerlerinden gelen, sarayda, medresede ve yeniçeri eğitim kurumlarında yetişmiş Muhafız, kadı, dizdar, her sınıftan askerler; cami, medrese, imaret ve mektepte görevli imam, hatip, müezzin, gümrük ve iskele emenleri, kâtipler ve diğer hizmetliler gibi "*Osmanlı*" unsurları görev yapıyorlardı. Şehir halkı, esnaf ve zanaatkârlar ile tüccarlardan meydana geliyordu. Mahallelerin cemaatlere göre ayrılmış olmasına rağmen esnaf, zanaatkâr ve tüccarlar, şehirdeki han ve çarşılarda bir arada çalışıyorlardı. Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi bakkal, kasap, şekerçi, fırıncı, börekçi, aşçı, derici, terzi, kumaşçı, yorgancı, kürkçü, saraç, ayakkabıcı, çizmecici, kuyumcu, demirci, bakırcı,

⁸⁰ Bkz. İbrail Kalesi Planı

⁸¹ BOA, D.BŞM. d 6364 (Mart 1795)

⁸² BOA, D.BŞM. d 6283; Yine Anapa kalesi Muhafızı maiyetinin 2 aylık olarak hesaplanmış defteridir iki aylıkları toplam 2636 guruştur.(Haziran 1795)

çanak çömlekçi gibi esnaf ve zanaatkârlar, hem çarşıda hem de küçük ve genellikle bir vakıftan ya da mirîden kiralamış oldukları dükkânlarda yan yana çalışırlardı.

Civardaki köylerde yaşayan köylülerin de ürünlerini getirip sattıkları ve ihtiyaçlarını temin ettikleri hafta pazarlarında esnaf ve seyyar satıcıların tezgâhları da din ayrımı olmadan yan yana olurdu. Çarşıda ve pazarda üretim ve alış-veriş lonca teşkilatının, denetim ise kadı ve naipileri ile muhtesibin gözetimi altında yürütülür ve hazine adına vergilendirilirdi. Han, çarşı ve pazarlar ile iskele Osmanlı memurları, yeniçeriler, Türkçe, Romence, Bulgarca, Boşnakça, Sırpça, Rumca, Ermenice, İtalyanca dili konuşan esnaflar, tüccarlar, bezirgânlar, tefeciler, simsarlar, komisyoncular, gemiciler, hamallar ve arabacılarla dolup taşmaktaydı. Şehirde bulunan kahvehane, meyhane ve bozahane gibi işyerleri tümüyle erkeklere özgü mekânlardı. Şehir sakinleri, buralarda başka yerlerden gelen tüccar ve denizcilerden payitahtta ve diğer Osmanlı şehirlerinde olan hadiseleri, sınır boylarındaki orduların durumunu haber alırdı. Kadınlar için tek sosyal mekân ise ayda 1-2 defa gittikleri ve genellikle bir vakıf tarafından işletilen ya da kiraya verilmiş olan hamamlardı.

Osmanlı Devleti'nde deniz yolları dört ana kol üzerinde teşkilatlandırılmıştı. Bunlardan biri İstanbul'dan İsakçı üzerinden Tuna iskelelerine uzanan koldu. Tuna nehriindeki iskelelerin en mühimlerinden olan İbrail'e yönelik olarak Karadeniz yoluyla Varna, Burgaz, İstanbul, Trabzon, Sinop ve Samsun gibi limanlar üzerinden hatta daha uzaklardaki Abaza ve Çerkes iskelelerinden önemli bir deniz trafiği ve ticari faaliyet mevcuttu. İskelede bir gümrük binası vardı. İltizâma verilmek suretiyle işletilen iskele gümrüğünde İstanbul'dan atanmış olan iskele emîni, gümrük emîni, iskele gümrük emîni ile onların emrindeki gümrük kâtibi ve gümrük hüddâmı denilen memurlar görevliydi. İskelede mirî gemilerin inşâsı ve tamirinde çalışan neccar, demirden yapılan malzemeleri imâl eden demirci/haddad, gemilerin kalafat işlerine bakan ve ziftleyen kalafatçı, gemilere kürek yontan pâru-tıraş/kürek yontucu, ziftlenecek ya da boyanacak teknelerin aralıklarını su geçirmemesi için üstüğü ile dolduran üstüpcü gibi ustalar görev yapıyorlardı. Tuna üzerinde seyr ü sefer yapan

gemiler nehrin buz tuttuğu kış aylarında (25 Kasım-25 Nisan arasında) limanlara çekilirlerdi⁸³.

Yukarıda zikredilen Osmanlı limanlarından Tez çalışmamızı da ihitva eden İbrail'e birçok limandan çeşitli mal ve ürünleri ile köleler geliyor, İbrail'den de İstanbul ve Anadolu limanları ile Kafkas serhaddinde yer alan kalelere Eflâk, Boğdan ve Tuna Boyu'nun ürünleri çuvallar içinde tahıl, fiçı ve tulumlar içinde bal, balmumu⁸⁴, tereyağı ve peynirle, canlı hayvan ihraç ediliyordu. İstanbul'un ihtiyacı, ordu ve serhat kalelerinin iaşesi için çok önemli olan, İbrail iskelesinde yüzlerce hamalın sırtlarıyla taşıdıkları tahılın nakli, kadılar ve iskele eminleri nezaretinde olur, emirsiz kimseye hububat verilmezdi. Buğday, arpa ve darı ambarlarda muhafaza edilir, buralara konulan ürünler dikkatle deftere geçirilerek İstanbul'a bildirilirdi.

⁸³ Sadık Müfit Bilge, "Osmanlı Macaristanı'nda Nehir Ulaşımı", *Uluslar arası Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller Sempozyumu*, Kayseri, Mayıs 2013

⁸⁴ Sonraki bölümlerde İbrail iskelesi ve gümrüğünden vergisi alınan ürün ve buradaki pazardan bahseden detaylı bir tablo mevcuttur.

I. BÖLÜM

Osmanlı Hâkimiyetine Geçişinden 18. Yüzyıl Sonlarına Kadar İbrail'in Tarihi

A) Osmanlı idaresinde Romanya ve Coğrafyası

9 Mayıs 1878 tarihinde Berlin antlaşması ile bağımsızlığına kavuşan Romanya coğrafi olarak; Karadeniz, Tuna ve Prut nehirleri arasında bir yarımada görüntüsünde olup, kuzeyinde ve kuzeydoğusunda; Ukrayna ve Moldovya, kuzeybatısında; Macaristan, batı ve güneybatısında Sırbistan, güneyinde; Bulgaristan ve doğusunda; Karadeniz bulunmaktadır. Bazı bölümlere ayrılmakta ve aslında bu bölünüş, Osmanlı Romanyası'nın coğrafyası adı altında atıfta bulunduğumuz bölgenin tarihsel coğrafyasını özetlemektedir. Coğrafi olarak Romanya şu bölümlerden oluşmaktadır:

Eflak (Ulahya): Tuna ile Transilvanya arasında kalan bölge olup; Seret ırmağı ile Moldovya'nın güneykısımını oluşturur, kuzeyinde Karpat dağları, güney ve güneydoğusunda Tuna nehri ile çevrilidir. Tuna nehrine akan Belina suyundan Olet (Oltut) nehrine kadar olan kısmına ''*Küçük Eflak*'' veya ''*Kara Eflak*''(*Olenia*) adını taşır. Cengiz Orhonlu'nun Ahmet Resmi Efendi'nin Eflak coğrafyasına ait verdiği özel bilgilerle bu bölgenin çiftçilik ve hayvancılık ile uğraşanların sayısının hayli fazla olduğuna işaret etmektedir.''Eflak-ı Kebir'' denilen Büyük Eflak (Muntenia), Bragon ovası ile Avrupa'nın en verimli tarım arazilerinden birini oluşturmaktadır. *Olt*, *Yalomitza*, *Argeş* ve *Jiu* gibi nehirler Eflak coğrafyasına bol

miktarda su temin ederek bölgeyi sulak hale getirirler. Eflak (*Ulahya, walahia*) adının kökü Almanca'ya dayanan (*wlh-walahia*) ve nüfusun çoğunluğunu Romen halkı oluşturmakta bu suretle bölge; "*Tara Romaneaxa*" yani "*Romen Yurdu*" anlamına gelen geleneksel bir isim olmuştur. Dimon N. Dimçev, bu bölgede yaşayan Ulah'ların Balkanlar'da Antik Trakyalı, Makendonlar, Teselyalılar, Epirler ve İlirlerin Latinleştirilmesiyle meydana gelen yerli halkalardan birinin olduğunu savunmaktadır

Boğdan (Moldovya): Romanya'nın Moldovya bölgesinde, Karpatlar ile Prut arasında kalan, Besarabya ve güney kesmine *Bucak* denilen bölgeden oluşmaktadır. *Yaş(Iaşi), Suceava, Galati(Kalas), Bacau, Valui, Neamt, Botoşani, Varancea (Fokşani)* gibi şehirlerden oluşmaktadır. Osmanlı literatüründe "*Karaboğdan*" olarak ifade edilen bölge sonraları *Boğdan* olarak anılmaya başlanmıştır. Osmanlı'ların bölgeye verdikleri bu ad; 16. yy ortalarında Macar Krallığına karşı ayaklanarak bölgede ilk müstakil devleti kuran küçük bir Ulah asilzade ailesinden Voyvoda Boğdan'ın isminden gelmektedir.

Asıl Romanya'yı oluşturan ve yine Osmanlıların "*Memleketeyn*" diye tabir ettikleri kardeş halkar Eflak ve Boğdan'ın birleşerek teşekkül olan bölgesel ve idari yapısıdır. Tez konumuz olan İbrail ile sık sık değineceğimiz bu bölgelere sonraki bölümlerde daha detaylı olarak değinilecektir.

Erdel (Transilvanya): Asıl Romanya'ya dâhil olmamakla birlikte bugün Romanya'nın kuzeybatısında olan bölgenin güneyinde; Transilvanya Alpleri ve Eflak, Doğuda; Karpatlar ile Boğdan bölgesinden ayrılmaktadır. Bölgenin batısında ise batı dağları (*Apuseni*) ve onun ötesinde Macaristan bulunmaktadır. Türkçe "*Erdil*" ve "*Erdelistan*" olarak zikredilen bölgeye Latince "*Ormanlar Ötesi İli*" (*Terra Ultra Silvas*) anlamına gelen *Transilvanya* adı verilen Erdel bölgesi coğrafi olarak geniş ve çok verimli ovaya sahiptir.

Dobruca: Romanya ve Bulgaristan sınırları arasında oluşan bölgenin kuzey kesmi Romanya toprakları dâhilinde bulunmaktadır, batısında ve kuzeyinde Tuna ve Tuna'nın kollarından *Lom ve Provadi*, doğusunda; Karadeniz, güneyinde; Deliorman yer almakta olup coğrafi ve iklim olarak asıl Romanya'dan farklı bir görünüm arz

etmektedir. *Maçin'den Tulca'ya* fazla yüksek olmayan dağ silsilesi Dobruca'nın ortalarına doğru alçalmakta, güneyine doğru ilerledikçe tekrar yükselmektedir. Bölgenin Güneybatısı önceleri sık ormanlar ile kaplı olduğu için *Deliorman* diye adlandırılmıştır. Köstence ve Tulca gibi önemli şehir ve iskeleleri bölge dâhilindedir, ayrıca hayvancılığın sıkça yapıldığı bölge süt ürünleri ile meşhurdur.

Bu coğrafi genelleme ile beraber: Romanya, Osmanlı egemenliği altında olduğu andan itibaren Macaritan, Habsburg, Avusturya, Lehistan ve Rusya ile yapılan savaşlarda coğrafi olarak önemli bir stratejik nokta konumunda olmakla birlikte, gerek topraklarının verimliliği ayrıca Tuna Nehri'nin sağladığı ulaşım kolaylığı Osmanlı Devletine ekonomik açıdan kolaylık sağlamış, rakiplerine karşı daha avantajlı bir duruma sokmuştur. Osmanlı Romanya'sı aynı zamanda Osmanlı başkentinin yani İstanbul'un iâşesinde çok önemli bir rol üstlenmiştir.

Ancak Osmanlı Devleti bahsettiğimiz bölgelere hâkimiyetini tesis ederken farklı bir metot benimsemiş, bu bölgeyi Eflak, Boğdan ve Erdel olarak kendi tabiiyeti altında haraçgüzar ve *otonom* bir yapıda idari mekanizmalara ayırmıştır. Ayrıca Tuna nehri kıyısındaki tüm kale ve liman şehirleri adı geçen otonom yapıdaki prensliklerin idari yapısı dışında tutarak doğrudan Osmanlı Merkezine bağlı Eyalet ve sancaklara tahsis ederek bu idari sistem içersinde tutmuştur⁸⁵.

⁸⁵ Romanya'nın coğrafyası için faydalanılan kaynaklar; Aurel decei, "Eflak", *İA*, C.4, MEB, İstanbul 1998; Aurel decei ve M. Tayyip Gökbilgin, "Erdel" *İA*, MEB, İstanbul 1998; Mahmut Ak'ın Bartınlı İbrahim ve Atlası", *Belleten*, c 64, sayı 239, TTK, Ankara 2000; Cengiz Orhonlu "Ahmed Resmi Efendinin Eflak Coğrafyası", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4-5, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1976; L.İnciciyan ve H.D. Andreasyan "Osmanlı Rumelisinin Tarih ve Coğrafyası", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4-5, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1976; L.İnciciyan ve H.D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisinin Tarih ve Coğrafyası", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2-3, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1976; Müstecib Ülküsal *Dobruca Ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, c. 64, s. 16, Ankara 1987; Aurel Decei, "Boğdan", *İA*, II, MEB, İstanbul 1979; Aurel Decei, "Bucak", *İA*, II, MEB, İstanbul 1979; Cengiz Orhonlu "18. Yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası", *İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.14, S.19, İstanbul üniv. Edebiyat Fakültesi Basımevi 1964; Sedat Avcı, "Romanya", *DİA*, XXXV, İstanbul 2008; Mihai Maxim, "Romanya", *DİA*, XXXV, İstanbul 2008; TÜRKSAM(Türkiye Stratejik Araştırmalar ve Eğitim Merkezi), "Romanya", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, s.11, Aralık 1997; Kemal H. Karpat, "Dobruca", *DİA*, IX, İstanbul 1994; Kemal H. Karpat, "Erdel", *DİA*, C.11, İstanbul 1995; Kemal H. Karpat, "Bucak", *DİA*, VI, İstanbul 1992; Abdulkadir Özcan, "Boğdan", *DİA*, VI, İstanbul 1992; Kemal H. Karpat, "Eflak", *DİA*, X, İstanbul 1994; Türk ansiklopedisi, "

B) 1538-1774 Yılları Arasında İbrail

1) Boğdan Seferi Öncesinde Tuna Hattında Genel Durum

Osmanlı Devleti'nin 1350 yıllarından itibaren Balkanlar'da yoğun askeri faaliyetleri, bölgenin olduğu kadar Orta Avrupa'nın da kaderini değiştirecek önemli gelişmelere yol açmıştır. I. Kosova savaşı (1389) sonrasında bölgede güçlerini gittikçe artıran Osmanlılar, bu tarihten itibaren Tuna nehrine kadar uzanma imkânı bulmuşlardır. Söz konusu başarıları sadece Tuna üzerine olan ilgileri üzerine bina edilmiş bir hedef değil, aynı zamanda Tuna nehrinin de ötesine çevrilmiş stratejilerinin altyapısıydı. Bu durum Eflak ve Boğdan memleketlerinin önemini artırdığı gibi Macar Krallığı'nın sonunu hazırlamış aynı zamanda Habsburglara karşı koruma zinciri halkalarını tamamlamak üzere, Budin'in Beylerbeyilik haline getirilmesi ve Erdel (Transilvanya) bölgesinin vassallık bağıyla bağlanmasının ardından kurulan Tımsıvar Beylerbeyliği ile de bu coğrafyada uzun sürecek yeni bir stratejinin devreye girmesine zemin hazırlamıştı. Bu strateji tâbi Prenslikler Eflak ve Boğdan prenslikleri ile Erdel'in Habsburglularla olan bağı tamamen kesmek ve bir koruma hattı oluşturmak üzerine bina edilmişti⁸⁶. Hedef teşkil eden bu strateji; Karadeniz sahilleri, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde olduğu gibi buradaki hakimiyeti, dost ve düşman devletlere büyük bir üstünlük sağlayacaktı. Tuna nehri üzerinde bulunan önemli kale ve şehirlerin de ele geçirilmesi ve bu yollar üzerinde yeni kaleler inşa etmeleri, bu hedeflerine örnek teşkil etmektedir.

Tuna üzerinde bulunan bu kale veya kale-şehirler arasında Kilia (Kili,1484), Silistra (Silistre,1388), Rusçuk (Ruse,1388), Niğbolu (Nikopol,1395), Vidin (1396), Orşova (1522), Budin (Buda/Budun,1541), Belgrad (1521), Vac (Vaç,1543), Estergon (Esztergom,1543) gibi kale ve şehirlerin fethi Osmanlıların Avrupa'da

Romanya" maddesi, XXVII, MEB, Ankara 1978; Wolf Dieter Hutteroh, "Osmanlı İmparatorluğunun Tarihi Coğrafyası" *Türkler*, IX, Yeni Türkiye Yayınları; Machiel Kiel "Silistre" *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009; Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası*, (Çev: Bahar Tırnakçı), YKY İstanbul 2007

⁸⁶Feridun Emecen, "Osmanlıların Tuna'nın Kuzeyine Yönelik İlgileri: 16. Asırda Erdel Örneği", *Halil İnalçık Armağanı*, c.1, s.127-128, Doğu Batı, Ankara 2009; ayrıca bkz. Tayyip Gökbilgin, "16. Asır Ortalarında Osmanlı Devletinin Tuna Havzası ve Akdeniz Siyasetleri, Bunlar Arasındaki Alaka ve İrtibat, Muhtelif Veçheleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XIII, sayı IV, s.63-64, Aralık 1995

giriştikleri savaşlarda kullandıkları en önemli akarsu yatağı olan Tuna'yı kontrol altına alabilmeleri adına oldukça önemliydi. Belgrad ve Budin fetihleri sonrasında, buralar yönetim merkezi haline getirildi ve aynı zamanda 16. ve 17. yüzyıllarda Habsburglara karşı yapılan savaşlarda ana lojistik üssü olarak kullanıldı. Rusçuk, Niğbolu ve Vidin'de Osmanlı ince donanmasının ihtiyaçlarına uygun şekilde tersaneler oluşturuldu. Budin, İzvornik, Mohaç, Alacahisar, Estergon gibi şehirlerde de daha küçük gemi inşa tezgâhları kurdular⁸⁷. Ayrıca bu kale ve şehirler, nehirler üzerinde ordunun geçişine uygun köprülerin inşası ve bunun için gerekli malzemelerin temininden sorumluydular ve Osmanlı sefer lojistiği (askeri mühimmat, savaş araç ve gereçlerinin temini ve ulaşım olanakları) açısından hayati öneme sahiptiler⁸⁸.

Tez konusu olarak seçtiğimiz İbrail Kalesi'de Tuna üzerinde önemli mevkide yer almakta ve yukarıda zikrettiğimiz Tuna üzerindeki şehirler gibi stratejik konumda bulunmakta, aynı zamanda hareketli bir limana sahip olması nedeniyle de ticari yoğunluğun kendini hissettirdiği bir görüntü de arz etmekteydi. Öyle ki sahip olduğu güzergâh, Osmanlıların Orta Avrupa ve Güney Almanya ile olan ciddi ticari faaliyetlerinin bulunduğu transit hat üzerindeydi⁸⁹. Bu suretle Tuna üzerinde aralarında İbrail'in de olduğu şehir ve kalelerin Osmanlı hâkimiyetine girmesi Osmanlılara önemli askeri, stratejik ve ekonomik bir üstünlük sağlayacaktı.

2) 1538 Boğdan Seferi Öncesinde İbrail

İbrail, Romanya'nın aşağı Tuna kısmının sol kıyısında, Siret (Seret) Nehri'nin Tuna'ya karıştığı yerin 20 km güneyinde bazı ticaret yollarının kesiştiği bir noktadadır⁹⁰. Başkent Bükreş'e 165 km mesafede bulunan İbrail'e (Romence Brâila, Osmanlı kaynaklarında ilk dönemlerde Berâyil, sonraki dönemlerde ise İbrâil ya da

⁸⁷Tuna havzasında İnşa edilen İnce donanma gemi çeşitleri ve tersaneleri hakkında bkz. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, TTK, Ankara 1992; aynı yazar, *Osmanlılar ve Deniz*, Küre yayınları, İstanbul 2007; Yusuf Gülderen, "Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Tuna ve Tuna'ya Akan Diğer Nehirlerdeki Türk Filosu ve Gemilikleri", *X. Türk Tarih Kongresi*, s.1773-1794, TTK, Ankara 1993

⁸⁸Gabor Agoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, s.98-101, Timaş Yayınları, İstanbul 2012

⁸⁹Bu ticaret hattının başlıca merkezi Eflak-Transilvanya sınırındaki Braşov'du. Bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c.1, s.354-355, Eren Yayınları, İstanbul 2000

⁹⁰Nicolea Beldiceanu, "İbrail", *Encyclopedie De L'İslam (EI)*, Leiden 1971; Bkz. Harita 1

İbrâyl şeklinde) ait ilk tarihi verilere İspanyolca coğrafi bir açıklamada rastlandığı belirtilmektedir⁹¹. Ancak İbrail'e ait önemli çalışmaları bulunan Prof. Dr. Mihai Maxim⁹², İspanyolca “*Drinago*” adı ile zikredilen yerin İbrail olduğuna dair kesin bir kaydın bulunmadığını ifade eder. Kesin bilginin ise 20 Ocak 1368 yılında Eflak Voyvodası tarafından Erdel'deki (Transilvanya) Braşov şehri tüccarlarına verilen bir ticaret imtiyaz belgesine atıfta bulunur, bu imtiyaz belgesine göre İbrail ismi; Braşov tüccarları mallarını “*İbrail yolu ile ihraç etselerde Eflak Voyvodasına gümrük ödemiyorlardı*” şeklinde geçer⁹³. Bu tarihten sonra da İbrail ve limanı Eflak denizaşırı ticaretinin ithalat ve ihrâcat kapısı olarak ön plana çıkmış⁹⁴ ve sadece Tuna kıyılarından gelen ticari maksatlı gemilerin değil, Akdeniz ve Karadeniz'den gelen gemilerinde ticari faaliyet yapabilecekleri uğrak bir liman kenti olmuştur⁹⁵. Liman özelliğinin dışında aynı İbrail, önemli bir hububat, balık, sığır ve esnaf merkezi aynı zamanda Eflak bölgesinin hububat ambarı durumundaydı⁹⁶.

Bilindiği üzere Eflak (Valachia) bölgesi Boğdan (Moldova) ve Erdel (Taransilvanya) ile birlikte Romanya'nın asıl çekirdeğini teşkil eder. 14. Asrın başlarında küçük mahalli siyasi teşekküller zümreleşmeye başlamışlar ve gelişen askeri ve siyasi olaylar neticesinde 1330 yılında Basarab (Basarab Cel Mare) önderliğinde Eflak müstakil bir devlet olmuş ve 1345-1350 yılları arasında Moğallara karşı kazandıkları zaferler sonucu İbrail havalisi Eflak'a katılmıştı⁹⁷. Osmanlı Devletinin bu bölge üzerindeki etkileri ve askeri, siyasi faaliyetleri neticesinde Eflak yönetimi, Vlaciü (1364-1377) zamanında ilk defa 1368'de Osmanlı askeri birlikleri ile karşılaştılar. Ardından dönemin Osmanlı Sultanı 1.Murad Han ile 1373'te bir antlaşma imzaladılar⁹⁸. Sonraki tarihlerde ise Osmanlı Devleti ile Eflak Yönetimi arasında cereyan eden çarpışmalardan sonra Mircea (Mircea cel Mare, 1386-1418) zamanında Eflak yönetimi Osmanlı devletinin

⁹¹ Horia C.Matei, Marcel D. Popa, Nicolaie C. Nicolescu, Ioan Chiper, *Chronrlogical History Of Romania*, s.64, Editura Enciclopedica Română, Bükreş 1974

⁹² Bükreş Üniversitesi

⁹³ Mihai Maxim, "İbrail", *DİA*, XXI, s.364, İstanbul 2000

⁹⁴ Chronrlogical History Of Romania, *a.g.y*, s.64

⁹⁵ N.Beldiceanu, *a.g.m*

⁹⁶ M.Maxim, *a.g.m*

⁹⁷ Aurel Decei, "Eflak", *İA*, IV, s.180, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988

⁹⁸ Kemal Karpat, "Eflak", *DİA*, X, s.467, İstanbul 1994

haraçgüzârî⁹⁹ olmayı kabul ettiler¹⁰⁰. Böylelikle gittikçe büyüyen Osmanlı Devleti'ne bağlı vassal prenslikler olarak Osmanlı devleti koruması altında kaldılar. Ancak bu hâkimiyeti kabul etmeyen Eflak, Boğdan ve Erdel prensleri içerisinde zaman zaman Osmanlı Devletine karşı direnenler oldu. Çoğunlukla haraç ödemeyi kabul etmemek veya bölgedeki siyasi entrikalara müdahil olarak kendi çıkarlarını gözeten bu perenslere (Voyvoda) karşı savaş ile neticelen ve genelde Osmanlı üstünlüğünün sağlandığı gelişmelere yol açtı.

Benzer sebeplerden dolayı 1462 yılında Fatih Sultan Mehmed'in Eflak Voyvodası Vlad "Kazıklı Voyvoda" (1456-1476) üzerine büyük bir ordu ile hareket ettiği¹⁰¹ sıralarda nehir yoluyla karaya çıkan bir kısım Osmanlı askeri, İbrail ile kayıtlarda rastlayabildiğimiz ilk temaslarını gerçekleştirdiler. Verilen bilgiler bu tarihlerde İbrail'e ait önemli detaylar içermektedir. O tarihlerde tamamı ahşap yapılardan oluşan İbrail'in Osmanlı ordusu tarafından yakıldığından bahsedilir¹⁰². Bu bilgiler İbrail'in fiziki durumuna işaret eder. Demek ki iyi bir liman kenti olmasına rağmen, iyi korunaklı bir savunma hattına sahip olmadığı anlaşılır ki yapıların tamamının ahşap olması Fatih'in sayıca çok fazla ve tam teçhizatlı ordusuna karşı sıkı bir savunma hattı anlayışına göre yapılandırılmadığı görülür. Buna rağmen, O

⁹⁹ Eflak ve Boğdan prensliklerinin Osmanlı devletine ödediği haraç tutar olarak miktarı veya bunun karşılığı sayılabilecek koyun veya sığır cinsinden karşılığına örnek teşkil etmesi açısından ilginç bir çalışma için bkz. Mihai Maxim, "16. Yüzyılın Son Çeyreğinde Akçe'nin Devaluasyonu ve Eflak-Boğdan'ın Haracı üzerine Etkisi", *IX. Türk Tarih Kongresi*, c.2, s.1001-1009, TTK, Ankara 1988; aynı yazar, *Noi Documente Turcești Privind Tarile Romane Şi Înalta Poarta (1526-1602)*, Muzeul Brailei-Editura Istros, Braila 2008

¹⁰⁰ Viorel Panaite, "Osmanlı Hâkimiyetinin Tuna Nehrinin Kuzeyinde Yayılışı: 14. ve 16. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan", *Türkler*, X, s.208, Yeni Türksye Yayınları Ankara 2002; Prof. Panaite bu tarihe ait kesin bir yıl vermemiştir. Tam olarak kullandığı ifade "1393 yılındaki Karınvası savaşı seferi ve 1395 yılındaki Argeş savaşından önce Padişahın haraçgüzârî olmayı kabul etti" şeklindedir. Sultan I.Bayezid ile Voyvoda Mireca arasındaki savaşın tarihi de bazı tarihçiler tarafından Türk-Romen ilişkilerinin ilk dönemlerine ait verilerin tarihsel süreci tam bir tartışma konusudur. Mihail Guboğlu bu erken dönem Türk-Romen ilişkilerine ait verilerin hayli karışık ve karanlık olduğundan yakınlıkla yinede en malumatlı bilgilerin Osmanlı kroniklerinde olduğunu kabul eder bkz. Mihail Guboğlu, "Osmanlılarla Romen Ülkeleri Arasındaki İlk Devir İlişkileri (1368-1456) Hakkında Belirtmeler ve Doğrultmalar", *IX. Türk Tarih Kongresi*, c.2, s.829, TTK, Ankara 1988; Donald E. Pitcher ise bu tarihlerde meşhur Frnaz Babinger'in Osmanlı'ların bu tarih aralığındaki Eflak seferi hakkındaki yorumlarını destekler, bkz. Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, s.80-82, (Çev: Bahar Tırnakçı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999; ayrıca bu tartışmaya ek olarak bkz. Feridun Emecen, *a.g.m.*, s.128-129

¹⁰¹ *Chronrlogical History Of Romania*, s.90

¹⁰² Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamani*, s.188, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul 2002; Johan Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.2, s.12, (Çev. Nilüfer Epeçeli), Yeditepe yayınları, İstanbul 2011; Hammer c.3, s.63

dönemim Romen yerleşim yerleri az sayıdaki Saksonya ve Macarlıların kurduğu şehirler sayılmazsa (Dağ eteklerinde geniş bir yarım daire şeklinde), küçük barakalarla çevrili uzun ticaret yolarının dışında küçük çiftlik evlerinden oluşuyordu, savunma ise, sadece hafif saldırılara karşı konulmak üzere; küçük çitler ve alçak hendekler yapılarak sağlanmaya çalışılıyordu, bu şekilde oluşturulan yerleşim yerleri ve savunma anlayışına rağmen, bunlar arasında en iyi tahkim edilmiş yerleşim yerinin İbrail olduğuna işaret edilmiştir¹⁰³.

1469 yılına gelindiğinde ise Boğdan memleketinin Kırım Tatarlarının istilasına uğraması ve bu istilanın Eflak ve Tuna beylerinin izni ile yapıldığını düşünen Boğdan Voyvodası Stefan, 1470 yılında Saline şehrinin de istilasını bahane ederek Radul yönetimindeki Eflâk'a saldırdı ve bu suretle İbrail şehrini aldı¹⁰⁴.

Osmanlıların İbrail ile bağlantıları ise yukarıda bahsettiğimiz şekilde devam etmiyordu. Tuna nehri üzerindeki Osmanlı hedefi, sadece stratejik ve askeri amaçlar taşııyordu. Aslında, bir bakıma Eflak ve Boğdan (Memleketeyn) memleketlerinin verimli coğrafyasından, Tuna ve kollarının sağladığı ulaşım kolaylığı, buna paralel olarak ticari faaliyetlerinin getirdiği kısmi kazançlardan ve aynı zamanda Osmanlı ülkesinde başta İstanbul olmak üzere zahire ihtiyacının karşılanması için elzem olduğu yerlerin bu ihtiyaçlarını da kısmi olarak karşılamak önemli bir durum arz etmekteydi. İbrail Liman'ın bu hareketliği aynı zamanda Osmanlı Ülkesinden gelen gemileri de kapsamaktaydı. 1520 yılında İstanbul, Trabzon, Sinop, Samsun, Kefe ve diğer bazı şehirlerden İbrail'e her yıl ortalama 70-80 kadar gemi, Karadeniz üzerinden İbrail Limanına varmakta¹⁰⁵ ve burada pamuklu ürünler, ipekli kumaşlar, sof, incir ve limon vs. malları indirdikten sonra, Tuna iskelelerinden İbrail'e gelen hububatı yükleyerek İstanbul'a ve diğer limanlara dönmekteydiler¹⁰⁶.

¹⁰³ Nicolae Iorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.2, s.108, (Çev: Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009

¹⁰⁴ Jorga, *a.g.e.*, c.2, s.153

¹⁰⁵ Mihai Maxim, "Tuna'da Bir Osmanlı Liman Kenti: İbrayil", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: XII, İstanbul 1982-1998

¹⁰⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c.1, s.230

3) 1538 Boğdan Seferi ve Sonrası: İbrail'de Osmanlı Hâkimiyeti

Kanuni Sultan Süleyman devri fetih anlayışının genel karakteristiği ve onun çağında Osmanlı Devletinin Avrupa siyaseti ve Macar Krallığının elindeki mühim stratejik mevkiiler nedeniyle Macaristan siyasetiyle doğrudan alakalıdır¹⁰⁷. Bu siyasetin etkin bir vaziyet alması, şüphesiz ki Tuna ve havzasının tam bir denetim altına alınmasıyla yakından ilgilidir. Daha önce zikrettiğimiz üzere Osmanlı Devleti'nin Tuna havzası üzerindeki stratejik hedefleri, bölgenin tam anlamıyla kontrol altında tutulmasını gerektiriyordu. Bu suretle aşamalı olarak Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar Osmanlılar, Dobruca ile aşağı Tuna mansabındaki kaleleri kontrolleri altına almışlardı. 1455 yılında Boğdan memleketi haraçgüzâr bir yapı ile Osmanlı devletine tabi olmuştu¹⁰⁸. Ancak daha sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından Boğdan'a iki önemli sefer yapılmasına¹⁰⁹ rağmen Boğdan üzerine tam bir hâkimiyet tesis edilememişti ve Boğdan hâlâ "*Dârülharp*" içerisinde yer almaktaydı ancak bunun akabinde, Sultan 2. Bayezid döneminde Tuna'nın büyük ehemmiyet taşıyan Kili ve Dinyester nehri (Turla) ağzındaki Akkerman kalesi ele geçirilmişti ve Boğdan bazı askeri sorumluluklar karşılığında Osmanlı himayesine girmişti (1486-1487¹¹⁰). Ancak yine de bölge üzerinde kesin bir hâkimiyet sağlanamamıştı.

Kanuni dönemine gelince ise Boğdan; Yirmi yılı aşkın bir süredir Osmanlı İmparatorluğunun himayesindeydi. Sultan Süleyman 1529'da yapılan resmi bir antlaşma gereğince Boğdan'a bazı hak ve imtiyazlar tanımıştı. Bilhassa yıllık 4 bin duka altını vergi, 40 kısrak ve 24 tay karşılığında Boyarlara hükümdarlıklarını serbestçe icra etme hakkı tanımış, Sultan yalnızca hükümdarı onaylama hakkını saklı tutmuştu¹¹¹. Kili ve Akkerman kaleleri alındıktan sonra sıkı bir surette devletin nüfuzuna giren Boğdan, yarım asırdan fazla bir süre Osmanlı Devleti'ni meşgul edecek bir faaliyette bulunmamıştı. Ancak Voyvoda Petro Rareş, Macaristan tahtı üzerinde hak iddia eden Avusturya Arşidükü Ferdinand ile gizli muhabere ve müzakerelere başlamış ve daha sonra Osmanlı Devleti tarafından Budin'de bırakılıp

¹⁰⁷ Tayyib Gökbiçgin, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Asupa Siyasetinin Sebep ve Amilleri, Geçirdiği Safhalar", *Kanuni Armağanı*, s.5, TTK, Ankara 1970

¹⁰⁸ Aurel Decei, "Boğdan", *IA*, c.2, s.698, MEB, İstanbul 1979

¹⁰⁹ Bu seferlere ait kaynakçası bol önemli bir çalışma için bkz. Mihail Guboğlu, "Fatih'in Ştefan Çel Mare Üzerine İki Boğdan Seferi (1474-1476)", *Bellekten*, Sayı:185-188, TTK, Ankara 1984

¹¹⁰ Viorel Panaite, *a.g.m.*, s.212

¹¹¹ Johan Wihelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.2, s.121

oranın ahvaline dair İstanbul'a haber veren ve aynı zamanda Sultan Süleyman'ın hesabına çalışan¹¹² Venedik asilzâdesi Alessio Giritti'nin öldürülmesinde Rareş'in eli olduğu fark edilmişti¹¹³. Voyvoda V. Petru Rareş'in, Osmanlı Devletinin sulh içinde olduğu Polonya topraklarına Almanların teşvikiyle girmesi de savaşın bir başka sebebidir¹¹⁴. Tüm bu hadiselerle Boğdan beyinin asi tutumu¹¹⁵ ve Osmanlı Devletine göndermesi gereken haracın aksaması¹¹⁶ ve bunu sürekli tekrarlar hale getirmeleri dolayısıyla Kanuni Sultan Süleyman Boğdan üzerine sefere karar vermiştir. Sultan, 1538 (Hicri 945) baharında Donanma hazırlanmasını emretti ve ayrıca Tatar Hanı Sahib Giray'a ferman gönderip hazırlıklarını yaparak Boğdan'a gelmesini buyurdu¹¹⁷. Hicri 945 Safer'inde (8 Temmuz 1538)¹¹⁸ ordunun hareketiyle başlayan seferin hangi yöne olduğu Sultan Süleyman'ın taktik icabı gizli tutuldu. Ordu Edirne'ye varıncaya kadar seferin hangi yöne olduğunu kimse bilmiyordu. Edirne'den hareketle Ordu, Vezir-i azam Ayaz Paşa'nın komutasıyla Tuna üzerinden İsakçı'nın Kuzeyine¹¹⁹, oradan da Boğdan'ın en önemli şehirleri Yaş ve Suçava'ya hareket ettiler. Kırım Hanı yanında çok sayıda asker ile Osmanlı ordusuna katıldı¹²⁰. Ayrıca köprü yapma, yol açma gibi istihkâm işlerinin de görülmesi için 3000 kadar Eflak kuvveti de Osmanlı ordusuna katıldı. Böylesi büyük ve teçhizatlı

¹¹² Ziyannur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, C.1, s.292,293, Ötüken, İstanbul 1994

¹¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.2, s.343, TTK, Ankara 2011

¹¹⁴ “*Melû adetleri kötü Karaboğdan begi Osmanlıya haraç gönderirken etrafta olan Frenk Meliklerinin bir kısmıyla birleşerek ittifak yapıp İslam memleketlerine zarar vermeğe kalkıştığı anlaşılınca hakkından gelinmek için sefere çıkıldı(12 rebiyülahir 1539)...*”; Nişancı Mehmed Paşa “*Tarih-i Hadisât*”, s.206, (Haz: Enver Yaşarbaş), Kemer Neşriyat ve Dağıtım; Yılmaz Öztuna “*Osmanlı Devleti Tarihi*”, C.1, s.47-48, Kültür Bakanlığı Yayınları

¹¹⁵ “*Meğer Boğdan Voyvodası olan Petro adlı habisin zahiren müti, amma gerçekte âsi olması pâdişahın aydınlık kalblerinde müşahede olunmuş idi...*”; “*Solakzâde Tarihi*”, C.2, s.195, (Haz:Vahid Çabuk), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989; Abdurrahman Sağırlı, *Mehmed bin Mehmed er-Rûmi:Nuhbetüt't Tevârih ve'l Ahbar ve Târih-i Âli Osman*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.187, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000

¹¹⁶ “*Vilayet-i Boğdanı Musahher fermân-ı şimşir teshir ettikleri beyânındadır Sultan Bayezid Han Saltanat-ı kahrlarında zarb-ı şimşir saika teemmür birle ab-ı ruvi vilâyet-i Boğdan Akkermanı müdafaat Memâlik-i âli Osmani edildikten sonra Boğdan Hakimleri ibka ve Tâc için iltizam-ı cizye ve haraç idüb asude hal-ı zıl-ı zelil emân...*” Karaçelebizâde Abdulaziz Efendi, *Kitab-ı Süleymannâme*, s.126, Bulak 1248

¹¹⁷ Kayhan Atik, *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Âli Osman*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.115, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996

¹¹⁸ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.2, s.203, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971

¹¹⁹ “*mahrusâ-ı Edirne'den İhticab buyurub Vezir-i azam Ayas paşaya ihzar-ı ferman buyurdularının Tunadan İsakçı iskelesi münasib olmağın köprü binası için...*”, Karaçelebizâde, a.g.e s.127

¹²⁰ İ.H.Uzunçarşılı, a.g.e, s.344; Sahib Giray han'ın Osmanlı ordusuna kaç askerle katıldığı tartışmaya açık bir konu arz etmektedir, bkz. Karaçelebizâde a.g.e, s.129; “*Han-ı Deşt-i Kıpçak Sahib Giray Han yüzbinden ziyade leşker ile...*”

Osmanlı Ordusu karşısında, yetmiş-seksen bin kadar olduğu söylenen askeriyle Fokşani civarında bir pusu kurma gayesinde olan Petro Rareş, buna muvaffak olamayacağı endişesiyle Transilvanya içlerine çekildi daha sonra 16 Eylül 1538 yılında Suceava (Suciova) şehrine çekildi. Ancak Osmanlı ordusu iyi tahkim edilmiş olan bu şehri savaştan teslim aldılar. Başarılı olamayacağını anlayan Rareş ise tekrar Transilvanya'ya çekildi ve Osmanlılar böylelikle bu seferde başarı sağlayarak Boğdan'ın tâbiliği esasıyla burada yönetim ile ilgili bazı düzenlemeler yapıldı¹²¹. Petro Rareş'in yerine Stefan voyvoda tayin edildi¹²².

Sonuç olarak bu savaşın Osmanlı Devleti'ne kattığı önemli gelişmeler: ilk olarak Boğdan voyvodalarının bundan sonra itaatsiz davranma ihtimalleri azaltılmış oldu. Önemli bir stratejik hedef; Turla ve Prut nehri arasındaki topraklar doğrudan Osmanlı arazisine katıldı. Boğdan memleketinin Baserabya (Bucak) arazisi¹²³, Boğdan'dan ayrılarak Osmanlı sancağı haline getirilmesi ve burada müstahkem bir kale olan Tighina (Bender) dâhil olmak üzere bazı önemli kaleler Osmanlı sancağına bağlanması, Bucak sancağı sınırında Boğdanlıların tahkimat yapması engellenmesi gibi kazanımlar sağlandı.¹²⁴ 1541 yılında Orta Macaristan'ın fethi ile Budin Beylerbeyliğinin kurulmasının ardından Osmanlılar, Budin'den Karadenize kadar Tuna'na tam hâkimiyet sağlamış¹²⁵ ve stratejik açıdan rakiplerine göre daha büyük bir avantaj elde etmişlerdir.

Modern araştırmalar genel olarak İbrail'in Osmanlı hâkimiyetine girmesi ile alakalı olarak bu tarihi Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan seferi ile ilişkilendirmektedir. Ancak buna ait kesin bir belge olmaması İbrail'in Osmanlı hâkimiyetine girmesi meselesi ile alakalı bazı tartışmaların da oluşmasına zemin

¹²¹ Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c.2, s.911, TTK, Ankara 2011

¹²² "A'yân-ı vilâyet-i Boğdan bâsırîhim gelüp itâat etmeleriyle ve cümlesinin rızâ ve ricâlarıyla kadimi Boğdan hâkimi oğullarından olub der-i devletde ulûfeye mutsarrıf olan İstefan voyvoda'ya vilâyet-i boğdan eyâleti tevcih olunup..." Mehmed bin Mehmed Er-rûmi, *Nuhbetü't-Tevârih ve'l Ahbar ve Târih-i Âl-i Osman*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) s.188, (Haz: Abdurrahman Sağırlı), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000; Ancak Petro Rareş kısa bir müddet sonra haraç ödemeyi kabul ederek tekrar voyvodalığa tayin edildi.

¹²³ Boğdan memleketi ile Hudud tahdidini için ayrıca bkz İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.2, s.344

¹²⁴ M.Cezar, *a.g.e*, s.911

¹²⁵ M.Maxim, *Tuna'da Bir Osmanlı Liman Kenti: İbrayil*, s.175

hazırlamıştır¹²⁶. Romen Tarihçilerden Nicolae Beldicanu'ya göre İbrail 1538 yılında¹²⁷ Osmanlı egemenliğine geçmiştir. Meşhur Romen tarihçi N.Jorga ise Boğdan seferini anlatırken İbrail'e dair verdiği ilk bilgi 1540 yılındadır. Sultan Süleyman tarafından bu tarihte buraya bir Yeniçeri muhafız kıtası yerleştirildiğinden bahsetmektedir¹²⁸. İbrail'e ait önemli çalışmaları olan Prof. Dr. Mihai Maxim ise bu konuda kesin bir yargıya varmaktan kaçınarak 30 Ekim 1540 yılındaki bir Polonya raporuna işaret ederek (Türk, Eflâk'ta bulunan büyük ve zengin bir kent olan Braila'yı alıp kendi hâkimiyeti altına getirmiştir; ayrıca orada taştan bir kale etmeye başladılar) 14 Şubat 1543 tarihli bir Osmanlı belgesini sunarak tartışmaya açmıştır. Zikrettiği belgede Kanuni'nin, Budin seferine geldiği için İbrail'in hediye olarak Eflak voyvodasına sunulduğuna değinmiş ve 1540 yılında İbrail'de Osmanlı hâkimiyetinde bir kale olduğuna ve bu tarihten itibaren de teşkilatlandırıldığına atıfta bulunmuştur¹²⁹. Ayrıca yine kendisinin tespit ettiği 1546 tarihli Osmanlı belgesine¹³⁰ göre Osmanlıların İbrail'deki istihkâm anlayışının sürdüğüne vurgu yapmıştır. Netice olarak İbrail'in 1538-1543 yılları arasında Osmanlı hâkimiyetine girdiği kabul edilmiştir.

Acaba 1538 Boğdan Seferi sırasında, Osmanlı kroniklerinde İbrail'e ait herhangi bir bulgu var mıydı? Türkiye'de Kanuni'nin Boğdan seferine ait Kanuni döneminde yaşamış ve bu sefere iştirak etmiş kişilerin kaleme aldığı özel tarihler mevcuttur. Ayrıca Kanuni sonrası 1538 Boğdan seferine ait bilgiler veren muahhar tarihler de bulunmaktadır. Ancak Boğdan seferine dair Mufassal tarihler ve Mihai Guboğlu¹³¹ dışında detaylı olarak kaleme alınmış herhangi bir esere rastlayamadık. M.Guboğlu ise bu çalışmasında İbrail'e ait herhangi bir kaydı zikretmemiştir. Hâlbuki bu konuya ait dönemin bütün birinci elden kaynaklarını tespit etmiş ancak asıl anlatmak istediği seferin kendisi ve bazı tartışmalar olduğu için diğer detaylara

¹²⁶ Romen tarihçilerin akademik tartışmaları hakkında bkz. Mihai Maxim, "Braila'ya Ait Bilinen İlk Cizye Defteri", *XII. Türk Tarih Kongresi*, TTK, Ankara 1994

¹²⁷ N.Beldiceanu, *a.g.m.*

¹²⁸ Jorga, *a.g.e.*, c.3, s.23.

¹²⁹ Mihai Maxim, *Tuna'da Bir Osmanlı Liman Kenti*, s.174.

¹³⁰ BOA, Ali Emiri, SSÜL.I, nr: 65; "Berayil kalesi için emr olunan cerrahorları ve lazım olan ağaçları tedârik idüb...imdi kale-i mezburenin hendeği ve hisar-peçesi dâhi olmak emr olunmuşdur. Ol husûsda Eflak vilayetinden lâzım ve mühim olanları Eflak voyvodası Mircea tedârik itmeliydi" naklen M.Maxim, *a.g.m.*, s.174.

¹³¹ Mihail Guboğlu, "Kanuni'nin Boğdan seferi ve Zaferi", *Bellekten*, C. L/198, s. 760, 1987

pek girmemiştir. Ancak Kanuni dönemine ait birinci elden kaynaklardan Lütü Paşa'nın¹³², Matrakçı Nasuh'un¹³³, Celalzâde'nin¹³⁴, Rüstem Paşa'nın¹³⁵, biraz daha sonraki dönemlerde yazılmış Hoca Saâdeddin Efendi'nin¹³⁶, Gelibolulu Mustafa Âli'nin¹³⁷, Peçevi'nin¹³⁸, Karaçelebizâde Abdulaziz Efendi'nin¹³⁹ ve daha bazı müverrihlerin eserlerini inceleme fırsatı bulmamıza rağmen, Kanuni'nin Boğdan seferi sırasında Celalzâde ve Matrakçı Nasuh'un eserleri hariç diğerlerinde İbrail'e ait herhangi bir mâlumata rastlayamadık. Celalzâde ve Matrakçı'nın verdiği bilgiler ise yok denecek kadar az bir seviye olduğu için İbrail'in 1538 seferinde ele geçirildiğine dair kesin bir yargıya varmakta yanlış olacaktır.

Celalzâde'nin Tabakâtü'l Memâlik Derecâtü'l Mesâlik ismiyle anılan eserinde İbrail, “برایل” (Berâyil-Brail) şeklinde geçmektedir. Ancak İbrail'e ait herhangi bir bilgi vermemektedir. Bilindiği üzere Celalzâde'nin bu eseri 30 tabakadan (bölümden) meydana gelmektedir ve her bir tabakayı belirli konu başlığı ile derecelendirmiştir (kısımlandırmıştır). Örneğin; 11. Bölümü “*Tabakâ-i hâdi-aşer Eflâk ve Boğdân vilâyetlerinin ahvâli Akkirman ve Kili kal'arının evsâfi beyânındadır. Bu tabaka dahi sekiz derecedir. Derece-i evvel dârü'l-mülk-i Boğdân şehri-i Seçav (Suçava) beyânındadır. Derece-i sâni kal'a-yı Bender beyânındadır...*”¹⁴⁰ devâm eder, en son derecede ise “*Derece-i sâmine Berâyil kal'ası ve iskelesi beyânındadır.*”. Fakat Tabakat'ın asıl metni son tabaka olan 30. tabakadır. İlk 29 tabaka fihrist şeklindedir. Yani her tabakada zikr ettiği beyanlar mevcut değildir. İbrail isminin geçtiği tek yer burasıdır. Son yıllarda Celalzâde Mustafa Çelebi'nin bu eserine dair önemli bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmadaki tespitlere göre Celalzâde bu eserindeki ilk 29 tabakayı yani Osmanlı coğrafyası, idari taksimat, ordu ve kalelerinin anlatıldığı bölümleri ayrı bir cilt halinde yazmış olma

¹³² Lütü Paşa, *Târih-i Âl-i Osman*, Matbaâ-yı Âmire, İstanbul 1341;

¹³³ Matrakçı Nasuh, *Fetihnâm-i Karaboğdan*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan, nr: 1284/2

¹³⁴ Petra Kappert, *Tabakatü'l-Memalik ve derecâtü'l-mesalik: Geschichte Sultan Süleyman Kanunis von 1520 bis 1557*, Wiesbaden: Franz Verlag GMBH, 1981

¹³⁵ Göker İnan, “*Rüstem Paşa Tarihi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Tez Danışmanı: Erhan Afyoncu, İstanbul 2011

¹³⁶ Hoca Saâdeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, Tabhâne-i Âmire, İstanbul 1862

¹³⁷ Gelibolulu Âli Mustafa Efendi, *Künhu'l-Ahbâr*, Takvimhâne-i Âmire, İstanbul 1277

¹³⁸ Peçevi İbrahim Efendi, *Târih-i Peçevi*, Matbaâ-yı Âmire, İstanbul 1283

¹³⁹ Karaçelebizâde Abdulaziz Efendi, *Kitab-ı Süleymannâme*, Bulak Matbaası, 1248

¹⁴⁰ Petra Kappert, *a.g.e.*, s.15a

ihtimali vardır¹⁴¹. Bir başka önemli tespiti ise Celalzâde bu eseri, yani 1557 yılında yazılmaya başlandığı iddia edilen Tabakat'ın bazı bölümlerinin, özellikle Osmanlı sancaklarının ve kalelerin anlatıldığı bölümlerin bu tarihten çok önceleri yazmaya başladığına dair bazı bilgiler vermesidir¹⁴². Buda demek oluyor ki İbrail kalesi ve iskelesi adına Osmanlı kroniklerine Selânikî Mustafa Efendinin yazdığı tarihten çok önce rastlanmaktadır. Ayrıca Celalzade 1538 Boğdan seferini detaylı bir şekilde eserinde anlatmıştır. Osmanlı ordusunun Botoşani, Yaş ve Suçava şehirlerine girmesinden, Bucak bölgesinin şekillenmesinden, Boğdan vilayetinin sınırlarına kadar teferruatla anlatmıştır¹⁴³ ancak İbrail'e ait herhangi bir bilgi vermemiştir.

Diğer yandan Matrakçı Nasuh'un Boğdan seferine dair eserinde İbrail'in adının zikredildiğine rastlamaktayız. Bilindiği üzere Matrakçı'nın bu eseri "Fetihnâme-i Karaboğdan" adını taşır. Aurel Decei tarafından bir kısmı transkript edilip kısa bir değerlendirme ile yayınlanmıştır. Eserin ismi ve Matrakçı'ya ait olup olmadığı ile ilgili tartışmalar bir yana, Matrakçı Nasuh ve eserleriyle ilgili olarak önemli çalışmaları olan Hüseyin Gazi Yurdaydın tarafından A. Decei'nin yayınladığı eserin doğruluğu kabul edilmiştir¹⁴⁴. Matrakçı Nasuh 1538 Boğdan seferine bizzat katılmıştır ve bunu kendisi "*Ben dahi saadet ve ikbâl ile yürüyüb menâzil-i adide tayy idüb enhâr-ı kibardan âb-ı Tuna, ki deryâ-vüsât ...*"¹⁴⁵ şeklinde açıkça belirtmiştir. Bunu kısaca ifade ettikten sonra, A.Decei'nin çevirisinin bir kısmını yaptığı eserin orijinal nüshâsında Matrakçı, Boğdan seferine dair bazı detaylar verdikten sonra İbrail ile ilgili :"*Allahü'l melikü'l-fettâh. Şehsuvâr-ı meydân-ı dîn. Ve şehriyâr-ı zamân ü zemîn hazretleri ceş-i deryâ-cüş. Ve asker .. pür-hurûş ..zemîne mâ'il.*

¹⁴¹ Funda Demirtaş, *Celalzâde MustafaÇelebi: Tabakatü'l-Memalik ve derecatü'l-mesalik*, s.L, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009

¹⁴²F.Demirtaş, *a.g.t*, s. LIII; Osmanlı coğrafyası, idari taksimat, ordu ve kalelerin anlatıldığı bölümler için Celalzâde'nin çağdaşları olan dönemin şâirlerinden Latifi'nin (1491-1582), *Evsâf-ı İstanbul* ve *Tezkiretü'ş-Şuara (Mustafa İsen, "Latifi Tezkiresi*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1990) ve Edirneli Sehi'nin (Edirneli Sehî, *Tezkire-i Sehi*, Matbaa-i Âmedî, İstanbul 1325) tezkirelerinin sırasıyla 1546 ve 1538 yılında tamamlandığını dikkate alarak bu iki şâirin Celalzâdenin eseri hakkında Celalzâde'yi takdir edici yorumlarda bulunmuşlardır. Bu ise Celalzade'nin eserini 1557 yılından çok önce yazdığına dair düşünmek yanlış olmayacaktır.

¹⁴³ Tabakâtü'l Memâlik, *a.g.e*, s.315b-317a; "*Saadet ve ikbâl ile ubûr olunub memleket-i Boğdanın âb-ı rûyi olan vilâyetlerine girilüb menâzil ü merâhil tayy olunub*" bkz. *Aynı eser*, 316a

¹⁴⁴ Hüseyin Gazi Yurdaydın, *Matrakçı Nasuh*, s.7, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi 1963

¹⁴⁵ Aurel Decei, "Un Fetih-nâme-i Karaboğdan" (1538) de Nasuh Matrakçı", *Fuad KöprülüArmağanı* (Melanges Fuad Köprülü), s.114, TTK, Ankara 2010

Nehr-i Esret (Seret) kenarından İbrail¹⁴⁶ (برائل) tarafından üzerlerine teveccüh göstericek nasr-ı rüsûm-ı zafer nakş-ı gazilerin savlet.. mehâbet-bahşları. Ol tугyân dağının tâgîlarına gazbân bağının bâgîlarına kemal derecede ızdırâb ve nihayet mertebede inkılâb....” şeklinde bir ifade kullanması Boğdan seferi sırasında Ordunun bir şekilde İbrail’e temas ettiğini işaret eder¹⁴⁷.

Celalzâde ve Matrakçı’nın eserlerinde İbrail ile ilgili kayıtları zikrettikten sonra şu iki soruyu sormakta fayda vardır.

Birincisi acaba N.Jorga tespit ettiği 1540 tarihli Polonya raporu¹⁴⁸ (Türk, Eflâk’ta büyük ve zengin kent olan İbrail’i aldı ve orada taştan kaleyi inşa etmeye başladı) ile 1538 yılındaki Boğdan seferi arasında (Boğdan seferi hesaba katılmazsa) nasıl bir durum vardı ki Osmanlılar İbrail’i almak zorunda kaldı? Kesin bir kanaat olmamakla beraber, şayet Polonya Raporu’nda Türklerin burada taştan bir kale inşa etmeye başladıkları iddiası 1540 yılında ise, Osmanlılar burayı 1538 seferi neticesinde elde ettikleri düşünülebilir ve o zaman N.Beldiceanu 1538 yılı içerisinde İbrail’in alınması ile ilgili kanaatinde haklı çıkar. Sıradan bir kalenin bile inşa zamanını mühendisleri o bölgeyi keşif, ölçme, inşaat için gerekli malzemeleri temin etme süresini hesaba katarsak 1540 tarihinden önce İbrail’in Osmanlı topraklarına katıldığı varsayımını doğurur. Buna birde Matrakçı Nasuh’un “*Berayil tarafından geçildi*” şeklindeki açıklamasını ekleyerek, şunu söyleyebiliriz: Osmanlı ordusu geçtiği bir bölgeden böylesine ciddi hazırlandığı bir sefer için, arkasında herhangi bir istihkâm bırakmak istemeyecekti. Kaldı ki o tarihlerde Osmanlı ordusunun Dobruca¹⁴⁹ bölgesinin önemli şehirlerinden Maçın, İsakçı, Babadağı, Tulça gibi stratejik bölgelere tehdit oluşturabilecek stratejik bir mevki olan İbrail, Eflak ve Boğdan Prensleri arasındaki çekişmeden dolayı el değiştiriyordu. Ayrıca hudut bölgelerde himaye bir prenslik olsa bile Osmanlılar hudutlarının karşısında bir istihkâm yapılmasına müsaade etmediklerini de daha önce belirtmiştik. Dolayısıyla

¹⁴⁶ Celalzâde “*Berayil*” okutan “Ye” (ع) harfinden sonra Hemze (ه) kullanmamıştır.

¹⁴⁷ Matrakçı Nasuh, “*Fetihnâme-i Karaboğdan*”, s. 116a, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1284/2.

¹⁴⁸ Mihai Maxim, *Tuna’da Bir Osmanlı Liman Kenti*, s.174.

¹⁴⁹ Dobruca bölgesi için bkz. Müstecib Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987; Kemal Karpat, “Dobruca”, *DİA*, s. 482-486; Aurel Decei, “Dobruca”, *İA*, c.3, 628-643, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979

tüm bunlar bir arada düşünüldüğünde İbrail'in Osmanlı hâkimiyetine girmesi 1538 seferi neticesinde olmuştur iddiasını doğrulayabilir.

İkinci ise; Prof. Dr. Mihai Maxim'in Osmanlı masrafları içerisinde 1543 yılında İbrail'in Budin (1541) seferine katkıları dolayısıyla Eflak voyvodasına hediye olarak verildiğini, ardından 1546 tarihli İbrail kalesinin yapımı için verilen emir hakkında tespit ettiği bilgileri zikretmiş¹⁵⁰. Acaba 1543 ve 1546 tarihleri arasında nasıl bir durum meydana geldi de Osmanlılar kendi elleriyle Eflâk'a teslim ettiği İbrail Kalesini tekrardan geri aldılar? Demek ki 1543 yılından önce İbrail'de bir kale mevcuttur. Bu da demek oluyor ki Osmanlı Devleti inşa ettiği bir kaleyi kendi sancakları içerisinde bir yönetim birimi haline getirmişlerdir. İbrail'in Osmanlı hâkimiyetine girmesi ile ilgili bu tartışmalar herhalde Eflak ve Boğdan'ın Osmanlı ile ilk temasları kadar karmaşık ve tartışmaya açıktır.

Ancak bu ihtilafli tarihlerden sonra İbrail'e ait veriler daha net olmakla beraber yoğun bir hal almıştır. Muharrem 952 (31 Mart 1545) tarihli Osmanlı belgelerinde “*Brail Emini*” sıfatıyla mevcut bir kadronun olduğu görülmektedir. Hükümler Prof. Dr. Mihai Maxim'in İbrail Kalesi'ne dair tespit ettiği 1546 tarihli belgeden daha erkendir. Burada “*Brail Emini*”¹⁵¹ sıfatıyla anılan görevlinin bu tarihlerde Eflak ve Boğdan memleketlerinden temin edilecek koyun, davar vs bunların alım, satımındaki sorumluluğuyla ilgilidir. Ancak bölgede oluşturulan mevcut bir kurum olduğu hakkında kesin bir kanaate varmak doğru değildir. “Emin” tabiri Osmanlı bürokrasisi içerisinde bazı görev alanlarını kapsamaktadır, Örneğin İskele Emini, Gümrük Emini, Nüzul Emini, Bina Emini vs. ilgili işler için oluşturulmuş birer memûriyet niteliğindedir. Burada kullanılan “Emin” tâbiri bu bölgeye bu işler için geçici olarak gönderilmiş mübaşir, çavuş vs görevliler gibi kullanılmış bir sıfat olma ihtimalini, Prof. Dr. Mihai Maxim'in Başbakanlık Osmanlı arşivinden tespit ettiği İbrail Kalesi ile ilgili belgeyi birleştirirsek farklı bir durum ortaya çıkacaktır: Şöyle ki 1545 tarihli hükümler “*Brail Eminine Hükm ki*” diye

¹⁵⁰ Mihai Maxim, *Tuna'da Bir Liman Kenti: İbrayil*, s.174.

¹⁵¹ E- 12321 Numaralı Mühimme Defteri, (Haz: Halil Sahillioğlu), IRCICA, İstanbul 2002; 435 Numaralı Hüküm :“*Brail Eminine hükm ki: Sâbıkan Eflak voyvodası olan Radul voyvodanın anda Eflakda olan esbâbları ve davarları dahi miri için zabt olunmağın ba'zı müfsidlerin dahi davarları ve esbâbları dahi miri için zabt olunmak emrolunmağın...deger bâhasıyla satub ne mikdâr akçe hâsil olursa defter idüb mühürleyip akçesiyle südde-i saâdetime irsâl iyleyesin.*”

başlayıp sonraki hüküm (13 Nisan 1545) “*Vilâyet-i Eflâkda bu def’a siyâset olunan bolarların davarları satılmak için emr idüb bu bâbda dergâh-ı muâllam çavuşlarından kıdvetü’l emâsil ve’l-akrân Ali zide kadruhû ile Brail Emini Ahmed ta’yin olunup Eflak voyvodası ma’rifetiyle satılmak için...*”¹⁵² devam eden yine Brail Emini Ahmed’e yazılan Hüküm “*defter idüb mühürleyüb akçasıyla südde-i saaditem irsâl iyleyesün*”¹⁵³ gibi ifadeler doğrudan İbrail Emini’ne gönderilmiş hükümlerdir. Prof. Dr. M.Maxim’in tespit edildiği belgede ise Kale’nin yapımı için “*Silistre Sancağı beyi ve Berayil Kadısı ve Emini Yüce Asitâneme mektub gönderüb*”¹⁵⁴ ifadesi; buranın Osmanlı sistemi içerisinde teşkilatlanmasının şekillendiğini ve Osmanlı taşra idaresinin bir birimi (kazâ) olarak zikredildiğini ifade eder. Bu tarihlerden itibaren de İbrail bir Osmanlı şehri haline getirilmeye çalışılmış ve Silistre Sancağı içerisindeki kazâ¹⁵⁵ hüviyetini kazanmıştır.

İbrail, hareketli limanı ve aynı şekilde sahip olduğu iktisadi durum Tuz, Hububat, Balıkçılık, Hayvancılık vs ticaretten gelmekteydi¹⁵⁶. Bu bağlamda İstanbul’un ihtiyaçlarının da karşılanmasında önemli bir yer tutmuş ve âdeta İstanbul’un hububat anbarı haline gelmişti. Tedarik ve ulaşımında ise yerine göre farklı metotlar ile uygun şartlar yaratılabilmekteydi. Örneğin 1559 yılında İbrail Kadısı tarafından toplanılan zahire, önce Hırşova İskelesine, buradan arabalar ile Köstence’ye, buradan ise at gemilerine yüklenerak İstanbul’a gönderilmesi uygun görülmüştü¹⁵⁷. Yine civar bölgelerden veya Eflâk’tan toplanan zahire İbrail iskelesine yönlendirilir ve buradan da İstanbul’a sevk edilirdi¹⁵⁸. Bu bölgelerden

¹⁵²E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm nr: 513

¹⁵³Aynı eser, Hüküm nr: 533

¹⁵⁴M.Maxim, a.g.m, s.181

¹⁵⁵ Osmanlı taşra idaresi en alt birimden başlayarak nahiye (köy), kazâ, sancak ve eyâletlerden oluşmaktaydı. Bu İdâri teşkilat içerisinde en fazla yere sahip birim ise, kazâlar ve sancaklardı.

¹⁵⁶M.Maxim, a.g.m, s.176

¹⁵⁷3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm nr: 47,48, Ankara 1993;”Berayil kadısına hükm ki: Bundan akdem arpa cem’ idüp _stanbul’a göndermen için sana hükm-i serîfüm gönderilmis idi. Hâliyâ zahîre husûsî ehemmi-i mühimmâtdan olmagın taht-ı kazândan cem’ olunan arpa, saykalara tahmîl olunup dahı Hırsova iskelesi’ne gönderilmesin emr idüp buyurdum ki: Vardukda, emr-i sâbıkum üzre tedârük ü ihzâr olunan arpayı te’hir ü terâhî itmeyüp saykalara tahmîl idüp zikr olunan iskeleye gönderüp ve ne mikdâr arpa tedârük olunup gönderildügin sûret-i defterin Südde-i saâdetüme gönderesi”

¹⁵⁸ 1560 tarihinde Eflak’tan toplanan 3000 müdd (1 müdd yaklaşık 875 gram) arpa Eflak’ın ödediği haraçın miktarından düşürülerek gönderilmiştir. Bunun için İbrail iskelesinden İstanbul’a sevk edilen arpa miktarı 1515 müddür (yaklaşık 1 ton 300 kg) bkz: “3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm Nr: 720

gönderilen hububat özel kişilere ait gemilerle bedelleri ödenerek nakliyesi sağlanır ve ziyade ücret talep eden olursa, tespit edilip cezalandırılırlardı¹⁵⁹.

Bununla beraber İbrail kazâi bir birim olarak, burada asayişin sağlanmasına ehemmiyet gösterilirdi. Hırsızlık, eşkiyalık yapanlar ve bölgede düzeni bozanlar, kargaşaya mahal verebilecek durumlarda görevi ne olursa olsun ihmali varsa icabına bakılırdı¹⁶⁰. Örneğin; Tuna üzerinde İbrail ve civar bölgelere çete kayıkları ile iskelelere saldıran eşkiya ve Eflak ve Boğdan memaliki üzerinde yasadışı faaliyetlerde bulunan kimselerin terbiyesi için devlet özel ihtimam gösterirdi. 1565 yılı yaz aylarında Tuna üzerinde bazı iskelere, tüccarlara ve tarım arazilerine saldırılarda bulunan ve bölge üzerinde asayişe engel olan bu çete ve eşkiyaların nerde konuşlandığını ve nereden yardım gördüklerini, çeteye eleman kaynağının kimlerden ve hangi yollardan sağlandığına dair Silistre Sancağı beyinden istihbarat toplanması emredilmiştir¹⁶¹. İbrail kenarında bulunan şaykaların hisar erleri ve diğer gerekli askerle donatılarak bu işin anlaşılması istenmiştir¹⁶². Bir süre sonrada İbrail Kalesi Dizdarından, kale mustahfızlarının harekete geçirilmesi emredilerek, bu eşkiyalık hareketlerini önlemek üzere bir başbuğ tayin edilip onun komutasında Akkirman ve civar bölgeler ile hareket edilmesi istenmiştir¹⁶³. Ancak Akkirman'dan Kili'ye, buradan Eflak ve Boğdan havalisine ve Tuna mansabına kadar uzanan geniş bir havzada cereyan eden bu eşkiyalık hareketlerinden İbrail, tüccarı ve iskelesi ve halkıda mağdur duruma düşmüştür. Bazı eşkiya grupları İbrail yerleşim yerleri içerisindeki çarşıları basıp yağma etmişlerdir. Bunun üzerine Silistre Sancakbeyi'nin bizzat İbrail'e geçip bunun hakkından gelmesi istenmiştir¹⁶⁴. Ancak Eşkiyalar; Akkirman, Özi ve civar bölgelerde aynı faaliyetler ile beraber bazı kalelere saldırıp esir alma teşebbüsleri üzerine Silistre Sancakbeyi'ni İbrail'e değil Akkirman tarafına geçmiş ve bu bölgede hazır bulunması emredilmiştir¹⁶⁵. Devlet bu bölge üzerinde

¹⁵⁹ Aynı Defter, Hüküm nr: 203 “Hâliya gemiciler kadimden olunagelanden ziyâde navlun talebi derlerse aldırmayub, itmek isteyenleri men' idüb memnu' olmayanları isimleri ile yazub bildiresin ki âna göre haklarından geline”

¹⁶⁰ Aynı defter, Hüküm Nr: 308, 721, 722, 1247

¹⁶¹ 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm Nr: 112

¹⁶² Aynı Defter, Hüküm Nr: 114

¹⁶³ Aynı defter, hüküm nr: 125, 126, 232, 233

¹⁶⁴ Aynı defter, hüküm nr: 243

¹⁶⁵ Aynı defter, hüküm nr: 294

vuku bulan eşkiyalık hareketleriyle aldığı tüm tedbirlere rağmen Anadolu'da olduğu gibi uzun bir müddet uğraşmak zorunda kalmıştır¹⁶⁶. Ancak bölgede tam kontrolü sağlarken ortaya çıkabilecek sorunların çözümü için tek taraflı bir anlayış benimsenmediği dikkat çekmektedir. Örneğin; Eflak sakinlerinden bazılarının, muhtemelen Eflak yönetimine ödediği vergiyi çok bularak, bu memleketten İbrail'e iltica eden Eflak sakinlerini kollayıp onları kendi arazilerinde muhafaza etmek suretiyle vergilerini ödemeyenlere engel olmak için, uygun bir şekilde bu duruma mani olmaya çalışıldığı anlaşılıyor. Böylesi bir duruma mahal vermemek için Eflak sakinlerinin İbrail'den, İbrail sakinlerinin Eflak'tan lüzumsuz arazi veya çiftlik edinmeleri yasaklanmış¹⁶⁷ yine Eflak bölgesinden İbrail ve civar bölgelere izinsiz olarak yerleşen Eflak Çingenelerini memleketlerine geri göndermişlerdir¹⁶⁸. Ayrıca İbrail içinde yaşayan gayrimüslim halkın gelirine göre vergilendirilmesi, bu vergilendirme yapılırken eşit şekilde bir vergilendirme yapılmasına ve kimsenin mağdur edilmemesine itina gösteriliyordu¹⁶⁹. Yine, vergisini ödememek için çeşitli bahanelerle vergiden muaf tutulmak isteyenler tespit edilir hatta aynı durumla karşılaşmamak için alınan önlemler kalıcı hale getirilirdi. Örneğin; ödediği vergilerden kurtulmak için azeb ya da beşli (hisar erleri) olanların, diğer reâyanın bu durumda haksızlığa uğradığı gerekçe gösterilerek haraç ödeyen reâyanın hisar eri olmaları yasaklanmıştır¹⁷⁰.

İbrail'in mevcut ticâri ve iktisâdi potansiyeli bir kenara bir Osmanlı şehri olarak şer'i, örfi, hukûki ve iktisâdi manada teşkilatlandırılmasını gerekli kılmaktaydı. Bu, Osmanlı sisteminin klasik bir yansımasıydı. Devletin genişleyip

¹⁶⁶Osmanlı ülkesi içerisinde vuku bulan ve devlet mekanizmasını birçok yönden etkileyen bu eşkiyalık hareketleri, mahiyeti ve tedbirleri için bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, Eren Yayınları, İstanbul 1990; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyamları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009; Karen Barkey, *Eşkiyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (Çev: Zeynep Altok), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999; Efan Uzun, "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkiyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *TÜBAR* S.XXV, 2009, s.185-214

¹⁶⁷ 83 Numaralı Mühimme Defteri Hüküm nr: 11, 17 (20 Za 1036); "emrüm üzre kaldurup girü Eflak'a gönderüp iskân itdüresiz... sonradan ihdâs olunan çiftlikleri men' ve Eflak reâyasının ref' idüb kadimi yirlerine gönderesiz"

¹⁶⁸ 85 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm nr: 25

¹⁶⁹ Aynı defter, hüküm nr: 47; "...herkesün kudret ü tahammüllerine göre çekdürüp sâyi fakirü'l-hâl olup tahammülü olmayan reâya fukarâsına gadr ü te'addi itdürülmek ihtimâli olmaya.şöyle bilesin"

¹⁷⁰ Aynı defter, Hüküm nr: 23

imparatorluk vaziyetini almasının sebepleri arasında, ihtiyaçlara göre zamanında konulan ileri düzeyde kanunlarla yakın ilişkisi vardı. Osmanlı Devleti'nde neşredilmiş iki kısım Kanun vardı. Birincisi; dini ve hukuk kâideleri yanında, pâdişahların emir ve fermânları ile neşredilmiş olan, cezâî, idâri, mâli ve diğer hukuk sahalarına ait kanun ve nizâmları içeren umûmi kanunnâmelerdir. Diğerleri ise Livâlara ait tahrir defterlerinin baş kısmında yer alan, her livânın husûsi kanûnlarıdır¹⁷¹. Bu kanûnlar her pâdişah değıştikçe yâhut fetih ve ilhâkı müteâkip yapılması âdet olan umûmi nüfus ve arâzi tahrirlerinin, aynı rakam ve yazı tekniği ve defter çeşitleriyle tatbik edilmekteydi¹⁷². Bu bağlamda hazırlanan Kanunnameler içerisinde İbrail'e ve İskelesine âit Kanunnâme'ye 1569-1570 tarihinde Sultan II. Selim döneminde hazırlanmış ve Osmanlı Tarihi içerisinde hazırlanmış en büyük sancak kanunnamelerinden biri olan¹⁷³ “*Silistre Ve Akkirman Kanunnamesi*” içerisinde rastlamaktayız. Bu mufassal kanunname içerisinde genel olarak Silistre livâsındaki vergi mükelleflerinin kimler olacağı tarif edilmiş ve ayrıca birçok yeni vergi ismi ve tarifeleri zikredilmiştir¹⁷⁴. Başbakanlık Osmanlı arşivinde “*Tapu Tahrir defteri 483 numaralı*” Kanunname Prof. Dr. Ahmet Akgündüz tarafından neşri yapılmıştır. Bu kanunnamenin tahrir kısmında İbrail'e ait veriler Prof. Dr. M.Maxim tarafından Romanya'da yayınlanmıştır¹⁷⁵. Bunun yanı sıra yine aynı kanunnamenin bazı küçük değışiklikler ile bir nüshası daha vardır ancak üzerinde tarih yoktur¹⁷⁶. İbrail'e ait Kanunnameler defterin 17. ile 20. varakları arasındadır. Defterin fihrist kısmında “*Fihrist-i Nevâhi Der-Livâ-yı Silistre ve Akkirman*” şeklinde başlayan defterin içinde İbrail ile birlikte 8 kazanın kanunname ve tahriri mevcuttur. İbrail,

¹⁷¹ Hüseyin Özdeğer, ”I.Sultan Selim Kanunnâmesi ve Tahlili”, *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, Sayı:1, s.129, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat ve İçtimâiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1987

¹⁷² Ömer Lütfi Barkan, XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirâi Ekonominin Hukuki ve Mâli Esasları: *Kanunlar*, c.1, s.LXXII, Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat ve İçtimâiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2001; aynı yazar “Kanunnâme”, *İA*, c.6, s.195, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977

¹⁷³ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukûki Tahlilleri*, c.7, s.712, Osmanlı Tarih Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1994

¹⁷⁴ Aydın Yalçın, *Türkiye İktisat Tarihi: Osmanlı İktisadında Büyüme ve Gerileme Süreci*, s.123, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1979

¹⁷⁵ Mihai Maxim, *O Istorie A Relatiilor Romano-Ottomane, Cu Documante Noi Din Arhivele Turcești: Vol.I Perioada Clasica (1400-1600)*, Muzeul Brailei-Editura Istrosia, Braila 2012

¹⁷⁶ BOA, TT.d 701; son yıllarda bu defter kullanılarak Akkirman ile alakalı bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada defterin tarihi 1574 yılı olarak gösterilmiştir bkz. Mustafa Işık, “XVI. Yüzyılda Akkirman Sancağı”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 18, s.23, 2008

“*Kazâ-yı Berâyil*” şeklinde geçmektedir¹⁷⁷. İbrail’e ait tahrir “*Fihrist-i Kazâ-yı Berâyil*” şeklinde başlar¹⁷⁸. “*Nefs- i Kasabâ-yi Berâyil an-Hassı-hâ-yı Pâdişah-ı Alempenâh*”¹⁷⁹ başlığı ile devam eder¹⁸⁰

Kanunname’de ise satılmak için İbrail’de pazara gelen ve vergi miktarı listelenen ürün sayısı ve İskele kanunnamesinde gümrüğü alınan metâ; Varna, Köstence, Bender, İsakçı, Maçın, Hırşova gibi birçok yerleşim yerinden daha fazladır. Aslında Kanunnamenin zikredildiği defterde de hacim olarak adı geçen yerlerden daha fazla yer kaplamaktadır. Kanunnâmede “*Kazâ*” olarak zikredilen İbrail’e Eflak’tan ve civar bölgelerden gelen (Misafir olarak tanımlanmaktadır) ve “*Harbi*”¹⁸¹ olarak tanımlanan Osmanlı Devleti ile aralarında herhangi bir sulh ve muâhede olmayan Devletlerin tebâası olarak gelen tüccârların getirdiği malların satışı ile ilgili vergilendirme, Kasaba halkının ödediği vergiden ayrı tutulmuştur. Kasaba halkının ödediği vergi ise bazı ürünlerde Müslüman ve Zımmi olarak ayrı vergilendirme yapılmıştır. Bazı mallarda ise Müslüman ve Zımmi ayrımı yapılmaksızın eşit miktarda vergi alınmıştır. Ürünlerin vergilendirme hesabı, malların katı ve sıvılığına ve cinsine göre; tane, fuçu, tulum, demet, araba yükü, kantar ve kumaş ürünlerde “top” hesabı yapılarak düzenlenmiştir¹⁸². Satılmak için

¹⁷⁷ BOA, TT. d 701, s.1; 483 Numaralı tahrir deftrinde olduğu gibi, Akkirman, Cankirman, Kili, Bender, Berayil, Silistre, Hırşova, ve Tekfurgölü kazalarıdır.

¹⁷⁸ BOA, TT. d. 701,s.172

¹⁷⁹ BOA, TT. d.701, s.174

¹⁸⁰ Burada Padişah hassı arasında sayılan Nefs-i İbrail’e ait toplam 28 mahalle mevcuttur. Ancak geçen süre içersinde bu mahalleler gerek isim olarak gerekse vasıf olarak değiştiği görülmektedir. 1570 tarihinden İbrail Osmanlı hâkimiyetinde daha da gelişmiştir. Mahalle olarak zikredilen bazı yerler nahiyeye-karyeye hüviyetindedir. Bununla beraber Nefs-i İbrail’de mahalle sayısı azalmasına rağmen Köy sayısı artmıştır. Yer isimleri ise çok az miktarda Romencedir. Hatta şuan bile bu yer isimlerinden bazıları kullanılmaktadır. Bu konuya daha sonra değineceğimiz için detayını daha sonraki bölümlerde açıklayacağız

¹⁸¹ Osmanlı Devleti topraklarında oturmalarına izin verilenlere ise “*Müste’men*” denilirdi. Bunların bu sanati bir sene için muhâfaza etmelerine müsâade olunur, sonra “*Zımmi*” adını alırlar ve cizye ile mükellef tutulurlardı. Bkz: Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, s.135, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986; Yabancı Tüccarlar ile ilgili daha detaylı bilgi için ise bkz: Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler*, Turhan Kitabevi, Ankara 1998; Halil İnalçık, “İmtiyazat”, *DİA*. XXII, s.242-252, İstanbul 2009

¹⁸² Bu hesaplamalar genel olarak: tereyağı, bal, ve meyvanın vergisini yük (bazende araba yükü olarak) hesabıyla, yüklü miktardaki mallar için kantar hesabıyla, hayvanlarda baş hesabıyla yapılırdı, Pazar vergileri hakkında bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c.1, s.254-255

pazara çıkan ürünlerden, evlilikte alınan vergiye ve “İbrail Kilesi”nin İstanbul Kilesine olan karşılığına¹⁸³ kadar detaylıca zikredilmiştir.

İbrail Kanunnamesinde vergilendirilen bazı ürünler

	Ürün	Kasaba ahâlisi olanlardan alınan Vergi ve cinsi (akçe)		Ahali sayılmayanların verdiği vergi ve cinsi (akçe)	
		Müslüman	Zımmi	Harbi	Misafir tâifesi
	Revgân-ı sâde Şem-i asel Revgân-ı şem Sâfi asel Çuka Sabun Ham halat Nacak	%3	%4	%5	
	Arâki Âb-ı asel Misket Mervezi Benefşe	Gümrük	Gümrük	Gümrük	
Bu mallar satılmayıp gemiye yüklenirse 6'şar akçe bâc, yarısı yada ¼ yüklenirse 50 akçe üzerindenkiyâs ile yarısı ya da ¼ alınır					
	Brince (fuçı) Mumlu-asel (1 fuçı için)	50	50	50	
	Peynir (1 tulum için)	2	2	2	4
	Kebe (bir top)	2	2	2	4
Eflak Vilaye tinden gelenlerin sattığı	Gallat Hububat Me'kûlat Meyve Peynir Koyun Kuzu Hime Kıyâh Hatal Padavra	Öşür (1/10)			

¹⁸³ “Ve kasab-i mezbûrede isti'mal olunan kile-i gallâta Eflak dilince “Hırdav” derler ayar olundukda altmış vukıyye olub ki, Mahrâsa-i İstanbul'un üç kilesidir” bkz. Ahmet Akgündüz, a.g.e, s.733

	Mertek Tahta Ağaç aletleri				
	Hamr		9		
	Kara sığır				
1-49 koyundan öşür (1/10), 50 ve üzeri koyundan: her bir koyun için 1 akçe, 2 kuzu için 1 akçe alınır					
	Sığır	2	2		
	Elma Emrud (1000 adet için)	3	3	3	
	Keten (1 çuval için)	8	10	10	
	Çelik (1 demet için)	4	4	4	
	Şire (1 fuçı için)				

İskelesi Kanunnamesi hariç otuzun üzerinde üründen vergi alındığı görülür. İskele Kanunnamesinde ise; satılmak için Eflak'tan, Tuna kenarında olan iskelelerden yüklenip gelen, ayrıca İstanbul ve Trabzon gibi önemli Osmanlı Liman kentlerinden hatta Macar vilayetinde olan Braşov tüccarlarının getirdiği malların cinsine göre vergi konmuştur¹⁸⁴.

Bu haliyle İbrail bir kasaba olmaktan çok öte bir görünüm arz etmektedir. Buna rağmen bu yerleşim yerinin korunması için inşa edilen Kale'ye ait bilgiler bu dönemlerde yok denecek kadar azdır. İbrail'deki kalenin en erken ve en teferruatlı bilgileri, ulaşabildiğimiz kadarıyla sadece Kale içersindeki askeri personelin miktarı ile ilgilidir.1569 tarihinde İbrail kalesinde mevcut askeri personel sayısı 57 kişilik bir birlikten oluşmaktadır. Kale sorumlusu olan Dizdar ve yardımcısı olan Kethuda dışında kalan 55 kişilik askeri birlik Müstahfizlardan oluşmaktadır. Diğer kaleler ile kıyaslandığında; Akkirman, Bender, Özi, Kili kalelerine göre askeri tertibat olarak ortalamanın altındadır.

Silistre ve Akkirman Sancağındaki Bazı Kaleler ve Askeri Birliklerin sayısı¹⁸⁵

	Dizdar	Kethudâ	Müstahfiz	Fârisan	Azebân	Toplam
--	--------	---------	-----------	---------	--------	--------

¹⁸⁴ A. Akkündüz, *Kanunname*, s.733-735.

¹⁸⁵ BOA, TS. MA. d 10152 (H.977/ M.1569)

İbrail	1	1	55			57
Kili	1	1	119	27	100	248
Akkirman	1	1	157	73	91	323
Özi	1	1	78	48	91	219
Bender	1	1	166	81	121	370
Silistre	1	1	52			54
Hırşova	1	1	70			72

İbrail, Osmanlı Devleti içerisinde bu hali ile önemli bir liman kenti olmasına rağmen Osmanlı himâyesinden hoşnut olmayan gerek Eflak ve gerek Boğdan Prensleri nazarında tam bir hedef noktasıydı. Osmanlı Devleti'ne memnuniyet beslemeyen bu prensleri, başkaldırı sırasında mümkün merteye İbrail'i ele geçirme gayretinde olurlardı. 1574 Sultan II. Selim döneminde Boğdan voyvodası olan İoan'ın (Yuvan) voyvodalığı sırasında Boğdan üzerinde Lehistan'ın etkisi hissedilir biçimde idi. Leh Kralı Sigismund'un ölümünden sonra ortaya çıkan siyasi entrikalar ve İoan voyvodanın Kazak Hatmanlarının (Başbuğ) da desteğini alarak güçlenmesi onun Osmanlı Devleti'ne karşı kayıtsız kalmasına sebep teşkil edecek bir hal aldı. Bu senenin Şubat ayı içerisinde Yaş şehrine gelen bir Osmanlı çavuşu, o sıralarda Boğdan'ın Osmanlı Devleti'ne ödediği verginin 60.000 altından 120.000'e¹⁸⁶ çıkarılması talebini İoan'a bildirdi. Bu duruma tepki gösteren Voyvoda, boyarları birlik olmaya davet etti. Ardından Lehistan'dan yardım talep ettiyse de bu karşılıksız kaldı. İoan Kazak hatmanlarının desteğini alarak İbrail'e saldırdı¹⁸⁷. Bu sırada İbrail'de olan Boğdan voyvodalığına aday rakibi Petru'yu kale komutanından teslim etmesini istedi. Kale kumandanı buna cevâben dört adamı ile on gülle ve iki ok yolladı. İoan bunları kulak ve dudaklarından kestirerek ayaklarından baş aşağı astırdı ve ardından İbrail'e hücum ederek burayı ele geçirdi. Dört gün boyunca burada katliam yaptı. İoan'ın İbrail'i ele geçirdiği sıralarda Leh müverrihleri, İbrail'in mücevher, altın, gümüş ve paralarla dolu bölgenin en zengin yeri olduğunu, bir başka Leh müverrihi ise bu zenginliğinin sebebinin buranın Türklerin hâkimiyeti altında

¹⁸⁶ Bazılarına göre 80.000 altın bkz. İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, c.2, s.416

¹⁸⁷ Josep Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.6, s.312, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1993

olmasına bağladığı bildirilmektedir¹⁸⁸. İbrail'in, voyvoda İoan tarafından uğradığı akıbet bölgedeki diğer kale ve şehirlerin de başına geldi. Ancak Osmanlı kuvvetleri İoan'a karşı büyük bir kuvvetle harekete geçtiler ve Voyvoda yakalanıp öldürüldü, ardından Boğdan voyvodaliğine Petru Schiopul (Topal Petru) tayin edildi¹⁸⁹. Bu isyan bu şekilde bastırıldıysa da sonraki dönemlerde İbrail aynı akıbete uğrayacaktı.

Romanya'da İbrail tarihiyle alakalı çalışmalar yapan tanınmış tarihçiler 1587 yılına ait, İbrail nüfusuna dair bir cizye defteri üzerinden tartışmaya girmişlerdir. Defteri ilk kez tespit eden Nicolae Beldiceanu'ya göre 1586-1587 tarihli olan bu cizye defterinde 577 haneden oluşan 23 gayrimüslim mahallesi mevcuttur. Prof. Dr. Mihai Maxim bu defterin ek nüshasını da tespit ederek defterin 1587 yılına ait olduğunu ispatlamıştır. Bu gayrimüslim hanelerinin sayısını ise 577 olarak değil 745 hane olarak düzeltmiştir. Ardından yaptığı hesaplama göre, İbrail'deki gayrimüslim nüfusunu tahminen 3000 olarak vermiştir. Ve Anca Ghita'nın 1598 yılına ait bir başka defterle alakalı yaptığı çalışmaya¹⁹⁰ atıfta bulunarak Müslüman nüfusun pek az olduğunu dolayısıyla toplam nüfusun 3000-3500 civarında olduğunu tahmini olarak kabul etmiştir¹⁹¹.

Bu bilgilere dayanarak yaklaşık olarak o tarihlerde yapılan tahrirlerin nüfus dökümüne göre, İbrail bazı şehirlere göre ortalamanın altında bir yerleşim yeri olarak kabul edilebilir fakat yine de bu Kaza ile denk yerleşim yerleri arasında değerlendirilirse ortalama bir yerleşim yeri olarak kabul etmek daha uygun olacaktır.

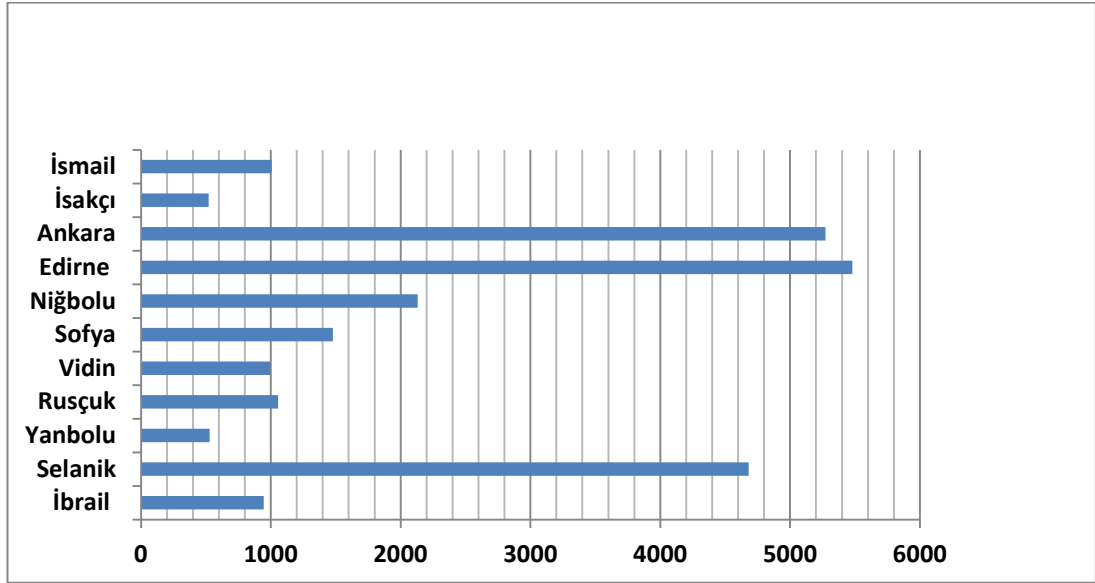
¹⁸⁸ Mihai Maxim, *Tuna'da Bir Osmanlı Liman Kenti*, s.176

¹⁸⁹ Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s.1278

¹⁹⁰ Anca Ghiata, "Tahrir, İcmal ve Evkaf Defterleri: XVI. Yüzyıl Sonunda Romen Ülkeleri Tarihinin Kaynakları", *XII.Türk Tarih Kongresine* (1994) sunulmuş bildiridir.

¹⁹¹ M.Maxim, *Braila'ya Ait Bilinen İlk Osmanlı Defteri*, s.976

1570-1600 Yılları Arasında Bazı Osmanlı Şehirleri'nin Hane Sayıları¹⁹²



Ancak bu hususta bir konuya değinmek yerinde olacaktır. N.Beldiceanu'nun mahalle, hane ve nüfus ile ilgili, Prof. Dr. Maxim'in ise bunu düzelttiği verilerin bir kısmı Türkiye'de yine Prof. Dr. M.Maxim tarafından yayınlandığını ifade etmiştik. 1570 yılına ait daha önce bahsettiğimiz Kanunname'nin ve çok az bir değişiklik ile yinelenmiş defterin, yani bizim kullandığımız mufassal defterin tahrir kısmında, gerçekten de N.Beldiceanu'nun verilerine ters düşecek açık bilgiler mevcuttur. Tabi bu konuda Romence yayınlanmış eserleri bizim Romen dili eksikliğimizden dolayı kullanamadık. Fakat Nüfus ile ilgili tartışmalara girmezsek bile mahalle sayısındaki farklılığı gösteren belirginlik mevcuttur. Tabi 1587 tarihli cizye defterine kadar, aradan geçen zaman içerisinde İbrail'in demografik yapısının ne denli değiştiğini bilemiyoruz. Padişah hasları arasında gösterilen "*Nefs-i Kasabâ-yı Berayil*" bu mufassal defterde toplam 25 mahalleden oluşmaktadır¹⁹³. Ayrıca "*Nefs-i Berayil*" de

¹⁹² Tablo grafikteki bilgiler için faydalanılan kaynaklar: Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (Çev: Neyyir Berktaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011; Feridun Emecen, "İsmail", *DİA*, c.23, s.82, İstanbul 2000; Ömer Lütfü Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, c.10, 1993; Boğdan Murgescu, "İsakça", *DİA*, C.22, s. 489, İstanbul 2000; Machiel Kiel, "Bulgaristan'da Osmanlı Dönemi Kentsel Gelişimi ve Mimari Anıtlar", (Çev: İlknur Kolay), Kültür Bakanlığı Yayınları; aynı yazar, "16. Ve 19. Yüzyıl Avlonya, Vidin, Varna ve Silistre Örnekleri İle Osmanlı Türk Savunma Sistemli Şehirlerin Tarihi ve Gelişimi", *19. Uluslararası Kaleli Kentler Sempozyumu*, s.291-297, Bursa 2009

¹⁹³ BOA, TT. d 701, s.174-186

2 mahalle daha bulunmaktadır. Bunun dışında İbrail'e tâbi 6 adet "Karye" mevcuttur ve yine bu karyeler arasında 1 adet daha mahalle göze çarpmaktadır. Yani, 1587 verilerine göre 24 olan mahalle sayısı muhtemelen 1570-1587 yılında toplamda 28 mahalleden oluşmaktadır. Daha açıklayıcı olabilmesi için aşağıdaki örnek tabloyu izlemek faydalı olacaktır.

İbrail Kazâsında Mahalle ve Karyelerdeki Toplam Mükellef Sayısı

Nefs-i Kasabâ-yı Berâyil ân hassı-hâ-yı pâdişâh-ı alempenâh					
		Mücerred (m)	Çift (c)		Genel Toplam
1	Mahalle-i ...	25	29		54
2	//	8	11		19
3	//	13	19		32
4	//	10	21		31
5	//	17	26	2	45
6	//	16	22	2	38
7	//	14	25		39
8	//	10	26	2	38
9	//	19	40	21	61
10	//	10	21	3	34
11	//	6	26	1	33
12	//	5	24		29
13	//	15	26	3	44
14	//	3	33	5	41
15	//	11	17	3	31
16	//	7	31		38
17	//	13	30		43
18	//	7	18	4	29
19	//	13	42	5	60
20	//	10	45	3	58
21	//	6	31	2	39
22	//	4	29	1	34
23	//	6	41		47
24	//	4	29		33

25	//	1	32		33
TOPLAM MÜKELLEF		253	694	57	983

Nefs-i Berâyil				
		Mücerred (m)	Çift (c)	Genel Toplam
	Nefs-i Berayil	11	33	44
26	Mahalle-i	1	2	3
27	Mahalle-i	12	37	49
1	Karye-i ... ¹⁹⁴	12	65	77
2	Karye-i ... ¹⁹⁵	20	128	148
28	Mahhalle-i	8	25	33
3	Karye-i ... ¹⁹⁶	14	43	57
4	Karye-i ... ¹⁹⁷	4	44	48
5	Karye-i	5	18	23
6	Karye-i ... ¹⁹⁸	24	125	149
TOPLAM MÜKELLEF		111	520	631

Tabi burada Tahrir ile Cizye defteri arasındaki farklara girmeden, yukarıda bahsettiğimiz tartışmaların sonucu ile birlikte değerlendirilirse daha farklı bir netice ortaya çıkacaktır. Ancak nüfus ile ilgili tespit edilen rakamlara müdahil olmadan bu bilgileri vererek şunu da belirtmek faydalı olacaktır: Bu tarihlerde İbrail kazâsına dair elde edilen bulgular, İbrail'in Osmanlı hâkimiyetinde iken demografik olarak ne şekilde bir değişikliğe uğradığını göstermek adına kolaylık sağlayacaktır. Haliyle bir Osmanlı şehri gibi yapılandırılacağı için, bu yerleşim yerinde Osmanlı şehirlerindeki standartların yoğunluğuna da şaşırılmamak gereklidir. Cami, hamam, vakıf, çarşı vs. sosyal ve dini alanları kapsayan faaliyetler ve yapılanmalar, Osmanlı iskânının bölge

¹⁹⁴ “Karye-i Rereş? Hass-ı Hümâyün Tâbi-i Berâyil”

¹⁹⁵ “karye-i Tüfeş hass-ı hümâyün tâbi-i Berâyil”

¹⁹⁶ “Karye-i ...Tüfeş nâm karyede bulunmuşdur, hass-ı hümâyün tâbi-i Berâyil”

¹⁹⁷ “Karye-i Baldevenes hass-ı hümâyün tâbi-i Berâyil”

¹⁹⁸ “karye-i Groben an-hassihâ-yı pâdişâh-ı alempenâh tâbi-i Berâyil”

üzerinde kalıcı hale gelmesine zemin hazırlayacak net göstergelerdir. Fethedilen bölge üzerinde yapılan ilk tahrirlerde, yukarıda zikrettiğimiz karye isimlerinin tamamı, mahalle isimlerinin ise birçoğu Romence köy veya yerleşim yerleridir. Zaman geçtikçe bölgede Osmanlı iskân siyasetinin neticesi olarak dikkat çekici bilgilere de ulaşmak mümkün görünmektedir. Mesela, yer isimleri ile ilgili olarak İbrail'in yaklaşık 200 sene sonra mevcut yerleşim yerlerindeki isim değişikliği fark edilir biçimde çoğalmıştır. 18. Yüzyıl sonlarına ait cizye defterlerinde zikredilen mahalle ve köy isimlerinin yaklaşık % 80'i Türkçe isimlerle zikredilmektedir¹⁹⁹. Bazı Romen yer adlarının ise, miktarı az olmakla beraber 200 yıl boyunca değişmediği görülür²⁰⁰. Ayrıca dikkat çeken başka bir husus, yerleşim yeri olarak önceleri "mahalle" olarak tabir edilen yerler "Karye" olarak adlandırılmıştır. Önceki bulgular ile kıyaslandığında ise İbrail merkezindeki mahalle sayıları azalmış (7 mahalle) köy sayıları ise (50 karye) artmıştır²⁰¹.

Sürekli değişen demografik yapının savaşlar, kıtlık, istila vs. saymazsak bir gelişim içinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Karadeniz'den Orta Avrupa'ya kadar Tuna hattı üzerinde, Osmanlıların tam bir hâkimiyet sağladığını belirtmiştik ve Osmanlılar buraları ele geçirdikten sonra, bu hat üzerinde hâkimiyetin tesisi için sadece askeri garnizonlar, kaleler, tabyalar vs. bir faaliyet içerisinde olmadıkları, bu hâkimiyetin kalıcı hale gelebilmesi için klasik bir durum olarak buraları Osmanlı şehri haline getirmeye çalışmıştır. Önceleri Eflak ve Boğdan memleketlerine dâhil olan sonradan Osmanlılar tarafından alınan, Tuna hattı üzerinde bulunan tüm yerleşim yerlerinde Osmanlı şehirleşmesinin bir unsuru olan çok sayıda dini, askeri ve sosyal farklı birçok mimari eserlere (çarşı, cami, hamam vs) ulaşmak mümkündür²⁰². İbrail'de bu mimari eserlere dair ait teferruatlı bilgiler

¹⁹⁹ *Karye-i Pehlivanzâde, Karye-i Tuzlugöl, Karye-i Mustafa Ağa, Karye-i El-Hac Abdullah Ağa vs.*

²⁰⁰ Tüfeş (Tüfeşti), Groben (Gropeni), Varsatura (Vârsatora), Va'den (Vâdeni), Tekleş (Tichileşti)

²⁰¹ BOA, D.CMH. d 26983; bir önceki dipnrtlarda belirttiğimiz yer isimleri 1793-1794 (1208) tarihli olan bu belgeye dayanmaktadır. Ednâ (2052), Evsât (228), Âlâ (11) toplamda ise 2291 vergi mükellefi mevcuttur. Ancak bu deftere ait daha detaylı araştırma Prof. Mihai Maxim tarafından yakın zamanda neşredilecektir.

²⁰² Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Romanya-Macaristan)*, c.1, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1977; ayrıca yine bölgedeki mimari eserler için bkz. aynı yazar, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri* 1989; Ekrem Hakkı Ayverdi-İ. Aydın Yüksel, *İlk 250 Seneni Osmanlı Mimarisi*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1976; Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985

bulmak zordur. Sadece İbrail’de şuan Kiliseye çevrilmiş bir Cami’nin varlığından bahsedilir. Prof. Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi buradaki caminin tarifini vermeye birlikte ne zaman yapıldığına dair kesin bir kaydın olmadığını belirtmektedir. 12x15 mt ebatında olduğunu bildirirken bu caminin Basarabya ve Kırım’a sefere gidecek Müslümanlar için yapıldığını kabul etmektedir²⁰³. Fakat İbrail’de inşa edilmiş tek bir cami olmamakla beraber bizim tespit edebildiğimiz 2 cami ismi mevcuttur. İnşa tarihini bilemediğimiz gibi akıbetleri hakkında bazı detaylar mevcuttur. Bunlardan biri Sultan Süleyman Cami diğeri ise Sultan Osman camiidir. Sultan Osman Cami’nin ismine atfen Sultan Osman Han döneminde (1618-1622) yapıldığına dair bilgiler kayıtları tespit etmiş bulunmaktayız²⁰⁴. Fakat tam tarihi, kesin olarak belli değildir. Sonraki dönemlerde kayıtlarda Sultan Süleyman Camii ve Sultan Osman Camii adıyla rastladığımız veriler yaklaşık olarak aynı tarihlere denk gelmektedir. 1708 (H.1120)²⁰⁵ ve 1711 (H.1123)²⁰⁶ tarihli kayıtlar, muhtemelen o tarihlerde İbrail’de aynı anda iki caminin var olduğunu kabul etmeye zorlamaktadır. Bu iki camiden Sultan Süleyman caminin akıbetini bilmemekteyiz. Fakat bu verilerden anlaşıldığına göre her iki camide İbrail merkezi içerisinde inşa edilmiştir. Tahminimiz üzere Prof. Dr. Ayverdi’nin bahsini ettiği cami Sultan Osman Cami’dir. Çünkü bu cami sonraki Rus istilaları sırasında tahrip olmuş ve yeniden inşa edilmiştir²⁰⁷.

Cami’ye Ait Bazı Detaylar	Tûlen	Arzen	kadden
Caminin dört duvarı için taş temel	72	3	6
İki kanatlı kapının tecdidi	6	4	
Minare için taş temel	8	8	4
Bir adet mühr-ı Süleyman âsafı	10	4	1
16 adet pencere için demir telden astar	16 parmak		

²⁰³ E. Hakkı Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri (Romanya-Macaristan)*, s.33

²⁰⁴ BOA, AE. SAMST II. 1848

²⁰⁵ BOA, İE. EV. 4853

²⁰⁶ BOA, İE. EV. 5629; Bu tarihte vuku bulan Prut harbinde Rus istilasından kaçan İmam ve hatibin yerine başka imam ve hatip gönderilmesi ile ilgili İbrail Kalesi Dizdarının arzıdır.

²⁰⁷ BOA, EV. HMH. d 5084; BOA, C.AS 21524

Yine de bu durum tahminden öteye geçmeyecektir. Bununla beraber İbrail'deki vakıflara ait bilgiler ile birleştirilince, burada inşa edilmiş cami sayısı ilgili tahmini fikirler de değişecektir. Ancak kesin bilgiler elimizde mevcut olmadığı için cami sayısı ile ilgili kesin bir kanaat vermek zor olacaktır.

İbrail'de Hicri 1680 ve 1825 Tarihleri Arasındaki Bazı Vakıflar²⁰⁸

Vakıf İsimleri	Tarih	Vakıflar Genel Müdürlüğündeki kayıtların Vakıf Defter Numaraları ²⁰⁹
Kara Mustafa Paşa vakfı ²¹⁰	1103?	
Hacı Hasan vakfı ²¹¹	1112?	
Ali Çelebi Vakfı	1097	630
Beşlüyan Ağası Cami-i şerif Vakfı	1155	1120
Zahie Hanım Sultan Vakfı	1163	738
Osman Ağa Vakfı	1171	624
Kapudan oğlu Cami-i şerifi Vakfı	1171	1217
El-hac Mehmed Ağa Vakfı	1160	624
İbrahim Paşa Vakfı	1241	691

Bu bilgileri kısaca verdikten sonra, 1593-1606 yılları arasında vuku bulan meşhur Osmanlı-Avusturya savaşının ilk yıllarında Avusturya'nın teşviki ile hareket eden Eflak voyvodası Mihai Viteazul (Cesur Mihai) girişimi Osmanlı Devleti ile tabi voyvodalıkları tekrar karşı karşıya getirmişti. Prens Mihai Avusturya-Osmanlı harplerini de fırsat bilerek Boğdan memleketi üzerine de hâkimiyet sağlamış ve bu arada Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında devam eden savaşta Avusturya ile ittifak etmişti. Onun faaliyetleri neticesinde Kutsal İttifak gerçekleştirilmiş ve Eflak-

²⁰⁸ Muhtemelen bu vakıfların dışında başka vakıflarda bulunmaktadır. Kesin emin olmadığımız için bunları zikretmedik. Ancak bunlara ait bazı bilgiler kontrol edildikten bununla ilgili bir çalışma, tarafımızdan yapılacaktır.

²⁰⁹ Buradaki bilgiler için bkz. Cezmi Karasu "Romanya Dobruca'sındaki Osmanlı Eserleri" (www.fikirdebirlik.org İnternet Dergisi'nde yayımlanmıştır.)

²¹⁰ BOA, C.ADL 660; BOA, AE. SAMD. III 6435; Vakfın kurulduğu tarihi bilmemekle beraber, tespit edebildiğimiz bu belgeler Vakfa ait çiftlik arazileri ve İbrail Nazırları tarafından mülkiyetiyle ilgili yapılan müdahaleler hakkındadır.

²¹¹ BOA, AE. SMST. II 14868;

Boğdan memleketleri bir süre için Osmanlı Devleti'nden bağımsız kalmışlardır. Mihal, Osmanlı ordusuna karşı bazı zaferler elde etmiş ve bundan cesaretle Tuna üzerinde İbrail dâhil olmak üzere pek çok kaleyi yağma etmişti. Selaniki Mustafa Efendi'nin bildirdiğine göre 1595 yılının kış ayarında Eflak, Boğdan, Macar, Leh ve Moskov birliklerinden oluşan 100 bin kişilik bir kuvvet Tuna yalılarına saldırarak Bender, Akkirman, Kili, Yergöğü, İbrail ve daha birçok şehri mal ve erzaklarıyla ele geçirip yağma ve talan etmişlerdi²¹². Bu yağma esnasında İbrail ile ilgili pek rastlamadığımız ölçekte detay bilgi veren Nâima Musstafa Efendi'nin bildirdiğine göre Eflak, Macar ve Erdel birliklerinden oluşan 20.000 kişilik bir ordu İbrail üzerine iki defa saldırdılar. İlk saldırı esnasında halk kale içine sığınıp mukavemette bulundular ve bu birliklerden bir kısmını bertaraf ettiler. İkinci saldırı esnasında ise muhasara kuvvetlerine karşı İbrail kalesi şiddetle savunulduysa da başarı sağlanamadı. Bu kuvvetler önce kaleyi top atışlarıyla döğmeye başlamışlar ardından lağım kazarak burayı ele geçirmişlerdi. İbrail kuvvetleri kale içerisinde bu lağım faaliyetlerine karşılık vermişler fakat başarılı olamamışlardı. İbrail sakinlerinin, burada muhasara kuvvetlerince telef edilmemesi gayesiyle, Karaçavuş Mehmed Bey ve Mustafa Çavuş adlarında iki kişi ile Macar beyleri anlaşarak İbrail halkının zarar görmeyeceğine dair garanti verdiler. Bölge halkının nehrin karşı tarafına geçerken herhangi bir zarar görmemeleri üzerine anlaştılar. Fakat bu beyler sözlerinde durmadılar ve İbrail sakinlerinin mallarını yağma ederek bazılarını katl ettiler. Ancak Mustafa Çavuş'un gayretleri ile İbrail sakinlerini Tuna'nın öteki tarafına geçirerek kurtardılar. Yine Nâima'nın bildirdiğine göre İbrail sakinlerine bu zulmü yapan kuvvetler Silistre Mirlivası Mustafa Paşa'nın başında bulunduğu birliklerce tamamı yakalanıp öldürüldü²¹³.

Fakat İbrail'in geri alınması bundan birkaç sene sonra olmuştur. Ancak yine de kesin bir tarih vermek doğru olmayacaktır. Nitekim Selaniki Mustafa Efendi Erdel ile yapılan anlaşmadan sonra serdar Mahmud Paşa'ya gönderilen İbrail ve Yergöğü kalesinin yeniden yapılması ile ilgili hatt-ı hümayunları 1599 yılı içerisinde zikretmektedir²¹⁴. N.Jorga ise, Hurmuzaki'ye dayanarak verdiği bilgi de: Koca Sinan

²¹² Selâniki Mustafa Efendi, *Târih-i Selâniki*, c. 2, s. 481, (Haz: Mehmet İpşirli), TTK, Ankara 1999.

²¹³ Nâima Mustafa Efendi, *Târih-i Nâima*, c.1, s.87, (Haz: Mehmet İpşirli), TTK, Ankara 2007.

²¹⁴ *Târih-i Selâniki*, s. 819.

Paşa Eflâk'ı tahkiminden sonra, Satırcı Mehmed Paşa'nın Eflak Beylerbeyi olarak buraya atanmasını ve hemen ardından İbrail'in Şaban Paşa tarafından yeniden tahkimini 1595 yılının yaz ayları içerisinde olarak göstermektedir²¹⁵.

İbrail'in Tuna boylarındaki entrikalara alet olması aynı şekilde devam etti. 1658 yılında Eflak Prensi Radu Mihnea III.(1658-1659) Boğdan ve hatta Silistre'yi ele geçirmek niyetinde idi. Bağımsız bir hükümdar gibi sikke bastırıyordu. Acımasız tavırları ile tanındığı söylenen Mihnea, emellerinin gerçekleştirmek için Alman Kayseri'ne, Papa ve Venedik'e Roma inancına ve Hristiyan davasına meylini bildirmek için elçiler göndererek ittifak arayışında bulundu. Osmanlı'ya tabi Boyarları idam ettirdi. Ve dönemin Erdel Prensi Rakoçi (1621-1660) ile ittifak yaparak, Osmanlı ülkesine saldırdı²¹⁶. İbrail'i ve Yergöğü Kalesini zapt ederek buraları yaktı. Daha sonra Tuna'nın sağ kıyısına Dobruca bölgesindeki Hırşova'ya saldırmak istediye de başarılı olamayıp kaçmak zorunda kaldı²¹⁷. İszâde'nin bildirdiğine göre 18.000'e yakın Eflak askeri yakalandı ve bir o kadarı da kaçtı²¹⁸.

4) 18. Yüzyıl Başlarından İtibaren İbrail'in Vaziyeti

Osmanlıların Balkan'larda rahat yaşayabilmeleri ve burada tam hâkimiyet kurabilmeleri, Tuna'nın üst bölgelerinde tek ve kudretli bir idarenin yerleşmesine engel olma lüzumunu öğretmişti. Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren Osmanlıların bu yöndeki siyaseti, gerek Polonya'nın gerek Avusturya'nın bu sahaya yayılmasının önüne geçmek, Transilvanya bölgesinde Macar nüfuzunu kırmak ve gerekse Eflak-Boğdan beyleri üzerinde tam hâkimiyet sağlamak yönünde idi²¹⁹. 17. Yüzyıl ortalarından itibaren ise, gittikçe güçlenen Rusya doğu Avrupa'da güçlü bir devlet haline gelmiş ve dolayısıyla Osmanlı'nın Tuna'nın kuzeyinde hâkim olduğu coğrafyasına yeni ve güçlü bir rakip çıkmıştı. 17. Yüzyıl sonlarında Lehistan Kralı Yan Sobieski'nin ısrarıyla, Lehistan-Alman Çasarlığı ve Venedik Devletleri arasında,

²¹⁵ Jorga, *a.g.e.*, C.3, s. 265; Prof. Maxim ise bu tarihi 1595-1601 olarak vermektedir. M. Maxim *Tuna'da Bir Osmanlı Liman Kenti*, s. 176

²¹⁶ Jorga, *a.g.e.*, c.4, s. 95; Hammer, *a.g.e.*, c. 11, s. 60

²¹⁷ Mehmet Ali Ekrem, *Romen Kaynak ve Esrelerinde Türk Tarihi I Kronikler*, s. 61, TTK, Ankara 1993

²¹⁸ İszâ-Zâde, *İszâ-zâde Târîhi*, s. 58, (Haz: Ziya Yılmaz), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1996

²¹⁹ Cevat Üstün, *1683 Viyana Seferi*, s. 3-4, TTK, Ankara 2010

Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulan ve Papa'nın önderliğinde Türklere karşı harekete geçilmesini öngören Mukaddes Birliğ'e, 1686 yılında Rusya'da dâhil olmuştu. Tarihinde ilk kez Avrupalı Devletler Koalisyonuna girerek Avrupalı Devletler ile Türklere karşı harekete geçme imkânı buldu ve 1683 yılındaki Osmanlıların Viyana seferindeki başarısızlığından itibaren Rusya artık Türklere karşı açıkça harekete geçmeye başladı²²⁰ ve bu tarihten itibaren 18. Yüzyıl boyunca Osmanlıların Ruslarla girdiği birçok önemli savaşta Rusya, Avusturya devleti ile ittifak ederek kendi hedeflerini temin etmeye çalıştı, hatta kuzey sınırlarında Avusturya'dan daha tehlikeli bir düşman haline geldi²²¹. Ve böylece Tuna'nın kuzey tarafında oluşan önemli bir tehdit, Osmanlıların bu bölgedeki hâkimiyetini sağlamak ve korumak için farklı bir yol ve strateji belirlemesini gerekli kıldı. Bu duruma Avusturya'nın da hedeflerini eklersek Osmanlı'nın hâkimiyet sahası içerisindeki Belgrad-Azak hattı içerisinde yeni bir yapılanma eğilimine girdiğini söylemek yerinde olacaktır. 18. Yüzyıl'dan itibaren bu hat içerisinde İbrail'de dâhil olmak üzere Özi, Kili, Akkirman, İsmail, Hotin, Bender, Tulca, Rusçuk, Silistre gibi birçok önemli kale ve şehirler, Osmanlı Devleti'nin Tuna seferlerinde lojistik ve seferberlik bakımından sahip oldukları özellikler daha etkin bir biçimde kullanılmaya başlandı²²². Dolayısıyla Tuna hattı üzerinde oluşturulan büyük savunma hattı, Osmanlı Devleti'nin bu bölge üzerinde bulunan kaleleri mükemmel seviyeye ulaştırmak ihtiyacını belirgin hale getirdi. Kale ve şehirleri tahkim ettirme gayesi Osmanlı ekonomisine büyük külfet teşkil ettirse de, ehemmiyetine binaen bundan vazgeçilmedi. Bu tarihe kadar sıklıkla iâşe ambarı olarak kullanılan birçok kale-şehirin, bundan sonra bu özellikleri ile beraber askeri organizasyon bağlamında önemli işlevleri oldu. İbrail kalesi de dâhil olmak üzere, bu hat üzerinde bulunan kalelerin mevcut asker sayıları artırıldı, tahkimatlarına önem verilerek savaş zamanlarında her biri neredeyse birer garnizon haline geldi.

İsveç Kralı XII. Şarl (Demirbaş), Rus Çarlarından 1.Petro (Deli Petro 1689-1725) ile yaptığı Poltova (1709) savaşında başarısız olması üzerine Osmanlı

²²⁰ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 237, TTK, 1999

²²¹ Osman Köksal, *XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Ordugâh Kasabası: Şumnu*, s. 54, Araştırma Yayınları, Ankara 2006

²²² Virgina Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri: 1700-1870*, s. 78, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010

yönetiminden mali destek görerek Bender Kalesi'ne sığınmıştı. Kral Şarl'ı takib eden Petro'nun ordusu Osmanlı hudut bölgelerini taciz edecek faaliyetlerde bulunmuştu. Gerek bu taciz ve gerekse XII. Şarl'ın Osmanlı Devleti'ni; Lehistan, Ukranya ve Baltık eyaletlerini Rus tahakkümünden arındırmak için oluşturmak istediği devletler bloğuna çekmek için giriştiği faaliyetler neticesinde Osmanlı Ordusu Baltacı Mehmed Paşa önderliğinde büyük bir ordu ile harekete geçti (1711)²²³. Prof. Dr. V.Aksan Osmanlı'nın bu savaşa iştirakini iki sebebe bağlamaktadır. Birincisi; Belgrad-Azak hattı üzerinde bulunan Osmanlı kalelerinin onarımı ve tahkimi, ikincisi ise Eflak ve Boğdan Prenslükleri ile olan ilişkilerini yeniden düzenlemektir²²⁴. Çar Petro, ordusunun iâşesini karşılamak üzere birliklerini üç kola ayırmıştı. Bu suretle Tuna üzerindeki hatta önemli bir tedarik merkezi olan İbrail'i²²⁵, Boğdan Bey'i Dimitri Kantemir'in ve Eflak boyarlarının teşvikiyle İbrail'e doğru harekete geçtiler. Bu sıralarda tahkimi tamamlanmış olan İbrail Kalesi²²⁶ içerisinde halk, Rusların buraya geleceği haberi üzerine Kale Muhafızı Davud Paşa'ya müracaat ederek, kale içerisinde bulunan savunmasız yerli halkı İbrail yakınlarındaki sazlığa nakletmesini istediler. Davud Paşa bu tavsiyeye uyup kayıklarla bunları o bölgeye göndermiş fakat Rus ordusundan herhangi bir malumat alınmayınca bunları tekrar İbrail'e getirtmişti²²⁷. Ancak Temmuz sonlarında Rus, Boğdan ve Eflak kuvvetlerinden ve 12.000²²⁸ kişilik atlı süvarilerden oluştuğu söylenen birlikler İbrail önlerine geldiler. Rus Generali Rönne kumandasındaki bu birlikler kale önlerine

²²³ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e*, s. 260

²²⁴ Virgina Aksan, *a.g.e*, s. 97

²²⁵ İbrail'in bu savaş sırasında muhasarası ile ilgili önemli kaynaklardan biri dönemin Hazine-i Birun Katibi olan Ahmed bin Mahmud'un tuttuğu defterdir. İbrail muhasarası ile ilgili detaylı bilgiler vermiştir. Prut seferinin temel kaynaklarından biri olan bu eser için bkz. Akdes Nimet Kurat, "Hazine-i Birun Katibi Ahmed bin Mahmud'un (1123-1711-Prut) Seferine Ait defteri", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV/ 6-7, 1966; Yine bu tarihlerde İbrail'e ait bilgiler için ayrıca bkz. Mihai Maxim, *Braila 1711. Noi Documente Otomane*, Muzeul Brailei-Editura Istros, Braila 2011

²²⁶ BOA, İE. ML 10777 (Kasım 1710); belge bir tamirat defteri niteliğinde değildir. Ancak sadece İbrail kalesinin tamirâtı için Eflak ve civar bölgelerden toplanıp kalenin onarımında kullanılan malzemelerin hangi kaynak kullanılarak gettildiği ile ilgilidir.

²²⁷ Ahmet bin Mahmud'un Prut Seferine Ait Defteri, s.399-400; "Amma bir iki gündensonra Davud Paşa gördü ki kafirden eser olmayup bunlara şütüm-u galize bir ikdam edüb tekrar cümle her ne ki ahzen gördüklerin bozdurub feryad ü figanların dinlemeyub herkesi yine yerlü yerine götürdükdän sonra...."

²²⁸ M. Ali Ekrem, *Romen Kaynak ve Esrelerinde Türk Tarihi: Kronikler*, s.150; A. Nimet Kurat, *Ahmed bin Mahmud...*, s.398.

gelince İbrail'in durumuna dair önemli istihbarat ve bilgiler elde ettiği anlaşılıyor²²⁹. İbrail önlerine gelen bu birlikler hakkında, yeniçeri kâtibi olduğu bilinen bir kişi tarafından tutulan günlükte 5.000 ya da 6.000 kişilik bir suvari birliğinin Rus, diğerlerinin ise Eflak ve Boğdanlılardan olduğunu bildiriyor²³⁰. Temmuz sonlarına doğru kaleyi top atışlarıyla vurmaya başladılar. Yeniçeri Katib'inin bildirdiğine göre şiddetli bir çatışma vuku bulmuş, kaledeki askerlerin tamamı öldürülmüştü. Şehri bir türlü zapt edemeyen muhasara kuvvetleri ise, İbrail'in su kaynaklarını keserek halkı çaresiz bırakmıştı²³¹. Muhafız Davud Paşa kaledeki asker ve ahalinin şehirden emniyetli bir şekilde çıkması şartıyla kaleyi teslim etme teklifinde bulundu. General Ronne ise, bunları üç kabile şeklinde (yaşlı-geç-taze) malları ile beraber çıkabilecekleri sözünü verdi fakat sözünde durmayarak bunlardan bir grubu esir diğerlerinin ise mallarına el koyarak şehirden uzaklaştırdı. Prut boylarında Çar Petro'nun Osmanlı Ordusu tarafından durdurulması ile Rus ordusu geri çekilmeye başladı ve Dimitri Kantemir'in bildirdiğine göre Ruslar Çar'ının emriyle İbrail Kalesini Türklere teslim ettiler²³² ve 28 Temmuz'da Osmanlı birlikleri Muhafız Davud Paşa ile birlikte İbrail'e girdi²³³.

1736-1739 yılları arasında cereyan eden savaşta Ruslar Avusturya ile birleşerek Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kurdular. Rusya'nın asıl maksadı Osmanlıların İran ile giriştikleri savaşta yorgun düşmelerini fırsat bilerek Karadeniz kıyılarına kati bir şekilde yerleşmekti²³⁴. 1726 yılından itibaren Rusya ile ittifak halinde olan Avusturya'nın ise önceleri savaşa girmekte isteksiz olmasına rağmen

²²⁹ O sıralarda İstanbul'dan Lehistan'a dönmekte Lehistan Kralı II. August'un (1697-1706 tekrar 1709-1733) vekili olan Perrin, İbrail'de birkaç gün kalmıştır. Perrin, yolda karşılaştığı Rus askerleri tarafından İsveç Zâbiti zannedildiğinden Genereal Rönne'ye gönderilmiştir. Rönne'nin huzurunda iken İbrail kalesine dair önemli bilgiler vermiştir bkz. Akdes Nimet Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, s. 538, TTK, Ankara 1953.

²³⁰ Yeniçeri Kâtibi Hasan, *Prut Seferi'ni Beyanımdır*, s. 27, (Haz: Hakan Yıldız), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008

²³¹ Aynı eser, s. 29

²³² Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, c.3, s. 334, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980

²³³ A. Nimet Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, s.540; İbrail bu sefer sırasındaki kuşatılması ve Ruslar tarafından alınması ile ilgili farklı tarihler verilmektedir. Örneğin Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat'ın belirttiği tarihler, Eflak Kroniklerinde 12-13 Temmuz olarak gösterilmektedir. Bkz. M. Ali Ekrem, *Romen Kaynak ve Esrelerinde Türk Tarihi: Kronikler*, s. 153; Ahmed bin Mahmud bu tarihi 11 Cemâziyelevvel 1223 olarak vermiştir. Bkz. Akdes Nimet Kurat, *Hazine-i Birun Kâtibi Ahmed bin Mahmud'un (1123-1711-Prut) Seferine Ait defteri*, s. 400.

²³⁴ M. Cezar, *a.g.e.*, c.5, s. 2488; V. Aksan, *a.g.e.*, s. 112, 113.

1737 yılında Tuna üzerinde harekete geçerek müttefikini destekleme kararı aldı. Ruslar, Azak ve Kırım'a saldırdılar. Osmanlı Devleti açısından stratejik olarak büyük önem taşıyan Özi Kalesi'ni zaptettiler. Osmanlılar ise savaşa başlamadan önce hudut bölgelerdeki müstahkem kale ve önemli noktaları tahkim ediyor, eksiklerini tamamlamaya çalışıyordu. İbrail kalesi ise bu savaş sırasında büyük çaplı bir tamirat geçirerek yenilendi. Kalenin tamiri için Tuna sahillerinde olan bölgelerden kereste, demir ve inşaatta çalışacak işçiler ile çeşitli malzemeler temin edildi²³⁵. İbrail kalesinde yapılan tamiratlar ile ilgili bu tarihe gelene kadar tespit edebildiğimiz en geniş çaplı bilgiler bu savaş sırasında ulaşılabildiğimiz verilerdir. Dolayısıyla İbrail'in fiziki durumuyla ilgili ilk olarak en teferruatlı bilgilere bu tarihlerde ulaşabilmekteyiz. Dört büyük tabya ile iç kaleden bahsedilmesine rağmen, Tabya sayılarına ait kesin bilgiler vermek zordur. Fakat bu konuyu sonraki bölümlerde daha teferruatlı inceleyeceğiz.

Tabyalar (1736)²³⁶

	Tûlen	Arzen	kadden
1.Tabya	22,5	18	6
2.Tabya	22,5	18	6
3.Tabya	26,5	21	8
4.Tabya	26,5	21	8

Bunun yanı sıra İbrail'in mevki ve taşıdığı kapasiteden dolayı harp esnasında bile Osmanlı ordusu tarafından İbrail'in bu yapısından sürekli olarak faydalanılmıştı. Bir yönden büyük ambarlara sahip olması ve bu ambarlarda saklanan zahire vs. bir anlamda kapasite olarak asıl ordunun bu bağlamda önemli bir açığını kapatmaya yetiyordu²³⁷. Aynı zamanda harp sırasında İbrail Kalesi'nde asıl ordunun bir kısmı

²³⁵ BOA, D.BŞM. d 1970 (1736); C.AS 34473.

²³⁶ Aynı belge, s: 3-5.

²³⁷ BOA, C.AS 28949; Eflâk'tan satın alınan 60.000 kıyye tuz, İbrail kalesinde bekletilmiş ve daha sonra İsakçı'da bulunan asıl orduya gönderilmişti.

burada kışlamıştı²³⁸. Rus tehlikesi devam ederken İbrail'deki mühimmat açığı ise, çoğunlukla İsakçı'da bulunan mevcuttan temin edilmişti²³⁹. Ahmed Cavid'in bildirdiğine göre, Rus ordusunun 1739 yılının kış aylarında Maçin, Silistre, Rusçuk ve İsakçı taraflarına saldıracağı biliniyordu. Bu yüzden Osmanlı Devleti, mümkün oldukça bu bölgelerin istihkâmını bir an evvel halletmeye çalışıyordu. Ancak Rus kuvvetine karşı durabilecek askerler ve askeri yöneticiler yoktu. Ruslar kolay bir şekilde İbrail varoşuna kadar ilerlediler. İbrail ahalisi Ruslara karşı direnmedi. Bir kişinin bile burnu kanamadan iç kalede beklediler. Kış sebebiyle ordudan da yardım gelmemişti²⁴⁰. Ancak Eflak ve Boğdan beylerinin Ruslara karşı mukavemeti, Rus ordusunu zorlamıştı. Bender havalisindeki gelişmeler de Rusların aleyhine geliyordu. Bender seraskeri Veli Paşa kumandasındaki beylerbeylerinden Atmaca Paşa ile seraskeri, gönüllü levend başbuğlarından bazıları Boğdan havalisinde bulunan Sarı Mehmed Paşaya yardıma gönderildi. Bundan sonra ilk iş olarak Rus ilerleyişini durdurarak İbrail Kalesini muhafaza etmeye başladılar. Ayrıca Tuna sahillerinde yaklaşık 12.000 kişilik bir birlik kurularak halkın silahlandırılıp İbrail'in muhafazasına yardım etmeleri bildirildi ve bundan sonra İbrail Muhafızı Mehmed Paşanın bunlara kumanda ederek Yaş şehrini kurtarmaya memur edilmesi istendi. Ruslar Hotin ve Yaş şehrini ele geçirmelerine rağmen bir netice alamadılar. Avusturya'nın Osmanlı Devleti ile bir anlaşma (Belgrad-1739) yaptığı haberi de ulaşınca, Osmanlılarla sulha mecbur kaldılar²⁴¹.

Bu tarihten sonra İbrail'e ait önemli bilgiler 1763 yılının yazında Prusya'ya elçi olarak gönderilen Ahmed Resmi Efendi tarafından verilmiştir. Ahmed Resmi Efendi, sefareti sırasında gördüklerini ve Prusya Kralı III. Frederic ile olan mülakatını nakletmiştir. Öncelikle bu elçi takib ettiği yol üzerinde bulunan Kalas, Yaş, İbrail ve Hotin kalesinin o günkü durumu ile ilgili önemli bilgiler

²³⁸ Vakânuvis Subhi Mehmed Efendi, *Subhi Târihi (Sami ve Şakir Tarihleri İle Birlikte)*, s.313, (Haz: Mesut Aydın), Kitabevi 2008; Ahmed Cavid, *Muntehebât (Osmanlı-Rus İlişkileri Târihi)*, s.333, Haz: Adnan Baycar, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004; Şemdanizâde, *Mür'it-Tevârih*, a.g.y, c.1, s.64; "Bölükât-ı erbâ' Kefeye, topçu ve arabacı İsakçıya, yeniçeri ve cebecinin birer miktarı Babadağına ma'dası Kili İsmail ve İbrail'e ve bonaklar ile levendat Boğdanda kışlamak tertib olunub...".

²³⁹ BOA, C. AS 17718, 42779.

²⁴⁰ Ahmed Cavid, a.g.e. s. 337-338.

²⁴¹ Hammer, a.g.e, c.14, s. 266; M. Cezar, a.g.e, c. 5, s. 2516.

vermektedir²⁴². Ahmed Resmi Efendi İbrail, Maçın ve Kalas'ı tarif ederken şu şekilde bildirmektedir:

*“1763 Muharremü'l Haram başlarına rastlayan mutlu bir günde İstanbul'dan ayrıldık ve 20 günde Tuna kıyısında bulunan Maçın adındaki konak yerine varmak nasip oldu. Bu yerde Boğdan voyvodasının karşılayıcısı bizi almaya geldi beraberce İbrail kumandanı emrindeki devlet malı fırkataya çektiğimiz besmelenin yardımıyla binip Kalası geçmek üzere yola çıktık. Adı geçen Maçın ve karşısındaki İbrail ve Kalas şehirleri Tuna kenarında bir sayacak gibi üçgen yaparlar. İbrail ile Kalas arasında Tuna'nın ortasında uzunluğu 2 saatten ziyade süren bir ada bulunmakta olup burada İbrail ve Kalas için güzel liman yerleri meydana getirilmiştir. Bunlar sürekli olarak erzak gemilerine sığınak ve konak vazifesi görmektedirler. Burada Seret nehri İbrail ile Kalas arasında ve Prut nehri ise Bucak ve Tomorava kenarında Tuna'ya döküldüğünden Boğdan eyaletinde elde edilen çeşitli keresteler bu nehirlerin bolluğu sayesinde kolayca Kalas'a iskelesene indirilmekte ve oradan Karadeniz gemileriyle İstanbul'a ulaşmaktadır”²⁴³. Ahmed Resmi Efendi'nin İbrail ile ilgili verdiği bu coğrafi bilgiler bu kadardır. Kale ya da şehre ait bilgiler vermemektedir. Ancak Ahmed Resmi'den bir müddet sonra İstanbul Ermenilerinden P.L. İnciciyan da İbrail'e bazı bilgiler vermektedir. İnciciyan, Ahmed Resmi gibi, İbrail'in Tuna üzerindeki konumundan ve ticari faaliyetlerinden aynı şekilde bahsetmektedir. Eseri 1804 yılında neşredildiğine göre 18. Yüzyıl sonları için önemli bilgiler ihtiva eder. İbrail'i tanımlarken Ahmed Resmi'den farklı olarak şunları belirtmektedir: *”Tuna kıyısında uçurumlu bir mevkide 5 kuleli bir kalesi vardır, halkı**

²⁴² Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*, s. 114, TTK, Ankara 2008.

²⁴³ Metnin orijinali için, Ahmed Vasıf Efendi, *Tarih-i Vasıf*, c. 1, s. 241; metnin sadeleştirilmiş hali ise naklen; Ahmed Resmi Efendi, *Viyana ve Berlin Sefaretnâmeleri*, s.41, (Haz: Bedriye Atsız), Tercüman, İstanbul 1980; 17. Yüzyıl ortalarında ise meşhur Evliya Çelebi seyahatnesinde İbrail'e yer yer rastlamaktayız ancak İbrail'e dâir verdiği bilgiler Tuna nehri üzerinde saydığı şehirlerle birlikte zikreder, Yergöğü, Rusçuk, Niğbolu vs. ile alakalı genişçe malumatları, İbrail ile ilgili vermez. Örneğin Tuna nehrini anlatırken *“Bir kolu evvelâ Karadeniz ve Tuna'nın temevvüz etdüğü mahalde Kili kal'ası boğazında Karadeniz'e rizân olub andan İsmail ve İbrail ve Kalas ve İshakça ve Hırsova ve Silistre ve Uruscuğa ve tâ Budin'e gidince niçe bin şayka ve transa gemileri gidüp gelirler”* şeklinde zikreder bkz. Seyyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, *“Evliya Çelebi Seyahât-nâmesi”*, 3. Kitap, s.185, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul; Bundan başka yine Katip Çelebi'de İbrail'den bahsederken fazla detay vermez, Hırsova'yı tarif ederken arada İbrail'den bahsederek şöyle demektedir. *“Silistre kasabası nehr-i Tuna kenarı ile 20 saatlik mesafe yoldur. Ve Eflak yakasında Maçın mukâbili nehr-i Tuna kenarında İbrail nâm kasaba-i hâk-i Eflâkiyye'de vâki olmuştur. Ve bu İbrail 150 akça bir kazâ olub Silistre sancağı tevâbindendir”*. Bkz. Kâtip Çelebi, *Cihannûmâ* (iklim-i rûm (35a-169b)), s. 50, Süleymaniye-Halet Efendi Ktb. Nr. 690 I-II.

Türk, Moldovya ve az sayıda Ermeniden oluşmaktadır. Tomarova ile birlikte İpertimos unvnu ilebir metropolitlik makamındadır. Sık sık vukubulan harplerde tahrip olmasına rağmen mevkiinin elverişliliği sayesinde faal bir ticaret merkezi olmuştur. İstanbul tacirlerinin deposu haline gelmiştir. Limanda ayrıca bir kale vardır²⁴⁴. Ve burada 40-50 köy bulunmaktadır ve buralarda büyük miktarda buğday çıkar ve İstanbul'a sevk edilir. Vezir kışlası ise büyük bir köydür ve 3500 guruş vrilmek şartıyla Ulah beyliğinin sınırları içerisine girmiştir. 1763 senesinde nüfusu 1440 haneden ibaret olan Vezir kışlası 26837 guruş gelir sağlamıştır” şeklinde açıklamaktadır²⁴⁵. İnciciyan'dan bir müddet sonra, P.Minas Bijıskyan'da İbrail ile ilgili bazı bilgiler verir ancak fazla teferruata girmeden, Ahmed Resmi Efendi gibi coğrafi olarak İbrail'in durumuna kısa bir açıklama yaparak:

“Greklerin Projilasi dedikleri beş kuleli eski İbrail kalesi, karşıda kuzey taraftadır. Faal bir ticaret merkezidir. Halkı Rum, Türk, Moldovyalı ve Ermenilerden ibarettir” şeklinde açıklar²⁴⁶.

5) 1768-1774 Osmanlı – Rus Harbi Sırasında İbrail

Karlofça Antlaşması'ndan (1699) sonra Osmanlı Tarihinin en büyük hezimetini olarak kabul edilen ve Rusya'nın güneyde Karadeniz'e inme stratejilerinin zaferi olarak kutlanan iki savaşın, ilkinde yani 1768-1774 harbi²⁴⁷ sırasında da İbrail yine Rus işgaline uğradı. 1639 yılında Ruslarla akdedilen antlaşmadan sonra çatışmasız bir şekilde geçen dönemde Ruslar, Çar I. Petro yönetiminde askeri ve ekonomik anlamda önemli ilerlemeler kaydetmişti. Bu ise gün geçtikçe Osmanlı Devletine tehlike arz etmekteydi. Rusya'nın Lehistan üzerinden Avrupa'ya yaklaşmak istemeleri, Osmanlı topraklarını Rus istilasına açık hale getirecek gelişmelere yol açıyordu. Rusya'nın bu bağlamda Lehistan, Balkanlar ve Kafkasya üzerindeki hedefleri açık bir vaziyet almasına rağmen Osmanlı Devleti'nin bu duruma karşı

²⁴⁴ Aslında bahsettiği burada bir kale değil dış surların iskele tarafına eklenmiş kısmıdır. Yalı Tabyası olarak geçmektedir. Muhtemelen İskelenin muhafazası ve nehre yakınlığı düşünülerek ilave edilmiştir. Daha detaylı bilgiler 1787-1792 seferi sırasında İbrail Kalesinin fiziki durumunu anlatılarak verilecektir.

²⁴⁵ P.L. İnciciyan, “Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası”, s.120-121, (Çev: H.D. Anderesyan), *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2-3, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1974

²⁴⁶ P. Minas Bijıskyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası*, s.104, (Çev: H.D. Anderesyan), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1969

²⁴⁷ Virgina Aksan, *a.g.e.*, s.134

ciddi ve hazırlıklı bir durumu yoktu. Prusya ile yapılan ittifak görüşmelerinden de kesin bir sonuç elde edilemiyordu. Gittikçe büyüyen Rusya karşısında Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri müttefiki bulunmuyordu. Lehistan Kralı III. August'un ölümü ve Leh yönetiminin başına kimin geçeceği meselesi ve Rusya yönetimindeki değişiklik (II. Katerina'nın tahta geçmesi) Osmanlının Avrupa'daki varlığının istikrarı bağlamında büyük önem arz etmekteydi, çünkü Katerina Rusya'yı kara Avrupa'sını idare eden “*kuvvâ-yı muazzamadan*” biri haline getirmek istiyordu²⁴⁸. Katerina, yönetime geçtiği andan itibaren Lehistan üzerindeki baskıyı artırdı. Rusya'nın Lehistan üzerindeki baskısını kabul etmeyen bir grup bu baskıya muhalefet ederek Osmanlı himayesini talep ettiler ve Osmanlı topraklarına sığındılar. Bunları takip eden Ruslar, Balta kasabasına girip burayı yaktılar. Ayrıca Rusya yine Gürcistan'da prensler üzerine hâkimiyet kurma ve Kafkasya'nın Osmanlı hudutlarında tecavüzi hareketleri ve Kırım'daki sınır olayları gibi sebeplerle Ekim 1768 yılında Rusya'ya harp ilan etti²⁴⁹. Osmanlı ordusunun bahar ayı başlarında sefere çıkması dolayısıyla yaklaşık 5-6 ay erken alınmış bir karar olmasına rağmen hazırlıksız bir haldeydi²⁵⁰. Böylece bu durum, Rus ordusunun daha da toparlanmasına zemin hazırladı. Ruslar, Ukrayna'dan itibaren Tuna'ya kadar ilerleyip sınır boylarını ele geçirmeye çalıştılar. Burada Bender, Akkirman, Kili, İsmail, Rusçuk gibi hem stratejik hem de her biri birer erzak deposu olan bu önemli kaleleri ele geçirmek istediler. Osmanlı yönetimi bu bölge üzerindeki tüm kaleleri takviye etmeye çalıştıkları gibi İbrail'in de tahkimatını emrettiler. Öncelikle savaştan kısa bir süre önce kalenin dış surları önünde zamanla bozulup dolan hendek, iç kısımlardaki siper ve top kundaklarının onarımı yapıldı ve bunun için gerekli olan malzemeler Eflak ve civar bölgelerden temin edildi²⁵¹. Tamirat sırasında ilk olarak kalenin Tuna tarafına bakan ve iskele hududunda olan tabyalar yenilendi. Ayrıca Tuna kıyısındaki bu tabyalara 1500 kadar asker yerleştirildi²⁵². Bu sıralarda İbrail Kadısı bulunan Ebubekir Efendi, Rusların bölgeye geldikleri haberi üzerine korkup

²⁴⁸ Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, s. 7-8, TTK, Ankara 2006

²⁴⁹ *A.g.e.*, s. 9-10.

²⁵⁰ M. Cezar, *a.g.e.*, c. 5, s. 2566.

²⁵¹ BOA, C.AS 2771 (Eylül 1768); AE. SMST III. 3490 (Nisan 1769).

²⁵² BOA, C.AS 2754 (Mayıs 1769); 4257 (Kasım 1769); 1657 (Ekim 1769); İbrail kalesi bu tarihlerde büyük bir tamirat görenek modernize edilmiştir. Kalenin modernizasyonu ile ilgili daha geniş bilgiler çalışmamızın 3. Bölümde ayrıntılı olarak verilmiştir.

kaçtı ve ardından Maçin'de yakalanıp İbrail'de hapsedildikten sonra Bozcaada'ya sürgüne gönderildi²⁵³. İbrail'e gerekli mühimmat takviyesi de yapıldıktan sonra Ruslar buraya hücum ettiler. Rus General Romanzoff'un gayesi, burada hububat ve erzak deposu mahiyetinde olan Kalas ve İbrail'i ele geçirmektir. Kuvvetlerinin bir kısmı bir müddet sonra Kalas şehrini zapt etti. Burada bulunan birlikler aynı zamanda Eflak ve Boğdan tarafına da akınlarda bulunuyorlardı. General Romanzoff Rus birliklerine ısrarla İbrail'in alınmasını emreden emirler gönderiyordu. Ancak Rus birlikleri şehri kuşattıktan sonra İç kaledeki mukavemete dayanamadılar²⁵⁴. Anlaşıldığına göre buranın muhafazasında görevli olan yüksek Paşalar, bu taarruza kolayca boyun eğmediler. Mir-i Miran Hidayetullah iç kale de iken Rus orduları saldırdı ve bunlar geri püskürtüldüyse de sonraki muhasara da öldürüldü²⁵⁵. İkinci muhasara ise öncekiden daha şiddetli oldu. Rus birlikleri kalenin, su kapısı denilen taraflarından hücum ettiler. Enveri Sadullah Efendi'nin bildirdiğine göre, iki saat süren çarpışmada birçok kişi yaralandı ve Ruslar kale surlarına yaklaştıkça el bombaları ile tazyikte bulundular. Bu askerlerin sayısını 200 olarak göstermekte ise de Osmanlı Arşivinde bulduğumuz listede 250'ye yakındır ve askerin tamamı yeniçeri ortalarına mensuptur. Enveri'nin anlattığı bu iki saatlik çarpışma sırasında yaralılarından detaylı bir şekilde bahsetmektedir²⁵⁶. İşin ilginç tarafı arşivdeki listede, yaralı askerlerin birçoğunun nerelerinden yaralı olduğunu bildiriliyor. Bu durum ise burada cereyan eden çarpışmanın şiddetini göstermektedir.

Yaralıların kısa bir listesi²⁵⁷

Bağlı olduğu Cemaat	Görevli	Yaralanma şekli
44.	Memiş beşe	Sol kolu
25.	Hüseyin beşe	Sağ kolu
46.	Ali beşe	Baruttan haerketine mahal yoktur
64.	Dalkılıç ağası	Kurşundan
36.	Mustafa beşe	2 eli ve yüzü yanmış
61.	Cuma beşe	Sol kolu

²⁵³ BOA, AE. SMST III. 7998 (Mart 1770); C.ADL 4837.

²⁵⁴ A.B. Şirokorad, *Osmanlı Rus Savaşları*, s. 140-150, Selenge, İstanbul 2009

²⁵⁵ BOA, AE. SMST III. 3165 (Ocak 1770)

²⁵⁶ Muharrem Saffet Çalışkan, *Enveri Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildinin Metin ve Tahlili*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) s. 175-176, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2000

²⁵⁷ BOA, D.BŞM. d 4140, s.2 (30 Mayıs 1770)

43.	Eyyüb ağa	Sağ kolu kurşundan
17.	Ahmed beşe	Ayağına kurşun
4.	Dalkılıç bayrakdar	Sol kolundan
15.	Ebubekir	Sol kolu
82.	Süleyman	Sağ tarafına kurşun
82.	Bayrakdar	İki parmağı
80.	Ali	Kolu ve göğsü
46.	Mustafa	Başından ayağına varıncaya dek mecruh
62.	Bayrakdar	Sağ kolu
68.	Mustafa	İki ayağından
71.	Serdengeçdi ağası	Baruttan mecruh
61.	Ahmed ve Rüstem	Ağızına kurşun
31.	Hasan beşe	Sol kolu

Rumeli valisi Abdi Paşa bu sıralarda muhasara altında olan İbrail'e görevlendirildi²⁵⁸ ise de kale Ruslar tarafından zapt edildi. Ruslar bu muhasaradan galip çıkmalarına rağmen 5 subay, 484 er kaybetti ve 53 subay, 1284 askerde yaralandı²⁵⁹

Savaşın ilk zamanlarında İbrail'in de dâhil olduğu Silistre sancağına tabi yerleşim yerlerinde Ruslar geri püskürtüldülerse de bu sonraki zamanlarda Rus ordusunun başarılarıyla sonuçlandı²⁶⁰. Ardından Tuna mansabındaki Tulça, Maçın kalelerini de ele geçirdiler²⁶¹. Bununla beraber, bu harp esnasında Rus ordusu Ukrayna'dan Tuna'ya kadar birçok Osmanlı yerleşim yerini ve kaleyi ele geçirdi. Çeşme (1770) baskını ile Osmanlı donanmasını yaktılar. 1774 yılında Küçük Kaynarca antlaşması²⁶² ile Rusya ele geçirdiği Osmanlı topraklarından çekildiyse de Kırım Osmanlı himayesinden çıkarılarak müstakil hale getirildi ve bundan sonra buranın Rusya'ya ilhak süreci başlamış oldu²⁶³.

²⁵⁸ BOA, C.AS. 32427 (13 Haziran 1770)

²⁵⁹ Şirokorad, *a.g.e.*, s.154

²⁶⁰ Ayla Efe, "Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları: Küçük Kaynarca'dan Berlin'e", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM)*, IXX, s.140, Ankara 2006

²⁶¹ Ahmed Resmi Efendi, *Hülâsâtü'l-İ'tibar*, s.24, (Haz: Osman Köksal), Gazi Kitabevi, Ankara 2011

²⁶² Antlaşmanın iki maddesi İbrail'de içermektedir. 16. Maddenin 3. Bendi "*ba'dehu bi-gayr-ı hak kendülerden ahz olunub İbrail ve Hotin ve sair yerlerin dairesinde mevcud bulunan arazi ve emlak ki elân reâya ismiyle tabir olunur mersumuna istirdâd olunalar*" diğer madde ise İbrail ve civar kalelerin Osmanlı Devletine teslimi ile ilgilidir bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, c. 4, s. 128, 156, TTK, Ankara 1953; Osman Köse, *a.g.e.*, s.115-117

²⁶³ Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", *Osmanlı Medeniyeti ve Tarihi*, c.1, IRCICA, İstanbul 1999, s.63.

Bundan sonra Osmanlı Devleti, Rusya'nın ilerleyişi durdurmak ve Kırım'daki durumu telafi etmek için uğraşacaktı. Bunun içinde Rus tehdidinin harekât noktaları olan hudut boylarındaki kale ve istihkâmları sürekli olarak güçlendirme gayretine girecekti. Tuna üzerindeki savunma hatları, Osmanlı Rus savaşlarında Osmanlı-Avusturya savaşlarında sürekli olarak hedef noktası olmuştur. Dolayısıyla böylesi stratejik bir hattın korunması adına, tehdidin artmasına paralel olarak; teçhizat, tahkimat vs. birçok anlamda takviyesini gerekli kılmaktaydı. Örneğin İbrail kalesinin yaklaşık olarak 100 senelik askeri tertibatını izlersek aradaki fark daha net olarak görülecektir. Ulaşabildiğimiz veriler, hudut boylarındaki neredeyse tüm kalelerin sıkı bir denetimle, tamiratlarının yapıldığını ve belirli aralıklarla tekrar elden geçirildiğini, karakol mahiyetindeki tabyaların sayılarının arttığını ve buralardaki asker sayılarının gün geçtikçe çoğaldığını göstermektedir.

İbrail Kalesi Muhafazasında Bulunan Asker Sayılarının Değişimi								
	Dergâh-ı âli	Yerli kulu						TOPLAM
		Müstahfiz	Azebân	Fârisan	Gönüllüyân	Tabya	Cebeci	
1699 ²⁶⁴		106						106
1704 ²⁶⁵		64		41				105
1716 ²⁶⁶		107						107
1721 ²⁶⁷		92	118	115	230	163 ²⁶⁸	36	756
1724 ²⁶⁹		60	138 ²⁷⁰	100	124			404
1734 ²⁷¹	478							478
1737 ²⁷²	1213							1213
1765 ²⁷³	1605							1605

²⁶⁴ BOA, DBKL. d 32274; (1111 gâye-i C); diğer kaleler için: Kili 334, Bender 619, Varna 104, Akkirman 293, Atik Özi 501, Cedit Özi 257

²⁶⁵ BOA, D.BKL. d. 32299 s.22 (Rebi'ulâhir 1116); Kalede sadec Müstahfiz ve Farisan bölükleri mevcuttur

²⁶⁶ BOA, DBKL. d 32390 (12 Z 1128)

²⁶⁷ BOA, DBKL. d 32424 (1134 C 13)

²⁶⁸ Toplamda 4 tabya, her tabya için ortalama 45 asker olarak verilmiştir. Fakat tabloya nâ-mevcut olanlar eklenmemiştir.

²⁶⁹ BOA, DBKL. d 32440 (29 S 1137)

²⁷⁰ Azebânlar 5 bölük olarak teşkilatlanmıştır.

²⁷¹ BOA, D.YNÇ. d 34197 (1147)

²⁷² BOA, D.YNÇ. d 34220 (R 1150)

1775 ²⁷⁴	1860							1860
1776 ²⁷⁵	4800							4800

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, Rus tehdidin belirgin bir hal almasından itibaren, bölgeye gönderilen asker sayılarının artışıdır. Her ne kadar kalenin tamamının muhafazasında olan askerlerin sayıları olmadığını ifade etsek de, tehdit artıkça gönderilen yeniçeri sayısı da buna paralel olarak artmıştır. Harp zamanlarında bu sayıların yoğunluğu normal kabul edilebilir olmasına rağmen, artıştaki yoğunluk daha önemli bir durumu izah etmektedir. Aynı zamanda kalenin sürekli muhafızları olan yerli kulu sayıları da artmıştır. Öyle ki; Farisan denilen atlı askerler, önceleri sadece tek bir bölük olarak gösterilmiş iken, zamanla sayıları artıkça birkaç bölük olarak gösterilmiştir. Kalelerdeki yerli kulu topçu, cebeci, lağımçı vs. sayı ve mühimmat olarak da artış göstermiştir. Tabyalardaki asker sayıları da, tabya sayılarının artmasına paralel olarak artmıştır. Tabyaların da fiziki olarak büyümesiyle yine buna paralel asker ve mühimmat sayıları da artış göstermiştir. Bununla beraber Tuna hattı üzerinde olan birçok kalenin durumu da böyledir. Bu hat üzerinde her bir kale neredeyse birer askeri garnizon sayılabilmekle birlikte, lojistik durumlarının önemi daha da artmıştır²⁷⁶.

²⁷³ BOA, D.BKL. d 32582

²⁷⁴ BOA, MAD.d 809

²⁷⁵ BOA, D.BŞM. d 4603, s.2

²⁷⁶ İbrail’inde bu durumdaki önemine binaen mevcut zahire anbarlarının yanında yine büyük bir zahire anbarı inşa edildi BOA, D.BŞM. BNE.d 15998, s.2; MAD.d 10017 (24 N 1191)

II. BÖLÜM

1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Harpleri Sırasında İbrail Kalesi

A) Savaşın Sebepleri ve Gelişimi

1768-1774 Osmanlı-Rus savaşının başarısızlıkla sonuçlanması, akabinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı dış siyasetinin yeni bir boyut kazanmasına sebep olacak gelişmelere neden olmuştu. Osmanlı Devleti, Rusya ile akdedilen bu antlaşmada, 1768-1774 savaşında uğradığı toprak kayıpları bir yana, ağır yükümlülükler getirecek maddelere de imza atmış oluyordu. Bu antlaşma metninin en önemli maddesi, Kırım'a bağımsızlık verilmesi meselesi, antlaşmanın imzalanmasından sonra, ihtilafli ve iki ülke açısından bir o kadar da tehlikeli gelişmelere sebep olmuştu. Anlaşma'nın kabulü Osmanlı Devleti açısından "*bir müddet istirahat olunmaklık*", "*vakte münasib sükût eylemek*", daha yaygın bir kanaatle "*gayrı başka çâre yoğ idi*" denilerek imzalanmıştı ve özellikle antlaşmanın Kırım ile ilgili maddelerinin uygulanmaması yahut değiştirilmesi, olmazsa sürüncemede bırakılmasına yönelik politikalar izlenmesine yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin uygulamaya koyduğu bu siyaset ve Rusya'nın yeni istekleri farklı yorumların bulunduğu birçok konunun tekrar görüşülmesine sebep olmuştur. Kırım Hanlığı'nın bu yeni statüsü, Özi nehri boğazındaki kalelerin teslimleri, esirler, ticari imtiyazlar ve deniz taşımacılığı ile çeşitli yerlerde açılması düşünülen konsolosluklar başlıca görüşme konularıydı. Osmanlı Devleti ve Rusya arasında sürdürülen bu müzakereler 1779 Yılı Mart sonlarında imzalanan ve Küçük Kaynarca Antlaşması'nın bir ilavesi niteliğinde olan "*Aynalıkavak Tenkihname*" ile sonuçlandı ve burada Kırım Hanlığı'nın istiklal ve serbestiyeti ve Rus yanlısı Şahin Giray'ın Hanlığı'nın kabulü ve atamanın Osmanlı padişahı tarafından "*cenâb-ı hilâfet-penâhi*" olarak tasdik edilmesi meselesi kesin olarak kabul edilmiş oldu²⁷⁷. Rusya ise bu konuda nihai hedefine organize bir şekilde ulaşmaya çalışıyordu. 1777

²⁷⁷ Fikret Sarıcaoğlu, "1774-1789 Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Dış Politikası", *Türkler*, XII, s.545.

yılı sonlarından itibaren Rum ve Slav göçmenleri Kırım Yarımadasına iskân ettirmeye başlamış, bunları silahlandırma ve dolayısıyla Rus menfaatlerini güçlendirmek maksadıyla bölgede kontrol sağlamaya çalışıyordu²⁷⁸. Kırım'ı adım adım ele geçirme hedefinde olan Rus Çarıçerisi Katerina (Yekaterina), Kırım Hanı Şahin Giray aleyhine görülen bir ayaklanmayı bahane ederek Potemkin komutasında bir kuvvetle 1783 yılında Ruslar Kırım'ı ilhak ettiler²⁷⁹. Kırım'ın bu şekilde ilhakı, Osmanlı yönetimi ve halkı arasında üzüntüsü büyük olduysa bile Osmanlı Devleti bu duruma askeri anlamda bir müdahalede bulunamadı. Fakat burayı ele geçirmek için sistemli bir çalışma yürütmeye gayret ettiyse de bunda da başarı sağlayamadı²⁸⁰. Pratik olarak yaptığı icraatlar, Kırım ve Dağıstan bölgesindeki Hanları ve yerel halkı kendine çekmeye çalışmaktı²⁸¹.

Öte yandan bu bölge hudut boylarından şikâyetler de bir çeşit istihbarat niteliğinde Osmanlı Devleti'ni bir savaş için hazırlamaya meylettiriyordu. Kırım Girayzâdelerinden ve bölge kabilerinin ileri gelenlerinin bildirdiği haberler, Rusya'nın K.Kaynarca Antlaşmasında sınır olarak kabul edilen Kuban nehrinin Ruslar tarafından hudut bölgelerine sürekli bir faaliyet içerisine girerek antlaşmayı ihlal ettiklerini, hattın karşı tarafına askeri istihkâmlar inşa ettiklerini ve güçlenmeye çalıştıkları bildiriyoırlardı. Kendi durumlarını ise “*eger önlem alınmaz ise cümlemizi harâb ve perişân ideceklerini*“ şeklinde ve bu suretle aynı önlemleri kendilerinin de alması gerektiğini ifade ediyorlardı²⁸². Aslında bunun gibi haber ve istihbari bilgiler Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan kısa bir müddet sonra gelmeye başlamıştı. 1777 yılı sonların Ruslar Kırım tarafına askeri yığınak yaptığı bilgisi üzerine, belli ki herhangi bir çatışma içersine girmeyi göze alamayacak durumda olan Osmanlı yönetimi, bu bilgilere ihtiyatla yaklaşmış, olası bir savaş çıkmasına sebep olacak ihlallerden Ruslara göre daha ihtiyatlı davranmıştır. Ancak Özi, Bender ve Hotin

²⁷⁸ Alan Fisher, *Kırım Tatarları*, s.97, Selenge, İstanbul 2009

²⁷⁹ K.Beydilli, *a.g.e.*, s. 68; A. Fisher, s.102-103

²⁸⁰ Halil İnalçık, “Kırım”, *İA*, XXII, s.752-753; Osmanlı Devleti'nin buradaki faaliyetleri Kırım Girayzâdelerine ve bölge halkına yönelikti. Burada Rus hâkimiyetini kırmak için, öncelikle Kırım Giraylarına ve bu bölge ile irtibatı bulunan Abaza, Çerkez, Nogay vs bölge halkı ileri gelenlerine çeşitli hediye ve para yardımlarında bulunarak kendi yanına çekmeye çalışıyordu. Gönderilen yardımlara örnek teşkil etmesi için bkz. Cengiz Fedakâr, *a.g.t.*, s.24-26

²⁸¹ Sema Işıktan, ”1787-1792 Osmanlı-Rus Harbi Sırasına ve Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Dağıstan Hanları ile Münasebetleri”, *Kafkas Araştırmaları I*, s.35, Acar Yayınları

²⁸² BOA, HAT 727 (Evâhir-i Z 1198 /13 Kasım 1784)

hattında asker tertiplemeye girmesine karşın, bu bölge üzerinde dikkat çekecek bir duruma girmek istememişti. Hattın daha aşağı tarafında bulunan Edirne ve İsakçı arasındaki menzillerini tedarik etmek ile yetinmişti²⁸³.

Kırım ve Kafkasya bölgesinde Rusya'nın giriştiği bu faaliyetler dışında, birde Osmanlı Devleti'ne karşı Avusturya ile ittifak oluşturmak için bazı girişimlerde bulunmuşlardı. Nitekim, bir süre sonra üç devletin aynı anda savaşa girmesine sebep olacak paralel çıkarlar ile savaşın altyapısının oluşmasına sebep bir siyaset benimsemektedir. Avusturya ise Osmanlı Avrupa'sındaki faaliyetlerini kendi çıkarlarına göre şekillendirmek istemesi de, ortak amaç için Rusya ile bir ittifaka temayül etmesine sebep olmuştu. Bu suretle Rusya İmparatoriçesi II. Katerina ve Avusturya Kralı II. Josef (Joseph) 1780²⁸⁴ yılında bir görüşme yaptılar. Bu görüşmenin neticesi 1782 yılında “*Yunan veya Grek Projesi*” denilen bir tasarı ile son şeklini aldı. Buna göre Rusya: Özi, Aksu ve Turla nehirleri arasındaki yerleri ve ayrıca Akdeniz'de bazı adaları alacak, Eflak, Boğdan ve Baserabya'da Rusya'nın himayesinde bir özerk prenslik kurulacak (Dacie-Daçya), diğer taraftan İstanbul merkez olmak üzere Bizans İmparatorluğu yeniden inşa edilerek başına II. Katerina'nın torunu Konstantin getirilecekti. Avusturya ise: Küçük Eflak denilen bölge ile birlikte, Belgrad, Irşova, Vidin, Niğbolu ve Hotin ile Venediklerin elinde bulunan Dalmaçya'yı alacaktı²⁸⁵. Osmanlı Devleti ise bu gelişmelerden haberdar olmak için, bazen Eflak ve Boğdan beylerinden buralara casuslar gönderilmek suretiyle ve bazen Prusya elçilerinden bu konu ile ilgili bilgileri almaya çalışıyordu²⁸⁶. Rusya ve Avusturya ittifakının hemen akabinde ise Eflâk'tan gelen

²⁸³ BOA, C.AS 23196 (22 Za 1198/7 Ekim 1784)

²⁸⁴ Bu tarih ile ilgili bilgiler genel olarak farklı olmakla birlikte, Osmanlı yönetimine gelen raporlarda yukarıda bahsedilen ittifaka dair bilgiler neredeyse aynıdır. “*Rusya İmparatoriçesiyle Nemçe İmparatoru arasında akd itdikleri ve Rusya imparatoriçesinin Kırım ve Öziye istila, Nemçe imparatoru dahi Bosna ve Sırb eyâletlerine istilâ gâyesinde oldukları ve işbu eyâletlerin terkinî mütâlebesini cânib-i devlet-i aliyeden cevâb beklediklerini Prusya tercümânı ve maslâhat güzârı dâileri tarafından tahrir olunur*” BOA, HAT 18/799 (1197); Zâimzâde Mehmed Sâdık, *Vakâ-yı Hâmiye*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.10-11, (Haz: Mustafa Öge), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Balıkesir 2000

²⁸⁵ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, s.61, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000; İ.H.Uzunçarşılı, *a.g.e*, c.4, s.521; M. Cezar, *a.g.e*, c.5, s.2618; Bu projeye Yunan projesi denilmesinin sebebi ve altyapısı hakkında daha geniş bilgi için bkz. A.B.Şirokorad, *a.g.e*, s.204-205

²⁸⁶ BOA, C.HR 996 (15 R 1196/18 Mayıs 1783)

istihbarat, Avusturya ordusunun asker toplamaya başladığı yönündeydi²⁸⁷. Aslında bir savaşın başlamasından çok önceleri sınır boylarında her iki devletin sıkı bir şekilde faaliyet içerisinde olduğunu gösteren çokça istihbari bilgiler geliyordu. 1783 yılında Rumeli Valisi Mehmed Paşa, Belgrad Muhafızı İzzet Mehmet Paşa ve Avusturya hududuna yakın bölgelerden Osmanlı yönetimine bildirilen raporlarda Rusya gibi, Avusturya'nın da hududa yakın bölgelere askeri tertibat içerisinde oldukları yönünde uyarı mahiyetinde bilgiler veriliyordu²⁸⁸. Bunun yanı sıra Boğdan beyinden gelen haberler, Avusturya'nın sınır bölgelerde ordu iaşesini kolaylaştırabilmek için Boğdan'a olan sınır bölgelerinde zahire mahzenleri inşa etmekte oldukları bildiriyordu²⁸⁹. Osmanlı Devleti, bu faaliyetlere ait bilgi ve raporları kendi bürokratlarından, bağlı voyvodalıklardan, elçi ya da maslahatgüzârlardan, tüccarlardan, Leh Boyarlardan²⁹⁰ aldığı gibi, bazen de Rus ve Avusturya topraklarına ihtiyaçlarını karşıladıkları casuslar aracılığıyla da temin ettiği anlaşılmaktadır. Aynı faaliyetler Rus hudut boylarında da kendini gösteriyordu²⁹¹. Rusya'nın hudut bölgelerinde ilk giriştiği faaliyetler savaş hazırlıkları olarak sınır bölgelere zahire ambarları inşa ettikleri yönündeydi²⁹².

Osmanlı Devleti ise bu şekilde faaliyetlere rağmen olası bir savaşa karşı ihtiyatlı davranmaya çalışıyordu. Ancak serhad bölgelerdeki kalelerin tahkim ve teçhizatıyla ilgilenmeye de özen gösteriyordu. Rusya-Avusturya ittifakının ardından gelen raporlar ve hareketlenen hudut bölgelere özellikle 1783 yılından itibaren Özi, Akkirman, Bender, Kili, İsakçı, Tulça, Sofya, Bosna vs birçok bölgede kaleleri tahkim ve teçhiz etmeye başladı²⁹³. Aynı faaliyetler Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığına atanmasıyla birlikte Kafkasya'da yeni bir boyut kazandı. Anapa ve

²⁸⁷ BOA, AE. SABH. I 25129 (10 B 1196/21 Temmuz 1782); Yine Eflak Voyvodası Mihal'in bildirdiğine göre Avusturya kendi hudutlarında 70-80 bin civarında asker toplamıştı BOA, HAT 12/446 B (1197).

²⁸⁸ BOA, HAT 9/323 A (1 L 1197/30 Ağustos 1783); 10/341 B (4 Za 1197); Ayrıca Avusturya tarafında istihbari faaliyetler için casus gönderildiği belirtilmektedir.

²⁸⁹ BOA, HAT 9/326 E (29 Z 1197).

²⁹⁰ Bu tarihlerde Bender Muhafızı olan Bekir Paşa'ya müracaat eden ve kendi yönetimlerinden hoşnut olmayan bazı Leh boyarlarının Avusturya ve Rusya'nın kendi kralları ile birlikte ittifaken Leh memleketini paylaşmak hazırlığında olduklarını bildirmektir. BOA, HAT 11/353 (21 N 1197).

²⁹¹ Eflak Voyvodası ve Hotin Muhafızının verdiği raporda, Rusya'nın 8 büyük gemi ve 5 küçük fırkate ile Baltık Denizi civarında cephaneye ve zahire ile donanmalarını takviye ettiklerini bildiriyordu. Bkz. BOA, HAT 10/337 B (5 M 1198/30 Kasım 1783); 10/341; C.HR 3453.

²⁹² BOA, C.HR. 9006 (15 N 1197/14 Ağustos 1783); C.AS. 3788; HAT 12/443 A.

²⁹³ BOA, C.AS 53337 (16 Ağustos 1784) ; HAT 16/728; 13/449; 18/803.

Soğucak Kalesi ile birlikte Osmanlı Devleti ve Rusya arasında sınır olan Kuban nehri boyunca Rusların inşa ettiği kalelerin karşı taraflarına kale ve tabyalar inşa edilmeye başlandı²⁹⁴.

Neticede Rusya ve Avusturya ittifakının huzursuzluğu, yine Rusya'nın General Potemkin komutasında sınırlara asker yığıldığı, Eflak ve Boğdan memleketlerinde Rusya'nın kışkırtıcı hareketleri, Gürcistan'da Erekli Han ile ilgili durumlar sebep gösterilerek²⁹⁵ Rus Elçisi Bugakoff, Bâb-ı Ali'ye çağrılarak Rusya'ya bir ultiatom verilmiş ve burada: Rusya'nın Yaş, Bükreş ve İskenderiye'deki konsoloslarını geri çağrılması, Rus gemilerinin boğazlarda teftişi, Rus şehirlerinde Türk konsolosluklarının tesisi, Rusya'nın Gürcistan'dan çekilmesi gibi bazı isteklerine Rus Elçi, bunu kendi devletine iletemeyeceğini ifade etmesinden bir süre sonra Osmanlı Devleti, Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın ve diğer savaş yanlıların ısrarları sebebi ile 1787 yılının Ağustos ayı ortalarında Rusya'ya savaş ilan etti.

Ağustos ayında verilen savaş kararı taktiksel bir hata oluşturmaktaydı. Çünkü sonbahar yaklaşmaktaydı ve Osmanlı Ordusu ilkbahardan önce savaşa çıkma geleneği yoktu. Bu durum ise Rusya'ya askeri bakımdan tedarik için zaman tanıdığı gibi, taktiksel olarak da planlama yapabilmesine fırsat tanıdı. Buna rağmen ne Osmanlı yönetimi ne de Rus yönetimi askeri faaliyetleri destekleyecek bir durumda değildi. Fakat çok bakımdan Osmanlı devleti Rusya'ya karşı avantajlı durumda idi. Askeri kadro olarak sayısı Rusya'ya karşı hayli fazla olmasıyla birlikte, aynı zamanda Bender, İsmail, Yergöğü, Rusçuk, Silistre ve İbrail gibi savunma olarak iyi tahkim edilmiş²⁹⁶ ve her biri lojistik mana da önem taşıyan askerin iaşesini temin edebilecek savunma hatlarına sahipti. Ayrıca savaşın getireceği maddi külfete rağmen Osmanlı Devleti bu konudaki harcamaları kısıtlamamıştı. Yeniçeri, cebeci, topçu, arabacı, süvari ve yerlüyân neferatı sayısı artırılmış, kalelerin tamir ve mühimmat harcaması ile birlikte askeri harcamaların tamamı bu saferin kısa bir süre

²⁹⁴ C. Fedakâr, *a.g.t.*, s.42

²⁹⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, c.3, s.407-408, İstanbul 1275;

²⁹⁶ J.W. Zinkeisen, *a.g.e.*, c.6, s.435

öncesinde bütçede yaklaşık % 69,9 gibi bir paya sahipti²⁹⁷. Ayrıca 1787 yılında başlayan seferin ilk yılı için askerlerin yaşesi, tayinat, ulaşım ve lojistik vs. masraflar için 5 milyon 26 bin 932 kuruş değerinde bir meblağ ayrıldı²⁹⁸. Tabii bir süre sonra sadece sefer için ayrılmış bütçe Ordunun Davud Paşa sahrasından hareket ettiği andan (17 Mart 1788) yaklaşık iki sene sonrasına kadar (26 Şubat 1790) ayrılan bütçe toplamda 16 milyon 188 bin 366 buçuk kuruş (32376 kese) civarındaydı²⁹⁹. Rusya ise ekonomik olarak zor bir dönemde olmasına rağmen yine de II. Katerina döneminde bir sıçrama yapmıştı³⁰⁰. Buna rağmen 1787-1792 seferinde Rusya'nın sefer finansmanı Hollanda bankerleri olmuştur³⁰¹.

Savaşın ilan edildiği andan itibaren ilk hareket Özi Valisi ve muhafızı İsmail Paşa'nın Rusların elinde bulunan Kılburun kalesine saldırısı oldu. Rus kuvvetleri Suvorov'un komutasındaki birlikleri ile karşı saldırı yaparak Osmanlı ordusunu yenmişti (Eylül 1787). Bu arada Avusturya da Osmanlı Devletine harp ilan etmişti.

Bu suretle 22 Mart 1788 yılında yola çıkan Serdâr-ı Ekrem Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın hangi cephede Osmanlı ordusunu komuta edeceği meselesi, ordu Edirne'ye varana kadar belli değildi. Bu husus Edirne'de kararlaştırıldıktan sonra Avusturya cephesine hareketi uygun görüldü. Buna göre Sadrazam Serdar-ı Ekrem sıfatıyla Sofya üzerinden Niş ve Fethülislam'a buradan da Tuna'yı geçip Avusturya üzerine hareket edecekti. Rusya cephesine ise İsmail Seraskeri Şahin Ali Paşa atandı. Donanma ise Cezayirli Gazi Hasan Paşa komutasında ve İsmail Ordusu ile koordineli hareket etmesi kararlaştırıldı. Kırım han zadelere Şehbaz Giray Han da Kuban Hanı tayin edilerek Özi'ye takviye maksatlı olarak Bucak bölgesinde görevlendirildi.

²⁹⁷ Fikret Sarıcaoğlu, *Sultan I. Abdülhamid: Hatt-ı Hümayunlarına Göre Bir Padişahın Portresi*, (Doktora Tezi), s.133, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 1997

²⁹⁸ C.Fedakâr, *a.g.t.*, s. 109

²⁹⁹ BOA, DBŞM. ORH. d. 16928; ayrıca toplanan gelirin nerelerden temin edildiği ve harcamaların listesine örnek teşkil etmesi açısından bkz. BOA, D. BRZ. d 20998

³⁰⁰ 1763-1765 yılları arasında Rusya'nın ihracat hacmi 12 milyon Ruble, ithalat hacmi 9,3 milyon Ruble idi. Bu rakamlar 1783-1785 yılları arasındaki bütçede 23,7 milyon Ruble ihracat, 17,9 milyon Ruble ithalat hacmi olarak gösterilmektedir. Bkz. Şirokorad, *a.g.e.*, s.210

³⁰¹ Çariçe II. Katerina'nın kreditorü olan "Henry Hope Bankası" 1787-1793 yılları arasında Rusya'nın her biri 3 milyon filorin değerinde toplam 57 milyonluk 19 Rus borçlanmasını örgütledi. Bkz. Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Çağında Kafkasya*, s.274.

Avusturya, yaklaşık 200.000 olduğu söylenen ordusuyla iki kısma ayrılacaktı. İmparator Kral II. Josef komutasında Belgrad, Vidin ve Orsova taraflarında, diğeri ise Prens Koburg komutasında Boğdan, Baserabya taraflarında Osmanlı taarruzlarını önleyecekler ve gerektiğinde Eflak ve Boğdan memleketlerini istila edeceklerdi. Savaşın başlamasını müteakip orduya daha Edirne'deyken iyi haberler geliyordu. Osmanlılar Avusturya Ordusunu Semendre'de Belgrad Valisi Ali paşa tarafından püskürtmüş ve yine Eflak voyvodası Mavroyani Bey'in gayretleri ile Avusturya ordusunun Eflâk'a girmesine mani olmuştu³⁰². Tımişvar eyaletinin önemli bir noktasında olan Muhadiye boğazı civarında Avusturya ordusunu bozguna uğrattı (Ağustos 1788) ve bu galibiyetin ardından II. Josef'in komutasında olan birlikler Belgrad'ı taarruz etmişler ve daha sonra Sebeş kasabasına çekilmişlerdi. Çerkes Hasan Paşa (Cenaze Hasan Paşa) komutasındaki Osmanlı birlikleri buraya saldırmış ve hatırı sayılır bir zafer elde etmişlerdi³⁰³. Savaşın ilk yılında Osmanlı ordusunun bazı zaferleri ile sonuçlanmasına rağmen bu şekilde devam etmedi. Rus Generali Potemkin'in bir kısım kuvvetleri Yaş şehri civarında birleşerek burayı zapt ettiler böylece Hotin yolu Rus ve Avusturya müşterek ordusuna açıldı ve aynı yılın Kasım ayında Hotin kalesi de düştü.

Donanmanın Karadeniz'de Cezayirli Gazi Hasan Paşa komutasında, Rus donanmasıyla başarısız bazı çatışmalar olmuştu. Rusların Karadeniz'deki varlığı açısından, Kuzey Karadeniz'in kıyısında Bug ve Dinyeper nehirlerinin birleşme noktasında bulunana Özi, Rus harekâtının ve başlattıkları savaşın ana hedefiydi. Çünkü burası Belgrad'dan doğuya uzanan Tuna ve Karadeniz stratejik hattında kalan son Osmanlı ileri karakoluydu³⁰⁴. Özi'nin tahkimatının eski olduğu söylene de³⁰⁵ savaştan önce ciddi bir şekilde modernize edilmişti³⁰⁶. Bununla beraber Rus

³⁰² M. Cezar, *a.g.e.*, c.5, s.2639

³⁰³ Bu muharebe hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Üstüner, *Yusuf Paşa'nın Sefernâmesi (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.89-95, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Konya 2005

³⁰⁴ V. Aksan, *a.g.e.*, s.173

³⁰⁵ Danişmend, *a.g.e.*, s.67

³⁰⁶ Özi kalesi ve buraya tabi palangaların geçirdiği büyük tamirat için bkz. BOA, D.BŞM.d 5099 (gâye-i Za 1198); Yakovaki Efendi, "*Katerina Târîhi*", s.181, (Haz: Mehmet Mercan), Nobel, Ankara 2010; "*Potemkin'in seraskerlik unvanıyla bi'n-nefs hasr u tazyikine ibtidâr iylediği Özi*

kuşatmasına karşı önemli bir mukavemet göstermiş ve kale içerisinde yapılan huruç hareketleri ile Rus ordusu yıpranmasına rağmen Suvorov komutasındaki Rus birlikleri tarafından uzun muhasaradan sonra alınmış, şehir yağma ve talan edilmişti³⁰⁷. 1789 yılının sonlarında Rus ordusu tarafından zapt edilen böylesi stratejik bir mevkinin Rusların eline geçmesi onlara Boğdan, Baserabya, Bucak ve Tuna havzasının önemli üslerine hareket ederken büyük üstünlük sağladı³⁰⁸.

Rus ordusunun bir kolunun Yaş, bir kolunun Lehistan ve bir kolunun da Hocabay (Odessa) civarında olması, zahire ve tedarik konusunda Osmanlı ordusunu zor duruma sokmaktaydı. Çünkü Rusya'nın bundan sonraki güzergâhı, Osmanlı ordusunun tedarik üsleri olan Akkirman, İbrail, Kili, İsmail, Kalas gibi stratejik yerleri de tehdit etmekteydi. Dolayısıyla bu bölgelerin kontrolü için alınan önlemler, Kemankeş Mustafa Paşanın kuvvetleri ile birlikte Yaş civarındaki Rus ordusunun püskürtülmesini gerektirmekteydi. Yaş üzerinde müşterek Rus ve Avusturya birlikleri ile Fokşani'de yapılan muharebede Osmanlı ordusu ağır bir yenilgi aldı³⁰⁹. Bunun ardından asıl ordu Bender³¹⁰ ve Akkirman taraflarına geçmek için İbrail taraflarına geçti (30 Ağustos 1789). Benzer bir yenilgiyi Osmanlı ordusuna nazaran sayıca pek az olan yine bu müşterek Avusturya-Rusya ordusuna karşı Buza (Buzao)'da aldı. Bundan sonra Avusturya kuvvetleri Belgrad, Fethülislam ve Ada-i Kebir, Vidin ve Semendire ve Bükreş'i aldılar. Rus ordusunun Akkirman Kalesi'ni zapt etmesiyle birlikte Tuna'nın kuzeyindeki stratejik ve lojistik üstünlük Rusların eline geçmiş oluyordu. Donanma ise Ruslarla girişilen birkaç savaştan sonra Karadeniz'deki üstünlüğü Ruslara kaptırdı. Osmanlı donanmasının burada aldığı

kal'ası istihkamât-ı kaviye ile tarsin olunmuş ve derûnında bâliğan mâ-belâğ malzeme ve mühimmat..."

³⁰⁷ Ayrıca Özi Muhafızı Hamid Hüseyin Paşa bu kuşatma da yaralanmış ve Ruslar tarafından esir alınmıştır bkz. Ali Osman Çınar, *Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Tarihi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) s.94-95, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 1999

³⁰⁸ Özi'nin kuşatılması esnasında buranın takviyesi için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Böylesi önemli bir mevkiyi elde tutmak için, askerinin aldığı maaşın yanı sıra haseki tekâüdüğü adı ile belirli bir meblağ vaad edilmiştir. Bkz. BOA, YNÇ 601/60 "*her kim palanga-i mezkûre muhâfazasına dühül iderse ağasına yüz yigirmi akçe astâne-i haseki tekâ'üdüğü virileceği va'ad olındığına binâen..."*

³⁰⁹ İ.H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c.4, s.548-549

³¹⁰ Bender kalesini bu harp esnasında Ruslar tarafından işgalini konu edinen çalışma hakkında bkz. Cengiz Fedakar, "1787-1792 Osmanlı-Avusturya, Rus Savaşları'nda Bender Kalesi", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, s.382-394, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2013

mağlubiyetler, Rus donanmasının Tuna ağzındaki kalelere ve meşhur İsmail kalesine yaptığı taarruzlara da ince donanmasıyla Tuna nehrine girmek suretiyle bu kalelerin düşmesine sebep oldular. Fakat Osmanlıların, Avusturya ordusunu Yergöğü'nde yenmesi ve ardından Prusya ile ittifakı³¹¹, Avusturya'yı bir bakıma sulha zorlamış ve yine Avusturya'daki taht değişikliği de olası bir antlaşmayı kolaylaştırıcı bir unsur olmuştur. Neticede Osmanlılar ve Avusturya arasında Ağustos 1790 yılında bir antlaşma imzalanarak Avusturya savaştan çekilmiştir.

Bu sırasında önemli bir müttefikini kaybeden Rusya, Osmanlı Devleti'nin Prusya ve İsveç ile giriştiği ittifaka rağmen, Rus General Potemkin komutasında Osmanlı ülkesine saldırmaya devam etmiş, 1790 Ekim ayı sonlarına doğru yine önemli bir tedarik üssü olan Kili³¹² kalesini zapt etmiştir. Kili'nin düşmesiyle Tuna deltasında Rus taarruzu gittikçe artmış, Sünne boğazını da ele geçirdikten sonra, Tolcu, İsakçı gibi stratejik yerler Rusların eline geçmiş ve dolayısıyla bölge üzerinde önemli bir konuma sahip İsmail Kalesi de Ruslar tarafından kuşatılmıştır. Tuna deltasında muazzam bir kalesi olan İsmail³¹³, hem karadan hem nehirden uzun bir süredir kuşatma altındaydı. Suvorov kalenin teslim edilmesini teklif ettiyse de kabul edilmedi³¹⁴. Yoğun top atışlarıyla döğülen kaleye Ruslar girdiğinde (1790 Aralık ayı sonları), aralarında İsmail seraskeri Aydoslu Mehmed Paşa, Kırım girayzadelerinden, Kuban hanı Bahtgiray ve kardeşleri Kaplan ve Gazi Giray'ında olduğu yaklaşık 30.000 asker ve sivil katl etmişlerdir³¹⁵. İsmail'in düşmesinin ardından burayı almak için Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın emriyle buraya bir birlik gönderildiyse de başarılı olamamıştır.

1791 yılı bahar aylarında Rus ordusu Tuna'nın sağ şeridine doğru hareket etmeye başlamış ve Dobruca bölgesinde yine önemli bir lojistik üs olan Maçın kalesi de kuşatılmış, güçlü bir mukavemete rağmen Rusların eline geçmiştir (1791 Nisan). Ruslar burayı işgal ettikten sonra Maçın'ın hemen karşı kıyısında bulunan İbrail'i

³¹¹ Bu ittifak ile ilgili bkz. Kemal Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı: Meydana Gelişi, Tahlili, Tatbiki*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1984.

³¹² Mihai Maxim, "Kili", *DİA*, c.26, s.3, Ankara 2002.

³¹³ Bu kuşatmanın ardından ele geçirilen İsmail kalesinde Ruslar tarafından asker ve sivil dâhil öldürülen 22.700 kişinin ceset tespit edilmiştir. Rusya'nın kaybı ise 15.000 civarındadır bkz. Feridun Emecen, "İsmail", *DİA*, XXIII, s.83-84, Ankara 2002.

³¹⁴ Katerina Tarihi, *a.g.y.*, s.184-185; Şirokorad, *a.g.e.*, s.256.

³¹⁵ Şirokorad, *a.g.e.*, s.256.

muhasara etmişler fakat yine burada gösterilen mukavemetle Rus ordusu başarılı olamamış, kuşatma devam ettiği sırada asıl ordunun Babadağ'dan İbrail'e takviyeye geleceği haberi üzerine Ruslar Kalas civarına çekilmişlerdir. Bundan sonra önemli bir Osmanlı Rus çatışması 1791 Yılı Temmuz ayında Maçın civarında gerçekleşmiş ve yine Osmanlı ordusu başarısız olmuştur.

Bu şekilde devam eden çarpışmalar, iki ordunun da bir antlaşmaya yakınlaştıracak bir yorgunlukta olduklarını gösteriyordu. Osmanlı Ordusu kadar Rus ordusu da savaştan çekilmeye temayül etmişti. Daha 1789 yılı sonlarında ordu komutanları arasında başlayan sulh teşebbüsleri buna verilebilecek bir örnek olacaktır. Akkırman kalesi Rusların eline geçtiği zaman burada İsmail muhafızı ve bu cephenin seraskeri olan Gazi Hasan paşa ve General Potemkin arasında olası bir antlaşma için yapılan muhaberatta, iki ordunun da savaşın bitmesine meyilli olduğu anlaşılıyordu. Fakat bu iki komutan arasında görüşmeler devam ettiyse de tam bir netice alınamamıştı. Rusya'nın Tuna boyu üzerine inmesinden sonra ise Osmanlı Devleti Küçük Kaynarca'da olduğu gibi ağır şartlarla bir antlaşma imzalamak zorunda kalmıştı. 1791 yılı sonbaharında başlayan görüşmeler sonunda 1792 yılı Ocak ayında 13 maddelik meşhur Yaş Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşma metnine göre Ruslarla imzalanan 1774 Kaynarca antlaşması, 1779 Aynalıkavak Tenkihnamesi ve yine Ruslarla olan ticaret antlaşmaları olduğu gibi kabul edilmiş, ayrıca Kırım'ın Ruslar tarafından ilhakı kesin olarak kabul edilmişti. Antlaşmanın Osmanlı açısından yıkıcı bir diğer tarafı Bug (Aksu) ve Turla (Dinyester) nehirleri arasında çok önemli bir mevki olan Özi Kalesi Ruslara bırakılmış ve Dinyester nehri sınır olarak kabul edilmiştir.

Detayına girmeden anlatmaya çalıştığımız 1787-1792 savaşının taktiksel manada en önemli hedef noktasını, gerek Avusturya gerek Rusya ve gerekse Osmanlı Devleti açısından stratejik olarak önemli noktalarda bulunan kaleler olduğunu söylemek mümkündür. Bu kalelerin her biri neredeyse birer lojistik üs ve aynı zamanda birer askeri garnizon mahiyetindedir ve ayrıca ulaşım ve nakliyat ile ilgili önemli bir yerdedir. Osmanlı Devleti'nin sefer için oluşturduğu bütçeler incelendiğinde, masraf kayıtlarının belkide en önemli yüzdesini, sınır boylarındaki kalelerin muhafazası için gönderilen askerlerin maaş ve yiyecek masraflarının,

kalenin bakımı ve güçlendirilmesi için harcanan meblağın oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Osmanlı Devleti bu kalelere mümkün olduğunca takviye yapmıştır. Belkide Savaşın en yıkıcı tarafının, bu kalelerin her birinin birer birer düşmesi olduğunu söyleyebiliriz. Özi kalesinin düşmesinden itibaren, Rus ordusunun ana hedefi stratejik olarak az önce saydığımız özellikleri ile bilinen bu kaleler olmuştur. Hotin, Bender, Kili, Akkirman, İsmail, Tolcı, İsakçı, İbrail, Maçın ve daha birçok kale, Rusların harekât noktalarını oluşturmuştur. Karşılık olarak ise Osmanlılar buraların muhafazası için, takviye ve tedarik bağlamında gittikçe artış gösteren bir noktaya ulaşmıştır. Bu kaleler, 1768-1774 ile 1787-1792 arasında, 1787-1792 ile 1806-1812 savaşları arasında, 1806-1812 ile 1828-1829 savaşları arasında her bir dönemin bir öncesine göre yüksek bir grafik çizen bir anlayışla tahkim ve teçhiz edilmişlerdir.

Tezimizin ana konusu olan İbrail kalesi de bu bağlamda önemli bir yere sahiptir. Öyle ki İbrail, Tuna nehri üzerinde ve Eflak hududunda kilit bir noktadadır. Gerek lojistik, gerek nakliye ve ulaşım ve gerekse savunma hattı oluşturma bağlamında önemi gittikçe artmıştır. 1787-1792 harbi sırasında da Osmanlı Devleti mümkün mertebe burayı takviye ve teçhiz etmiş ve sahip olduğu stratejik ve lojistik özelliklerinden yararlanmaya çalışmıştır. Peki böylesine önemli bir yer, harp esnasında ne şekilde takviye ve teçhiz edilir, askeri kuvvetlerinin kaynağı ne şekilde temin edilir, iâşe ve ikmal ne şekilde sağlanır ve Osmanlı devleti buradan nasıl istifade ederdi? İşte harp esnasında Osmanlı kalelerinin askeri mana da iâşe, ikmal ve organizasyonununa örnek olarak İbrail kalesini anlatmaya çalışacağız.

B) İbrail Kalesinin Asker, İâşe ve Mühimmat Durumu

1) Asker Sevkiyatı

Tuna savaş hattının korunmasında öncelik, muhtelif olarak stratejik bölgelerde olan kalelerin korunması ve bu hattın gerekli takviyeler ile desteklenerek, öncü birliklerin meydana getirilmesiydi. Rus ordusunun bu mevkilere ulaşmadan yıpratılması ve gerekirse imha edilmesi temel amaçtı. Tehlike hattında olan kalelerin muhafaza kuvvetlerinden önce, bölgesel olarak biçimlendirilmiş Seraskerler

tarafından sağlanacaktı. Buna göre Avusturya cephesi ve Osmanlı ordusunun komuta merkezi, Serdar-ı Ekrem'in bulunduğu cepheden, Rusya cephesinin komuta merkezi ise (Moskof Seraskeri) olarak Rumeli hattında iki merkezden oluşmuştu. Bunun yanı sıra, bölgesel olarak teşkil edilen Seraskerlikler (İsmail, İbrail, Yaş, Boğdan, Eflak, Bükreş, Maçın, Sofya, Vidin vs.), her bir savunma hattının önünde ve kendi bölgesinde birer tampon birlikler durumunda idi. Aynı şekilde bunlar, Vezir rütbesinde bulunan bu seraskerlere Osmanlı ülkesinin çeşitli yerlerden gelen vezir ya da paşalar eşlik etmekteydi³¹⁶. Bunlar maiyeti ile birlikte uygun yerlere görevlendirilirdi. Hudut boylarında mevcut bulunan kaleler ise Muhafız Paşa'ların komutası altında idi. Bölgenin stratejik durumuna göre bunların çoğunluğu Vezir rütbesinde olabiliyordu. İbrail seraskerine bağlı birlikler, Eflak hudut bölgesi ve İbrail civarını muhafaza etmek için oluşturulmuş bir tampon hat durumundaydı. Kale muhafazası için toplanan askerler ise Kale Muhafızı olan Paşanın komutası altında idi. Dizdar ise kale muhafızının olduğu yerde, kalenin muayyen işlerinde Muhafızın emriyle hareket etmek zorundaydı.

İbrail kalesine asker temin edilirken kalenin muhafazası ile birlikte Tuna'nın Karadeniz'e döküldüğü yerden başlayarak, Kili, İsmail, Tulça, İsakçı, Maçın, Kalas, Eflak ve Boğdan gibi bölgelerin, muhtelif kale ve şehirlerin korunması ve dolayısıyla bu hat üzerinde oluşturulan savunma hattının korunmasına yönelik bir toplama işlemiydi³¹⁷. Sık sık karşılaşılan durum ise Hotin ve Bender kalesi de dâhil olmak

³¹⁶ BOA, C.AS 5711; 7951; 44792; Örneğin Rumeli Valisi ve aynı zamanda Rumeli seraskeri olan Mahmud Paşa'nın komutası altında olan yüksek rütbeli askerler maiyeti ve emrinde bulunan askerler ile birlikte sefere iştirak ederlerdi. Seraskerlere bu görev kendilerine verilen pâyeye karşılık olarak verilmiş bir hizmetti.

³¹⁷ Örneğin Özi Valisi olan Vezir Ahmed Paşa aynı zamanda Maçın muhafazıydı. Sıkça karşılaştığımız bir örnek olarak, Maçın muhafazasının takviyesi görevinin ehemmiyeti açısından İbrail ve civar bölgelerin korunması ile alakalı paralel bir durum arzetmekteydi. "*imdi Maçın kal'asının ber-muktezâ-yı vakt ü hâl takviye ve muhâfazası ve İbrail kal'asının muhâfızı vesâir iktizâ idenler ile muhâbere ve ittifâk iderek levâzım-ı muhâfazasının tekmiline min-küllü'l-vücûh nezâret ve ikdâm itmek senden matlûb-ı şâhânem...*" BOA, C.AS 47723 (Evâil-i M 1204/21 Eylül 1789); C.AS 48656; "*Tuna'nın öte tarafında vâki Eflak memleketi ve İbrail ve İsmail vesâir muktezi olan mahallerin muhâfazası ve a'dâ-yı dinin ve müdâfaa ve mukâbelesi zimmında tiz elden ol-tarflara külliyetlü asker irişdirilmesi farz mertebesinde olub böyle vaktde darb u harb erbâbından el yağı tutan ve Müslüman olanların ...*" yine bu bölgelere asker toplamak için mevcut bir düzen olmadığı anlaşılıyor. Gerekli olan askerin toplanması uygun koşullarda olan olmayan birçok mahalden temin edilmeye çalışılıyor. Burada önemli bir husus aynı şekilde savunma hattının ihtiyacı olan askerlerin toplanması için verilen emirler bu savunma hattının top yekün korunması anlamında önem arz ettiği vurgulanmaktadır. Bkz. C.AS 5209; C.AS 3950

üzere, bunların kaderlerinin birbirlerine bağlı olduğudur. Buralara sevk edilen askerlerin yoklamaları belirli aralıklarla yapılan ve iki gruptan müteşekkil bir sayıdır. Osmanlı serhadlerinde kale muhafazasında görevli askerlerin sayımı, iki grup olarak ayrı ayrı kaydedilmiş defterlerden oluşmaktadır. Bu şekilde belirli aralıklarla yapılan yoklamalar “*Dergâh-ı Âli*” ve “*Yerli Kulu*” askerleri olarak farklı isimlerle kayıtlı tutulmuştur. Daha önce ifade ettiğimiz gibi “Yerli Kulu” neferatları ile ilgili yoklama kayıtları, Kaleye ait askeri tertibatın açık bir şekilde anlaşılmasını sağlayabilmektedir.

İlk asker yoklamaları savaşın ilan edildiği tarihten (Ağustos 1787) bir süre sonra tüm hudut boylarında yapılarak mevcutlar belirlenmiştir. İbrail’in muhafazası için ise elimizde mevcut ilk raporlar, 1787 Ekim ayında İbrail Muhafızlarında İsmail Paşa tarafından yapılan tahlillerdir. Kale’nin gerekli tahkimi için belirtilen mahallerin dışında³¹⁸, muhafazası için ilk ihtiyaç, Cebeci sınıfından 150 kişilik bir asker grubu olarak belirlenmiştir³¹⁹. Savaşın başladığı döneme ait İbrail kalesinde bulunan asker sayılarına ait ilk veriler mevacib kayıtlarından elde edebildiğimiz kadarıyla, kale personelinin değil, buraya gönderilmiş olan Yeniçeri askerlerindedir. Kalenin muhafazasında bulunan yeniçeri sayısı 3779 kişilik bir birlikten oluşmaktadır³²⁰. Bundan yaklaşık bir yıl sonra Avusturya ve Rusya müşterek kuvvetlerinin Osmanlı hudut boylarında giriştiği faaliyetler raporlar halinde merkeze bildirilmekteydi. Bu dönemde İbrail Muhafızı olan Vezir Mahmud Paşa, Hotin Kalesinin düşman eline geçtiğini ve neredeyse tüm Boğdan’ın da tehdit altında olduğunu bildirmişti ve bu suretle bölgede tam bir kontrol noktası olan İbrail kalesinin de takviye edilmesini istemişti. Bu suretle talep ettiği 5 bin kişilik birlik piyade ve süvarilerden oluşmaktaydı³²¹. Yine yaklaşık olarak aynı tarihlerde 395

³¹⁸ BOA, C.AS 49083 (4 M 1202/16 Ekim 1787)

³¹⁹ BOA, C.AS 39018 (13 M 1202/25 Ekim 1787)

³²⁰ BOA, DBŞM 6962/95 (7 S 1202); mevacib bedelleri 5668 guruş olarak belirlenmiştir.

³²¹ BOA, C.AS 41556 (17 S 1203/17 Kasım 1788); Kaleye takviye edilen askeri personelin zahire ihtiyaçları bir bakıma kalenin içinde bulunduğu mevcut durumu da göstermektedir. Bu askerlerin iâşesini temin etmek için İbrail Nazırı Zühdi Ömer Efendi, konu ile ilgili herhangi bir müdahale de bulunamayacağını, şu an için kalenin tamirat masraflarının İbrail Nazırlığına ihale edildiğini bildirek, zahire ihtiyacının karşılığını nakit akçe olarak merkezden talep etmiştir. Burada mevcut zahire miktarı 3 bin kile dakik, 2 bin kile şâ’irdir. Netice olarak kifayet etmemesine rağmen bir süre sonra bu askerlerin zahire ihtiyaçlarının karşılanması için 20 bin kile şâ’ir, 5 bin kile hinta ve 3 bin kile dakik gönderilmiştir.

kişilik “*Yerli kulu*” neferi mevcuttu. Aynı zamanda ilk kez inşa edilen Palanka şeklindeki tabya için sekiz adet humbaracı gönderilmişti. Bu ise toplam da yaklaşık olarak 5.500 mevcut asker olduğunu göstermektedir³²².

1787 Seferinin Başlangıcında Bazı Hudut Kalelerinin Mevcut Asker Miktarları³²³

	Mevcut Asker Miktarı	Yoklama Tarihi
Hotin	5171	29 Ra 1202
Bender	9500	29 Ca 1201
Özi	26490 ³²⁴	27 Za 1201
Ada-yı Kebir	500	17 Ca 1201
Belgrad ³²⁵	5000	1201-1202
Vidin ³²⁶	2273	Selh-i Ra 1201

Özi kalesinin Rus istilasına uğradığı sıralarda (Aralık 1788), hudut bölgelere yoğun bir şekilde asker ve mühimmat takviyesi yapılmıştı. Yukarıdaki tabloda bazı kalelerin mevcut sayıları İbrail Kalesi ile kıyaslandığında Özi Kalesi hariç aynı tarihlerde sayı olarak ortalama bir durumda olduğu görülür. Fakat İbrail’de dâhil olmak üzere Osmanlı kalelerinde asker mevcudunun artması, tehlike hattına girmesi ile doğrudan alakalıdır. İleri karakol olarak organize edilmiş garnizonlar hesaba katılmazsa, bu kalelerde mevcut asker sayıları inişli çıkışlı bir grafik sergilemektedir. Hatta savaş sırasında bile bu şekilde bir durum arz etmektedir. 1788 yılı içerisinde İbrail kalesi asker mevcutları ile ilgili elde edebildiğimiz bilgiler de böyle bir sonuca ulaşmamızı sağlıyor. Avusutrya ordusunun 1788 yılı yaz aylarında Boğdan memleketine saldırması, tehlike hattı içerisinde olan İbrail kalesinde mevcut

³²² BOA, DBŞM 7074/42 (8 Ra 1203/7 Aralık 1788)

³²³ BOA, DBŞM. d 5525; Bu kalelere gönderilen askeri birlikler Rumelinin sağ ve sol kol üzerindeki savaş hattının daha gerisinde olan bölgelerden gönderilmiştir. Bender Kalesine yapılan takviye, miktar olarak en fazla İsmail ordusundan gönderilmiştir. Bkz. *aynı belge*, s. 3

³²⁴ Özi kalesine muhafazasında olan asker miktarlarının 10.000 kişilik birliği Donanma-yı hümâyun birlikleridir. Yine hatırı sayılır bir miktar da İsmail ordusundan nakledilmiştir. Bkz. s.18-19

³²⁵ Belgrad Kalesinin miktarı tam olarak kesin değildir. Defterde kale muhafazasında görevlendirilen fakat daha ulaşmayan birliklerin nereden geleceği belirtilmiş fakat herhangi bir miktar verilmemiştir. Bkz. *aynı belge*, s.42-43

³²⁶ BOA, D.BKL. d 32656

kadronun artmasını gerekli kılmaktaydı. Yine talep edilen bu askerler yakın bölgelerden hızla takviye edilmesine duyulan ihtiyaç doğrultusunda, Rumeli'nin sağ kolundan gelecek askerlere bağlıydı³²⁷. Gelen askerin nitelikleri ise, tam anlamıyla kalifiye edilmiş teknik bir kadro, yani 65 kişilik bir topçu birliği olacaktı³²⁸. Yine buna takviye olarak 6 nefer humbaracı gönderilmişti³²⁹. Ağustos ayı sonlarına doğru yapılan yoklama ise kale muhafazasında bulunan Dergâh-ı âli yeniçerilerinin sayıca çok fazla bir artış göstermediğini ifade edecek bir durum arz etmekteydi. Daha önce zikrettiğimiz toplam 5.500 kişilik bir mevcuttan oluşan asker sayısı, 3.742 kişilik bir kadro tamamı Dergâh-ı ali yeniçerilerinden oluşmaktaydı. Bu da bir sene içerisinde bu kadroda 37 kişilik bir azalma olduğunu gösteriyordu³³⁰. Eylül ayında ise bu sayı, asker mevaciblerinden anlaşıldığına göre iki kişilik bir artışla 3744 neferden oluşuyordu³³¹.

Fakat yine tehlike hattına girdiği andan itibaren bu sayının artması için yoğun bir bürokrasi sarf ediliyordu. 1789 yılı Mayıs aylarında Rus ordusu Kalas'ı işgal ettiği sıralarda İbrail Kalesi tam anlamıyla donatılmamıştı³³². Haziran ayı ortalarında İbrail'in önemine dikkat çeken emirler gelmeye başlıyordu. Silistre Muhafazasında olan İsmail Paşa'ya gönderilen emirler, İbrail'in Tuna havzasının kilidi sayılacak kadar önemli bir mevki olduğundan, buranın takviye edilmesi kendilerine bir vazife olarak addediliyordu. Dolayısıyla burada konuşlanmış İbrail seraskeri Vezir Abdi Paşa'ya yardım göndermesi için baskı yapılıyordu³³³. Kısa bir süre sonra buraya 500 kişilik bir birlik İbrail muhafazasına gönderildi³³⁴. Fakat İbrail Muhafızı Mahmud Paşa'nın bildirdiği raporda, İbrail Kalesi'nin savunulması için 5 bin kadar bir birlik gönderilmesi yönündeydi. Mahmud Paşa'ya göre buraya gönderilecek bu kuvvetler

³²⁷ BOA, C.AS 43666 (Evâil-N 1202/12 Haziran 1788).

³²⁸ BOA, C.AS 4771 (7 Şevval 1202/11 Temmuz 1788); Bu İbrail Muhafızı Vezir Mahmud Paşa'nın kalenin topçu bataryalarının düzensiz ve sayıca az olduğunu bildirdiği arzı üzerine gönderilmiş birliklerdir.

³²⁹ BOA, DBŞM 7013/41 (9 Ş 1202/ 13 Temmuz 1788); bu 6 asker için toplam da 100 dirhem güşt (et), 2000 çürük akça.

³³⁰ BOA, DBŞM 7046/18 (1 Z 1202/2 Eylül 1788); toplam mevacibleri 5613 guruş.

³³¹ BOA, DBŞM 7044/68 (25 Za 1202/27 Ağustos 1788).

³³² BOA, C. AS 44696 (Evâil-i Ş 1203).

³³³ BOA, C.HR 3066; (Evâil-i Ş 1203/27 Nisan 1789); "*İbrail kal'ası Tunanın kilidi mesâbesinde olub düşman-ı din tarafından bir gün hasar vuku'a gelemek lâzım gelir ise Tunanın emniyeti meslub olacağından beher hâl ibrail ve İsakçı kal'alarını takviyesi...*" C. AS 3496.

³³⁴ BOA, C.AS 46869 (Evâil-i Ş 1203/27 Nisan 1789); Silahdar beşyüzbaşı ve komuta ettiği askerler olarak.

ve bir senelik zahireleri ile İbrail'in olası bir Rus muhasarasına, ciddi bir şekilde karşılık vereceğini, dolayısıyla Rus ordusunun sayıca ne kadar üstün olursa olsun, bunlara karşı güçlü bir şekilde savunma yapılabileceği yönündeydi³³⁵. Hâlbuki İbrail'in takviyesi ile ilgili baskılar tehdit derecesinde olmasına rağmen yine de buraya takviye yapılması gecikiyor ya da yeterli sayıda asker gönderilemiyordu³³⁶. Bundan sonra Rusların bu bölge üzerinde baskıları artınca İbrail'e gerekli takviye yapıldı. Şumnu³³⁷, Trabzon'dan ve asıl ordunun birliklerinden gelenler ağırlıkta olmak üzere yaklaşık 10 bin piyade 4 bin süvari İbrail Kalesi'nene gönderildi³³⁸. Bunların burada ikametleri için kale içerisinde tedbirler alındı. Fakat buraya gönderilen bu birlikler kısa bir süre sonra Fokşan üzerine hareket ederek Rus ordusu ile karşılaşacaklardı³³⁹.

1789 Yılı Ekim ayı içerisinde İbrail'e gönderilen Askerler³⁴⁰

Birliği	Adet	Tarih
Humbaracı	8	5 Ekim 1789
Cebeci	200	6 Ekim 1789
Serdengeçti	180	5 Ekim 1789
Sipahi	250	5 Ekim 1789
Topçu	319	10 Ekim 1789
TOPLAM	957	

Ekim ayında İbrail Kalesi'nde görevlendirilen bu askerler, Ordu-yu Hümâyün'dan, Hazergrad, Şumnu, Hacıoğlu Pazarı, Tırnovi, Edirne, Aydos,

³³⁵ Ahmed Cavid, *Hadikâ-yı Vekâyi*, s. 228, (Haz: Adnan Baycar), TTK, Ankara 1998

³³⁶ *Aynı eser*, s.118; *İbrail taraflarına varup, Kili ve İsmail ve İbrail vesâir yerlerin muhafazasına bakasız. Sonra biriniz cevâba kâdir olamazsınız.*

³³⁷ BOA, C. AS 54311 (Evâil-i M 1204/21 Eylül 1789)

³³⁸ BOA, A.MKT. d 1026 s.35; *İbrail cânibinde olan vüzerâ-yı izâma hükm ki, düşmân-ı dinin cum'a gicesi donanmasını berü tarafa sevk idüüb asâkir-i mahzûlesini Siret ve Kalas taraflarından imrâr itmekde oldığı vârid ve ordu-yı hümâyundan birkaç çarha toplarıyla on bin nefer süvâri asker İbrâil'e isâl olunması bu def'a bil-iştirâk ...* BOA, C.AS 5651 (Evâil-i M 1204/27 Eylül 1789)

³³⁹ BOA, C.AS 13094 (11 M 1204/1 Ekim 1789); Bu arada İbrail'de ikamet eden bu askerlerin Fokşan taraflarındaki Rus ordusuyla girişecekleri savaş için Edirne kadısına gönderilen i'lamda tüm camilerde hatim indirilip gaza için dualar edilmesi emrediliyordu.

³⁴⁰ BOA, DBŞM 7180/41; C.AS 39018; 41490; 48656

Gelibolu, Prevadi, vs yerlerden temin edilmeye çalışılmıştı³⁴¹. Aslında bu ay içersinde tertip için öngörülen asker miktarı 3.000 civarında idi. Fakat savaş şartlarında ortaya çıkan koşullardan dolayı bunun temini mümkün olmuyordu³⁴². Yine de Tuna hattı üzerinde bulunan kalelerin kaderleri birbirilerine bağlıydı. İsmail Kalesi'nin Ruslar tarafından zaptedilmesi, Tuna'da Osmanlı hâkimiyetine indirilmiş bir darbeydi. Çünkü buranın kaybedilmesi, Rus ordusuna İbrail yolunu açacaktı³⁴³. İbrail'in düşmesi ise, Tuna'nın biraz daha aşağı hattında kalan Silistre yolunu Rus ordusuna açacaktı. Dolayısıyla Osmanlı ordusunun bu bölgede çok önemli lojistik ve tedarik üssü olan kalelerle bağlantısı kesilecek ve gerekli takviye yapılamayacaktı. Osmanlı ordusunun Fokşan'daki hezimetinden sonra, 1789 Yılı Ekim ayı sonlarında, ordunun ağırlık noktası Silistre üzerine yoğunlaşmıştı³⁴⁴. Tuna'nın kuzey hattının Rus işgaline uğraması, bu bölgeden daha aşağı inmemesi gerekliliğini doğuruyordu. Hatta 1790 Ocak ayı içerisinde İbrail Başbuğu olan Vezir Abdi Paşa, emrindeki askerlerle birlikte, İbrail sınırını aşarak civar bölgelere takviye destek vermişti. Buna sebep olarak ise verdiği raporda Tuna'nın düşman işgaline uğradığını dolayısıyla İbrail ve Maçin gibi kavşak noktada olan yerlerin muhafaza ve takviye edilmesinin gerekli olduğunu bildiriyordu³⁴⁵.

Şubat 1790- Mart 1791 Arasında İbrail Kalesi Muhafazası İçin Gönderilen Askerler³⁴⁶

Zağra-yı Atik	Piyade	40
Boşnak Mustafa Ağa	Süvari	30
Çirmenli Hasan Ağa	Süvari	30
Tekfurdağlı Hacı Abdi Ağa	Süvari	43

³⁴¹ BOA, C.AS 20371 (Evâil-i M 1204/21 Eylül 1789)

³⁴² BOA, C.AS 5722 (7 S 1204/27 Ekim 1789); Burada tertip edilmesi düşünülen 1500 kişilik bir askeri birlik, İsmail taraflarından talep edilmişti. Fakat İsmail kadısı ve ileri gelenleri buradaki halkın bu bağlamda perişan bir vaziyette bulunduğunu ve bunun şimdilik mümkün olamayacağını bildiren bir cevapla nazikçe red etmişlerdi.

³⁴³ BOA, HAT 30/1429

³⁴⁴ BOA, C.AS 29508 (21 S 1204/10 Kasım 1789)

³⁴⁵ BOA, C.AS 8709 (10 Ca 1204/26 Ocak 1790); "İbrail kal'ası Tunanın sedd-i sedidi ve Maçin dahi ol havâlinin kilidi mesâbesinde ..." cümlesiyle İbrail kalesinin bu bölgenin en sağlam ve en müstahkem yer olduğunu ifade etmektedir.

³⁴⁶ BOA, C.AS 43383; 1058; 40836; 4402; 14734; 2944;

İpsalalı Mehmed Ağa	Süvari	42
Ordu-yu Hümâyun	Humbaracı	21
Ordu-yu Hümâyun	Yeniçeri	500
Edirne ve çevresinden	Serdengeçti	161 (4 bayrak)
Aydos	Serdengeçti	125 (3 bayrak)
TOPLAM		992

Burada asker toplama işlemlerinin önemli bir yüzdesini “Başbuğ” denilen komutanlar tarafından yapıldığını söyleyebiliriz. Bölge askeri yapılanmasında, “Serasker”, “Kale Muhafızı” ve “Başbuğ” her birinin görev alanı farklı olmakla beraber bu komutanlara verilen görevin, aynı bölgenin korunmasına yönelik alınan tedbirler için olduğu anlaşılmaktadır. Kale Muhafızı, aslında kalenin bir anlamda mutlak sorumlusudur. Serasker ise bölge için oluşturulan savunma hattından sorumludur. Başbuğlar ise yine düşman hattına akınlar yapabileceği gibi³⁴⁷, aynı zamanda asker toplamakla ilgili faal oldukları gözlenmektedir. 1791 yılı Mayıs ayında İbrail Kalesi muhafazası için toplanılması gereken askerler bu bölge de Başbuğ olan Vezir Abdi Paşa’nın kontrolünde olduğu anlaşılmaktadır³⁴⁸. Muhtelif yerlerden toplanılan askerler, çoğunlukla savaş hattının gerisinde kalan bölgelerden, yine Başbuğ denilen komutanların sorumluluğunda toplanıyor.

Takviye yapan	Asker miktarı
Zeğra-yı atik Başbuğu	162
Düzce Başbuğu El-hac Osman Ağa	118
Aydın Başbuğu Mehmed Ağa	100
Selanik Başbuğu Ömer Ağa	94
Selanik Başbuğu Mustafa Ağa	90
Selanik Başbuğu Hasan Ağa	83

³⁴⁷ BOA, KK. d 5, s.12; Kalas tarafında olan Rus ordusuna, ve yine Maçin tarafında taarruzlarda bulunan Rus kuvvetlerine bkz. BOA, KK. d 7, s. 154

³⁴⁸ BOA, C.AS 5327 (Evâhir-i N 1205/4 Mayıs 1791)

Selanik Başbuğu Mehmed Alemdar	81
Bursa Sancağından	69
Kazanlık Başbuğu Halil Ağa	67
Yenice-i Vardar Başbuğu Mustafa Ağa	50
Yanya Başbuğu ...Ağa	50
İslimiye Başbuğu Abdurrahman Ağa	37
Başbuğ Ahmed Ağa	28
TOPLAM	1029

Savaş başladığı andan itibaren tespit edebildiğimiz kadarıyla, belirli aralıklarla, İbrail Kalesi muhafazasında bulunan asker sayısı yaklaşık 20.000 civarındadır. Fakat bu rakam, belli bir dönemde İbrail içerisinde bulunmamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, sıklıkla savaş hattına girdiğinde bu asker sayısı artmıştır. Takviye olarak gelen birliklerin, tehlikenin geçmesiyle birlikte daha çok ihtiyaç duyulan bölgelere sevk edildiği anlaşılmaktadır³⁴⁹. Fakat burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir durum, İbrail Kalesi'nin her geçen sene önemini arttıran emarelerin dikkat çekmesidir. Kıyas ile buraya sevk edilen askerler, aynı dönemde stratejik açıdan ehemmiyet arz eden bölgelerle yaklaşık olarak aynı seviyededir. Ancak bir önceki senelerde cereyan eden savaşlara göre burada mevcut tutulan ya da sevk edilen asker sayıları çok daha fazladır ve muhafaza kuvvetleri veya sevk edilen askerlerin tertip şekli Tuna hattındaki kaleler ile aynı düzen içerisinde. Savunma yapılırken takip edilen yöntem, kalenin fiziki şartlarına göre değişebilmekle beraber, tertibatın; sayı olarak ve kullanılacak birliğin teknik özelliklerine göre aynı düzende olmasına dikkat edilmiştir.

³⁴⁹ BOA, KK. d 3, s.46; Kalas'ta mevcut olan asker sayısı kifayet etmediği için civar bölgelerin askeri garnizonlarından buraya sevk yapılması emredilmiştir.

İbrail, Rusçuk, Silistre Kalelerinin Askeri Tertibat Şekli³⁵⁰

	Ağa	Alemdar	Çavuş	Nefer	Topçu nizamı	Toplam
1. Tabya	1	1	1	17	23	43
2. Tabya	1	1	1	17	23	43
3. Tabya	1	1	1	17	23	43
4. Tabya	1	1	1	17	23	43
5. Tabya	1	1	1	17	23	43
6. Tabya	1	1	1	17	23	43
7. Tabya	1	1	1	17	23	43
8. Tabya	1	1	1	17	23	43
9. Tabya				6	6	12
4 kapı için				9		9
Humbaracı	1	1(kethuda)	1	27		30
Cebeci	1(sercebeci)	1(kethuda)	1(seroda) 1	36		40

2) İaşe

Herhangi bir harp sırasında ordunun en büyük problemlerinden biri, askerin iaşesini temin etmektir. Harp kararı alan devletin ilk işlerinden biri, ordunun ihtiyacı olan gıda malzemelerinin belirli menzillerde toplanarak gerekli tedbirleri almaktır. Osmanlı ordusunun da bu bağlamda sayıca çok fazla olan askeri mevcudunun gıda ihtiyaçlarının karşılanması, Devlet hazinesine oldukça külfetli bir maliyet çıkarmaktaydı³⁵¹. Bunun için önceden hazırlanan sefer bütçesinin önemli bir yüzdesi, askerin gıda ihtiyaçlarını karşılanması için kullanılırdı. Ordunun bu ihtiyacı temel olarak iki şekilde temin edilmekteydi. Birincisi, devlet yönetimi tarafından belli bir organizasyon çerçevesinde geniş bir alanda yürütülen, sefer zahiresini karşılamak

³⁵⁰ BAO. D.BKL. d 32654 (1200/1787-1788); Yergöğü Kalesi bu tarihlerde yenilenmişti. Tamirat işlemi tamamlandıktan sonra buranın asker takviyesi ve bunların ikamet tertibi ile ilgili “Mücedden inşa olunan kal’anın Silistre, Rusçuk ve İbrail kal’aları misillü”.

³⁵¹ Ömer İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.15, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 1996; ayrıca sefer lojistiği hakkında bkz. Mehmet İnabaşı, *Ukrayna’da Osmanlılar: Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004

amacıyla yapılan ve “*mübayâa*” olarak ifade olunan toptan alımlardır. İkincisi yol boyunca ordu mensuplarının yaptığı serbest alışverişlerdir³⁵². Mübayaa usulüyle tertip edilen Zahire (hububat), muhtelif bölgelerde, sefer güzergâhı üzerinde organize edilmiş menzillere³⁵³ ya da cephe gerisinde tesis edilen miri ambarlara konularak ihtiyaç durumunda kullanılırdı³⁵⁴. Askerin gıda ihtiyacının karşılanması için devlet tarafından tahsis edilen ve “*Tâyinat*” adı ile adlandırılmış muayyen bir şekilde tahsis ettirilmiştir.

Acaba, İbrail içersinde mevcut durum nasıldı? Belki de buna verilecek en kolay cevap Tuna Nehri üzerinde bulunan birçok şehrin birer hububat deposu olduğunu düşünmek olacaktır. Stratejik konumu ve Tuna’da bir kavşak noktasında oluşu, hareketli bir liman özelliğinin oluşmasına zemin hazırlamış ve dolayısıyla burada oluşturulacak ticaret için sayıca ve fiziki olarak büyük yapılarda zahire depoları inşa edilmesini gerekli kılmıştı. Buradaki bu yoğunluk sıklıkla zahire anbarlarına olan ihtiyacın Osmanlı bürokrasisi tarafından dile getirilmesine sebep olmuştu³⁵⁵. Buna binaen burada inşa edilen anbarlar, gerek kapasite olarak İstanbul’un iâşe anlamında ihtiyacına ve gerekse sefer organizasyonunda ulaşım imkânlarının sağladığı uygun nakliye koşullarına sahipti.

1787 Seferi’nden Kısa Süre Önce Bazı Kalelerde Mevcut Zahire Miktarı ³⁵⁶						
	Hinta	Dakik	Erzen	Şa’ir	Tuz	Peksimet
Özi	25285,5	90143,5	14769	26466,5		21159,5
Hotin	38333	55982	15000	39082		5000
Bender	31667	175755	15000	6849		4610

³⁵² Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu*, s.123, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007

³⁵³ Ö. İşbilir, *a.g.t.*, s.16

³⁵⁴ Lütfü Güçer, *XVI.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, s.80, Sermet Matbaası, İstanbul 1964

³⁵⁵ Örnek olarak 1768-1774 harbinin ilk yıllarında önce iki adet bkz. BOA, C.AS 42450 (24 B 1182/3 Ocak 1759). Harpten kısa bir süre sonra İbrail’de mevcut zahire ambarlarının kapasite veya mevcut olanların yeterli gelmemesinden kaynaklanan şikâyetler mevcuttu. Aslında bu harpten sonra Tuna mansabında birçok şehirde inşa edilen zahire ambarlarının kapasitesi ve mevcudu artırılmıştı. İbrail’de de mevcut zahirenin depo edilmesi sıkıntısı açık bir şekilde ifade edilmişti bkz. BOA, MAD.d 8515; bununla beraber bir süre sonra burada büyük bir zahire ambarı daha inşa edilmişti. Bkz. BOA, DBŞM. BNE. d 15998

³⁵⁶ BOA, D.MKF. NZE. d 4203 (19 S 1197/24Ocak 1783); TS. MA. d 4203

Vidin			60000			88779
Kili			10000			4610
Akkirman	17500		10000	2000		
İbrail ³⁵⁷			10000			5000
Belgrad			43569	34722	30.000	29107

1787 seferi başlamadan önce de İbrail kalesi bu bağlamda iyi donatılmıştı. Peki, kale içerisindeki askerin tayinat işlemleri ne şekilde sağlanırdı? Burada işin tedarik kısmında en önemli aktörlerin başında “Nüzul Eminleri” gelmektedir. Bunlar, harp esnasında Kale muhafazasında görevli askerin gıda ihtiyaçlarının karşılanması için, devletin sağladığı bütçeyle mübayaa usulü ile askerin tayinatlarının karşılanması konusunda önemli sorumlulukları vardır. Askerin tayinatı için ise iki farklı metot işlenmektedir. Birincisi, Ordu hazinesinden Nüzul Eminlerine tahsis edilen meblağ ile zahire mübayaa edilirdi. Bu işlemi Nüzul emini kontrolünde mübayaa işlemi sürdürecektir “mübaşirler”³⁵⁸ vasıtasıyla, râyic fiyat üzerinden alınan zahire, sonradan tayinat olarak askere dağıtılabirdi. Mübaşirler, genellikle satın alacağı hububatı, İbrail iskelesine yanaşan kapan tüccarından, tüccar gemileri³⁵⁹ ya da uygun yerlerden tedarik etmeye çalışırdı. İkinci bir işlem ise, şayet Ordu hazinesinden nakden bir ödeme yapılmazsa buradaki askerlerin tayinatı için zahire tedariki, yine uygun yerlerdeki “Miri Ambarlardan” (Ruşuk, Silistre, İsakçı vs.) temin edilir. Bazen de cıvar bölgelerden satın alınırdı³⁶⁰. Askerlerin tayinatı için 1788 Mart ayından başlayarak, 1790 Mayıs ayına gelinceye kadar Ordu hazinesinden İbrail Nüzul Eminliğine nakden verilen meblağ yaklaşık olarak 149.700 kuruştur. Yaklaşık

³⁵⁷ Hinta ve şa’ir fûruht olunmağla erzenden gayrı mevcut bulunmamışdır

³⁵⁸ Bazende “Mübâyaaacı” tabiri ile bazı gediküler bu işi görüyordu. BOA, A.MKT. d 1026 s. 53; “İbrail’de şa’ir mübayaasına me’mur gediklülerden Selim ağaya, bu def’a vârid olan kâimenizde râyic üzre mübayâasına me’mur oldığınız şa’ir...”; DBŞM 7184/2 (2 M 1204/22 Eylül 1789).

³⁵⁹ BOA, C.AS 48189 (6 C 1203/4 Mart 1789); 1789 yılı ilkbahar yaklaştığı sıralarda İbrail Nüzul Emmini, bu dönemde zahire kıtlığından yakılarak merkeze bir arıza göndermişti. İhtiyaç duyulan 10010 kile şa’iri İbrail iskelesinde bulunan kapan tüccarı ve tüccar sefinelerinden râyic fiyatı üzere satın alınması emredilmişti. Burada önemli bir hususta zahire mübayaa edilirken fiyat artışı takip ederek râyic fiyat üzerinden alınmasına özen gösterilmesidir.

³⁶⁰ BOA, DBŞM 6960/42 (Selh-i M 1202/6 Kasım 1787); A.DVN. MHM. d 189 hüküm nr. 1056; ayrıca burada bazen istisnai durumlarda olduğu da anlaşılmaktadır. İbrail Muhafızı İsmail Paşa ve maiyeti için Eflak Voyvodası tarafından 150 çift ekmek, 37,5 kıyye et tayinat olarak tahsis edilmiştir. “Eflak voyvodası cânibinden (Nikolay Mavroyani) dâiremiz halkına 150 harc olmak üzre 150 çift nân 37,5 vukıyye lahm-ı ganem ihsân buyurulmağın...”.

olarak üç yıllık Ordu masrafı içerisinde (16.188.366,5 gurus) ortalama % 0,9 civarında bir bütçe, İbrail Kalesi'nde görevli askerlerin tayinatları için nakden gönderilmiştir³⁶¹. Savaş masraflarının bir kısmını ihtiva eden bu kayıta, topyekün bir savaş hali mühimmat, harçlık, harcrâh, kale tamiratları ve diğer kalelerin giderleri düşünüldüğünde, sadece İbrail muhafızlarına ayrılan bu bedel çokda küçük bir meblağ sayılmamalıdır. Çoğu kez “*asker demek zahire demektir*” düşüncesi, Osmanlı merkezi yönetiminde bu hususa ne kadar önem verildiğini ifade edebilecek bir örnektir.

**Bazı Kalelerde Bulunan Askerin Tayinat İşlemleri İçin Gönderilen
Meblağ³⁶²**

	İbrail	Babadağı	Hırsova	Silistre	Yergöğü
Masârif-1 şehir-i Şevvâl 1205	12.500	12.500	7.500	5.000	5.000
Masârif-1 şehir-i Zilkâde 1205	17.000	2.210		5.000	5.000
Masârif-1 şehir-i Zilhicce 1205	-	-	-	-	-
Masârif-1 şehir-i Muharrem 1206	21.000			7.500	1.500

İbrail kalesi vazifelilerinin tayinat bedellerinin önemli bir kısmı da savaş süresi içerisinde İbrail Nüzul Eminliği'nin gelirlerinden karşılanmıştır. Eminliğin gelirleri arasında İbrail Nazırlığı ve buradan gelen cizye gelirlerini de sayabiliriz.

**İbrail Nüzul Eminliğinden Kale Muhafazasında Bulunan Bir Kısım Askerlere
Yapılan Tayinat³⁶³**

³⁶¹ BOA, DBŞM. ORH. d 16928; ordu masraflarının son tutarı için bkz. *aynı belge*, s.19b

³⁶² BOA, DBRZ. d 21011

³⁶³ BOA, D.MKF. NZE. d 31884; burada belirtilmiş askerler İbrail Kalesi muhafazasında oldukları süre içinde tutulan hesaptır. Toplam da 959 günlük Nüzul Eminliği masrafları içerisinde gösterilmiştir.

Orta	Sınıf	Gün	Ekmek (çift)	Et (kıyye)	Şa'ir (Kantar)	Peksimet
10.	Yeniçeri	231	407.865	79.724	9.458	
4.	Yeniçeri	287	1.033.380	206.109	26.035	
	Serdengeçti	69	311.141	58.824	8.336,5	
12.	Yeniçeri	314	517.687	101.878	14.745	
5.	Çavuş ve Yazıcı	105	182.324	36381	38.66,5	
	Serdengeçti ³⁶⁴	133	70.103	14.379	1.904	
	Serdengeçti ³⁶⁵	34	3.853	846	42,5	
	Serdengeçti ³⁶⁶	30	930	186	37,5	
	Serdengeçti ³⁶⁷	88	16.850	3.372,5	187,5	
	Serdengeçti ³⁶⁸	62	28.656	5.787,5	360	
	Serdengeçti ³⁶⁹	4	704	184		
	Serdengeçti ³⁷⁰	45	2.250	450	112,5	
	Ahmed Efendi....	531	13.500	2.700	675	
	Serdengeçti ve Yeniçeri	20	37.480	7.496	1.234	
	Serdengeçti ³⁷¹	3	3.600	720	90	
10.	Yeniçeri	3	2.820	846	96,5	
	Yamakan	275	541.757			
	Cebeci	103	42.815	7.477	540	
3.	Yeniçeri	146	41.880	6.980	352,5	
	Cebeci	306	74.160	12.360	488	
3.	Yeniçeri	55	3300	550	165	
	Cebeci	10	600	100		

³⁶⁴ Tulca

³⁶⁵ babadağı

³⁶⁶ İsmail

³⁶⁷ Gümülcine

³⁶⁸ Gümülcine

³⁶⁹ Filibe

³⁷⁰ Ağâ-yı der muhâfazâ-yı Maçin

³⁷¹ Fokşan

Topçu	70	8.905	1.467	175
Topçu	30	6.750	135	
Topçu	118	31.500	4.255	630
Topçu	148	44.550	7.200	495
Topçu ve serdengeçti	404	38.478	6.413,5	477
Topçu	44	9.220	1.602	272
Topçu	12	480	84	
Topçu	89	4.500	855	175
Topçu	9	5.820	1.029	
Serdengeçti, arabacı, alemdar vs.	129	12.900	2.064	387
Arabacıyan	83	1.176	210	84
Arabacıyan	134	4.500	8.82,5	135
Arabacıyân-1 top	17	1.360	238	
Arabacıyân-1 top ³⁷²	265	10.320	1.678	216
.....	71	11755	1967,5	176
Sipah ve sekban	5	9.136	2.284	2.183
Neferât-1 Şalope	139	26.040	5.180	
Neferât-1 Şalope	88	12.480		1.060
Neferat-1 sandal	138	4.140	72	
.....	20	16.400	160	80
Humbaracı	233	1.398	349,5	
Humbaracı	370	2.220	555	
Lağımcı	236	3.273	720	
Lağımcı	266	2.394	598	
Mimâran	519	1035	842,5	172,5
Beşyüzbaşı	47	17.700	3.580	562

³⁷² Hotin

(süleyman)					
El-hac Halil Ağa	87	2.640	528	225	
Osman ağa	177	76.000	118.800	4.250	
TOPLAM ET VE EKMEK		3.704.725	711.099,5	79.420,5	1.060

Tabiatıyla bu durum savaş hattında olan bir kalenin gereksinimlerinden kaynaklanmaktadır. 1787-1792 harpleri sırasında Avusturya ya da Rus ordusunun tehlike arz ettiği zamanlarda kalenin muhafazası için asker takviyesi sürekli olarak artmıştır³⁷³. Dolayısıyla bunların sayıları arttığı gibi, buraya tayinat için ayrılan bütçe ve günlük gıda ihtiyaçları da artış göstermiştir. Asker İbrail kalesine geldiği andan itibaren bunların tayinatlarına mevcut koşullar altında özen gösterilmiştir. Askerin günlük tayinatlarının, asker oraya sevk edileceği andan itibaren düzenlenmesinin yapılması istenirdi³⁷⁴. Örneğin seferin daha ilk aylarında asıl ordu hareket etmeden evvel İbrail'in takviyesine başlanmıştır. Buraya ulaşmış olan 3781 nefer mevcuttan oluşan Dergâh-ı âli yeniçerileri için, bir senelik tayinat bedelleri düzenlenmiştir³⁷⁵.

Askerin gıda ihtiyaçları genel itibariyle, ekme (nân, çift olarak hesaplanırdı), et (guşt veya lahm), dakik, hinta, şa'ir (arpa, hayvan yemi olarak), peksimet, bulgur, revgan (yağ), pirinç gibi hububattan ve etten oluşan bir görüntü arz etse de, bunlar sadece devletin tahsis ettiği gıda ürünleriydi. Bunun dışındaki ihtiyaçlar ordu pazarlarında kurulan tezgâhlardan satın alınırdı³⁷⁶. Tayinat yapılırken her bir asker için genel bir standart vardı. Bu da günde bir çift ekme; 5 nefer için 1 kıyye et, (her bir nefer için 0,200 kıyye) düşmekteydi. Bu da bir askere günde 256 gram et düştüğü

³⁷³ BOA, C.AS 33843 (9 Ş 1203/3 Temmuz 1789); Rusların Kalas civarında giriştiği faaliyetler neticesinde İbrail kalesinin takviyesi gerekli hale gelmişti. Dolayısıyla buradaki askerlerin tayinat işlerinin yoğunluğu, İbrail Nüzul Emîni Zühdi Ömer Efendi'nin, takviye olarak gelen askerlere, mevcut zahirenin yeterli olmayacağını bildirerek bu işlerin halledilmesi için kendisine 27.500 gurusluk bir tahsisat ayrılmıştır. Ayrıca Silistre de mevcut Miri zahireden 3 bin kil dakik, 5 bin kil, şa'ir 5 bin kil de hinta gönderilmiştir. Birkaç gün sonra yine Silistre'den 10.00 kantar peksimet, 5 bin kil hinta ve 5 bin kil şa'ir daha gönderilmiştir. Bkz. BOA, DBŞM 7181/90 (21 M 1204/11 Ekim 1789); C.AS 20646.

³⁷⁴ BOA, C.AS 45536 (Evâhir-i Ra 1205/28 Kasım 1790).

³⁷⁵ BOA, C.AS 19755 (4 S 1202/28 Kasım 1787).

³⁷⁶ Bu konu hakkında teferruatlı bilgi için bkz. Şenol Çelik, "Osmanlı Sefer Organizasyonunda Orducu Esnafı ve İstanbul Orducuları", *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a: Ordular*, (Ed: Feridun M. Emecen), Kitabevi, İstanbul 2008, s.355-396

anlamına geliyordu³⁷⁷. Olağanüstü bir kıtlık vs. olmadığı takdirde bu belirleme genel olarak her asker için aynıydı. Örneğin İbrail'e tayin olan 10 kişilik bir kazmacı neferatı için 20 çift ekmek (nân), 2 vukıyye et tayin edilmişti³⁷⁸. Benzer örnekler çoğaltılabilmekle beraber, istisnai durumlarda mevcuda göre dağıtılması da istenebiliyordu. 1791 yılı içerisinde İbrail Seraskeri Mehmed Paşa, Nüzul Eminine ve Kassabbaşıya gönderilen hükümde “mevcuda göre tenkis ” edilmesi anlamında zaruret gereği miktarın azaltılması isteniyordu³⁷⁹. Doğal olarak tek fark, askerler ve askeri yöneticiler arasında olacaktı. Kale Muhafızı ve maiyeti için gönderilen meblağ veya tahsis edilecek tayinat, mevcudun fazlalığından dolayı Serasker, Başbuğ, Mirmiran (kale muhafızlarından) seviyesindekilerden daha fazla olabiliyordu.

İbrail Nüzul Eminliğinden Kale Muhafazasında Olanlara Tahsis Edilen Tayinatın Cins ve Miktarları³⁸⁰ (1788 Haziran – 1790 Temmuz)						
	Ekmek (çift)	Et	Arpa	Pirinç	Yağ	Bulgur
İbrail Kalesi Muhafızı Mahmud Paşa	4.45.140	111.285	94.490	4.320	3.240	8.640
İbrail Başbuğu Vezir Abdi Paşa	88.800	22.200	16.350			
Mirmiran Seyyid Osman Paşa	12.200	3.050	3.050			
Mirmiran Abdullah Paşa	2.100	525	525			
Yeniçeri Ocağı	3.681.594	624165	80.528,5			
Cebeci Ocağı	163.295	27527	2.409,5			
Topçu Ocağı	150.758	24.109	2.359			
Arabacı Ocağı	31.256	5.088,5	825			
Sipah Ocağı	69.150	13.746	13.817,5			
TOPLAM	4.644.293	831.635,5	214.354,5	4.320	3.240	8.640

³⁷⁷ 1 kıyye=1282 gr. Bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s.446; Ağa, Alemdar, Çavuş vs. biraz daha üst dereceliler için bkz. BOA, DBŞM 7292/22 (3 M 1205).

³⁷⁸ BOA, C.AS 30428 (23 M 1204); yine 6 bayrak dalkılıç neferatı için her bir askere birer çift ekmek, beş asker için 1 vukıyye et benzer örnekler için C.AS 35527;41490 (17 Ş 1205); 16339 (26 R 1206)

³⁷⁹ BOA, C.AS 33897 (3 S 1206)

³⁸⁰ BOA, C.AS 50719

Tayinat olarak gönderilen meblağ, ürün, miktar ve tutar olarak listeleneceği gibi, buna karşılık olarak muayyen bir mikdar olarak nakit şeklinde gösterilebiliyordu.

İbrail Kalesi Komutanlarına Gönderilen Birer Aylık Tayinat Bedelleri³⁸¹	
İbrail Başbuğu Abdi paşa	1500 guruş
İbrail Kalesi Muhafızı Mahmud paşa	1500 guruş
İbrail Muhafızı Yegen Mehmed paşa	1500 guruş
Maçın Muhafızı Arslan paşa	1200 guruş
Mirmirandan Gürcü Osman Paşa	1050 guruş

Buraya gelecek zahire ile ilgili en önemli sorunlardan biri ise bunların depolanması, yani kale içerisindeki ambarların zahirenin tamamını muhafaza edecek kadar yeterli olmamasıydı. Bu yüzden İbrail kalesi içerisinde mevcut bulunan eski hamam ve çok sayıda kuyu içerisine, depo dışında kalan zahireler yerleştirilirdi³⁸². Başka bir önemli mesele ise buraya sevk edilen zahirenin öğütülmesi meselesi idi ki buna da bir çözüm bulunulmaya çalışıldığı anlaşılıyor. Önceleri zahirenin öğütülmesi için, Eflak ve Tuna'daki seyyar değirmenlerden faydalanılıyorken bunun daha fazla sorun teşkil etmemesi için kale içerisinde taştan bir değirmen inşa edildi. Masrafları ise hazine bütçesinden karşılandı³⁸³.

Askerin iâşesini temin ederken karşılaşılan en büyük problem aslında bunun teminidir. Sıkça bundan şikâyet eden askerler gerek asıl ordu içerisinde gerekse kalelerdeki muhafız birliklerinde olası bir aksamada disiplinsiz örneklerle karşılaşmak mümkündür³⁸⁴. İbrail Kalesi içerisinde bundan en fazla muzdarip olan idareci şüphesiz ki İbrail Nüzul Eminidir. Sıkça rastladığımız kayıtlarda İbrail kalesi

³⁸¹ BOA, C.AS 26572 (22 C 1205/26 Şubat 1791)

³⁸² BOA, C.AS 38414 (25 L 1202/29 Temmuz 1788)

³⁸³ BOA, C.AS 37935 (5 Ra 1206/2 Kasım 1791).

³⁸⁴ BOA, DBŞM 7182/73 (23 M 1204/13 Ekim 1789)

içerisinde de tayinatların gecikmesinden dolayı isyan eden ve bu yüzden kale içerisinde huzursuzluk çıkaran askerlerin mevcudiyetinden de bahsedebiliriz. Tayinatları geciken bir kısım askerinin, Nüzul emini ciddi şekilde rahatsız ettikleri anlaşılıyor³⁸⁵ ve hatta birkaç aylık tayinatlarını peşinen isteyenler de oluyor. Aslında bu huzursuzluk İbrail Kalesi içerisinde karşılıklı bir hal almıştır. Bazen tayinatı geciken askerlerin çıkardıkları huzursuzlukların yanı sıra, sıklıkla nüzul emini ve Kale muhafazasında görevli Paşaların aralarında bir kargaşa olduğu da hissediliyor. İbrail Kalesi muhafızları, Nüzul emininin askerinin ihtiyacı olan tayinat bütçesini kaçırdığını iddia eden suçlamalarına, Nüzul Emini ise bu muhafız paşaların nakit olarak tayinat ücretlerini getiren çavuşların önünü kesip parayı gasp ettiklerini bildiriyordu³⁸⁶. Karşılıklı ağır suçlamalara rağmen merkezden gelen karar ise Nüzul Emine gönderilecek miktarın gizli bir şekilde teslim edilmesi yönündedir. Bunun sebebi ise *“askerinin gıda ihtiyaçlarının tamamlanmasının önemli bir iş ve birçok konuya göre elzem olduğudur”* ifadesi ile karşılık veriliyordu. Her ne olursa olsun merkezi yönetim bu askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması için tahsis edilen meblağ ya da ürünün eksiksiz bir şekilde ve gecikme olmadan ulaştırılmasına ehemmiyet gösteriyordu³⁸⁷.

3) Mühimmat ve Cephane Durumu

1768-774 Osmanlı-Rus harbi ile kıyaslandığında, gerek cephaneye ve gerekse mühimmat konusunda arada büyük bir fark olduğu kolayca anlaşılır bir durumdur. Söz konusu savaşta, İbrail Kalesi Rus ordusu tarafından kuşatılmadan önce, buradaki mevcut top sayısı ile 1787-1792 savaşı devam ederken buraya gönderilen top sayısı kıyaslandığında kolayca anlaşılacaktır. Aslında diğer kaleler ile kıyaslandığında bile arada hatırı sayılır bir fark olduğu görülebilir.

³⁸⁵ BOA, C.AS 19418 (23 Ş 1205/1 Kasım 1790); *“Rûz-i Hızır duhûlünde şa'irin kat'ı için bir kit'a emr-i âli himmet-i aliye buyurmanız ricâ ü niyâzımdır zirâ emr-i âli bir ân evvel zühûr itmez ise el-yevm şa'ir ta'yinâtı matlûb iderüz deyü bu kullarına dürlü dürlü rencide olunacağı be-didâr olmağla”*

³⁸⁶ BOA, C.AS 1385 (1 C 1205/5 Şubat 1791); BOA, C.AS 24444 (14 C 1205); Burada 7500 güruşluğ meblağ Nüzul emini işlerinin yürütülmesi için ödenen meblağdır ve standart olduğu anlaşılıyor. Bkz. BOA, DBŞM 7086/161

³⁸⁷ BOA, C.AS 7148 (26 Ş 1205/30 Nisan 1791); C.AS 25344

1768-1774 Harbinde Rus Muhasarası Öncesinde Bazı Kalelerde Mevcut Bazı Top Çeşitleri ve Toplam Adetleri ³⁸⁸														
	Mevcut Toplar ve Çapları													Toplam
	11	9		3	5	9	1 ve 1,5	85	15	45	25	1 7 4	18	
Bender	4	2	10	5	20	47	26	1	3	7	3	3		251
Hotin			13	18	25		45	1	11			7	19	157
İbrail				32	9		49							122
Akkirman	2	3	1	4	3		3						6	68

1787-1792 harbi başladığında ise bu sayı Karadeniz Kuzeyinde önemli bir noktada olan Anapa Kalesinde olan mevcuttan haylice fazlaydı. 1787 yılı kış ayında yapılan sayımda bu kalede yaklaşık 35 adet top mevcuttu³⁸⁹. Aynı yıl ve aylar içerisinde İbrail Kalesinde ise, bu rakamdan daha fazla tamirine ihtiyaç duyulan top mevcudu vardı. 1787 seferi ilan edildiğinde İbrail kalesinde yapılan ilk iş, olası bir muhasaraya karşı eldeki mevcut toplardan tamire ihtiyaç duyulanları bir an evvel tamir etmektir. Sonraki zamanlarda ise buranın muhafazası için gönderilen top ve mühimmat sayısı gittikçe artacaktı. Kale içerisinde tamiri yapılacak mühimmat varsa eldeki mevcuttan, yoksa yine civar bölgelerden temin edilmek kaydıyla yapılırdı³⁹⁰. Gerekli malzeme temin edildikten sonra, bu tamir işlemi mevcut kalifiye elemanlardan³⁹¹, yoksa ordu mevcudundan talep edilirdi³⁹². Topların en elzem durumları, kundak ve tekerleklerinin tahrip olmasıydı. İhtiyaç halinde bu toplar

³⁸⁸ BOA, DBŞM. TPH. d 18698 (1189/1175-1776); listede harpten önceki mevcut ve ardından Ruslar tarafından teslim edilen miktarlar işlenmiştir. Fakat ikisi de ayrı ayrı kayıtlanmıştır.

³⁸⁹ C.Fedakâr, *a.g.t.*, s.130

³⁹⁰ BOA, DBŞM 7188/79 (12 S 1204/1 Kasım 1789); 7188/86 (11 S 1204/31 Ekim 1789)

³⁹¹ BOA, C.AS 4290 (23 Za 1201/6 Eylül 1787); Örneğin savaşın ilanından kısa bir süre sonra, 50 kıta yedeklik top kundağı, Kale içerisinde yapılmıştır. Keresteler ise Eflâk'tan getirilmiştir; AE. SABH. I 17763 (Evâhir-i Z 1201/14 Eylül 1787); bazen de teknik gerektiren işlerde (topçu ve humbaracı) gönderilen askerlerin bu işe uygun olmadıklarının bildiren şikâyetler mevcutsa da bunların yerlerine donanımlı askerler gönderilirdi. C.AS 3754 (8 N 1205/11 Mayıs 1791)

³⁹² BOA, C.AS 48770 (21 M 1204/11 Ekim 1789)

arabaları ile birlikte gönderilirdi³⁹³. Kaleye gönderilen askeri mühimmat, ulaşım kolaylığı açısından nehir yolu ile gönderilir ve bunun için kiralanan gemilerin ücretleri de karşılanırdı³⁹⁴. Özellikle çeşitli çaplarda gelen toplar, bunları kullanılacak elemenlar ile talimleri yaptırılırdı. Harp bittiğinde ise burada mevcut bulunan top ve mühimmat uygun yerlerde saklanarak muhtelif zamanlarda bakımı yapılır, ihtiyaç duyulduğunda diğer kalelere ya da ordu takımına iade edilebilirdi³⁹⁵.

1787 Yılı İçerisinde İbrail Kalesi'nde Tamiri gerekli olan Top miktarı ve Çeşitleri ³⁹⁶			
Cins	Çapı	Adet	İhtiyaç
Balyemez	5	2	Yedek kundak
Balyemez	5	1	Yedek kundak
Balyemez	3	2	Yedek kundak
Şahi	1	16	Yedek kundak
Şahi	1,5	15	Yedek kundak
....	6 (karış)	6	-
Toplam		42	

Bunların ikmali için gönderilen malzemeler		
	Çapı	Adet
Büyük Manivela		200
Küçük Manivela		200
Keman halatı		3
Urgan halatı		3
Salkım		Deste?
Fitul ağacı		100
Sepet		50
Kağıd hortuç		100 (deste)

³⁹³ BOA, C.AS 49218 (12 S 1203/12 Kasım 1788); Niş civarından 15 kıta şahi, havan topu ve açık arabaları mühimmatıyla birlikte İbrail'e nakledilmiştir.

³⁹⁴ BOA, C.AS 43430 (11 L 1203/5 Temmuz 1789)

³⁹⁵ BOA, C.AS 8030 (23 Za 1207/2 Temmuz 1793)

³⁹⁶ BOA, C.AS 50115 (16 M 1202/28 Ekim 1787)

Kınnâb		50 (deste)
Def'a tomar	1,5	-
Çatal maça		10
Çiriş		
Misket		3000
Burgu		20
Marangoz baltası		10
Keser		10
İkiyüzlü keser		Kifaye
Çam sırtığı		200

1788 Yılı İçerisinde İbrail Kalesinde Mevcut Bazı Top Çeşitleri ³⁹⁷			
Top cinsi	Çap	Humbara (Tane)	
Havan	32	200	İbrail Kalesinde mevcut
Havan	18	250	
Havan	14	250	
Havan	32	950	Livâ-yı şerif takımından gönderilen
Havan	18		
Havan	14		
Havan	9		
Toplam		1650	

1787-1792 Sefer Yıllarında İbrail Kalesine Gönderilen Top Çeşitleri ve Adetleri ³⁹⁸				
Topun Cinsi	Çap	Karış	Adet	
Balyemez	5		100	

³⁹⁷ BOA, C.AS 39178 (8 S 1203/8 Kasım 1788); 39178 (8 Ş 1202/14 Mayıs 1788).

³⁹⁸ BOA, C.AS 35994; 1062 (6 L 1203); 22550 (14 M 1203); 48131 (11 S 1203); Tophane-i Âmireden ve Silistreden İbrail Kalesine nakl edilenlerdir. C.AS. 23436 (20 C 1205); 54567 Sislistre'den gelenlerdir; C.AS 5005 (27 R 1204); Ordudan gönderilenlerdir; 48018 (13 S 1203); 49218 (12 S 1203); Niş Kalesinden gönderilenlerdir.

Havan	9	27	20	
Havan	9	15	9	
Balyemez	7	16	18	
Balyemez	3		5	
Balyemez	1,5		10	
Havan	7	15	1	
Havan	5	16	1	
Havan	45		4	
Şahi			28	
Sür'at Topu			57 ³⁹⁹ .	
TOPLAM			253	

1787-1788 Yıllarında İbrail Kalesin'e Gönderilen Bazı Cephane ve Mühimmat Listesi ⁴⁰⁰							
Barut-1 siyah	300 (kantar)	Kurşun	30 (kantar)	Ahen-i kazma	700	Asyab-ı dest	10
Fener-i nühâs	10	Kağıd-1 hartuc	100 (deste)	Revgân-1 neft	50 (sandık)	Güğüm-ı revganhâ	1
Gırâr-1 saman	1?	Ihlamur	28 (sepet?)	Kabze-i kurşun	15		
Burgu-i lağım	19	Kuşağ-1 top	98				
1788-1789 Yıllarında gönderilen Bazı Malzeme ve Mühimmat Listesi ⁴⁰¹							
Barut-1 siyah	650 (kantar)	kurşun	4733	Misâr-1 mütevenni'a	3015	Kabza-i dest	852
Tüfeng	568	Kılınç	500	Mızrak	544	Zincir	50 (adet)
Ağaç kürek	4200	Kırba-i	300	Erre-i	87	Balta	71

³⁹⁹ BOA, C.AS 3911 (29 Ra 1205); sür'at topçuları ve arabaları ile birlikte gelmiştir. C.AS 9009 (16 B 1202); İsakçı'dan bu toplar, 213 adet top arabası ile birlikte gönderilmiştir.

⁴⁰⁰ BOA, C.AS 14433 (Gurre-i S 1202); C.AS 4960.1

⁴⁰¹ BOA, D.BŞM 7014/77 (13 Ş 1202/19 Mayıs 1788).

		yeniçeri	(adet)	kürek?			
Testere	40	Burgu	6 (adet)	Ağaç makara	6 (adet)	Çadır	10
Gırar-ı saman	12	Süzgü	3	Fener	40	Urgan	669
Tencere	30	Humbar a	5159	Kağıd-ı hortuc	319 (deste)	Kınnâb-ı masri?	11,5 (kıyye)
Kaşık-ı dest	156	Revgân- ı zift	64 (kıyye)	Kilid-i mahzen	5	Rişte-i penbe	12 (kantar)

4) Tedariği Zorlaştıran Faktörler

İbrail Kalesi için asker temini ve zahire ihtiyacının karşılanması cephaneye ve mühimmat gibi lojistik unsurların tedariği başlıca sorundu. Tedariği zorlaştıran unsurlar ise zaman ve mekâna göre çeşitlilik gösterebilmekteydi. Bunu zorlaştıran en önemli unsurlardan biri ulaşımın doğal sebeplerden dolayı engellenmesiydi. Bilindiği üzere İbrail’de dâhil olmak üzere Tuna hattı üzerinde bulunan kalelere yapılan sevkiyat, çoğunlukla nehir taşımacılığı yolu ile yapılırdı. Bunda da Tuna nehrinin don tutması, burada yapılan nakliyat işlemlerine sorun teşkil eden en büyük problemleri yaratan faktörlerdendi. Bu da İbrail kalesi için ihtiyaç duyulan tedarikçinin teminini zorlaştırmaktaydı. Buna örnek olarak olarak, harp esnasında İbrail Kalesi ihtiyaçlarından zahirenin öğütülmesi işlemini (tahn)⁴⁰² yapacak seyyar değirmenlerin İbrail’e nakli ile ilgili Tuna nehrinin buz tutmasından dolayı buraya ulaşamamıştı. Ayrıca burada yine önemli bir etken, anlaşıldığına göre rüzgâr faktörüydü. Rüzgârın esiş yönü İbrail ya da Tuna hattı üzerinde mevcut olan kale-kentlere yapılacak tedarikçinin süresini uzatıyordu⁴⁰³. Dolayısıyla bu da oraya sağlanacak lojistik desteğin gecikmesine sebep oluyordu. Yine buzlanma ile ilgili diğer bir sorun, kalenin nehir tarafı muhafazası için mevcut bulunan şalope ve sandalların bu buzlanmadan kaynaklanarak işlevlerinin bozulması idi. Tedbir olarak ise bu gemilerin buzlanan

⁴⁰² Daha önce burada inşa edilen değirmenlerden bahsetmiştik. Fakat buraya yapılan asker sevkiyatının gittikçe artması, ihtiyacın karşılanmasını zorlaştırmaktaydı.

⁴⁰³ BOA, C.AS 7221 (19 Ca 1205/24 Ocak 1791);” iki kıt’a değirmen bundan evvelce irsâl ve İbrail’e gider iken işbu zühür iden kışın rüzgârı aşâğıdan zühür ve değirmenleri Silistreye altı ve yedi saatlik mesâfede karşıladığından değirmenler kalub ve kışın dahi gittikçe ziyâde olmak mülâsebesiyle ... ”

yerlerinin kırılıp karaya oturtulması sağlanarak bunların telef olmasının önüne geçilmeye çalışılırdı⁴⁰⁴.

Tedarikte ulaşımın aksamasında bir diğer önemli sorun, Rus ya da Avusturya ordularının Tuna hattı üzerinde bulunan mevkiileri istila etmesiydi ki bu durum, ulaşım kontrolünü önemli ölçüde etkilemekteydi. Zaten özellikle Rus ordusun ana hedefi, Tuna hattı üzerinde olan lojistik üstlerin ele geçirilmesiydi. Böylelikle bu hat üzerinde olan tedarik merkezlerini ele geçirecekleri gibi aynı zamanda da bu hat üzerindeki ulaşım hattını kontrol altına alacaklardı. Nitekim Tuna nehrini Karadenize bağlayan hat üzerinden başlayarak Kalas'a kadar, birçok lojistik üssün (Akkirman, Karaharman, İsmail, Tulça) ele geçirilmesi ile böyle bir durum, İbrail kalesine nakl edilecek, asker, zahire ve mühimmat sevkiyatının ulaşım olanaklarını zorlamaktaydı. Bu durum, Akkirman ve Karaharman (bkz. **Harita 2**) arasındaki Sünne Boğazından başlayan ve İsmail, Tolcı ve İsakçı üzerinden İbrail'e yapılacak herhangi bir sevkiyatın ulaşımı açısından stratejik bir olumsuzluktu. Aynı zamanda asıl Osmanlı ordusunun tedarikini de engellemekteydi. Tedbir olarak ise, İbrail'e yapılacak tedarik, Tuna nehrinin daha aşağı taraflarından (Hırşovai Silistre) yapılacak takviye ile giderilmeye çalışılırdı⁴⁰⁵.

Tedariğin zorlaşması ile ilgili farklı bir diğer örnek, buraya gönderilecek askerin yollarda gereksiz bekletilmesi ile ilgiliydi. Muhafazada görevlendirilen askerlerin buraya sevki sırasında, bunların bölgeye ulaşmasını sağlayacak çavuş ya da mübaşirlerin harcırahları ve yine bunların yol esnasında ihtiyaçlarını temin maksadıyla kararlaştırılan tayinatları için bürokratik işlemlerin uzaması, askerin buraya gönderilmesi ile ilgili zaman sıkıntısına yol açıyordu⁴⁰⁶.

Diğer önemli bir sıkıntı ise, buraya gönderilecek askerin yiyecek ihtiyacının karşılanması barınma sorunlarının giderilmesi ve mevcut mühimmatın bakımı için gerekli malzemeleri temin edilmesi ile ilgili maddi kaynak oluşturmakta yaşanan meselelerdir. Anlaşıldığına göre burada askerin günlük ihtiyaçlarının giderilmesinde birinci derece sorumlu olan Nüzul eminleri, Kassabbaşıları ve yine kalenin tamiri,

⁴⁰⁴ BOA, C.AS 10552 (13 C 1203/11 Mart 1789).

⁴⁰⁵ BOA, HAT 182/8361.

⁴⁰⁶ BOA, C.AS 22549 (17 Ca 1205/18 Ocak 1791).

mevcut mühimmatın bakımı için malzeme tedariki ile ilgili kaynak oluşturmada sorumlu olan İbrail Nazırları da merkezden maddi kaynak gönderilmediği süre içerisinde, tedarığın giderilmesi ile ilgili zorluk yaşamışlardır. Tüm bu sıkıntılar üzerine, İbrail Kalesi muhafazası için gönderilen askerlerin zahire ihtiyaçları ile alakalı İbrail Nüzul Emmini Zühdi Ömer Efendi, kaynak yaratmakta zorlandığı için görevden affını istemişti. Kale Muhafızı Vezir Mahmud Paşa ise bu görevlinin işini yapmakta zorlandığını bildiren bir rapor ile asker tayinatları için Nüzul Eminine bir an evvel maddi kaynak temin edilmesini talep etmişti⁴⁰⁷. Elbetteki bu şekilde sorunlar psikolojik olarak hem askeri ve hem de idarecileri zora sokmaktaydı. Özetle, asker, mühimmat, zahire ve lüzumlu malzemelerin temininde karşılaşılan sorunların temelinde, kaynak temini, vakit kaybı ve ulaşım olanaklarının sağlanamaması yatmakta idi.

C) İbrail’de Savaş

1) Asker Kaçakları ve Alınan Tedbirler

Aslında Osmanlı merkezi yönetiminin 1787-1792 harbi genelinde ardı ardına gelen olumsuzluklar, Tuna hattında müstahkem birçok mevkinin düşmesi, Fokşan ve Buza mağlubiyetleri, sıklıkla askerin disiplinsiz ve lakayt hareketlerine bağlanmıştı. Bunu ifade ederken ise askerin bu tutumunun, onların düzenli bir şekilde ihtiyaçlarının karşılandığı halde, sayıca az miktardaki düşman kuvvetlerine yenik düşmelerinin sebebini “*bizim imansız askerlerimizi perişan ettiler*” şeklinde ifadeler ile bunların disiplinsiz ve itaatsiz tavırlarına bağlıyorlardı⁴⁰⁸. Gerçekten de cephane, zahire ve diğer askeri ihtiyaçların karşılanması konusunda mali sorumluluğu ve insani zahmetin büyük bir yoğunlukta olduğu anlaşılıyor ki yine merkezi yönetim tüm bu cephane ve zahirenin eksikliğinin giderilmesine karşılık, alınan yenilgilerin

⁴⁰⁷ BOA, DBŞM 7180/38 (16 M 1204/6 Ekim 1789); HAT 30/1429

⁴⁰⁸ BOA, HAT 192/9421; “*hasbinallah veni’me’l-vekil, işte hâl ma’lum oldı cüz’i düşman bizim imanı olmıyan asâkirimizi perişân iylemiş ve bu kadar cebhâne ve zehâyiri yağma idüb firâr ilyediklerinden mahallerinden gayrı ehl-i İslamı kat’ı nüfuz iylemiş...*”.

sebeplerini anlamaya çalıştığını gösteriyor ⁴⁰⁹ . Aynı durum kısmen hudut boylarındaki kaleler içinde de cereyan ettiği görülüyor. Burada yüksek rütbeli yöneticiler, sıklıkla zahire, cephaneye ve sayıca asker azlığından kaynaklanan şikâyetlerine bir de buradaki bir kısım askerlerin kifayetsiz oluşundan, bazılarının da firarından şikâyet ediliyordu. Ancak gerek merkezi yönetimin askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili üzerinde durduğu düşünceye gerekse askerlerin firarına sebep olan insani nedenler (zahire yokluğu, cephaneye eksikliği, veba vs.), adı ne olursa olsun askerlerin savaşmadığını iddia etmek haksızlık olacaktır. 1768-1774 yıllarında cereyan eden savaşta Rus birliklerinin İbrail Kalesini muhasara ettikleri sırada çok sayıda ölen askerlerin olduğunu, hatta burada yüksek rütbeli yöneticilerin de öldüğünü ve yaralıların listesini vererek burada verilen mücadeleye örnek olabileceğini düşündüğümüz için önceki bölümde yaralıların listesini ve ne şekilde yaralandıklarını önceki bölümde ifade etmiştik. 1787-1792 harbinde İbrail'de çoğunlukla zahire, asker ve cephaneye eksikliğinden kaynaklanan olumsuz durumlar mevcuttu.

İşte İbrail içinde mevcut olumsuzluklar ise bunun yanısıra, askerlerin kifayetsiz oluşu ile ilgili değil daha çok firarları ile alakalıdır. Osmanlı devleti buraya zaten çok sayıda asker takviyesi yapıyordu. Fakat burada özellikle yerli askerlerin firarları ile ilgili çok sayıda doküman, bunların harp sırasında olası bir Rus ya da Avusturya birliklerinin saldırısından dolayı savaş hattının dışına çıkmaya çalıştıklarını gösteriyor. Avusturya tehdidi geçtikten sonra, Rus birliklerinin yaklaşması ile endişelenen bir kısım asker, ağırlıkları ile birlikte Tuna nehrinin bu bölgeden aşağı taraflarına doğru, bağlı oldukları birlikleri terk ederek kaçtıklarını gösteriyor. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Osmanlı yönetiminin gerek yerel halkın gerekse askerlerin bu tutumunu kesin bir dille yasakladığını ifade etmiştik. Daha savaşın ilk yıllarında Eflak civarına firar eden bazı askerlerin yakalanması için verilen emirler, bölgedeki yüksek rütbeli askeri yöneticileri bağlamaktaydı ve şiddetli bir şekilde bu duruma mani olunması, firarilerin bir an evvel yakalanıp cezalandırılması ve yerlerine gönderilmesi talep edilmekte idi. İbrail yerli askerlerinden bir kısım firari asker için

⁴⁰⁹ BOA, HAT 1008/42337.

doğrudan Silistre Valisine⁴¹⁰, Eflak Başbuğuna⁴¹¹, Tuna Kapudanına talimatlar gelmişti⁴¹². Çoğunlukla firariler yakalanıp birliklerine teslim edilmişlerdi⁴¹³. Fakat yine de bu firarlara engel olunamamıştı. İbrail'deki askerlerin bu teşebbüslerini kolaylaştıran durum bizim anladığımızı göre birkaç sebepten kaynaklanmaktaydı.

Birincisi: Tuna nehrinin kış aylarının getirdiği olumsuz hava koşullarından kaynaklanan buz tutmasıydı. Burada sıkça dile getirilen durum, nehrin buz tutmasının, buradan nehrin karşı tarafına kaçmayı kolaylaştırdığı yönündeydi. Çünkü nehir üzerinde oluşan buz kütleleri, firariler için birer “geçit” niteliğindedi. 1789 yılı kış aylarında İbrail muhafazasındaki yerli askerlerden bir kısmı bu yolla nehrin karşı tarafına kaçmışlardı. Bu durumun önüne geçilmesinin zorluğu da bir bakıma ifade ediliyordu⁴¹⁴. Fakat yine de bölgede dengeyi sağlamak ve bu firarilerin önüne geçmek için yoğun bir çaba sarfediliyordu⁴¹⁵. Firar eden askerlerin çoğunluğunu yerli (gönüllü) askerler arasında serdengeçti ve yamaklar oluşturuyordu. Bulunduğu bölgenin ileri gelenlerinin (Ağavât, Alemdarân vs) firarileri ise genellikle aileleri ve bir kısım ağırlıkları ile birlikte olurdu ki bunların firarileri “hane göçü” olarak değerlendirilir ve katiyen müsaade edilmezdi. 1789 yılı yazında İbrail’e bağlı ve hemen karşısındaki adada mevcut tabyada görev yaptıkları sırada firar eden birlikler yine “yerlü neferâtı” ndan olan askerlerdi. Bunlar yine bu tabyanın ve İbrail sahil şeridinin muhafazasından sorumlu olanlardan Salih Kaptan’ın gayreti ile yakalanmış ve geri getirilmişlerdi⁴¹⁶. Kale muhafazasında görevli olan askerlerin firarı öncelikle Muhafız Paşa’ya bildirilirdi. Muhafız paşa ise bu bölgede görevli olan Yeniçeri zabitânı vasıtasıyla bunların yakalanıp geri gönderilmesini bildirirdi⁴¹⁷. İbrail’de olduğu gibi aynı durum, Rus birlikleri Kalas taraflarına yaklaştıkları sırada, buranın muhafız kuvvetleri için de geçerliydi⁴¹⁸.

⁴¹⁰ Vezir Ahmed Paşa aynı zamanda Tuna kapudânıydı.

⁴¹¹ Vezir Selim Paşa

⁴¹² BOA, HAT 1417/57972

⁴¹³ BOA, DBŞM 7032/67

⁴¹⁴ BOA, C.AS 49420 (6 Ca 1203/2 Şubat 1789) ”nehr-i Tuna münce mid olmak mülâbesesiyle sevâhil-i her cânibi geçid olub bir vechile muhâfazası adimü ’l-imbân oldığı...”

⁴¹⁵ BOA, C.AS 5302 (Evâhir-i M 1204/26 Eylül 1789)

⁴¹⁶ BOA, C.DH 37037 (Selh-i N 1205/23 Mayıs 1791)

⁴¹⁷ BOA, C.AS 5223 (25 Ra 1204/13 Aralık 1789)

⁴¹⁸ BOA, C.AS 29083 (6 Ca 1203/2 Şubat 1789)

İkincisi ise yine firar eden askerlerin, ağaları ile birlikte firar etmesiydi. Örneğin firar edenler arasında İbrail sahil kuvvetleri de vardı ve bunlar içerisinde firar edenlerin birçoğu sorumlu oldukları “ağa” ları ile birlikte kaçmışlardı. Bu durum sahil boyunca oluşabilecek savunma boşluğunu gidermek için yeniden asker temin etmeye ihtiyaç duyurmaktaydı. Bunun temini ise İbrail Kalesi Muhafızının talebi ile “*bayrak açma*” şeklinde toplanan birlikler ile sağlanmaya çalışılırdı⁴¹⁹. İbrail kalesinin Rus muhasarası yaklaştığı sıralarda yine İbrail donanmasından bir kısım asker ağaları ile birlikte firar etmişlerdi. Burayı muhafazada görevli çete kayıkları ağaları ve bunlara bağlı olan askerlerin yakalanması için Silistre, Zıştovi ve Rusçuk bölgesi’ndeki yeniçeri zâbitleri ve Turnacılar görevlendirilmişlerdi⁴²⁰.

Firar eden Bazı Çete Kayığı Yerli Ağa ve Alemdârları	
Zıştovili Hasan Ağa ve Alemdârı Ahmed	Rusçuklu Kara Ali ağa ve alemdarı Halil
Zıştovili İsmail Ağa ve Alemdârı Derviş	Rusçuklu İbrahim Ağa ve Alemdarı ...
Zıştovili Bekir ağa ve Alemedarı Hasan	Silistrelili Hasan Ağa ve Alemdarı Ali
Rusçuklu memiş Ağa ve Alemdarı Mehmed	Silistrelili Ahmed Ağa ve Alemdarı salih
2. kez firar eden ağalar	Sislistrelili Mustafa Ağa ve Alemdarı halil
Rusçuklu Mustafa Ağanın Alemdarı İbrahim	Silistrelili Memiş Ağa ve Alemdarı Ali

Bir diğer kolaylaştırıcı sebep ise yine firara teşebbüs edecek askerlerin, rüşvet yolu ile firârlarına müsaade edilmesidir ki bunu bizzat İbrail Kalesi Muhafızı Vezir Mahmud Paşa merkeze bildirmiştir⁴²¹. Genel olarak buradan kaçan askerlerin yerli neferattan yamak, serdengeçti, dalkılıç vs askerler olduğu anlaşılmaktadır. Bunların

⁴¹⁹ BOA, C.BH 12339 (11 M 1204/1 Ekim 1789); gönüllü olarak toplanan askerlerden oluşan birlikler için bayrak açarken (küşâd), toplanılacak sayı burada 25 neferdir. Fakat bu sayı değişkenlik gösterebilmektedir.

⁴²⁰ BOA, C.BH 7350 (3 N 1205/16 Mayıs 1791)

⁴²¹ BOA, C.AS 3939 (Evâhir-i M 1204/Ekim 1789); *İbrail muhafızı vezir Mahmud Paşaya hükm ki, İbrail muhafazasına me'mur asâkirin ba'zılarından akçe ahz ile sirren ve alenen firârlarına ruhsat viridiği...*

çoğunluğu Eflak dışında, Silistre ve Yergöğü civarlarına kaçmışlardır. Sonuç olarak İbrail Muhafızı Vezir Mahmud Paşa'nın bildirdiği yoklamaya göre sadece seferin başlamasından itibaren 1790 yılı bahar ayı başlarına kadar İbrail'den firar eden ve yakalanan asker sayısı 2300 civarında olup bu tarihlerde bunların dışında firar edip de yakalanamayan ve sayıca az bir kısım asker daha mevcuttur⁴²². Bunların bir şekilde geri getirilmesi durumu, yeniçeri zabitleri ve turnacıların dışında ahali ileri gelenlerinin faaliyetleridir.

2) Bölgede Asayiş ve Nüfusun Korunmasına Yönelik Tedbirler

Osmanlı hâkimiyetine girdiği dönemde Prof. Dr. M. Maxim'in verdiği bilgilere göre İbrail kazâsında yapılan sayımlardan anlaşıldığına göre İbrail, 3.000-3.500 civarında tahmini nüfustan ibaret olduğunu belirtmiştik. 1787-1792 harbinden birkaç sene sonra tespit ettiğimiz cizye defterine göre bu sayının yaklaşık olarak iki katı bir nüfusa sahip olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre İbrail Kazâsı, İbrail merkezde 7 mahalle ve yine kazaya bağlı 49 karyeden oluşmakta ve 2291 gayrimüslim vergi mükellefi bulunmaktaydı. İbrail merkezinde mevcut 7 mahallede Yahudi ve Ermeni nüfusun da aralarında olduğu 561 gayrimüslim vergi mükelleffi mevcuttu⁴²³. Şayet 1787-1792 seferinden sonra işlenen bu kayıttaki harp yıllarında çok fazla bir değişiklik olmadığı düşünülürse İbrail kazâsında yaklaşık 7 ya da 8 bin civarında bir nüfus yaşıyordu. Savaş devam ederken, İsmail ve Bender şehirlerinin muhasarasından sonra Rus kuvvetlerinden kaçabilenler de İbrail'e getirtilmişti⁴²⁴. Harp esnasında buradaki ahaliyi korumak ve bölge içerisinde asayişini temin etmekte zordu. İbrail Kalesi kapılarında inşa edilen karakollarda gece devriyelerine çıkılarak, Tuna nehrinin İbrail yakınlıklarında Osmanlı ince donanmasına bağlı çete kayıkları ile ya da, İbrail Başbuğu maiyetindeki birliklerle İbrail'e bağlı karye veya köylerdeki asayiş temin edilmeye çalışılıyordu. Harp, bölgede asayişin temini konusunda bazı zaafiyetleri de beraber getiriyordu. Tezpitlerimize göre 1787-1792 yılları arasındaki harp esnasında merkezi yönetime ulaşan en fazla şikâyet Eflak reâyasından

⁴²² BOA, C.AS 5253; 7515 (14 R 1204/Şubat 1790);

⁴²³ BOA, CMH. d 26983 (1208/1793-1794); yaklaşık olarak aynı tarihlerde İsmail şehrinde 6043, Tulça'da 1075, İsakçı'da ise 1861 hane mevcut olduğu anlaşılıyor. Sırasıyla Bkz. BOA, D.CMH. d 26953, 26871, 26957

⁴²⁴ BOA, HAT 144/6070 (15 Ra 1204/14 Aralık 1788)

gelenlerdi. Bu şikâyetlerin sebepleri, İbrail ve Eflak hududunda bulunan ve Eflak memleketine bağlı bazı kazalara yapılan eşkıya hareketleri ile bunun kaynağının İbrail'in yerli halkından olan bazı kimseler olduğu öne sürülüyor ve bunların İbrail hududu içerisinde yaşadıklarını iddia ediliyor. Gerçekten de Eflak memleketine dâhil olan bu kazalara İbrail yerli halkından bazı kimseler gece baskınları yapıyorlar, eşkıyalık faaliyetlerinde bulunuyor ve Eflak reâyasının mallarını gasp ve yağma ediyorlardı. Hatta bunların içinde yerlikulu ağa, alemdar vs. bölgedeki karışıklıklardan istifade eden görevliler de vardı⁴²⁵. Şikâyetlerin artması akabinde, İbrail Muhafızı Mahmud Paşa ve İbrail Başbuğu Abdi Paşa'ya bu konunun halledilmesi ile ilgili gelen talimatlar netice vermiş⁴²⁶ ve yine bu faaliyetlerin önüne geçmeye çalışmıştı⁴²⁷, savaş şartlarının yarattığı durumlardan dolayı bu eşkıyalık faaliyetleri devam etmiş ve bu durumun önüne geçilememişti. Bunun üzerine buradaki köy ahalisi Tuna Nehri'nin İbrail'e bakan yakasına yani İbrail kalesinin karşı tarafına nakledilmiş ve bir süre için burada muhafaza edilmişlerdi⁴²⁸.

Diğer yandan savaşın getirdiği ağır şartlar bölgede zahire satışı üzerinden bir rant döndüğünü göstermektedir. Harp esnasında talimat dışı zahire satışı yasaklanmışken, bazı kişilerin civar bölgeler, özellikle Eflâk'a izinsiz zahire satışı yaptığı anlaşılmaktadır. Merkezi yönetim bunun önüne geçmeye çalışırken "böyle sıkıntılı bir zamanda askerin ve yerli halkın zahireye olan ihtiyacının ehem ve elzem olduğunu bildirerek zahirenin izinsiz satışını da yasaklamıştır. Bu faaliyetlerde bulunanlar da yakalanarak cezalandırılmıştır. Böylece İbrail içerisinde yerli halkın günlük ihtiyaçlarının temininde aksaklıkların önüne geçilmeye çalışılmıştır⁴²⁹.

Bu şekilde alınan tedbirlerin belki de en önemlisi, savaş devam ederken uygun görülmediği müddetçe yerli halkın savaştan dolayı yaşadıkları yerleri terk ederek başka yerlere göç etmelerinin önüne geçilmesidir. Daha seferin ilk yıllarında, savaş sebebiyle oluşabilecek bir nüfus hareketine karşı merkezi yönetim tarafından

⁴²⁵ BOA, C.AS 7935 (Evâil-i Z 1204/1 Ağustos 1790)

⁴²⁶ BOA, C.HR 4474 (Evâil-i M 1205/10 Eylül 1790); bu hareketlerde bulunan Memiş ve kardeşi Mustafa, Mahmud Alemdar ve Veli Alemdar, Yıttık Osman vs. kimseler yakalanarak cezalandırılmışlardır.

⁴²⁷ BOA, C.DH 10309 (10 N 1204/24 Mayıs 1790)

⁴²⁸ BOA, C.HR 2017 (Evâil-i M 1205/19 Eylül 1790)

⁴²⁹ BOA, C.AS 30595 (7 N 1205/11 Mayıs 1791)

“*Hâne Göçü serhâd-ı islamiyenin ihtilâlidir*” şeklinde bir duruş ile ahalinin savunmasız olan kadın, çocuk ve yaşlılarının başka bölgelere geçmelerine engel olmaya çalışılmış ve bu şekilde bir yasak getirtilmişti⁴³⁰. Rus ya da Avusturyalılarla girişilecek bir çatışma durumunda ise İbrail kazasına bağlı karyelerin ahalisi, kontrollü olarak savaş hattının dışına çekilmeye çalışılırdı. İbrail merkezinde ise Osmanlı mali kayıtlarından elde ettiğimiz bilgilere göre kale içerisinde, savunmasız yerli halkın korunması için sığınaklar yapıldığı ve bu şekilde de bunların korunması ile ilgili tedbirler alındığı anlaşılmaktadır⁴³¹. Savaş zamanlarında genellikle bu faaliyetler düşman hattında bulunan tüm kale-şehirler için geçerliydi ve olası bir muhasara sırasında yerli halkın ve askerlerin korunması için sığınaklar inşa edildiği bilinmektedir.

3) Garnizon Kale: İbrail

İbrail Kalesi ve etrafının ordu garnizonu olarak mevcut durumu, Şumnu ve Babadağı gibi yoğun bir askeri üs şeklinde organize edilmemiştir. Fakat özellikle Tuna nehrinin, kış aylarının getirdiği olumsuz şartlardan dolayı, Osmanlı İnce donanmasının hareket alanını kısıtlaması sebebiyle bunların uygun yerlerde kışlaması işlemi önemli bir mesele idi. Anlaşıldığına göre İbrail iskelesine kışlamak için gelen ve bu arada Tuna nehrinin olumsuz şartlarından yakınan bazı donanma reisleri, başında bulunduğu asker ve gemileri ile birlikte İbrail iskelesinde konuşlanarak kış şartlarının getirdiği duruma göre hareket etmişler ve burada ikamet etmişlerdir. Öyle ki Sünne Boğazının kontrolünü sağlayan donanma birlikleri bile İbrail İskelesine kışı geçirmek için çekilmişlerdir⁴³². Bu olağanüstü hava şartlarının getirdiği durumun dışında, ayrıca Ordunun kontrollü olarak İbrail iskelesinde konuşlanmak için gönderdiği birlikler de mevcuttur. 1789 yılı Ekim ayından 1790 yılı Mart ayına kadar, Ordu donanmasından bir adet Kırlangıç, on adet Şalope ve on adet sandal ile birlikte toplamda 3095 asker ile gemiler, İbrail iskelesine

⁴³⁰ BOA, C.AS 49443; 46866 (Evâil-i Ş 1203/4 Mayıs 1789); “*İbrail Muhafızına ve Kadısına ve İbrail Yeniçeri zâbitına vesâir zâbitâna hükm ki, ...imdi İbrâil’de kimesnenin hâne göçü ve iyâl ü evlâd nakli husûsına cesâret idenler olur ise bir dürlü ruhsata imkân olunmadığı ve mu’tâd oldıkda ihtilâl-i serhâda müceb olduğu ma’lûminiz oldıkda ber-vech-i meşrûh ...*”

⁴³¹ BOA, DBŞM 6963/34 (8 Ş 1202/14 Mayıs 1788); 6967/121

⁴³² BOA, C.BH 8432; 10962 (23 M 1204/13 Ekim 1789); Sünne boğazının kontrolüne görevli olan Horos Mustafa Reis, Tuna nehrinin buz tuttuğunu, bu suretle emri altında olan gemilerin hareket edemeyeceğini bildirmiş ve kış ayını burada geçirmiştir.

yanıştırılmış, askerlerin bir kısmı ise İbrail Kalesine çekilmişlerdir⁴³³. Mevcut hava koşulları, sadece gemiler ve mürettebatı için olumsuz şartlar yaratmasından kaynaklanan bir garnizon tertiplenmesi değildi. Aynı sorun bu şartlarda piyade ve süvari askerler içinde geçerliydi. 1787-1792 harbi içerisinde, Osmanlı Ordusunun hareket noktasında olduğu bir bölgede, kışı geçirmek için yakın bölgelerdeki garnizonları kullandığını göstermektedir. Fakat burada üzerinde duracağımız önemli bir husus, İbrail Kalesi içerisinde, kalenin muhafazası görevinde olmadığı halde, asıl ordunun piyade ve süvari askerlerinin tertipli bir biçimde İbrail Kalesi'nde konuşlandırıldığıdır. Sayıca fazla bir birlik, kale içerisinde ikamet ettirilirken bu işlem için en önemli mesele ise, bu askerlerin burada kışlamaları için inşa edilecek sığınak (zeminlik) gibi yapılardır. 1789 yılı Ekim ayı başlarında İbrail Kalesi Muhafızı Vezir Mahmud Paşa'ya, burada kışlamak için gönderilecek 10.000 kişilik bir askeri birliğin Kale içerisinde ikamet tertibi ile ilgili ne şekilde bir düzenlemeye gidilmesinin araştırılması istenmişti. Bir süre sonra Muhafız Paşa daha önce kalenin bina işleri ile ilgilenmiş olan Mimar Hafız İbrahim'e danışarak bu konuya ait tespitlerini merkezi yönetime bildirmiştir. Mimar'ın verdiği tavsiyeye göre İbrail Kalesi içerisinde Tuna nehri ile Birinci Tabya arasında yaklaşık 10.000 kişilik bir askeri birliğin konuşlandırılması için, her biri 20 kişilik olmak üzere yaklaşık 500 adet zeminlik (sığınak) inşası tavsiye edilmiştir⁴³⁴. Bu tavsiyeye uygun olarak, merkezden gönderilen Mimar ile birlikte bu sığınakların kısa süre içinde inşası için bir ekip tertip edilmiştir. Burada mevcut sığınaklara⁴³⁵ 500 adet daha ilave edilmişti. Her bir zeminlik, tavsiye üzerine 20 kişilik bir askeri birliğin kalabileceği şekilde tertip edilmiş ve birer kapı ve üzerleri ise keresteden örtülü bir yapı meydana getirilmişti⁴³⁶. Tespitimize göre her yıl ortalama 15.000 asker İbrail Kalesi içerisinde kış aylarını geçirmek için konuşlandırılmışlardır⁴³⁷.

⁴³³ BOA, C.AS 12099 (3 C 1203/1 Mart 1789)

⁴³⁴ BOA, C.AS 51506 (14 M 1204/1 Ekim 1789).

⁴³⁵ BOA, DBŞM 6963/34 (8 Ş 1202/14 Mayıs 1788); Bir süre önce burada yaptırılan zeminliklerin tamiri için 600 işçi ve 50 neccar gönderilmişti.

⁴³⁶ BOA, DBŞM 7178/62 (11 M 1204/1 Ekim 1789); 7182/131 (23 M 1204/13 Ekim 1789); bu zeminliklerin inşası için 5.000 guruş İbrail Nazırı tarafından ve diğer 5.000 guruşu ise merkezden gönderilmek suretiyle toplamda 10.000 guruşa mal olmuştur.

⁴³⁷ 1790 yılı içerisinde ayrıca 2.500 ve az önce bahsettiğimiz Donanma askeri ortalama 3.000 kişilik bir birlikle, diğer 10.000 kişilik birlik, İbrail'de ikamet etmişlerdir. BOA, C.AS 1427 (28 Ca 1204); ayrıca burada konuşlandırılan her bir askeri birlik için, İbrail Kalesi içerisinde mevcut

4) Kalenin Yenilenmesi

Osmanlı Ordusu sefere çıkmadan evvel hudut boylarındaki kalelerin takviyesine önem verdiği gibi, bu yapıların tahkimine de bir o kadar özen gösterirdi. Savaş başlamadan evvel sınır boylarındaki kalelerin güçlendirilmesi, askerin iaşesi ve lojistiği⁴³⁸ kadar önemli bir husustu. Bu kaleler, sadece sefer zamanında değil, barış zamanında da tahrip durumuna göre modernize edilir ya da yeniden inşa edilirdi. Bilhassa seferden önce bu güçlendirme çalışmaları, tüm hudut boylarındaki kalelerde yoğunluk kazanır, merkezi yönetimi zora sokacak kadar mali külfet oluştururdu. Savaştan kısa bir süre önce sadece Özi Kalesi'nin güçlendirilmesi maliyeti, 1787 yılı harbinin bütçesi ile kıyaslanınca önemli bir yüzde oluşturmaktadır⁴³⁹. Bu hesap sadece inşa edilecek kalenin yenilenmesi masrafları ile sınırlı da değildir. Bu işlerde çalıştırılacak işçilerin ücreti, inşa malzemelerine ayrılan bütçe kadar önemli bir maliyet yüklemektedir⁴⁴⁰. Osmanlı hudut boylarında bu inşa faaliyetleri çoklukla tadilat veya yeniden inşa faaliyetleri şeklindedir. 1768-1774 yılları arasında cereyan eden savaştan sonra bu hudut boylarındaki kalelerin kuvvetlendirilmesi sıklık kazanmıştır.

Sefer için bu yapılandırma çalışmalarının belli bir düzen içerisinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Harpten önce bu kalelere öncelikle kalenin tamiratıyla merkezden atanmış mimarlar gönderilirdi. Buraya tayin edilen bu mimarlar ve yine kalenin bakım ve onarımı için atanmış “*Bina Emini*” sıfatıyla tayin edilen görevlilerle (bunlar gerekli malzemelerin tedariki ve hesap kitap işleri ile ilgilenirlerdi) birlikte bu kalelerin bakım ve onarımından doğrudan sorumluydular. Öncelikle kalenin tadilatı için “*keşif*” denilen ve Osmanlı arşivinde sıkça rastladığımız defterlere bu kalelerin gerekli yerlerinin tadilatı için kayıtlar tutulurdu.

kışlaların dışında inşa edilmiş sığınaklarda vardır. Muhtemelen Kale içerisinde, daha önce belirttiğimiz gibi mevcut kışlalar vs. yapıların çokluğuna rağmen buraya gelen muhafız birlikleri bile ikamet sorunu yaşıyorlardı. Bunun sebebi ise Kale içerisinde bulunan askeri kuvvetlerin çokluğudur. Örneğin 1788 yılı içerisinde buraya gönderilen topçu birliği için yer sorunu yine zeminlikler inşa edilerek giderilmeye çalışılmıştı bkz. C.AS 53425 (28 Ca 1204/13 Şubat 1790).

⁴³⁸ Osmanlı hudut boylarındaki kalelerin merkezi yönetime getirdiği mali yükün bir örneği olarak bkz. Gabor Agoston, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, (Çev: Kahraman Şakul), Timaş Yayınları, İstanbul 2013

⁴³⁹ Özi kalesinin tamirat masrafı 57971,5 guruş tutarındaydı. BOA, DBŞM. d 5099 s.5 (Gâye-i Ra 1198/Şubat 1785)

⁴⁴⁰ 1787 yılı sefer ilanından kısa bir süre önce Hotin kalesinde çalışan işçileri ücretleri 46900,5 guruşa tekabül ediyordu. Bkz. BOA, D.BKL. d 16014 s.2

İkinci aşama ise bu kayıtlarda tutulan bilgilere göre inşa faaliyetleri için gerekli malzemeler, bu aşamadan sonra ise burada çalışacak işçi ve ameleler temin edilmeye çalışılırdı. Tamirat işlemi bittikten sonra yapılan çalışma “*Tamirat Defteri*” adı ile yine kayda geçirilir ve onarılmış ya da yeni bir şekilde inşa edilmiş yapıların listesi, ölçüm, miktar ve hesaplamasıyla birlikte tutulurdu. Ardından tekrar bir keşif ekibi tertip edilerek burada kontrol maksatlı bir araştırma düzenlenirdi. Osmanlı devletinin mimari olarak tanımlanmasına önemli derecede katkı sağlayan bu tamirat ve keşif defterleri bildiğimiz kadarıyla kalelerin askeri fonksiyonları ile birlikte Anapa kalesi için teferruatlı olarak incelenmiştir⁴⁴¹. Aslında bu tamirat ve keşif defterleri, Osmanlı kalelerinin ya da daha gerçek bir ifade ile Osmanlı şehirlerinin fiziki olarak tanımlanması açısından önemli bir yere sahiptir. Kale içerisinde mevcut birçok yapı hakkında neredeyse birer adres niteliğindedirler. Kullanılan malzemedен, yapının ölçüsüne kadar imarın birçok özelliğini bu kayıtlarda görebilmek mümkündür.

1787 seferi ilan edilir edilmez İbrail gibi Osmanlı hudut boylarındaki tüm kalelerin güçlendirilmesi işlemi için raporlar merkezi bürokrasi içerisinde yoğun yazışmalarla karşımıza çıkmaktadır⁴⁴². Aslında bu seferden önce 1736-1739, 1768-1774 harpleri öncesi ve sonrasında İbrail Kalesi yoğun bir şekilde yenilenmiş ve her tamiratta daha da güçlendirilmişti⁴⁴³. Fakat 1787 seferi öncesinde en büyük tadilat faaliyetini tespit edebildiğimiz kadarıyla 1776-1777 yıllarında olmuştur. Burada önemli bir detayda İbrail Kalesi, savunma hattının dış çevresi ilk etapta elimizdeki mevcut belgelere göre 5 adet tabya (burç) gözükürken, 1777 yılından itibaren muhtemelen bu sayı 7’ye çıkmıştır. Sebebi ise dış surların baş tabyadan son tabyaya kadar olan ve yaklaşık bir daire şeklinde takip eden ölçüsü, bu tarihteki defterlerde ortalama 3274 metre⁴⁴⁴ olarak gösterilmektedir⁴⁴⁵. 1787 yılı başlarında ise kalenin tamirata için gerekli modernizasyonu bildiren raporda, bu tarihlerde İbrail Kalesi Muhafızı olan Vezir Mahmud Paşa’nın bildirdiği raporda, az önceki rakam aynı şekilde telafuz edilmiştir. Her iki tabya arasını (yani bir perdenin ölçüsü, toplamda

⁴⁴¹ Bkz. Cengiz Fedakar, *a.g.t*

⁴⁴² BOA, DBŞM 7014/28 (11 Ş 1202/17 Mayıs 1788)

⁴⁴³ Bu faaliyetler ile alakalı tezimizin son bölümünde daha teferruatlı bilgiler verilmiştir.

⁴⁴⁴ 4320 zira’

⁴⁴⁵ BOA, DBŞM. d 15995 (27 Ra 1191/5 Mayıs 1777)

ise 6 perde)⁴⁴⁶ ortalama 545 metre olarak göstermesi bizi buradaki dış surların toplam 7 tabyadan oluştuğunu düşünmeye zorlamaktadır⁴⁴⁷. Fakat buradaki tabya sayısı Avusturyalı subayların çizdiği plana göre tahminimizi doğrulamaktadır⁴⁴⁸. Önceki tamirat defterlerinden anladığımızı göre her bir tabyanın yürüyüş mesafesinde uzunluğu yaklaşık olarak 60 metredir⁴⁴⁹. İç kale ise beşgen şeklinde olup, içerisinde zahire deposu, mühimmat ambarı, barut mahzeni, sığınak, yeniçeri kışlalarından müteşekkil yoğun bir yapı içerisinde. İç kale ile dış surların arasında ise vezir kışlası, topçu kışlası, cami vs. yapılara rastlamak mümkündür. 1787 harbi ilan edilmeden kısa bir süre önce de İbrail Kalesi yine önemli bir tadilat geçirmiştir.

1787 Savaşı Arefesinde İbrail Kalesinin Yenilenmesi ve Bakaya Kalan Yerleri⁴⁵⁰				
	Tûlen	Arzen	Kadden	Hesâb-ı terbi'
Kale içerisindeki Caminin çatısı ve etrafı dolma duvar	20	20		400
İç Kale yanında Namazgâh	12	12		144
Kalede mevcut Hapishane üzerinin döşemesi	25	25		625
Mühimmat ve Zahire Ambarlarının kiremitten döşemesi	35	15		525
Kemankeş Kulelerinin Tamiri	20	20		400
Kale içerisinden mühimmat kulesi üzerinin örtü ve döşemesi	25	35		875
Su kapısı yanında kapının korunması için taş duvar	8	1,5	6	72
Ordu kapısının muhafazası için taş duvar	8	1,5	6	72

⁴⁴⁶ Her bir Perde, iki tabyanın uç noktaları arasındaki mesafeden ibarettir. Bu konu ile ilgili detaylı bilgiler ve tespitler 3. Bölümde verilmiştir.

⁴⁴⁷ BOA, C.AS 15894

⁴⁴⁸ Ek.3

⁴⁴⁹ BOA, D.BŞM. d 3364, s.4

⁴⁵⁰ BOA, DBŞM. BNE. d 16484 (1201), Hoceğân-ı Divân-ı Hümâyün Mehmed Tahir Efendi tarafından yapılan tamir ve keşif defteridir.

Kale hâricinde olan baş tabyadan varoş tabyasına şaranpo kazıkları	910			
1.Tabya (Tahir Ağa Tabyası) tamiri	25	18	8	3600
2.Tabya (Hüseyin Ağa Tabyası) tamiri	25	18	8	3600
3.Tabya (Hançerli oğlu Halil Ağa Tabyası) tamiri	25	18	8	3600
4.Tabya (Halil Ağa) tamiri	25	18	8	3600
Seferden önce Harap Durumda Olan Mevziler				
İç Hendek duvarlarının Mazgalları	450	2	1	900
5.Tabyanın mevzii	25	18	8	6
Barut mahzeni	30	22		660
Yapılması Tavsiye Edilen Mahal ve Mevziler				
Su kapısı ile ordu kapısı arasında bir karakolhane				
İç kale çevresinin hendeğinin bir an evvel tamiri				
Kale halkını korunması için 1 adet büyük bir mahzen				
Kale kapılarının her birine asma köprü				
Ordu kapısından taşra kapısına kadar olan bölgelerde muhkem köprü				

1787 harbi ilan edilirken, aynı yılın sonbahar aylarında İbrail kalesinin keşfi için bildirilen raporda ise, ağırlık noktasını top teknolojisine karşı çok daha yoğunlaştırmış bir savunma hattı oluşturulmak istendiği anlaşılmaktadır. Yapılan tadilat buna uygun bir çalışma olmuştur. Fakat ilk iş olarak yapılan, 1768-1774 yılları arasında cereyan eden savaşta İbrail Kalesinin “Baş Tabya” sı önünde Rus ordusu tarafından tahrip edilen lağım yolları ve hendeklerdir. Kale içerisinde dört adet yeniçeri kışlası, bir adet topçu ve bir adet cebeci kışlası, iç kalede dizdar konağı vs. mevcut yapıların sıklığından dolayı yeni bir yapıya ihtiyaç duyulmamıştır. Fakat yenilenen kalenin 1787-1792 harbine ilk hazırlığı⁴⁵¹

- 1) Hendeklerin temizlenmesi ve genişletilmesi
- 2) 6 büyük tabyanın tamiri

⁴⁵¹ BOA, C.AS 5323 (17 M 1202/29 Ekim 1787); Mimar El Hac Ebubekir tarafından.

- 3) 1 adet yeni bir tabya inşası⁴⁵²
- 4) Her tabyanın top döşemeleri ve kundaklarının yenilenmesi
- 5) Kapıların Demir ile kaplanması
- 6) Şaranpo⁴⁵³ ve köprülerin yenilenmesi

şeklinde muhasara tekniğinin en önemli safhası yani dış surlar önünde ve altında devam edecek hendek ve lağım muharebelerinin, top atışıyla desteklenmiş şeklinin engellenmesi tadilatın ağırlık noktasını oluşturmuştur. Bu durumda, İbrail Kalesi dış surlarının yedi tabyadan oluştuğu daha net bir ifade ile doğrulanmıştır.

Tadilatın önemli sorunlarının malzeme ve teknik donanımı yüksek, kalifiye elemanlar bulmak olduğunu kabul etmek yanlış bir saptama olmayacaktır. Gerekli maddi bütçe bir şekilde hallediliyordu. Maddi kaynak çoğunlukla “İbrail Nazırı”nın kontrolünde idi. Merkezden sağlanan destek kesildiği zaman işçi ve amele ücretlerinin kaynağı genelde Nazır oluyordu. İşin en önemli kısmı ise malzeme ve kalifiye eleman bulma konusunda, sıklıkla çevre bölgelerden, Eflak ve Boğdan’dan⁴⁵⁴, Kalas ya da Maçin’den, bu da olmazsa Silistre, Yergöğü, Niğbolu, Rusçuk vs. yerlerden inşa malzemeleri ve işçiler tedarik ediliyordu. Malzemeler genel hatlarıyla, kereste⁴⁵⁵, demir, çivi, tuğla, kömür, çivi, kireç⁴⁵⁶ vs. daha birçok malzemeden oluşmaktaydı. Gerekli toprak ise çoğunlukla hendeklerde biriken ve çıkarılan miktar kullanılıyordu⁴⁵⁷. Civar bölgelerden malzeme tedarikinde yoğun bir şekilde kale tamirat çalışmalarının olduğu zamanlara denk geliyordu. Bununla beraber tedarik sıkıntısı da çekilmekte idi. Örneğin, ihtiyacın şaranpo kazıklarının çakılması için gerekli olan çivilerin Boğdan Voyvodasından talep edilmesi üzerine. Voyvoda, İbrail Kalesi’nin bu ihtiyacını, kısa bir süre önce Özi ve Hotin Kalesine bu mana da yoğun bir sevkiyat yapıldığını ve bu sebeple istenilen malzemeleri tedarik edemeyeceğini nazik bir dille ifade etmişti. Bundan sonra bu malzemelerin temini ise

⁴⁵² 1. ve 2. tabya arasında

⁴⁵³ Yüksekliği 4 zira’

⁴⁵⁴ BOA, C.AS 54311 (6 Ra 1202/16 Aralık 1788); Aralık 1788 yılında yapılan bir tamiratta yapı malzemeleri ile birlikte Eflak ve Boğdan’dan 100 cerrahor ve 20 nefer neccar getirtilmiştir.

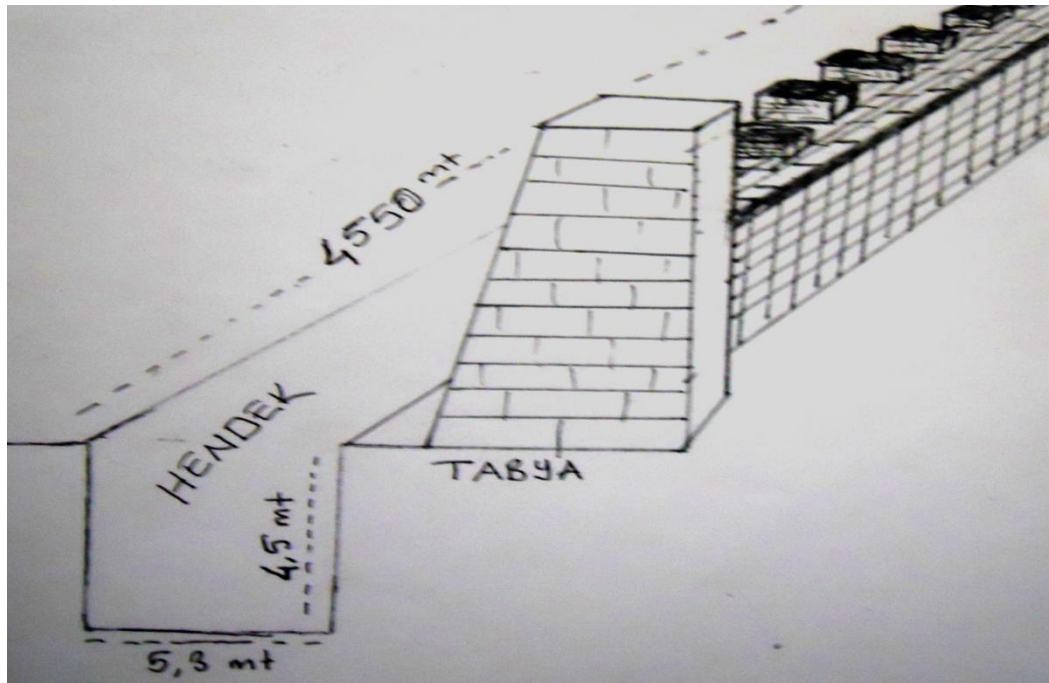
⁴⁵⁵ İbrail’de kereste depoları mevcuttu, hatta bunun ihracı bile yapılıyordu bkz.BOA, C.AS 47845;. Ancak kifayet etmediği zamanlar; genellikle kalenin inşa ve tamir dönemleriydi. Bunun için ise malzeme tedariki yukarıda bahsettiğimiz bölgelerden geliyordu. BOA, AE. SMST 3490; İE. ML. 10777; C.AS 34473

⁴⁵⁶ Bu malzemelerin tedarik hattı çoğunlukla Eflak bölgesidir. BOA, C.AS. 36881

⁴⁵⁷ BOA, C.AS 46656

yine civar bölgelerden sağlanmıştı ve malzemelerin sevkiyatı ise çoğunlukla gemiler kiralanarak yapılıyordu⁴⁵⁸.

Savaşın ilk yıllarında geçirdiği tadilatlar ile İbrail Kalesi, Tuna üzerinde gittikçe güçlenen bir kale durumuna geliyor ve önemi giderek artıyordu. Kalenin Tuna tarafına bakan arka cephesinde mevcut olan “*Selhane adası*”⁴⁵⁹ denilen yerde “*Palanka*” şeklinde yepyeni bir tabya daha inşa edilmişti⁴⁶⁰. 1788 sefer yılında gördüğü tadilat ile İbrail kalesinin dış cephesi önünde açılan hendek ölçüsü, kalenin yaklaşık olarak genişliği hakkında fikir vermektedir⁴⁶¹.



1787 yılında başlayan seferin ilk iki senesi boyunca harp diğer bölgelerde devam ederken bile, İbrail Kalesi'nin yenilenmesi devam etmişti. Bu tarihler arasında kalenin bina işleri için yapılan tüm tadilat, muhasara tekniğine karşılık

⁴⁵⁸ BOA, C.AS 26004 (19 R 1202/28 Ocak 1788); Voyvodadan istenilen çivilerin her biri yaklaşık 400 gr ağırlığında olmak üzere toplam 750 adetti. Her 3 çivi 1 vukıyye olarak hesaplanıyordu. Bunlar Silistre ve Niğbolu'dan ücreti karşılığında satın alınmıştır.

⁴⁵⁹ BOA, C.AS 8209 (Gurre-i Ca 1204/4 Şubat 1790)

⁴⁶⁰ BOA, DBŞM 7070/42 (8 Ra 1203/7 Aralık 1788)

⁴⁶¹ BOA, C.AS 7154 (Evâsıt-ı Ra 1203/ 15 Aralık 1788); Muayenesi yapılan kalenin hendek kısmının, ölçüsü, Tûlen 6.000, arzen 7, umkân 6 zira'dır.

olarak müdafaa hattı oluşturulmasına yönelik faaliyetlerdi. Zaten, gönderilen cephaneye ve mühimmatın ağırlık noktası, yeni inşa edilmiş ve yenilenmiş tabyalara konulan toplardan oluşuyordu. Bu şekilde bir muhasara kuvveti, tabya sayısı artırılarak, savunma mevzini genişletmeye yönelikti. 1788 yılı başlarında, yaklaşık olarak yarım daire şeklinde olan kaleye bir adet büyük tabya daha eklendi. Fakat bu tabya tahminen, İbrail iskelesi ile arasında boşluk olan kale sur hattı bu tarihte dış surlar ile birleştirildi. Kale surlarının arka cephesi, yani Tuna nehrine bakan tarafı savunma hattı açısından, hem teknik olarak hem de nehir yolu ile gelebilecek bir saldırıya karşı kalenin en zayıf yeri idi. İskelenin kale ile bağlantısı muhtemelen bu tarihlerde sağlandı. Bu yılın başlarında merkeze bildirilen raporda, bu bağlantıyı sağlamak, Tuna ile İbrail kalesi arasındaki boşluktan dolayı, buraya konuşlandırılan askerin ve İbrail kalesine sığınmış ahalinin korunmasını sağlamak, sebep olarak gösterildi. Bir müddet sonra kalenin Tuna iskelesi ile bağlantısı önce şarango kazıkları ile sağlanmış oldu. Böylece sonradan “*Yalı Tabyası*” adı ile İbrail kalesinin dış surları hattına bağlanan İbrail iskelesi, aynı şekilde bir savunma mekanizması haline getirildi. Bu şekilde Tuna nehri üzerinden gelebilecek bir saldırıya karşı iyi donatılmış bir dış cephe durumuna geldi⁴⁶². Bir süre sonra, dış surlar önünde hendek ile korunmaya alınan hat, iç taraftan lağım yolları ile desteklenmesine ağırlık verildi. Bu tarihe kadar kale içerisinde 3 adet lağım yolu bulunmasına karşın, 1787-1792 harbi arasında 5’e çıkarıldı. Müdafaanın diğer bir tekniği olan istihkâm savaşları, anlaşıldığına göre bu savaş sırasında ağırlıklı olarak devam etmese de 1768-1774 ve 1828-1829 yılları arasında vuku bulan savaşlarda, kalenin akıbetini belirleyici bir faktör oldu⁴⁶³.

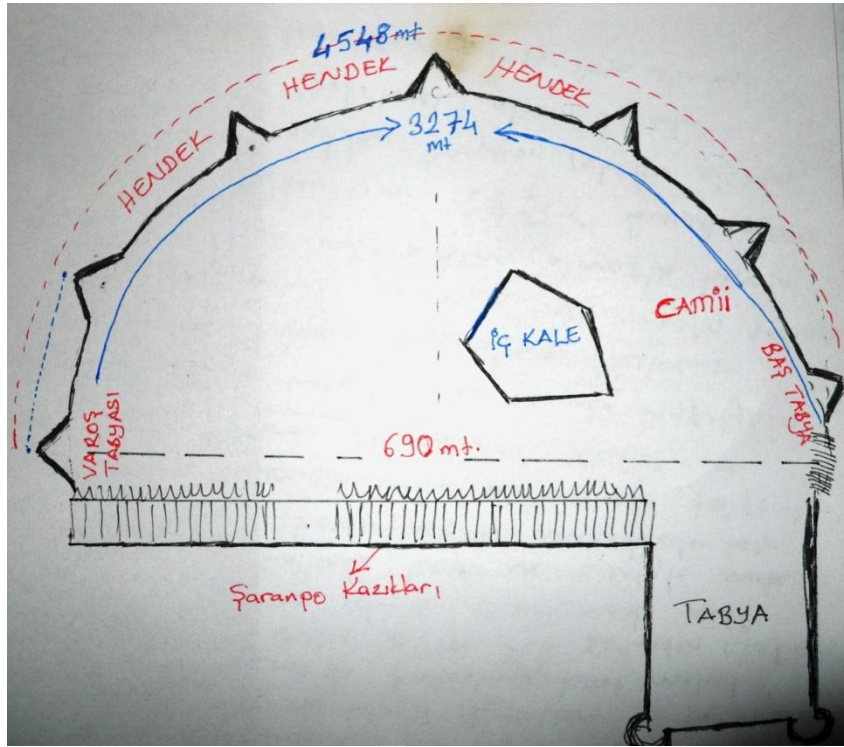
1787 yılında başlayan seferin ikinci yılında, diğer kalerle birlikte İbrail’de takviye edildi. Bab-ı Âli’nin sıklıkla ifade ettiği, Avrupalı devletlerin Osmanlıları Rumeli’den atmak istediği düşüncesi, tekraren hudut boylarındaki savunma hatlarına yoğunlaşmasını gerektirdi. Bu suretle bu tarihe kadar elde kalmış hudut boylarındaki tüm kalelerin tahkim ve takviyesine devam ettiler⁴⁶⁴. 1789 yılı sonlarında İbrail

⁴⁶² BOA, C.AS 21052 (12 R 1202/21 Ocak 1788) “*İbrail Kal’asının Tuna tarafı iskele olmak takribiyle sevâhil-i Tuna’ya varınca vasi’-i meydan olub mukaddemki muhasarada...*”

⁴⁶³ BOA, C.AS 41808 (20 Z 1203/1 Eylül 1789)

⁴⁶⁴ BOA, HAT 256/14615

kalesi içerisinde olan sığınakların tamamı yenilendi⁴⁶⁵. İç kale ve dış surların önündeki hendeklerin temizlenmesi⁴⁶⁶ işlemi Rusların İbrail Kalesini muhasara etmesine kadar (Mayıs 1791) devam etti. Rus kuvvetlerinin muhasarası başladığında tahmini olarak İbrail kalesinin içerisindeki yapılar hariç tahminen aşağıdaki gibi bir



şekilde idi⁴⁶⁷. Bu şekilde tadil edilmiş kale, Rus muhasarasına hazır bir halde idi. Netice olarak burada ifade etmeye çalıştığımız İbrail kalesinin harp esnasında ne denli bir değişikliğe uğradığı ve bu takviyenin, imarın yapısı hakkında askeri manada hangi hatlara özen gösterildiğini ifade etmeye çalıştık. Kale bu şekliyle Rus ordusu tarafından yoğun bir top atışına tutuldu fakat alınmadı. Çizdiğimiz şekil tahmini olmakla birlikte, topladığımız bilgileri birleştirerek oluşturduğumuz yaklaşık rakamları ihtiva eder.

⁴⁶⁵ BOA, C.AS 53139 (20 M 1204/10 Ekim 1789); bu tarihteki tadilat için gönderilen hassa mimar başı Mehmed Ağa'nın günlük ihtiyaçları 1 guruş yevmiye, 1,5 çift ekmek, bir kıyye et ve pirinç olarak belirlenmişti.

⁴⁶⁶ BOA, C.AS 25796 (11 Ra 1205/18 Kasım 1790); istihkâmcı kuvvetler bu tarihlerde Ordu tarafından gönderiliyordu.

⁴⁶⁷ BOA, DBŞM. BNE. d 16484; tahmini olarak çizdiğimiz şekilde kullandığımız ölçüler, zira' cinsinden metreye çevrilmiş halidir. Baş tabyadan varoş tabyasına kadar olan mesafe 910 zira' olarak gösterilmiştir. Bkz. aynı belge, s.2; hendeğin ölçüsü ise 6.000 tül yani dış taraftan itibaren yaklaşık olarak dairesel biçimde, baş tabyadan varoş tabyasına kadar olan mesafedir.

5) İbrail Kalesinin Rus Birlikleri Tarafından Muhasarası

Rus kumandanı Potemkin daha Yaş şehrini istila ettiği zamandan itibaren birkaç kez İbrail ve civar bölgelere taarruzlarda bulunmuştu. Fakat İbrail'e yapılan suikastlar küçük çaplı çatışmalardan ibaret olup tam anlamıyla bir muhasara niteliğinde değildi. Rus ordusu İsmail şehrini ele geçirdikten sonra Osmanlı yönetimine gelen bilgiler, Rusların İsmail'den sonra İbrail şehrine yönelecekleri yönündeydi⁴⁶⁸. Rus kuvvetlerinin bu hareketleri esnasında yaklaşık 30 bin⁴⁶⁹ askerin bir kısmının ince donanmayla Tuna üzerinden içeri doğru hareket edecekleri bildiriliyordu⁴⁷⁰. Rus ordusu İsmail kalesini zapt ettikten sonra buradaki katliamdan kurtulup kaçan bir kısım halk İbrail'e sığınmıştı⁴⁷¹. Burada savunmasız halde olanlar ve İbrail içerisinde savaşamayacak durumda olanlar tedbir niyetiyle kalenin karşı yakasında Siret nehri kenarında bir köye yerleştirmişlerdi. Kısa süre sonra Rus birlikleri Kalas civarına gelmiş ve İbrail'e 4 saat mesafede, Buza (Buzau) ve Siret nehri kenarında mevzilenmişlerdi. Bu suretle İbrail takviye ve teçhiz edilmeye çalışılmıştı⁴⁷². Ruslar Maçin'i istila ettikten sonra İbrail üzerine kapsamlı bir muhasara düzenlediler (Mayıs 1791). İbrail'e bir yandan asker kaçaklarının geri getirilmesi, bir yandan kalenin yeni askerlerle takviyesi ve bir yandan da kuşatmanın uzun süreceği düşüncesiyle askeri iaşe ve ikmali tamamlanmaya çalışılmıştı. Kale içerisinde ise eksiklikler giderilmeye çalışılıyordu. Vezir Mahmud Paşa'nın kale içerisinde muhasaradan evvel yaptığı teftiş sırasında, içerdeki top ve mühimmatın bakımsızlıktan zayi olduğu, top kundaklarının düzensiz ve askerin disiplinsiz tavırlar içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen kale içerisindeki askerlerin psikolojik durumu "İbrail'de 5-6 bin asker daha olur ise 40-50 bin Rus askerinin kuşatmasına karşı koyabilecekleri" yönünde bir şekil içerisindeydi⁴⁷³. Fakat

⁴⁶⁸ BOA, HAT 32/1539; Potemkin birliklerini birkaç parçaya bölmüştü. Bunlardan General Saltakov İsakçı, Kamanski'yi ise ince donanma ile Kili üzerine sevk etmişti.

⁴⁶⁹ BOA, HAT 212/11502

⁴⁷⁰ BOA, HAT 33/1602; 200/10241

⁴⁷¹ BOA, HAT 146/6179; Raporda İsmail kalesinin istila edildiği tarih 18 Rebi'ülâhir 1205 Çarşamba olarak gösterilmiştir.

⁴⁷² BOA, HAT 147/6215 (16 S 1205/25 Ekim 1790); *bu def'a İbrail başbuğu vezir Hacı Abdi Paşa ve muhafızı Mahmud paşa ve ol taraflarda Yeğen Mehmed paşa taraflarından iştirâkenvârid olan kâimede Moskovlunun taburları İbrail'e dört sa'at Buza ve Siret nehirleri müctemi' olduğu mahalde darb-ı hiyâm...*

⁴⁷³ BOA, HAT 142/7927; "allahın inayetiyle şu ibrail kal'asında 6-7 bin asker mevcud oldıkda 40-50 bin düşman askerine mükabele olunmak mümkündür..."

anlaşıldığına göre merkezi yönetim, askerinin tutarsızlığından dolayı İbrail'in muhasarasına umutlu bir bakış açısı taşıymıyordu. Kuşatma sırasında mevcut kanaat, İbrail Kalesinin de diğer önemli kaleler gibi düşeceği yönündeydi⁴⁷⁴.

Kamanski komutasındaki Rus birlikleri muhasaraya ilk olarak, daha önce bahsettiğimiz Vezir Abdi Paşa tarafından kalenin karşısındaki adada inşa ettirilen ve içerisi teçhiz edilmiş Palanka şeklindeki tabyaya saldırarak başladı⁴⁷⁵. Ruslar, Kalas'tan ince donanma ile hazırladığı birliklerini öncelikle buraya sevk ettiler. Uzun bir müddet cereyan eden çatışmadan sonra, buradaki tabya kuvvetlerinin tamamı Ruslar tarafından öldürüldü denilse de⁴⁷⁶ bunların 13 kişilik bir miktarı yaralı olarak kurtuldu⁴⁷⁷ ve bir kısmı da muharebe sahasından kaçtı⁴⁷⁸. Kaleden buraya herhangi bir takviye gelmeyince Rus birlikleri tabyayı ele geçirdiler. Ardından İbrail Kalesi'ni süvari ve piyade askerler ile kuşatıp yoğun bir top ateşine tuttular. Rus birliklerinin muhasara esnasındaki miktarına ait bilgiler, tespit edebildiğimiz kadarı ile 10 ya da 12 bin civarındadır. O tarihlerde tutulan günlüklerde, Rus ordusu Maçın'ı de kuşatmışlardı ve bu birlikler İbrail civarında birleşerek kaleyi muhasara etmişlerdir⁴⁷⁹. Fakat kaleden yapılan mukabelede Rus kuvvetleri epeyce zayıf verdi. Bu mukavemetten sonra kaleyi alamayacağını anlayan Rus ordusu, kale içerisinde mukavemeti düşürmek için, psikolojik baskı yaptı⁴⁸⁰. Kalenin teslim edilmesini isterlerken, Maçın ve Hırşova'nın tamamının ele geçirildiğini, dolayısıyla

⁴⁷⁴ BOA, HAT 192/9421; hatt-ı hümayunda askerinin disiplinsizliğinden yakınılmış ve ardından şöyle bir ifade kullanılmıştır: *"işte İbrail'i muhâsara eylemiş, elbette bu bozgunluğu ânlar dahi gördüğü gibi kal'ayı verirler bundan sonra hâl ne şekl olur..."*

⁴⁷⁵ BOA, A.MKT. d 1026 s.7;

⁴⁷⁶ *Tarih-i Cevdet, c.4, s.464; "şerbet-i şehâdeti neşv ve gamm-ı âlemi ferâmuş..."*

⁴⁷⁷ BOA, C.AS 33580; Aynı yılın Ekim ayında Abdi Paşa tabyasında yaralıların listesi ve kendilerine bağlanan maaş ile ilgili kayıttır. Ayrıca Rus ordusu Abdi Paşa tabyasına gelmeden önce Maçın sahasında cereyan eden savaşta yaralananların listesi ve yevmiyeleride birlikte verilmiştir.

⁴⁷⁸ BOA, C.AS 37075(11 N 1205/14 Mayıs 1791); muhasaradan sonra burada yapılan yoklamada kaçakların geri getirilmesi isteniyor. Silahdar Osman ağa adlı biri bunun için görevlendiriliyor. Onun bildirdiğine göre İbrail karşısındaki adada vuku bulan savaşta buradakilerin bir kısmının harpten kaçtığı ifade ediliyor. *"bir mikdârı Ada vâkı'asında telef ü zâyî' ve bir mikdârı dahi led-el muhârebe firâr itmeleriyle ..."*

⁴⁷⁹ BOA, TS. MA. d 10749; *"küffâr-ı haksardan altı bin mikdârı piyâde ve süvârî nehr-i Tuna-i Maçın cânibine mürûr ol-mikdârı dahi taraf-ı âhardan Tolci cânibine ubûr eyleyüb Maçinde olan vüzerâ ve asker tâb-aver olmayub firâr eylemeleriyle Maçine dühû ü karar eyledikleri ve ve Tolciya ubûr eyleyen mehâzil dahi İsâkçı ve ol-havâililere isâl-ı hasar birle Hırşovayı zabt ve târik-i İbraili sedd eyleyetüb maâzallahü te'âla kal'a-yı İbraili istila niyet-i fasidesinde oldukları..."*; Sema Işıktan, *III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Ruznâme, s.8, TTK, Ankara 1993.*

⁴⁸⁰ *Tarih-i Cevdet, c.4, s.464.*

muhasaraya daha fazla dayanamayacaklarını bildirdiler⁴⁸¹. Şayet teslim olunursa kale efradından kimsenin canına ve malına dokunulmayacağı garantisini verdiler. Kuşatma devam ettiği sıralarda İbrail'e asker ve zahire takviyesi yapılmıştı. Aslında diğer kalelere göre İbrail kalesi, bir kuşatmaya daha hazırlıklı bir haldeydi⁴⁸². Sebebi ise bu civarda Başbuğluk ve seraskerlik hizmetlerinde bulunmuş Vezir Abdi Paşa'nın ve yine İbrail Muhafızı olan Vezir Mahmud Paşa'nın faaliyetleriydi. Daha muhasara başlamadan evvel, Başbuğ sıfatıyla Abdi Paşa, civar bölgelerde Rus kuvvetlerine karşı yıpratıcı taarruzlarda bulunarak, olası bir müdahaleye engel olmaya çalışıyordu. Mahmud Paşa ise bir yandan kale içersindeki mevcut durumu kontrol ederek eksikleri gidermeye çalışırken bir yandan da kalenin tahkimatının bitirilmesine çalışıyordu. Bu sırada Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın İbrail'in kuşatıldığı haberini aldığı ve yanındaki birliklerle buraya doğru yola çıktığı haberini alan Rus kuvvetleri, buradan tekrar Kalas civarına çekilerek muhasarayı bıraktılar. Böylece 1787-1792 harbi sırasında Özi, Bender, Hotin, İsmail, Kili, Akkirman gibi önemli ve tahkimatı yüksek kaleler zapt edilmesine karşılık İbrail kalesi Rus muhasarasına yenik düşmedi. Prof. Dr. Virgina Aksan, 1791 tarihinde vuku bulan savaşta, Rusların İbrail muhasarasında kaleyi zapt ettiğini ifade etse de⁴⁸³ bu gözden kaçmış bir bilgidir. Muhtemelen onun bahsini ettiği abluka ve sonuç, Abdi Paşa Tabyası'nda vuku bulan olaylardan ibarettir. Rus ordusu sadece burayı ele geçirebilmişlerdir. Fakat İbrail Kalesi, muhasaraya ciddi bir karşılık vermiş ve bu mukavemetin üzerine Ruslar, asıl Osmanlı ordusunun buraya geleceği haberini alınca da geri çekilmişlerdir. Ayrıca muhasaranın ardından İbrail kalesi tahkim ve takviyeye devam edilmiştir.

6) Zıştovi ve Yaş Antlaşmaları ve Sonrasında İbrail'in Durumu

1787-1792 harbinin Avusturya açısından olumlu seyrettiği söylenemez zira onların toprak olarak tek kazancı Orşova idi. Bunun dışında Rusya ile tasarladıkları ve savaşta müttefik olmalarını sağlayan Grek Projesi suya düşmüştü⁴⁸⁴. Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında yapılan mütarekenin 4. maddesi ise kısmen İbrail ile

⁴⁸¹ BOA, HAT 191/9211; “*Moskov Ceneralinin güyâ bizim donamâ-yı hümâyunun mağlûb olduğına dâir yazdığı hile-âmiz kağıdı takdim olındı...*”

⁴⁸² Rus kuvvetleri buraya gelmeden evvel Kalas civarında mevzilendiği sırada, İbrail Kalesinin zahire, mühimmat vs. ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştı. Bkz. BOA, A. MKT. d 1026, s.18.

⁴⁸³ Virgina Aksan, *a.g.e.*, s.136.

⁴⁸⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.5 s.20, TTK, Ankara 1961

alakalıydı⁴⁸⁵. Bir müddet sonra Avusturya ile yapılacak olan hudut tahdidi ile ilgili protokellerde İbraili içeren maddeler de vardı. Buna göre Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş devam ettiğinden ve İbrail’de Eflak arazisi içerisinde olmasına binaen, İbrail’e olası bir Rus saldırısında Avusturya ordusunun Rusya’ya yardım ettiği fikri hâkim olacaktı. Fakat Prens Koburg’un bu konuda “*Devlet-i Aliyye bu bâbda emin olsun Moskovlu Eflak arâzisini çiğneyip İbrail’e hüçûm edemez*” şeklinde verdiği taahhüt ile Rusya’nın Eflak arazisine ve dolayısıyla İbrail’e saldırmayacağı kanaati hâkimdi⁴⁸⁶. Osmanlı yönetimi Avusturya ile Zıştovi’de yapılan görüşmeler sırasında, Rusya’nın Maçin ve Hırşova civarına yaptığı akınlarla İbrail yolunun da kapanmasını tehlike olarak görüyor ve bu sûretle hudutlarla ilgili bu maddenin derhal işleme tâbi tutulmasını istiyordu⁴⁸⁷. Anlaşıldığına göre mütareke akdi gereğince Avusturya ordusunun bu bölgeden mevcut askerini ve aldığı kaleleri terk etmesine rağmen⁴⁸⁸ Prens Koburg’un verdiği garanti gerçekleşmedi ve Ruslar bir süre sonra tekrar Eflak bölgesine ve İbrail’e hüçûm etti.

Rusya ile devam eden savaş ise, artık her iki tarafın savaşı bitirmeye meyl ettiğini gösteriyordu. Neticede 1791 yılı yaz aylarında Sadrazam Yusuf Paşa’nın, Kalas’ta bulunan Rus Komutanı Prens Reppin’e gönderdiği mektupla savaşın akıbetinin iki taraf açısından belli olmadığını bildiren sözleri ve Reppin’in mütareke için öne sürdüğü Kaynarca muahedesi ve ondan sonraki antlaşmaların olduğu gibi kabulü, Eflak ve Boğdan memleketlerinin bazı şartlar ile Osmanlı’ya iadesi ve Dinyester (Turla) nehrinin sınır olarak kabul edilmesi karşılık buldu. Bunun Sadrazam Koca Yusuf Paşa’nın ve diğer devlet ileri gelenlerinin istişaresi sonucunda, Sultan III. Selim’in herhangi bir zafer elde edilmeden sulha

⁴⁸⁵ Ahmed Cavid, *Hadikâ-yı Vekâyi*, s.122; “*Prens Koburg tarafından Eflakda ancak nizâm ve asâyiş-i beldenin ibkâsına kâfi olacak mikdâr alikonula ve gerek işbu alikonulacak mikdâr ve gerek sâir Nemçe tavâif-i askeriyesi kalil ve kesir her ne ise Kulle ve Yergöğü ve İbrail nâhiyelerine dühûl etmeğe ve kezâlik cânib-i Devlet-i Aliyyeden nehr-i Tunanın sol yakasında memleket-i Eflak hudûdında ancak balâda mezkûr Kulle ve Yegöğü ve İbrail kal’alarının (mikdâr-ı kifâye ve mârû’z-zikr İbrail kal’asına) nazaran Rusyalu ile muhârebe henüz bâki olmağdan nâşi i’ mali iktizâ iden vesa’il ve tedâbirin cevâzi mikdârınca muhafaza askeri alikonulub lâkin işbu alikonulacak ve muhafaza askerinin ve gerek sâir tavâif-i asker-i Osmaniyenin kalil ve kesir ne ise memleket-i Eflak hudûdına ve Nemçelünün hâla zabtında bulunan sâir nahiyelerinde mürûru câiz görülmeye...*”

⁴⁸⁶ *Tarih-i Cevdet*, c.5, s.32-33

⁴⁸⁷ BOA, HAT 200/10252; “*Maçin ve Hırşova taraflarında düşman zühûri ve İbrail târikının insidâdı takribiyle târik-i İbrail tez elden küşâdı tedbiri maddesinin müzâkere ve istişaresi için...*”

⁴⁸⁸ BOA, HAT 212/11502

yanaşmamasına rağmen, mütareke için ilk ciddi teşebbüs Kalas'ta oldu⁴⁸⁹. Her iki devlet arasında 8 aylık bir mütareke akd olundu⁴⁹⁰. Mütarekeden bir süre sonra, Osmanlı Devleti bu mütarekeyi Rusların terk edebileceği endişesi ve Rusya'nın böyle bir durum içerisine girebileceği düşüncesi ile hudut boylarındaki tüm kalelerin tahkimine karar verdi. Gerçekten Osmanlı merkezi yönetimine gelen haberler, Rus ordusunun Kalas civarına sürekli olarak asker takviye ettiği yönündeydi⁴⁹¹. Bunun üzerine Rumeli Valisi Mehmed Paşa'ya Rusların antlaşmayı bozmayacağını malum olmadığını bildirerek özellikle İbrail'in takviyesine gayret göstermesi istendi⁴⁹².

Bu mütarekeden sonra yaklaşık 8 ay süren görüşmeler neticesinde sonunda Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 1792⁴⁹³ yılı başlarında Yaş Antlaşması imzalandı. İki devlet arasında imzalanan antlaşma ile Küçük Kaynarca (1774), Aynalıkavak (1779) ve Kırım'ın Rusya'ya ilhâkı ile Kuban Nehri'nin sınır kabul edilmesi yürürlükte kaldı. Antlaşmanın en önemli maddelerinden biri, Özi Ruslara bırakılarak, Aksu (Bug) nehri ile Turla arasında kalan ve Özi Kırı diye tabir edilen bölge de Ruslara bırakıldı. İsmail, Bender, Akkirman vs. Rus işgalinde olan yerler Osmanlılara teslim edildi. Diğer maddelerde ise Tiflis hanının topraklarına saldırıların olmaması, Osmanlı ve Rusya arasındaki ticaret ve esirlerin karşılıklı serbest bırakılması ile alakalıydı⁴⁹⁴. Yaş Antlaşması'ndan kısa süre sonra Osmanlı Devleti, özellikle Tuna hattındaki hudut boylarında, İbrail de dâhil olmak üzere tüm kalelere yoğun bir şekilde tahkim faaliyetlerine girişti⁴⁹⁵.

⁴⁸⁹ İ.H.Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c.4, s.589; Kalas'taki mütarekenin metni için BOA, A.DVNS. NMH. d 9, s. 280-282

⁴⁹⁰ BOA, HAT 201/10286 (Evâhir-i Z 1205)

⁴⁹¹ BOA, C.DH 2559 (Evâil-i Ca 1206/6 Ocak 1792); HAT 30/1407

⁴⁹² BOA, C.AS 3752(Evâil-i C 1206)

⁴⁹³ Nihat Erim antlaşmanın tarihini 28 Aralık 1791 olarak vermiştir. Bkz. Nihat Erim, *a.g.e.*, s.187

⁴⁹⁴ Yaş antlaşmasının metni için bkz. BOA, TSMA. d 9922/1

⁴⁹⁵ BOA, HAT 132/5467; 254/14481 (Eylül 1792)

III. BÖLÜM

İbrail Kalesinin Yeniden İnşası

A) İbrail Kalesinin Bakım, Onarım ve İnşa İşlerine Ait Keşif ve Tamirat Defterlerine Bazı Örnekler (1736-1792)

Bu konu ile alakalı yapılan geniş bir çalışma tarafımızdan Romanya’da düzenlenen uluslararası bir sempozyomda bildiri olarak sunulmuştur⁴⁹⁶. Buradaki bilgileri, 1787-1792 harbi ile karşılaştırma yaparak İbrail kalesinin fiziki dokusunun değişikliğini anlatarak birleştirmeye çalışacağız.

18.yy ortalarından itibaren Osmanlı Devletinin siyasi, askeri, mali vs. birçok alanda değişim gösteren, Avrupa ve Rusya’nın sürekli gelişen askeri gelişmelerinden uzakta bir yapı içerisinde olması, askeri gelişmeleri takip etmekte güçlük çekmesi, sürekli savaş halinde olması, dolayısıyla bu savaşlardan mağlup çıkmasına gerekçe gösterilecek önemli sebeplerdendir. Askeri teknolojinin Avrupalı Devletler tarafından, çağına göre modern seviyede olmasına mukâbil Osmanlı Devleti ise bunun takibiyle icraatını yapacak kalifiye teknik bilgiye sahip, donanımlı şahsiyetlerden yoksundu. Bir süre sonra Avrupa’dan getirtilip eğitim verebilecek Yabancı subaylar vs. geçici ve sonradan daimi elçilerin bildirdikleri raporlar, geçte olsa bu geri kalmışlığın fark edilmesini sağlamıştı. Sürekli savaşlar ve toprak kayıpları, Osmanlı ekonomisini daha fazla sarsmıştı. Dolayısıyla toprak kaybını önlemek ve savaşlardan muzaffer çıkmak kaydıyla askeri organizasyonun önemli bir yüzdesini oluşturan kalelerin sıkı tahkimini, kale surlarının aşılamayacak özellikte teknik donanımı, savunmayı güçlendirmek için tabya sayısının artması, önemli ve değişmez bir gereksinimdi. Kalelerin her türlü teknik teçhizat ve kalifiye eleman

⁴⁹⁶ Hakan Engin, “İbrail Kalesi’nin Modernizasyonu: 18. Yüzyıl sonu ve 19. Yüzyıl Başlarına Ait Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre”, *Tuna ve Karadeniz’de Türk-Romen Dostluğu: Türk-Romen Sempozyumu*, Braila-Costanta, 18 Ekim 2012

sıkıntısı gidermek, muhafaza unsurlarının güçlü bir yapıda olması bakımından elzemdi. Bu bağlamda İbrail gibi birçok önemli kale-şehir görüntüsünde olan surlarla çevrilmiş şehirlerin mükemmel seviyede korunmasını gerekli kılmaktaydı. Ortaya çıkan durum ise yine bu kale-şehir savunma hatlarının ekonomik manada Osmanlı Devleti'ne zorlayıcı bir bütçe olsa da tahkim, onarım, bakım gibi bina işlerinin yürütülmesi büyük önem arz etmekteydi. İşte bu suretle İbrail Kalesinin fiziki yapısı hakkında detay bilgileri bulabildiğimiz veriler ışığında değerlendirmeye çalışacağız.

Osmanlı kalelerine ait plan, kroki, harita, tamirat ve keşif defterleri 18. yy başlarına kadar sıkça rastlanmadığını söyleyebiliriz. Ancak bu tarihten sonra yukarıda bahsettiğimiz gelişmeler, birbirini takip edecek onarım ve inşaa faaliyetlerinin artmasına sebep olacaktır. Başbakanlık Osmanlı arşivinden İbrail Kalesi'ne ait bulabildiğimiz büyük ölçekte en eski tamirat veya keşif defteri hicri 1149 (1736) tarihli Osmanlı Bürokrasisi mali kayıtlarından elde ettiğimiz ve Baş muhasebe tasnifindeki giderleri ve kalenin yenilenen veya yeni bir yapı olarak inşaa edilen mevzilerinin gösterildiği verilerdir. Aslında en eski demek belki de yanlış olacaktır, çünkü kalenin muhtelif yerlerine ait yoğun bir şekilde, fakat kalenin geneliyle alakalı çok fazla teferruat vermeyen, bölgesel tamirat için bilgi içeren verilere ulaşmak mümkündür. Ancak defter genel hatları ile kalenin birçok yeri ile alakalı bilgi verdiği için, İbrail Kalesi'nin fiziki durumunu görmemiz açısından önemlidir.

1736-1739 Osmanlı-Avusturya ve Rusya harpleriyle aynı döneme rastlayan defter, bu harbe hazırlık için yapılan tamiratın dökümüdür. Rusya ve Avusturya askeri birliklerinin, Osmanlı hudut bölgelerindeki faaliyetlerini engellemek ve Eflak, Boğdan, Baserabya, Bucak gibi hudut bölgeler ve otonom yapıları elde tutmak için bölgede sıkı bir savunma hattı oluşturulması gerekiyordu⁴⁹⁷. Dolayısıyla kısaca anlatmaya çalışacağımız defterde, bu sıralarda tadilat gören İbrail Kalesi'ne ait bazı önemli detaylar verdiğini söyleyebiliriz. Buna göre ilk kez olarak inşaa edilecek iç kale içersinde zir-i zemin (sığınak)⁴⁹⁸, yenilenen veya yeniden inşaa edilen 4 büyük

⁴⁹⁷ A.B. Şirokorad, *Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 90, Selenge Yayınları, İstanbul 2009

⁴⁹⁸ Zira' olarak tulen: 25, arzen: 15, kadden 11

tabya⁴⁹⁹, taşra bölgesi şaranpolarının kapısı ve diğer bazı kapılarının büyük çaplı tamiri ve bu kapılar için Çar-köşe⁵⁰⁰ korunak ve üst taraflarına karakol şeklinde bina edilen koruma noktaları vardır. Ayrıca taşra bölgesinden kalenin cephanesine kadar olan bölge için daha önceden hafr olunmuş lağım⁵⁰¹ ve sıçan yollarının da herhangi bir yıkılmanın önüne geçmek için teknik bazı onarımlar yapılmıştır. Bu lağım yollarının üst taraflarının taş duvar ve lağımın üst tarafları çatı ya da dam şeklinde örtülmesi ile alakalı detaylı bilgiler vermiştir. Ancak dikkatimizi çeken önemli hususlardan birisi; sonraki dönemlere ait kayıtlarda İbrail Kalesi'nin iç kale içersindeki zir-i zemin⁵⁰² diye tabir edilen sığınağın inşa edilmesidir ki muhtemelen o tarihe kadar böyle bir sığınak mevcut değildir, mevcut ise de bunu doğrulayacak herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bu sığınaklar çoğunlukla İç-kale dediğimiz asıl savunma organının içersinde inşa edilirdi ve bazen cephane bazen zahire mahzeni olarak da depo şeklinde ihtiyaca göre kullanılırdı, fakat savaş zamanlarında bu sığınaklar kuşatma kuvvetlerinin muvaffakiyetlerine karşılık kale kuvvetlerinin ve iç kaleye sığınan halkın korunması için de önemli bir imar biçimiydi. Diğer önemli bir husus ise kalenin surlarını çevreleyen tabyaların⁵⁰³ ölçülerinin büyümesi ile lağım yollarının tarifidir. Bu durum ise bizi İbrail Kalesinin bu tarihten önce daha küçük ölçekli olduğuna götürüyor. Sonraki dönemlerde ise kalenin fiziki ölçülerinin gittikçe büyüdüğünü gösteriyor. Şimdiki mevcut ölçüler ise sonraki bölümde üzerinde duracağımız İbrail Kalesi planına göre bu tabyaların her birinin yaklaşık beş kat daha

⁴⁹⁹ Kebir-tabya

⁵⁰⁰ Dört köşeli anlamında

⁵⁰¹ Kalenin iç taraftan muhafaza şekline bir örnek: Kale surları dışındaki muhasara kuvvetlerinin Kalenin surlarında tahrip yaratmak için yeraltından tüneller kazarak, uygun ve zayıf gördükleri bölgeye yüklü miktarda barut bırakıp patlatırlardı. İşte bu duruma engel olmak için müdafaa güçleri buna karşılık olarak, kalenin iç taraflarında lağım tünelleri kazarak bu duruma engel olmaya çalışırlardı. Örneğin 1828-1829 Osmanlı-Rus harbi sırasında İbrail kalesi askerlerinin mukavemetine rağmen Rus askerlerinin İbrail kalesinin dış surların üç adet lağım yolu ile kaleyi almayı başarmışlardır. Her ne kadar kalenin mukavemeti güçlü ise de Kalenin iç tarafında oluşturulan lağım çukurlarının müdafaa sırasında Rus ordusuna karşı pek mukavemet gösterememiştir. “ve müdâfaaya can-siperâne vuku’ olan ikdâmlarına mebni kale-i merkumeye zafer-yâb olamayacağını görünce Küffâr-ı hak-sâr kalenin altında üç yerden lağım hafriyle işbû mâh-ı zilhiccenin beşinci çaharşânba günü kal’a-yı merkumeyi...” Silistre Valisinin gönderdiği rapor; BOA, HAT 1092/44309-B

⁵⁰² Serdâb: yeraltında serin oda. Bkz. Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmâni*, s. 810, (Haz: Recep Toparlı), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2000

⁵⁰³ Yıldız Tabya sisteminden önce Tabyalar: Burç diye tabir edilen yuvarlak hatlı kulelerdi. Ancak Vauban sistemi ile yapılandırılmış savunma mekanizmalarında bunlar sıklıkla Üç tarafı üçgen ve görüş açılarını kolaylaştırması için üçgenin alt tarafları iki yan cepheden toplamda ise 4 cepheden oluşturulurdu.

küçük ölçekte olduğu sonucuna varmamızı sağlıyor. Her tabya yaklaşık olarak aynı ölçüde olmakla beraber sonraki dönemlere göre belirgin bir farklılık kendini gösteriyor. Kale Tabyalarının genişliği, uzunluğu ve yüksekliğinde belirgin bir farklılık göze çarpmaktadır. Buna göre tabya ölçüleri aşağıdaki gibidir.

Tabya ölçüleri (metre)⁵⁰⁴

	Uzunluk	Yükseklik	Genişlik
1. Tabya	22,5	18	6
2. Tabya	22,5	18	6
3. Tabya	26,5	21	8
4. Tabya	26,5	21	8

Kale kuşatmalarında sıkça rastladığımız lağım bağlama usulünün de kale içersinde de var olması aslında normal bir durum arz etmektedir. Herhangi bir kale kuşatması sırasında en yoğun ve yorucu faaliyetlerin lağım ve istihkâm işlerinde olduğunu göstermektedir ki bu da muhasara ve savunma stratejisinin önemli bir parçasıdır. Dolayısıyla kale muhafaza etmek ve savunmak tamamen strateji oyunudur⁵⁰⁵. Kalenin inşası veya tamiri ile savunmaya yönelik tüm enstrümanlar kullanılmaya çalışılmıştır. Bu tarihte kalenin iç tarafında savunmaya yönelik üç adet lağım yolundan bahsedilmektedir. Ayrıca her bir Kale kapısının muhafazası için kapı karakolları mevcuttur, ölçüleri ise aşağıdaki gibidir.

İnşa Edilen Kapı Karakolhanelerinin Ölçüleri (metre)			
	Uzunluk	Yükseklik	Genişlik

⁵⁰⁴ Ölçüler Metre (Zira' denilen ölçünün 75,8 cm karşılığı ile) cinsinden ortalama olarak verilmiştir. Bkz. BOA, D. BŞM. d. 1970, s 6-8

⁵⁰⁵ Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, s. 134, Homer Kitabevi, İstanbul 2007

BÜYÜK KAPI	11,5	9	8
SU KAPISI	11,5	9	8

Yine aynı tasnif içersinde ulaşabildiğimiz diğer bir defter 1169 (1755-1756) tarihli bir tamirat defteridir⁵⁰⁶. Bu defterdeki en önemli veriler iç kale içersinde ilk defa inşa edilen, taş duvardan üzeri kiremit döşeme ile kaplanmış bir adet barut mahzeni ve yeniden inşa edilen mühimmat kulesi ve yine ilk defa iç kale bitişiğinde bir namazgâh⁵⁰⁷ ve ayrıca Keman-keş⁵⁰⁸ kuleleri ve kale içersinde bulunan camiye ait tamirâtı ve caminin nerede olduğuna dair kolaylaştırıcı bilgiler vermektedir. Buna göre Cami, iç kalede ve su kapısı bitişiğindedir. Tamirat defterlerinin bu bağlamda önemi, inşa edilen yapının mimari olarak ebadı ve güçlendirilmiş fiziki özelliklerinin yanında, yapının yeri ile ilgili birer adres niteliğinde olmasıdır. Sıkça karşılaştığımız bu defterlerde, bu şekilde birçok tarife rastlamak mümkündür. Yine ilk kez bu defterde, İbrail Kalesi içersindeki Hapishaneye ait veriler bulunması dikkatimizi çekmiştir. Hapishanenin tavan ve çatı kısımlarının tamirâtı hakkında bilgiler mevcut olmakla beraber yine iç kale içinde, kale dizdarının odası ile ilgili verilere rastlanır. Dizdar odası iç-kale içersindedir ve yine adres gösterecek biçimde, Su kapısı diye adlandırılan kapının bitişiğinde ve cami tarafına bakan kısmındadır.

Aynı Defterden bir örnek: Barut Mahzeni ölçüleri (1755-1756)⁵⁰⁹

	Uzunluk	Yükseklik
Barut Mahzeni	11.25	7,5
Duvar Yolu	9,5	2

⁵⁰⁶BOA, BOA, D.BŞM. d 3364

⁵⁰⁷Müslümanların Cami denilen İbadethanelerinin küçük ölçekli olanlarına Mescid ya da Namazgâh denilirdi.

⁵⁰⁸Ok atmak için savunma birliklerinin usta okçularının yerleştirildiği kuleler. Kemankeş: ok atan, ok atmakta mâhir olan kimse anlamındadır, bkz. Mithat Sertoğlu, Osmanlı Tarih Lügatı, s.182, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986

⁵⁰⁹Metre cinsinden yaklaşık olarak hesaplanmıştır

Yine defterde tabyalara ait ölçüler kalenin genel ölçülerinin değişimi hakkında bilgilere ulaşmamızı sağlıyor. Üç adet yeni tabyanın tamirâtı ile ilgili verilere ulaşmamız mümkündür. Buna göre, Tahir Ağa Tabyası, Hüseyin Ağa Tabyası, Halil Ağa Tabyası adı ile zikredilen tabyalarının her birinin yürüyüş mesafesi yaklaşık olarak 60 metredir⁵¹⁰.

1774 - 1768 yılları arasında cereyan eden Osmanlı-Rus harbi sırasında Bender Kalesi başta olmak üzere İsmail, Kili, Akkirman gibi önemli müstahkem mevkiiler ile İbrail kalesi de Rus ordusu tarafından işgal edilmiş, böylece Tuna nehrinin sol kıyısı tamamen Rusya'nın eline geçmişti⁵¹¹. Ancak daha sonra bunlar, Osmanlı Devleti'ne iade edilmişti. Bu tarihten sonra Tuna bölgesinde askeri organizasyon ve modernize çalışmaları gittikçe artan bir ivme kazanmıştır. Rus tehlikesi Osmanlı hudutları üzerinde hızla büyüyünce, Karadeniz kıyıları ve Tuna havzasının korunması için oluşturulacak savunma hattının önemi, belirgin bir duruma gelmiş ve dolayısıyla bu bölgelerde yoğun tempoda büyük tadilat faaliyetlerine sebep olmuştu. Kalelere ait veriler böylelikle, Osmanlı Bürokrasisi'nin hemen her kurumunda kendini gösterir hale gelmiştir. Nitekim bu tarihlerde sadece İbrail değil Tuna nehri üzerinde birçok kale geniş çapta desteklenmiştir. Genel olarak Özi'den başlayıp Orta Avrupa'ya kadar ve hatta Kafkasya'daki Osmanlı kale hattının yoğun bir şekilde sevkiyat, asker sayısının artırılması, kalelerdeki tamirat ve güçlendirme faaliyetleri, sonuç olarak büyük çaplı Savunma Hatlarının oluşturulması, Osmanlı Devleti için kaçınılmaz hale gelmiştir. Böylelikle bölge ile alakalı konumuzu ihtiva eden bürokrasideki yoğunluk ve belgelere ait büyük çaplı veritabanı, bunun bir göstergesidir. İbrail Kalesi bu tarihlerde belliki o ana kadar en büyük inşa, onarım ve tadilat faaliyetini görmüştür. Ayrıca kale içersindeki mevcut asker ve askeri mühimmat sayıları önceki dönemlere göre çok daha fazla artırılmıştır. Bu sonuca ulaşmamızı sağlayan 17 Mayıs 1770 tarihli tamirat defteri⁵¹², Ocak 1777 tarihine ait tamirat defteri⁵¹³, 4 Ocak 1777

⁵¹⁰ BOA, D.BŞM. d 3364, s 4

⁵¹¹ Ahmet Resmi Efendi, *Hülasâtü'l-İ'tibâr*, s. 24, (Haz: Osman Köksal), Gazi Kitabevi, Ankara 2011; Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, s.38, TTK, Ankara 2006

⁵¹²BAO. D. BŞM. BNE. d 15974, (21 M 1184/17 Mayıs 1770)

⁵¹³BAO. D. BŞM. BNE. d 15996, (1190 Z/ Ocak 1777)

tamirat ve masraf içeren defter⁵¹⁴ ve yapılan tamiratları gösteren 12 Temmuz 1779 tarihine ait muayene ve keşif defterleri⁵¹⁵ yine Osmanlı arşivinde Baş Muhasebe kayıtlarına ait Bina Eminliği defterlerinde mevcuttur. Zikrettiğimiz defterler artık İbrail kalesinin fiziki yapısı, tabya ve savunma alanlarını, siper şekillerini, askerin düzenini ve içersinde inşa edilmiş birçok yapıya ulaşmamızı kolaylaştıracak ve dolayısıyla kalenin fiziki yapısıyla alakalı daha net veriler elde etmemizi sağlayacaktır.

İbrail kalesine ait geniş çaplı ilk keşif ve tamirat defteri⁵¹⁶

	Uzunluk	Yükseklik	Genişlik	Toplam ölçü ⁵¹⁷
İstanbul kapısının ⁵¹⁸ sağ tarafında deruni toprak dolma çubuk örme sepet piyade seğerdimi	14	3	2	
Kapı-yı mezbur ittisalinde meşe talbe tahtası top döşemesi	19	9		171
Döşeme-i mezburda top zühurında çubuk örme sepet piyade seğerdimi	19			
Deruni toprak dolma çubuk örme sepet siper sepeti	8	3	2	60
Mahal-i mezburda vaki baş tabyada olan atik siper sepetleri toprak dolması ve mazgal tamiri		-	-	-
Tabya-i mezbure kapısı ittisalinde vaki deruni toprak dolma çubuk örme siper sepeti	11	3	3	
Tabye-i mezbur ittisalinde vaki meşe talbe tahtası Havan topu döşemesi	10	9		90
Mahal-i mezburede vaki deruni toprak dolma çubuk örme siper	10	3	4	120
Mahal-i mezbure ittisalinde meşe kerpiçten top döşemesi	7	6		42
Mahal-i mezbure ittisalinde deruni toprak dolma ve çifte bağlamalı çubuk örme siper sepeti	10	3	4	120

⁵¹⁴BAO. D. BŞM. BNE. d 15998 (1190 evail-i Z/ 11 Ocak 1777)

⁵¹⁵BAO. D.BŞM. BNE.d 16008 (1193 C 27/ 12 Temmuz 1779)

⁵¹⁶BAO. D.BŞM. BNE.d 15974, (21 M 1184/17 Mayıs 1770) s.1-12

⁵¹⁷ Verilen ölçülerin çarpımı ile elde edilmiştir

⁵¹⁸ Dış kale surlarının kapılarından biri

Sepet-i mezbur ittisalinde meşe kerpişden topdöşeme	9	8		72
Döşeme-i mezbur ittisalinde derunı toprak dolma çubuk örme piyade seگردimi	10	2	2	40
Mahal-i mezbure ittisalinde derunı toprak dolma çit örme ve çifte bağlamalı siper seگردi	11	3	4	132
Mahal-i mezbure ittisalinde meşe kerpişden top döşemesi	7	6		42
Mahal-i mezbure ittisalinde toprak dolma çit örme piyade seگردimi	13	2	2	52
Mahal-i mezbure ittisalinde meşe kerpişden top döşemesi	7	6		42
Mahal-i mezbur ittisalinde toprak dolma çit örme piyade seگردimi	10	2	2	40
Mahal-i mezbure ittisalinde meşe talbe tahtasından balyemez top döşemesi	9,5	7,5		71
Mahal-i mezbure ittisalinde toprak dolma çit örme ve çifte bağlamalı siper seگردi	15	3	5	220
Mahal-i mezburda toprak dolma çitörme piyade seگردimi	16	2		32
Mahal-i mezburda ma-tekaddemden bûz vaz' olınan kapunun toprak dolması	28	7		196
Mahal-i mezburda ma-tekaddemden bûz vaz' olınan diğer kapunun toprak dolması	Devren 19	6		114
Mahal-i mezbure ittisalinde toprak dolma çite örme piyade seگردimi	19	3	3	171
Mahal-i mezbure ittisalinde talbe tahtasından top döşemesi	9	8		72
Mahal-i mezbure ittisalinde toprak dolma çit örme piyade seگردimi	93	2	2	372
Balyemez ve havan top döşemesi zirine toprak dolması	33	8	1,5	396
Cebeciler kışlağı karşusunda hendek varoşunda su kapısı hafri	Devren 16	...15		240
İstanbul kapısı karşusunda hendek varoşunda diğer su kapısı hafri	Devren 16	...5		80
Baş tabyadan Hançerlioğlu tabyasına varınca hendeğın tarafından tevsi'(genişletme) için hafri	230	11	0,5	1265
İkinci çifte hazineli hafri olınan tevsi' kol 5 aded	489	2	2	1956
Hançerli oğlu tabyasından seگرد ve mazgal temelleri	Aded 8			
Hançerli oğlu tabyasından Öküz tabyaya	128	2	2	512

varınca toprak dolma çit örme piyade segerdimi				
Mahal-i mezbure ittisalinde toprak dolma çit örme siper sepeti	44	2	3	264
Top arabacıları kışlağı karşısında meşe tabya tahtasından top döşemesi 3 aded	7	6		42
Öküz tabyasından Genç ağa tabyasına varınca toprak dolma çit örme piyade segerdimi	63	2	2	252
Genç ağa tabyasında sepet ve mazgal tamiri	8 aded			
Baş tabyadan Hançerli oğlu tabyasına varınca şaranpolar fevkine(üst) ve top mazgalları hirasına şaranpolara siper için toprak imlası	215	4	1	860
Tabya-i mezbureden su kapusına varınca toprak dolma çit örme piyade segerdimi	100	2	2	400
Su kapusu ittisalinde Tahir ağa tabyasından sepet ve mazgal tamiri ve toprak dolması	8 a			
Tabya-i mezbur ittisalinden İstanbul kapusuna varınca toprak dolma çit örme piyade segerdimi	90	2	2	360
Kapu-yı mezbur ittisalinde meşe talbe tahtasından top döşemesi	2 a 8 tulen	6		48
Döşeme-i mezbur ittisalinde toprak dolma çit örme ve çifte bağlamalı siper sepeti	25	3	3	235
Kapu-yı mezbur ittisalinde dörder zira meşe kerpiç dizme ve kuşaklı piyade segerdimi	31,5	2	2	86
İç kale derunında barut cebhanesinin üstünde olan toprak ihracı	38	12	4	456
Şaranpo ve atik kale derunında su kapuları tathiri	? 7			
Sahil-i nehri Tuna'da vâki tabye-i cedid-i kebirin ittisalinde kale şaranpo ittisalinde varınca Mehmed efendinin hafr iylediği hendeğin harfi	344	5	6	10320
Hendek-i mezbure karib-i taşra şaranpodan su kapusu karibine varınca dairen-madair müceddeden hafr olunan hendek	1400	3,5	3	
Mahal-i mezburdan su kapusu kurbüne varınca dairen-madair şaranpolara toprak dolması	14	1,5	1,5	

Kapu-yı mezburın atik ..nda örme siper şaranpo	49	5		245
Siper-i mezbur derunına toprak dolması	35	3	3	315
Siper-i mezbur yanında kireş olınan taş kaldırım	31	9		279
Şaranpo-yı mezbur derunında kerpiçden bel perdesi ve toprak dolması	13	2	2	52
Atik taşra şaranpo kapusu yerine şaranpo örme	6		5	30
Su kapusu ittisalinde hafr...	32	16	10	5120
Derun-ı kalede nân-ı aziz-i topcıyan için bina olınan fırının ma'temel taş duvar	Devren 63	2	4	504
Fırın-ı mezkurın iki aded ocağı	Devren 6		7	42
Fırın-ı mezkurın kemerleri	..? 2			
Fırın-ı mezkurın destegâhları	17	8		146
Fırın-ı mezkurın etrafı çit örme kara sıvalı divar ve tahta tavanlı ve kapulu tablakâr odası ve elekhâne	19	8		152
Oda-yı mezkurın üzerine toprak imlâsı				
Fırın-ı mezkurın kiremid döşemesi	49	14		710
Fırın-ı mezkurların kızgan ocağı	Kadden ma'temel 6	Devren 16	?	?
Hin-i muharebede şaranpo dâhilinde bağlar tarafına nazır müceddeden bina olınan tabya derunı toprak dolma çit örme sepet	? 8 7 tulani	3	3	63
Sahil-i nehr-i tunanın krşusunda vaki geçid başında müceddeden bina olınan tabya etrafı çit örme ve toprk dolma tabya temeli	32	17	1,5	816
Tabya-i mezburın dairen madair etraf hendekleri	Devren 72	2	2	288
Kebir meşe talbesinden top döşemeleri	28	7		196
Hendek derunından toprak ihracı iskeleleri	16 16 tulani	6		96

Ocak 1777 tarihli İkinci defterimizde⁵¹⁹ ise yine kalenin askeri vaziyeti hakkında önemli bilgiler içeren veriler kanaatimizi destekler niteliktedir. Bu tarihte

⁵¹⁹ BAO.D.BŞM.BNE.d 15996

İbrail kalesi içersinde Siyah Barutun bozulmadan konuşlandırılmasını sağlayacak yeni bir yapıdan bahsedebiliriz. Bu cephaneye ait teknik bilgiler şu şekildedir:

Cephanelik ölçüleri (1777)

	Uzunluk	Yükseklik	Genişlik	DEVREN
Cephanenin giriş ve zemin kısmında taş duvar		1,2	9	94
Cephanenin kapı tarafında taş ya da harçla yapılmış duvar	12	1,2	9	
Yine bu mahalde kurşunlu demir ve kanatlı cephane kapısı		1,2	1,8	
Kapı üzerinde küçük kemer		1,2		2,2
Cephanenin çatı kısmına örtü için iki kat tuğla	42,5			
Cephaneye giriş için kapı yolu (umkan ⁵²⁰ = 5)	15	4,5		

Defterde özellikle kapıların isimlerinin tarif edilmesi hangi kapının hangi isimle zikredildiğini göstermektedir⁵²¹. Ayrıca yine bölgenin önemine binâen Muhafız paşa konağından başka İbrail'i korumakla görevli diğer vezirler için yaklaşık 15 metre yüksekliğinde, 12 metre genişliğinde bir konak inşa edilmiştir. Yine, İbrail'deki Sultan Osman Cami'inin tamamının tahrib olduğunu ve aynı mahalde yeniden inşa edildiğini görüyoruz.

Cami için bazı detaylar

	Uzunluk	Yükseklik	Genişlik	DEVREN
--	---------	-----------	----------	--------

⁵²⁰ Derinliğine

⁵²¹ İsmi geçen kapılar: İstanbul kapısı, ordu kapısı, bâb-ı evvel, bâb-ı sâni

Cami tahtına taştan ayak			6 ma'temel ⁵²²	4
Ayaklar üzerine kargir kavs		1,5		4
Kavslar üzerine kargir rıhtım	15	15		
Sütunları bağlamak için kurşunlu demir giriş	120 kıyye			
Taş kademeli minare			20	9
Minare üzerine kurşun			6	6

İç kalede ise mevcut Yeniçeri kışlası, cepehane kışlası, tabya segerdimlerinin, tophane kışlasının ayrıca müdafaayı güçlendirmek için baş tabya ile varoş tabya arasındaki alanda inşa edilmiş şaranpoların tahkimi gibi kalenin toplam 124 yerinde inşa faaliyetlerine rastlamak mümkündür.

Diğer defterler ise bu inşa faaliyetlerinin yenilendiğini gösteren ve bu defa İbrail Kalesi bina emini tayin olan Mehmet Tahir Efendinin ve maiyetindekiler ile birlikte hazırladığı keşif defteridir. Defterde önceki tamirat tutarının 31399 kuruş olarak hesaplandığı anlaşılmaktadır.

Bundan sonra elde ettiğimiz diğer belgeleri de birleştirerek şunu söyleyebiliriz ki 18. Yüzyıl ortalarından itibaren bahsettiğimiz bölge üzerinde birçok kalenin tertibatı aynı olması hususuna özen gösteriliyor. Savunma hatlarının aynı tertibat ile oluşturulduğu kanaatimize açık bir örnekte bölgedeki kalelerde askerin tertip şeklidir. Örneğin, stratejik önemi hayli yüksek olan Rusçuk, Silistre kaleleri içinde askerin tertip şekli aynıdır⁵²³

1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya harbi kendini göstermeye başlarken bölgedeki kalelerin tahkim ve teçizatına devam edilmişti. Bu tarihlerdeki muhtelif bölgeler üzerindeki tamiratlarda en dikkat çeken detaylardan biri, kale içerisinde 5 adet lağım yolunun olduğu bilgisidir⁵²⁴. Bu tarihlerde Eflak ve Boğdan memleketlerinden sıkça kereste tertip edildiği hatta bir ara taleplerin af dilenerek geri çevrildiğini daha önce belirtmiştik. Bu durumda bu bölge üzerinde yoğun bir tamirat

⁵²² Temel ile birlikte

⁵²³BOA, D.BKL. d 32654

⁵²⁴BOA, C.AS 953

ve tadilat çalışmalarının olduğu anlaşılmaktadır⁵²⁵. İbrail'in muhtemelen bu tarih aralığındaki savaşta en parlak dönemi olduğunu söyleyebiliriz. Savaşın başlamadan bir süre önce kale tahkimi sürekli bir hal almıştır, savaşa hazırlık mahiyetinde olan bu tahkimat, savaş bitene kadar devam etmiştir. Özi, Bender, İsmail, Kili ve Akkirman gibi önemli birçok kale Rus kuvvetlerince zapt edilirken İbrail kuşatıldıysa da alınamamıştır. Savaş sırasında Rus ordusunun bir kısmı Kalas şehrini ele geçirdikten sonra Maçın ve oradan da İbraile hücum hazırlığı yapıyor. İbrail şehri yakınlarında kısa bir çarpışmadan sonra, asıl Osmanlı ordusunun Babadağı karargâhında iken, Rusların İbrail'e saldırı hazırlığında olduğu haberini alması üzerine harekete geçmiş, bunu haber alan bölgedeki Rus kuvvetleri geri çekilmişlerdir. Bu bölgede büyük çaplı bir savaşın olmaması belki de bir taktik eseridir. Nicolea Iorga'nın ifade ettiği gibi, Osmanlı asıl ordusu, yakın bölgelerde karargâh kurarak, Rusların böylesi stratejik mevzilere saldırmasını engellemek amacı taşımaktadır⁵²⁶. Asıl orduyu bu şekilde tutup Rus kuvvetlerini oyalamak maksadı ile olsa da, bu bölgede en müstahkem kaleler Ruslar tarafından düşürülmüştür. Özi'den sonra Bender, ve o tarihlerde muazzam kale yapısıyla İsmail gibi kalelerin düşmesi ve bu kaleler içerisinde İbrail'in sayı ve savunma durumunu göz önünde tutarak diğer kalelere göre daha savunmasız olması, Nicolea Iorga'nın tezini doğrular niteliktedir. Ancak İbrail Kalesi içerisinde düzensizlik, bu tarihlerde elde ettiğimiz bazı bilgilerle savunma anlayışının asker, erzak, ve mühimmat eksiğinden kaynaklanması, psikolojik etkenlerinin de olduğu varsayımını doğuruyor. Rusların kaleye tekrar hücumu ihtimali göz önüne alınarak kaleye kontrol maksatlı yapılan kısa bir keşif, bölgedeki askerin anlayışını da ortaya koyuyor. Kale içerisindeki topların bakımsız, top kundaklarının ise düzensiz ve eskimiş olduğu, askerin erzak sıkıntısı yüzünden psikolojik çöküntüde olması durumuna rağmen, kale içerisindeki asker psikolojisinin “*kalede 5 ya da 6 bin asker olsa Allahın izniyle 40 bin Moskofluya karşı savaşırız*”⁵²⁷ vaziyetinde olduğunu göstermektedir. Sadece bu bilgiye bağlı olmasa bile daha çok örnek de gösterilebilir. Ancak bu psikolojik durum

⁵²⁵ BOA, C.AS 616; Savaş başlamadan kısa bir süre önce Hotin Kalesi (BOA, DBŞM. BNE.d 16001), İsakçı Kalesi (BOA,DBŞM.d 4650), Yergöğü Kalesi (BOA, D.BKL.d 32654), İsmail Kalesi (BOA, DBŞM.BNE.d 16035) vs. Tuna hattı üzerinde olan birçok kale güçlendirilmiş ve bazıları yeniden inşa edilmiştir.

⁵²⁶ Nicolae Iorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 5, s. 96,

⁵²⁷BOA, HAT. 78/7927

sadece kale içersindeki askerin bu sebepten dolayı olası bir moral kaybı yaşamasının temel sebebi değildir.

Osmanlı Devletinin Rusya'ya kaptırdığı topraklar, 1787-1792 savaşları neticesinde Osmanlı'nın bu bölge üzerinde yeniden idari bir faaliyete girmesini gerekli kılıyordu. Bu tarihlerde İbrail'in Silistre sancağından Köstendil sancağına bağlandığında şahid oluyoruz⁵²⁸. Fakat bu durumun daha anlaşılır hale gelmesi yine o tarihlerde savaş sonrası oluşturulan Osmanlı idâri taksimatının anlaşılmasıyla netlik kazanacaktır.

B) İbrail Kalesinin Yeniden İnşası

1) Plan⁵²⁹

Plan incelemeye çalışırken birkaç başlık altında değerlendirebiliriz.

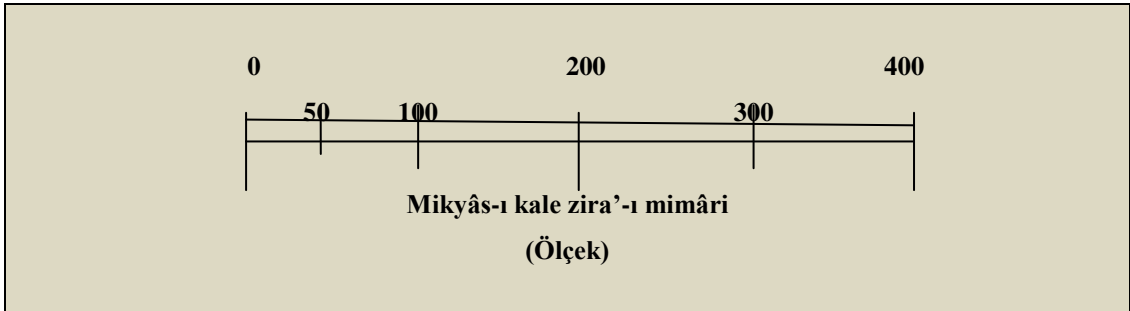
Ölçek: genellikle coğrafi bir terim ifade eden ölçek, araştırmamıza kullanacağımız planlar üzerinde birim olarak "Zira" ile ifade edilmiştir. Zira' genel itibariyle iki ayrı şekilde kullanılan bir ölçü birimidir. Buna göre çalışmamızın ana temasını oluşturacak "zira'-ı mimari" yani bina, inşaat, yapı işlerinde kullanılan temel ölçü birimidir. Arşın olarak da ifade edebileceğimiz zira' kabaca dirsekten parmak ucuna kadar olan bir uzunluk birimi şeklinde ifade edilse de⁵³⁰, 75 ile 90 santimetre arasında değişen ölçü birimidir. Ancak standart kullanımı 0,758 metredir⁵³¹. Zira'nın ölçü olarak kullanıldığı çarşı arşını 0,68 metre olarak kullanılan bir ölçü birimidir. Bundan kısaca bahsettikten sonra yer yer Osmanlı arşiv kaynaklarından elde ettiğimiz verilere başvurarak anlatmaya çalışacağımız Planda ölçek zira' ile aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

⁵²⁸ BOA, DFE. RZ. d. 1559 (02 S 1206) "Yoklama-İ Berayil Der-liva-yı Köstendil" şeklinde başlayan tımar yoklama defteridir

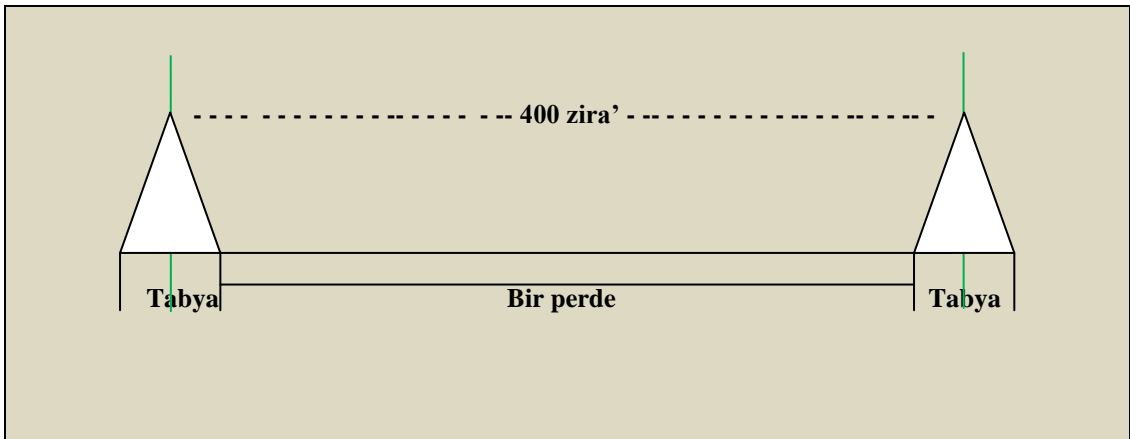
⁵²⁹ BOA, C.AS 2405

⁵³⁰ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2003; Şemsettin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, Dersaadet, 1217

⁵³¹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.1,s.441, Eren Yayınları, İstanbul 2000;



Şeklinde verilen ölçek kalenin her bir perdesi için yani bir tabyanın en uç noktasından başlayıp, diğer tabyanın en uç noktasına kadar uzanan ve bu iki tabyanın en uç noktaları arasında kalan mesafe olarak ifade edilmiştir.



“Kalenin her bir perdesinin karşı bakış resmidir” diye ifade edilen şekil, yeşil ile çizilmiş renk çizgilerinin arasında kalan kısımdır. Bu ifade ile kale toplam dokuz tabya ancak 8 perdeden oluştuğuna göre her bir perdenin ölçüsü 400 zira'-ı mimârî⁵³² (yaklaşık 303 metre) ile gösterilmiştir. Toplamda 8 perdeden oluştuğuna göre

⁵³² Kalenin inşası bittikten sonra yapılan muayenede her bir perde arasındaki ölçü tabloda ki gibidir. Bkz.BOA, D.BŞM. BNE. d 16252, s.1

	Arzen	Kadden	Ma'temel (temel ile birlikte)	Tulâni (uzunluğuna)
1.perde	2	6	7	309

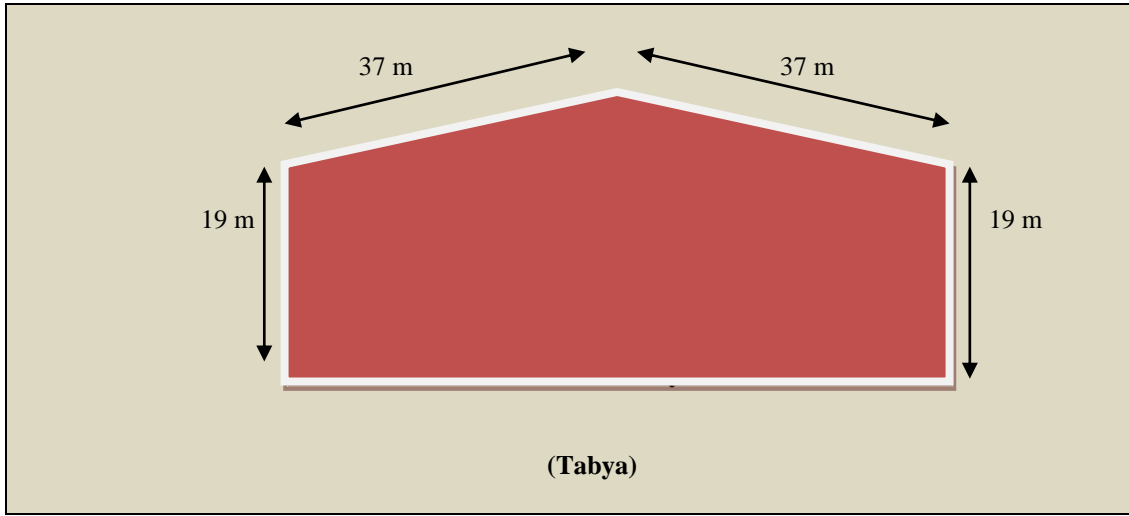
8x400 = 3200 zira’= yani yaklaşık olarak 2425 metredir. Tahminimize göre bu ölçü, 1787-1792 yılı tamiratlarından elde ettiğimiz bilgilere göre, İbrail Kalesinin dış surlarının genişlik olarak ölçüsü küçülmüştür⁵³³. Muhtemelen buradaki ölçü kaybı, savunmayı güçlendirmek adına kale surları önündeki hendek ve onun önündeki su hendeğine harcanmıştır⁵³⁴.

Planda, Perdenin kapsadığı kesit, Baş tabya ile Varoş tabyası dahil olmak üzere, arasında kalan tabyalarla birlikte hesaplanıp 9 aded adet tabyanın yukarıdaki şekle göre hesaplandığını göstermektedir. Örnek gösterilen resme göre Baş Tabyanın sol, Varoş Tabyasının sağ tarafı da bu hesaba dâhil edilir ise (her bir tabyanın bir tarafı 50 zira’dan toplam 100 zira’) toplamda 3300 zira’ ortalama 2500 (2501) metre cinsinden bir ölçüye tekabül eder. Demek ki İbrail kalesinin kuş uçuşu mesafesi, Yalı Tabyası hariç yaklaşık olarak bu ölçüdedir. Ancak Kale surlarının ne kadarlık bir mesafe üzerinde inşa edildiğini görebilmemiz için Tabyaların her birinin ne kadar mesafe alan üzerinde bina edildiği görmemiz gerekecektir.

2.perde	2	6	7	310
3.perde	2	6	7	294
4.perde	2	6	7	321
5.perde	2	6	7	314
6.perde	2	6	7	327
7.perde	2	6	7	310
8.perde	2	6	7	314

⁵³³ Bu savaş sırasında İbrail Kalesinin dış surları 4320 zira’ yani yaklaşık 3274 metreydi.

⁵³⁴ 1787-1792 yılında dış surlar önünde su hendeği mevcut değildir. Var olan hendeğin ölçüsü ise 4,5 metre yüksekliğinde, yaklaşık 5,3 metre genişliğindedir.



Her bir tabya 2 kısa ve 2 uzun olmak üzere 4 cepheli bir görünümle toplamda 150 zira' yani yaklaşık 114 metrelik⁵³⁵ bir mesafe üzerine inşa edilmiştir.

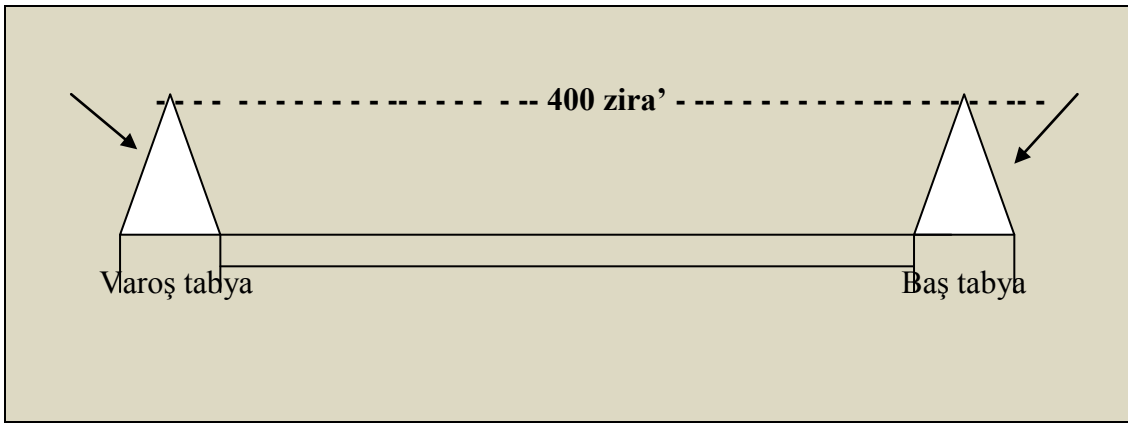
Aslında bu şekilde bir görünüm yani tabyanın ön tarafının üçgen bir şekil arz etmesi, müdafilerin kuşatıcı güçleri çapraz ateş müdahalesiyle geri püskürtmesini kolaylaştıracaktır. Önceki tamirat defterlerinde kale dış hattının tabyalarında böyle bir bilgi mevcut değildir. Bu şekilde cepheden kuşatıcı güçleri görüş mesafesine almak kolay olduğu gibi, müdafilerin de hareket alanını genişletmesi muhtemel bir

⁵³⁵ Yine aynı defterde EK. 2'de gösterilen planın dışında muayene neticesi her bir tabyanın ölçüsünde plana göre biraz daha farklı ölçüler göze çarpmaktadır. Her bir tabya için verilen ölçüler tablodaki gibidir. Bkz. BOA, D.BŞM. BNE. d 16252, s.2

	Arzen	Kadden	Ma'temel	Tulâni(boyuna,uzunluğuna)
1.tabya	2	6	7	146
2.tabya	2	6	7	162
3.tabya	2	6	7	162
4.tabya	2	6	7	105
5.tabya	2	6	7	156
6.tabya	2	6	7	160
7.tabya	2	6	7	158
8.tabya	2	6	7	164
9.tabya	2	6	7	157,5

sonuç doğurabilir. Yıldız tabyaların genel olarak özelliği belki de bundan kaynaklanmaktadır. Toplamda 9 tabyanın her biri yukarıdaki şekilde gösterilen uzunluk ölçüleri ile hesaplanırsa

9 x 150 = 1350 zira' bu ise yaklaşık 1023 metreye tekabül etmektedir. Bu suretle elde ettiğimiz rakamlar kalenin 8 perdeden oluşan ve ayrıca Baş Tabya ve Varoş Tabyasının arta kalan kısımlarına eklenince



50 'şer zira'dan toplamda 100 zira' yukarıda elde ettiğimiz ölçülere eklenince; **100 + 3200 + 1350 = 4650 zira'** yani yaklaşık **3524 metre** ortalama bir yürüyüş mesafesinde olduğu anlaşılır. Bu da demek oluyor ki Yalı Tabyası hariç Baş Tabyadan başlayıp varoş tabyasının son hattına kadar yaklaşık olarak 3,5 km'lik mesafe üzerine İbrail kalesi inşa edilmiştir. Ancak bu rakam yine Osmanlı arşivinden elde ettiğimiz kalenin planından ve bina edilmesinden bir müddet sonra yapılan keşif ve muayene defterinde de yaklaşık aynı ölçüler olmasına rağmen eşit ölçüler değildir. Belki de bu durum haritadaki ölçeğin kağıt üzerinde hesapladığımız şekliyle ortaya çıkan ve kesin olmayan muhtemel ölçülerden kaynaklanmaktadır. Örneğin keşif defterinde yukarıdaki şekil ile ifade ettiğimiz her bir perde kalenin planında gösterilen 400 zira'lık ölçüye eşdeğer değildir. Keşif defterine göre her bir perde kesit olarak 294 zira' ile 321 zira' arasında değişmektedir. Tabyaların uzunluğu ise 105 ile 162 zira' arasında değişkenlik göstermektedir. Elimizdeki deftere göre yukarıda elde ettiğimiz rakamlar keşif defterinde kısaca şu şekildedir

Perdeler toplam = 2499 zira' (1895 metre)

Tabyalar toplam = 1220 zira' (925 metre)

Genel toplam = 3719 zira' (2820 metrelik) bir mesafe üzerindedir ki bu da Plan ile arasında 500 metrenin üzerinde bir fark olduğunu göstermektedir. Çalışmamızın ana temasını Plan üzerinde yaptığımız için daha çok ona ithaf edeceğiz ancak kesin ve daha net rakamları ise keşif defterlerinden elde ettiğimiz verileri kullanarak daha da netleştirmeye çalışacağız.

İbrail kalesi Osmanlı Devleti'nin eline geçtiği andan itibaren taştan bir kale olarak yenilenmiş sürekli olarakta gelişme göstermiştir. İbrail, Tuna Nehri üzerinde ve Osmanlı devletinin himayesinde olan otonom yapıların sınırları dâhilinde olmasına rağmen, stratejik önemi sebebiyle Osmanlı idari ve askeri yapısına dâhil edilmişti. Böylelikle Tuna'nın Karadeniz den başlayıp Orta Avrupa'nın göbeğine kadar devam eden sürekliliği, stratejik manada Osmanlı devletini diğer Devletlere göre daha avantajlı hale getirmiştir. Tuna üzerinde neredeyse birçok kale Osmanlı sancaklarına bağlı idari yapı içersine dâhil edildiği gibi kalelerin yeniden inşa veya onarımı, ikmal ve takviyesi gibi önemli hususları göz ardı edilmemeye çalışılmıştır. Bu bağlamda İbrail, Silistre Sancağı'na tâbi bir kaza şeklindedir. Silistre ise çalıştığımız dönemlerde Avusturya ve özellikle Rusya'nın Osmanlı devletine karşı yapacakları savaşlarda temel hareket üssü olmuştur. Bölgenin verimli coğrafyası, Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve gıda temini açısından birçok ihtiyacını da gidermekteydi. Hatta İstanbul'un iaşesini sağlamak, birçok yönden bu bölgelerin refah düzeyine bağlıydı. İşte buve bunun gibi birçok gibi birçok sebepten dolayı bu bölgeler (Eflak, Boğdan, Bucak, Baserabya) özellikle Rusların temel hedef noktaları olmuştur. Gittikçe gelişen Rus askeri teknolojisi, harekât üssü olarak bahsettiğimiz bölgelerin yoğun bir şekilde takviye edilmesini gerekli hale getirmekteydi. Kaleler onarılırken oluşturulması düşünülen savunma hatları, Osmanlı devletinin mali yapısına büyük bir külfet oluşturmuştur.

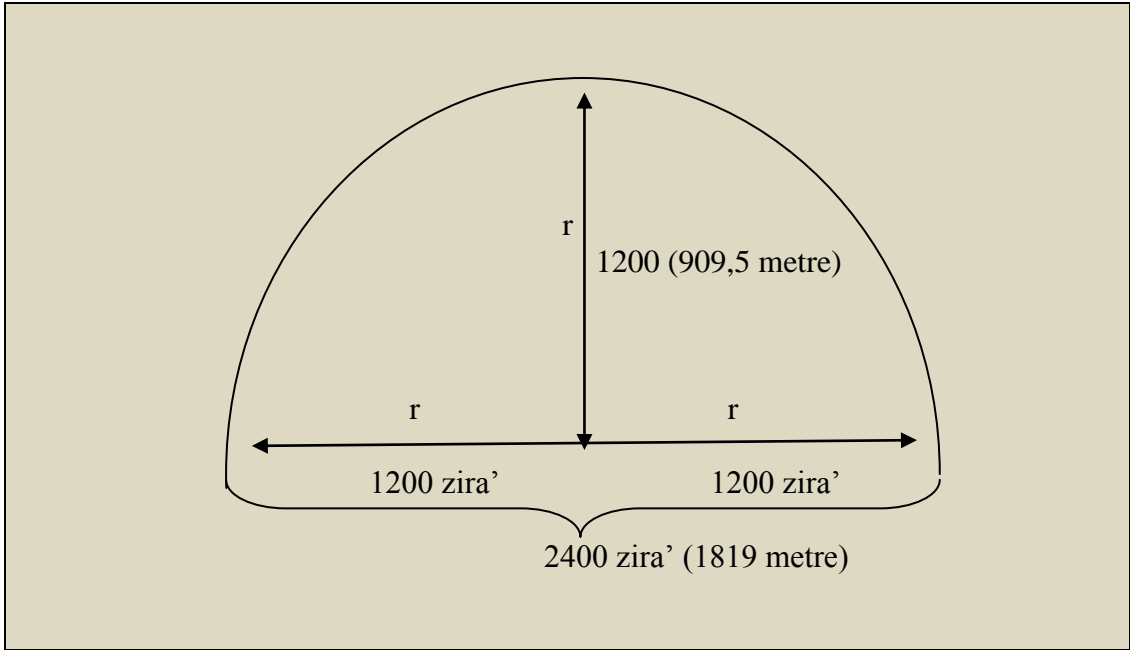
Elimizde 1790 yılına ait, Avusturya subaylarının çizdiği İbrail kalesi planı dağınık bir yarım daire şeklindedir⁵³⁶. Ancak bizim kullanacağımız Plan bu açıdan daha net ve daha özenle hazırlanmış olduğundan net verilere ulaşmamızı kolaylaştıracaktır. 1234 N (1819 yılının 6.ay) tarihli Planımızda görünen şekli ile İbrail kalesi simetrik bir yarım daire şeklindedir. Muhtemelen bölgenin arazi yapısı inşaatın yapıldığı alan üzerinde daha sade ve daha az eğimli bir fiziki yapıda olduğuna kanaat getirmemizi sağlayacaktır. Böyle bir durum diğer Osmanlı kalelerinde sıkça rastlanmayacak (Çarköşe kale ve palangalar dışında) bir şekli yapı veya düzlem içerisinde olduğunu göstermektedir. Peki bu sonuca ulaşmamızı sağlayacak veriler nelerdir?

Elimizdeki 2. planda⁵³⁷ Baş tabya ile Varoş Tabyası arasında kalan mesafe “*Dairen-madair*” yani bu alanda kalacak hat merkezi bir konumdadır.

Baş tabyadan başlayıp Varoş Tabyasına uzanan mesafe ortalayıp merkezi bir konuma getirilirse yaklaşık 1819 metre bir mesafe elde edeceğiz, bu rakam ortalığında yaklaşık 909 metrelik bir ölçü karşımıza çıkar ki bu da baş tabyadan Varoş tabyaya olan mesafenin merkezinden kalenin dairesel şeklinin en uç noktasına kadar ki mesafe 1200 zira’ yani geometrik olarak simetrik bir yarım daire şeklinde olduğunu gösterir. Aşağıdaki şekil kalenin planına uygun olarak çizilmiş olup bu açıklamayı daha da netleştirecektir.

⁵³⁶ Bkz. Ek.1

⁵³⁷ BOA, HAT 600/29349



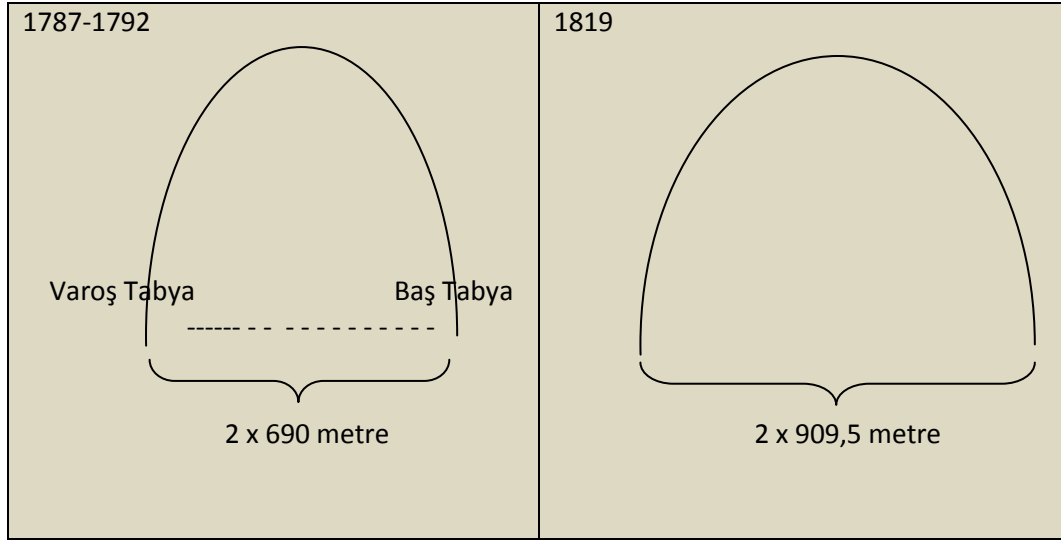
Bu şekilde yapılacak hesap ile ortaya çıkan geometrik desen, formül olarak bizi çevre hesaplamaya götürecektir, dolayısıyla elde ettiğimiz rakamlar ile örtüşüp örtüşmediğine ya da yakın bir rakam elde ettiysek Kalenin tam bir yarım daire şeklinde olabilme ihtimaline götürecektir. Buna göre geometride Çevre hesaplama formülü

ÇEVRE = $2 \times r \times \pi$ şeklinde ifade edilir. Ancak bu tam bir dairenin hesabı olduğuna göre bizim bunu 2 ile bölmemiz gerekecektir.

O halde $2 \times 1200 \cdot (3 \times 14)^{538} / 2 = 3768$ zira' (yaklaşık 2856 metre) olarak elde ettiğimiz bu ölçü önceki işlemlerimizde, perde sayısı hesaplanarak **3719** zira' miktarındaydı. Demekki daha önce elde ettiğimiz bu veri, çevre hesaplaması yapıldıktan sonra arada yaklaşık 40 metrelik bir fark olduğunu gösteriyor ki bu da hesaplamanın ortalama olarak doğru hesaplandığını ifade ediyor. Bu ölçü plan üzerinde elde ettiğimiz net bir ölçü olmasına rağmen, daha teknik bir bilgi ile çok daha yakın ölçülere ulaşılmasını sağlayacaktır. 1787-1792 yılları arasında elde ettiğimiz verilere göre, kale dış surlarının ölçü

⁵³⁸ π nin değeri

kaybından bahsetmiştik. Fakat burada önemli bir fark ise, kalenin baş tabya ile varoş tabyası arasındaki ölçünün de genişlediği anlamına gelir.



Yani kalenin karşı bakış açısı, dairesel bir düzlemde yaklaşık 440 metre bir artışla genişlemiştir. Tabii bu durumda dış surların ölçü kaybı hendeklere aktarılarak, buradaki savunma hattı daha geniş bir açı ile daha kontrollü bir hale gelmiştir.

2) Plana Göre Kalenin İçinde Bina Edilen Yapılar

a) Yalı Tabyası

İskele olarak da adlandırabileceğimiz bu tabya 3 duvar (sur) olmak üzere $350 \times 3 = 1050$ zira' (796 metre) mesafe üzerine bina edilmiştir. Mesafe kale surlarından hariç olmayıp surlara eklenerek hesap edildiğinde 2728 metre Baş tabyadan Varoş Tabyasına olan mesafe olduğundan Yalı tabyasının mevcut mesafesine eklediğimizde İbrail surlarının ne kadar bir uzunluk arz ettiğini yaklaşık olarak bulmaya çalışacağız. Buna göre

$2728 + 796 = 3524$ metre İbrail surlarının yürüyüş mesafesidir.

Elimizdeki ikinci planda Yalı Tabyasının içerisinde ortalama 36 metre eninde ve 65 metre uzunluğunda, sandalların yanaşabilmesi için düşünülen bir liman inşası düşünülmüştür. Liman için yapılacak kanal yaklaşık 50 metre uzunluğunda 14 metre genişliğinde olup Tuna nehrine bağlanmıştır⁵³⁹.

b) Hendek

Kale surlarının hemen önüne hafr olunan hendek, kale surlarından 19 ile 38 metre arasında değişen bir uzaklık gösterir. Hendeğin en kısa mesafesi Tabyaların en uç noktası ile sur kapılarının olduğu bölgedir. (18,95 metre)

c) Su Hendeği (Su sahrası)

Hendeğin hemen önünde 39 metre genişliğinde kazılan su kanalı, savunma hattını kolaylaştıracak bir genişliktedir. Hendek ile bu su kanalı arasına çekilen astar duvar sayesinde savunma daha da güçlendirilecek ve hendek önünde bir engel daha olmasına yarayacak astar duvar temeli yaklaşık 70 cm, yüksekliği 4 m, genişliği 1 m, uzunluğu ise keşif defterinde 2775 m. olarak gösterilmiştir. Su sahrasının kaleyi çevreleyen uzunluğu, planda görüldüğü şekliyle kaynağını Tuna Nehri'nden almaktadır. Planda 3900 zira' olan mesafe olmak suretiyle keşif defterinden farklı bir ölçü olduğu göz çarpar. Su hendeği ile diğer hendeğin ölçüleri, kalenin önceki durumuna göre daha da genişletilmiştir.

d) İç kale

Düzgün beşgen şeklinde beş tabyadan müteşekkil ve her bir kenar uzunluğu yaklaşık 200 zira' (151 metre) toplamda ise 1000 zira' (758 metre) uzunluğunda surlardan oluşmakta olup, etrafı kalenin şekline uygun olarak hendek ile savunma hattı oluşturulmuştur. İç kale içerisinde yaklaşık 19 x 76 metre genişliğinde zir-i zemin (sığınak) , 19 x 31 metre genişliğinde bir mühimmat ambarı, daha önce mevcut olan ambar yıkılmak suretiyle inşa edilmiştir. Bununla beraber ayrı olarak birde siyah barut cephanesi keşif defterinde inşa olduğu belirtilmiştir, aynı genişlikte Kebir-i Cepehane adı verilen depo bulunmaktadır. 19x39 metre genişliğinde birde

⁵³⁹ HAT 600

Topçu Kışlası, ayrıca 19x19 metre) genişliğinde kale ağasına mahsus bir ağa konağı mevcuttur. İç kalenin Tuna nehrine bakan 2 tarafında birer kapı bulunmaktadır.

e) Diğer Yapılar

Simetrik bir desende özenle tertip edilerek çizilmiş olan plan içersinde surlara ait toplamda sekiz kapı bulunmaktadır. Kapıların her biri 2 tabya arasının tam ortasındadır. Pazar Kapısı, Ordu Kapısı, Varoş Kapısı kale surlarının en büyükleridir. Bu kapılar önündeki köprüler sabittir. Fakat diğer 5 kapı olağanüstü şartlar için kullanılan, yani gerektiğinde kale askelerinin muhasara esnasında hurûc (karşı saldırı) yapabilecekleri “*Uğru*” ya da “*Uğrin*” denilen gizli kapıları da mevcuttur. Bu asma köprü açılırken dış cepheden ve kalenin iç tarafında karşı bakış ile belirgin olarak görünen ve “parmak kapı” adı ile ifade edilen kapılar, surların dış tarafında olan asma köprünün hemen arkasında ve kalenin iç cephesinde yaklaşık 2,5 X 2,5 metre ölçüsündedir. Asma köprüler umûmiyetle zincir desteği ile yukarıdan aşağıya doğru açılır, tersi şeklinde kapanırdı. Asma köprü açılırken, dış sur hattına kapı hizasına yakın astar duvarlardan destek alınarak açılırdı (bkz. **Ek 6**).

Yine kale içinde olarak, her tabyanın içine doğru değil kalenin iç tarafına doğru bakacak şekilde birer cephaneye inşa edilmiştir. Yalı tabyasının dâhilindeki tabyalarla birlikte toplamda 11 adet tabyalara ait cephanelik bina edilmiştir.

Kale Muhafızı olan paşanın 50x100 zira’ genişliğinde (20x75 metre) muhafız paşa emrindekiler için 30 odalı bir dairesi de mevcuttur. Bu binanın hemen yanında 25 X 150 zira’ (yaklaşık 19X114 metre) genişliğinde bir de ahır inşa edilmiştir.

Yalı Tabyası ile iç kale arasında 25x75 zira’ (19x57 metre) genişliğinde zahire anbarı da mevcuttur. İbrail iskelesinin hareketli olması dolayısıyla bu hususta kale yerlerinin malum keşfinde sonradan ilave olan ambar hakkında genişçe malumat verilmiştir. Dört tarafı taş duvardan olan binanın 8,5 zira’ yüksekliğinde (yaklaşık 6,5) ve 29 zira’ genişlik (yaklaşık 22 metre), 46 zira’ uzunluğunda (yaklaşık 35 metre) bir yapı olarak inşa edilmiştir.

Kalenin neredeyse merkezinde, Tuna nehrine bakan bölgesinde 100x250 zira’ genişliğinde (75x190 metre) Muhafız paşaya ait bir konak inşa edildiği görülür.

Muhtemelen kale içersinde inşa edilmiş en büyük yapı muhafız paşaya ait olan bu konaktır. Paşa konağının haricinde 16 zira' uzunluğunda 14 zira' genişliğinde matbah inşa edilmiştir. Üzeri kiremit ile döşenmiştir.

Dairesel şeklin en uç kısmında yani tunaya bakan en uzak bölgede 65x100 zira' (37x75,8 metre) genişliğinde Yeniçeri kışlası mevcuttur

f) Kalenin surları dışında kalan yapılar

Planda “*dâiren-madâir*” diye ifade edilen bölge yani Baş tabya ile Varoş Tabya arasındaki merkezi mesafe, surlar ile örtülü değildir. Şaranpo denilen korunaklar ile muhafaza edilmiştir. 7 adet kapısı olduğu görülmektedir.

Bu şaranpolar ile Varoş Tabyasının bitimi arasında kalan mesafe dağlık bir bölge durumundadır. İşte bu dağlık alan ile şaranpoların Varoş Tabyasına taraf olan bitiminde bir de Taş Tabyası adıyla kale tabyalarından daha büyük bir tabya inşa edilmiştir.

Bundan başka kalenin tamamen surları dışında kalan Tuna nehrine yakın bölgesinde büyük ölçülerde bir aded Zahire ambarı, Şalopeler için mühimmat anbarı ve bunların hemen önünde Başbuğ Konağı mevcuttur.⁵⁴⁰

Zahire Ambarlarının Ölçüsü⁵⁴¹ (metre)

	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik
1. Ambar	25,5	18	6
2. Ambar	34,5	21,5	6,3

Başbuğ konağı ”lonca” adı ile ifade edilmiştir. Kurşun basma tavanlı ve içerisi beyaz sıvalı, ağa ve nefer odalarından müteşekkildir. Yaklaşık 17 m uzunluğunda, 10,5 m genişliğinde ve 3 m yüksekliğindedir.

Bizim burada tespit ettiğimiz bilgiler ve çizimler elde ettiğimiz bulgulardan çıkarabildiğimiz sonuçlardır. Kesin netice ise oradaki arkeolojik tespitler ile daha da net hale gelecektir. İbrail’de hâlen Prof. Dr. İonel Candea öncülüğünde sürdürülen

⁵⁴⁰ Bkz Ek.3

⁵⁴¹ BOA, DBŞM. BNE. d 16252, s.12-13; inşaatı tamamlanan Kalenin muayene defterinde tespit edilen ölçüdür. Kalenin dışında yeni bir şekilde inşa edilen zahire ambarıdır.

arkeolojik çalışmalar devam etmektedir ve bu alışmalar Osmanlı Arkeolojisi açısından çok önemlidir.

SONUÇ

İbrail Kalesi Osmanlı çağında ekonomik, askeri ve idari teşkilat içerisinde önemli bir yere sahiptir. Tuna hattındaki stratejik konumu, bölgede aktif bir kale-şehir görünümünde olmasını sağlamıştır. Osmanlı tarihi içerisinde Tuna hattı üzerinde cereyan eden birçok savaşta, düşman devletlerin ana hedeflerinden biri olmuştur. Özellikle 18. Yüzyılının 2. yarısından itibaren, Osmanlı toprakları için sürekli bir tehdit haline gelen Rusya, Osmanlılar ile giriştiği tüm savaşlarda Tuna hattını en önemli harekât noktası olarak belirlemiştir ve bu savaşların hemen hepsinde İbrail Kalesini ele geçirmiş, sadece bir savaşta buna muvaffak olamamıştır. Temel sebebini Kırım gibi Müslüman bir toprağın Rusya tarafından ilhakının oluşturduğu 1787-1792 yılları savaşlarında, İbrail kalesi Tuna hattının kontrolü için kendi bölgesinde en güçlü konuma ulaşmıştır. Sebebi ise Tuna nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yerden başlayarak Kili, İsmail, İsakçı, Tulça, Maçin, Kalas gibi bu hat üzerinde bulunan birçok önemli mevkinin Rus ordusu tarafından işgal edilmesine karşılık, İbrail mevkiine gelene kadar bu hat üzerinde Osmanlı ordusunun elinde kalan tek yer olmasıdır. Karadeniz'den İbrail'e gelene kadarki Tuna hattı, Osmanlılar için aynı zamanda en önemli tedarik merkezlerindendi. Dolayısıyla İbrail, aşağı Tuna hattında kalan Osmanlı topraklarının kontrolü ve korunması açısından da önemli bir merkez haline gelmiştir.

İktisadi durumu ve hareketli limanı bir yana, Osmanlı hâkimiyeti altındayken gün geçtikçe askeri manada da kuvvetlendirilmiştir. 1787 seferi başlamadan önce geçirdiği tahkimat ve buraya sağlanan askeri sevkiyat, bölge üzerinde önemini açıklar bir vaziyettedir. Yüksek Lisans çalışmamızı yazarken de üzerinde durduğumuz en önemli nokta, Tuna hattı üzerinde bulunan tedarik zincirlerinin askeri organizasyonu ve savaş içerisindeki durumuna ve konumuna örnek teşkil edecek bir çalışmayı İbrail kalesi üzerinden değerlendirmeye çalışmaktır. Bunun için bu kaleye ait bilgileri sadece bu savaş evresinde tutmadan bu savaşa gelene kadar geçirdiği safhalardan bahsettik. Savaşın Rumeli kısmında cereyan eden durumlarını verdikten sonra, İbrail kalesinin, Tuna nehri mansabında ne şekilde organize edildiğini, kale muhafazasındaki askerlerin buraya hangi yollarla ve ne

şekilde sevk edildiğini anlatmaya çalıştık. Burada bulunan askerlerin gıda ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili tedbirleri anlatarak bu savaş süresinde burada görev yapan asker miktarı ve bunların yaşesi ile ilgili savaş yıllarında gönderilen miktarları ile ilgili tablolar düzenleyerek ifade etmeye çalıştık. Osmanlı askeri sisteminin temel problemlerinden biri olan iaşenin, bu kale içerisinde hangi yollarla tedarik edilmeye çalışıldığını anlamak, bu konu ile ilgili sonraki çalışmalara katkısı olacağı kanaatindeyiz.

İbrail Kalesi'nin fiziksel yapısı ile alakalı verdiğimiz bilgilerde, kalenin muhasara esnasında en zayıf kalan yerlerini tespit ettik ve kalenin yeniden inşası ile ilgili yeni bir bölüm ekleyerek muhasarada ne şekilde bir savunma mekanizması oluşturulduğunu ifade etmeye çalıştık. Osmanlı kaleleri içerisinde yıldız tabyaların inşa, bakım ve onarımı gibi önemli ve külfetli bir bütçe gerektiren yapım faaliyetlerini bulabildiğimiz belgeler doğrultusunda tahmini çizimlerle geçirdiği değişiklik evresini anlamaya çalıştık. Bu ise asker, mühimmat ve iaşenin temini ile ilgili tedbirlerle birleştirici bir genel unsur oldu. Çünkü herhangi bir Kale'nin askeri manada değerlendirilmesi, sadece asker ve mühimmat sayısının değerlendirilmesi ile yeterli olmayacaktır. Kale'nin askeri savunma anlayışı, şüphesiz bu yapının mimari unsurlarını da değerlendirerek nasıl bir savunma şekli tercih edildiğini gösterecek önemli ipuçları verecektir. Anlayabildiğimize göre İbrail Kalesi inşa edilirken, düz bir zemin üzerinde ve yer şekillerine uygun, düzgün dairesel bir plan oluşturularak imar edilmiştir. 1787 seferindeki durumuna göre buradaki savunma anlayışı, 1819 yılında fiziki olarak değişime uğramıştır. Kalenin karşı bakış açısı genişletilerek yıldız tabyalarda örneği az rastlanan bir görünüm kazanmıştır.

Osmanlı kalelerini değerlendirirken, sadece askeri fonksiyonları düşünülmemelidir. Birçoğu tam bir “şehir-kent” görünümündedir ve kale çalışmalarının yeteri bir seviyede olmaması, aslında Osmanlı Şehir yapılanmasının anlaşılmasını güçleştirmektedir. Her bir Osmanlı Kalesi'nin içerisinde sadece askeri bir organizasyon ve askeri mimari yapılar mevcut değildir. Aynı zamanda bu yapılar içerisinde Müslüman, Hristiyan, Yahudi vs birçok dinden veya milletin oluşturduğu sosyal ve dini unsurlar da mevcuttur. Bunlara ait ibadethaneler, çarşılar, mahalleler vs. birçok yönden sosyal yaşam alanı oluşturan unsurlar aynı zamanda

bahsettiğimiz askeri yapılar ile iç içedir. Dolayısıyla bir Osmanlı Kalesi, aynı zamanda bir sosyal yaşam alanıdır. İbrail Kalesi'nin askeri vaziyeti ve savunma anlayışına, tespit edebildiğimiz kadarıyla Osmanlı merkezi yönetimi, savaş hattında olsa bile, buradaki sosyal yaşam alanlarının düzen ve tertibinin bozulmasına mani olmaya çalıştıklarını, olası bir nüfus hareketlenmesinin önüne geçmeye çalıştığı anlaşılmıştır. Tehlike zamanlarında yerel halkın korunmasına öncelik gösterdiği gibi, bölgenin demografik yapısının değişimine müsaade etmediği anlaşılmıştır.

Sahip olduğu farklı unsurlarından dolayı Osmanlı Kaleleri değerlendirilirken çok yönlü olarak araştırılması, Osmanlı Tarihinin şehir savunma yapılanmasının anlaşılması kadar, aynı zamanda şehrin iktisadi, sosyal ve idari yapılanmasının anlaşılmasına da katkı sağlayacak, böylece şehre ait tüm teşkilatlanmanın da anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Özetle, Tezimizde üzerinde yoğun olarak durduğumuz İbrail Kalesi ve tarihi ile herhangi bir Osmanlı kalesinin ne şekilde terakki ettiğinin anlaşılması gerekiyordu. İbrail tarihini verirken, kale ile ilgili bilgilerde fiziki yapının ne şekilde değiştiğinin anlaşılmasını sağladık. Tuna hattında mevcut bir Osmanlı Kalesi'nin harp sırasındaki organizasyonunu ise 1787-1792 harbini temel alarak, İbrail kalesi üzerinde anlatmaya çalıştık. Bulabildiğimiz bilgi ve belgeler ile harp esnasındaki askeri örgütlenme, savunma ve yaşam alanının asıl unsuru olan yerel halkın asayışı ve ne şekilde korunduğunu göstermek temel hedefimiz oldu. Bu verilerden anlaşıldığına göre, Tuna Nehri'nde olumsuz herhangi bir durum, iklim şartları, işgal vs. bu hat üzerinde bulunan tüm Osmanlı yerleşim yerlerinin, askeri ve iktisadi durumunun refah seviyesi ile doğrudan alakalıdır. Askeri manada bölgeye yapılacak herhangi bir sevkiyat, önemli bir yüzde ile Tuna Nehri'nin durumuna bağlıdır. İbrail Kalesi üzerinde tespit ettiğimiz tüm olumsuzluklar, aşağı yukarı bu hat üzerinde olan tüm yerleşim yerleri için geçerlidir.

Son bölümde verdiğimiz bilgiler ile de kalenin bina işlerinin yepyeni bir hal alması ve savunma mantığına uygunluğunu belirtmeye çalıştık. Fakat özellikle Tuna hattında oluşturulan savunma mekanizmasını ve bu bağlamda Osmanlı kalelerinin oluşum, gelişim ve geçirdiği süreci askeri ve idari bakımdan anlaşılabilmesi için

Osmanlı Kalelerine ait çalışma konularının mahiyetleri, kalelerle ilgili çalışmaların sayısı artmalıdır. Böylelikle sadece Kale içerisinde mevcut askeri durum ve yapılar değil, aynı zamanda buradaki şehrin tarihi de daha net bir açıklığa kavuşacaktır. Sonuç olarak çalışmamız, her ne kadar belirli bir dönem ile isimlendirilmiş olsa da elimizden geldiğince geniş bir alana yaymaya çalıştık. Fakat bu bölge üzerinde mevcut çalışmalar, Türkiye’de pek araştırma konusu olmadığından kıyas yapabilecek bir başka unsur göremedik. Elimizden geldiğince son yıllarda yapılmış çalışmalardan istifade ederek, temin ettiğimiz bilgiler ile birleştirdik. Ancak Osmanlı kale-şehirlerinin savunma bakımından tüm bölgelerde anlaşılması için bu konuya ait çalışma ile ilgili yönlendirmelerin ve çalışmaların sayısı artırılması, Osmanlı hudut bölgelerdeki savunma mekanizmalarının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Planlar, Krokiler, Tamirat ve Keşif Defterleri’nden çıkabilecek sonuçlar arkeolojik bilgiler ile birleştirilmelidir. Bu sayede tespit edilen bilgilerin, ortak çalışmalar ile birleştirilmesi, Osmanlı Arkeolojisi terimine daha ciddi bir yaklaşım gerektirdiği sonucuna ulaştıracaktır.

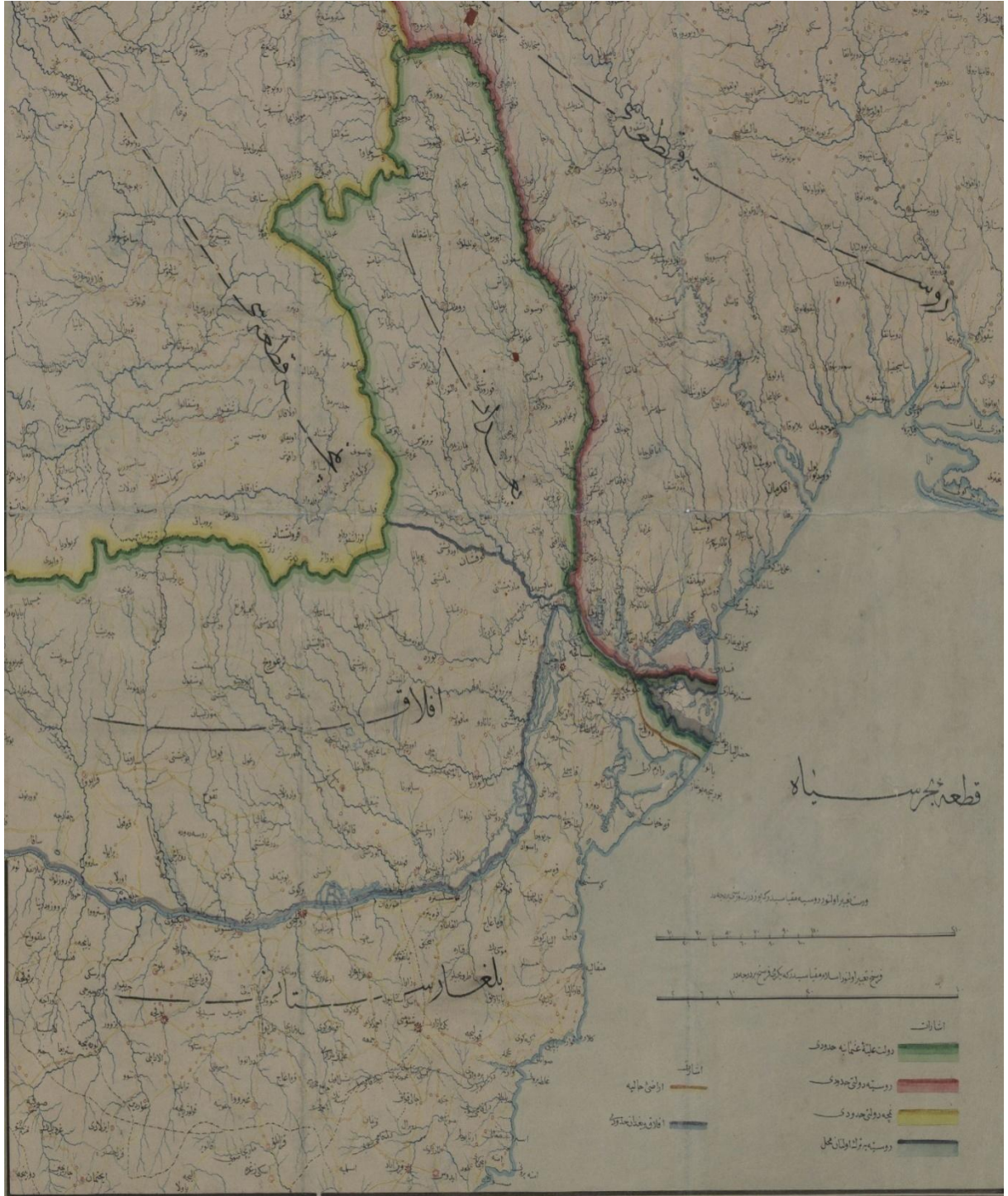
HARİTALAR

Harita 1⁵⁴²



⁵⁴² BOA, HRT.h 37/1; Mavi ile işaretlenmiş yer Eflak topraklarıdır. Buranın en üst sağ tarafında sarı ile işaretlenmiş yer İbrail'dir. Önündeki gri renk ile uzanan hat ise Tuna nehridir. Eflak bölgesinin hemen altında yine sarı ile işaretlenmiş yer; Yergöğü'dür.

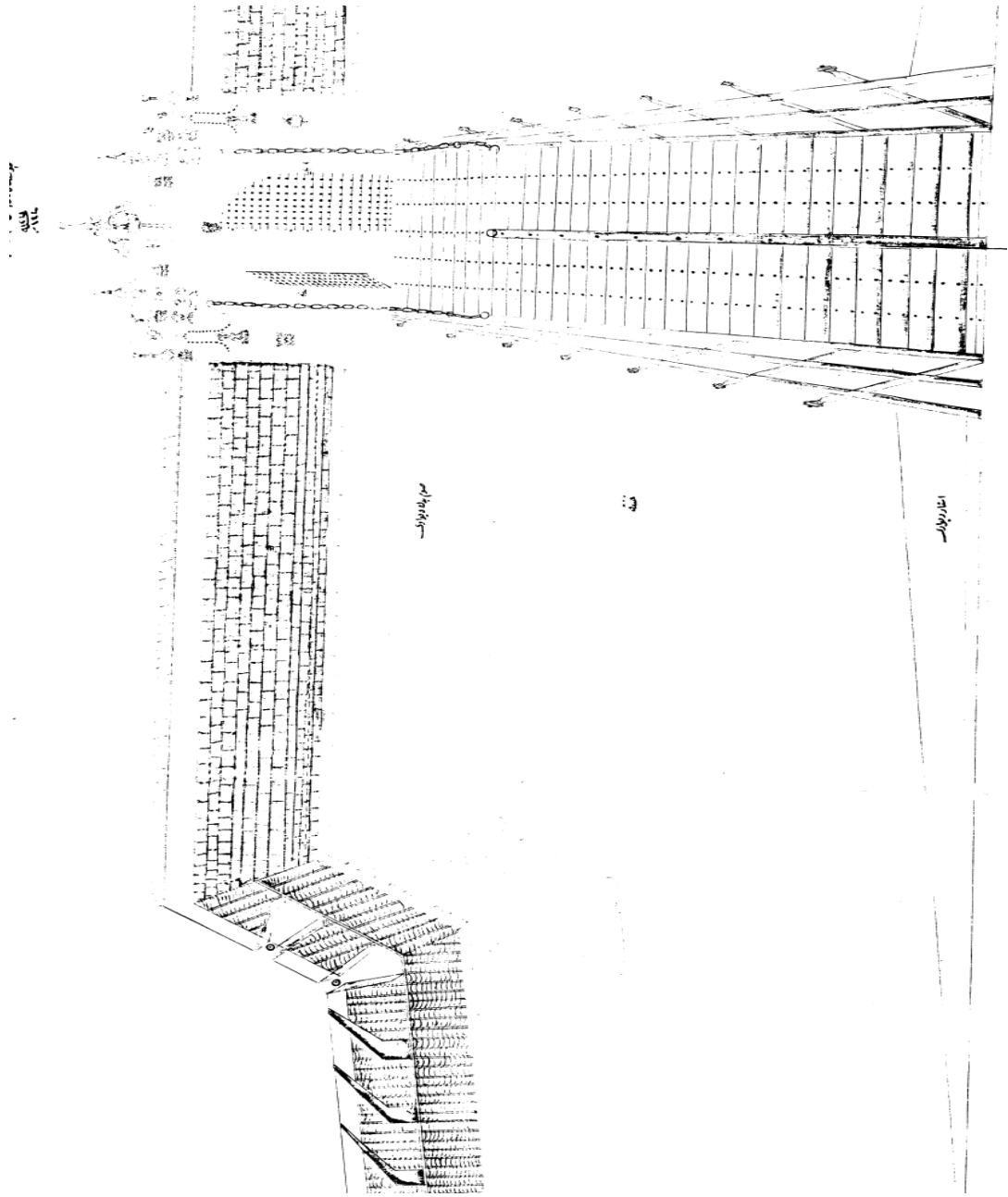
Harita 2 : Eflak, Boğdan, Baserabya ve Bucak Bölgesi⁵⁴³



⁵⁴³ BOA, HRT. h 40

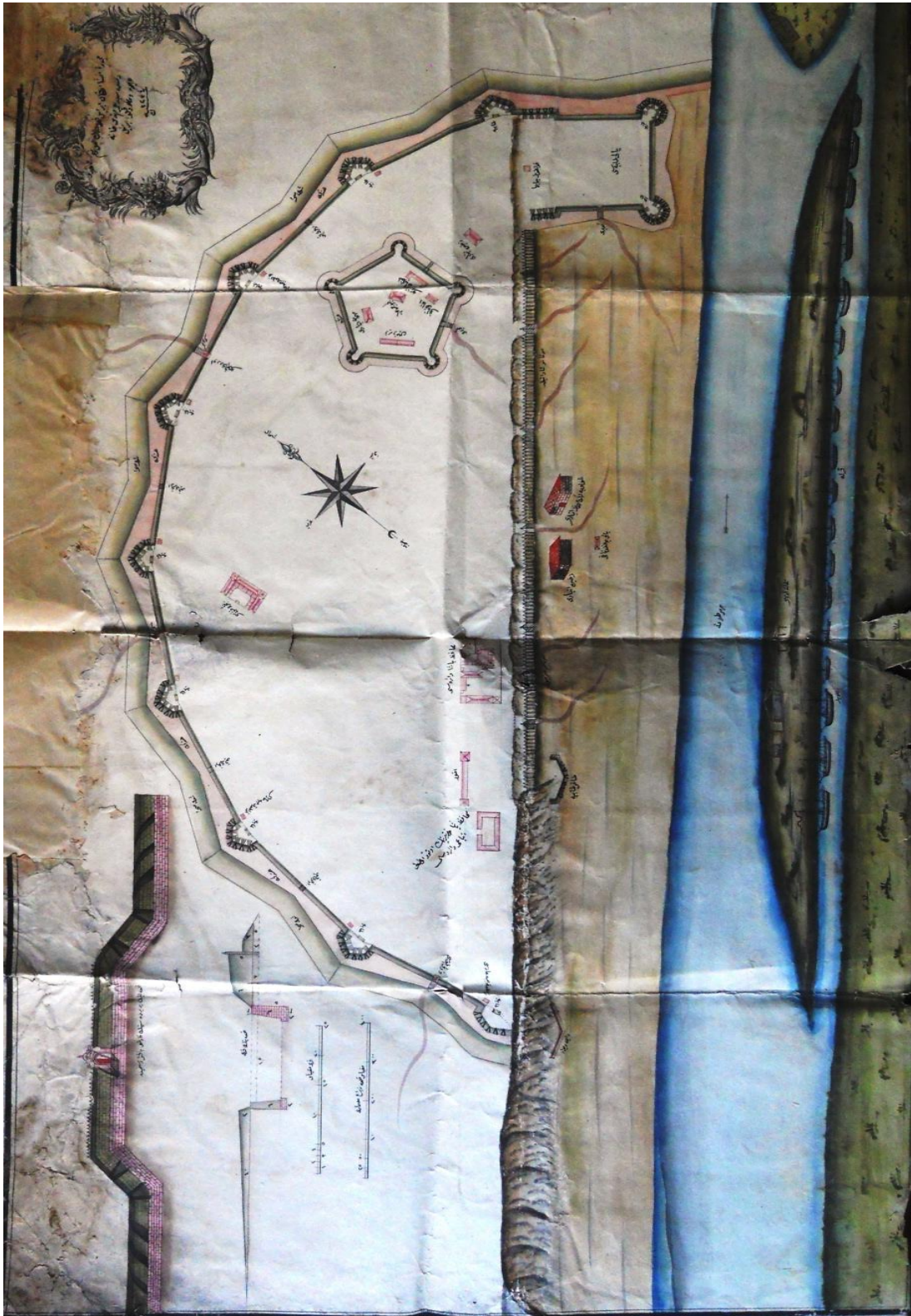
EKLER

Ek. 1 Yıldız Tabylara Ait Bir Kesit; Asma Köprü, Astar Duvar (Yergöğü Kalesi Örneği)⁵⁴⁴



⁵⁴⁴ BOA, HAT 594/29757; Kalenin Kapı ve Köprü Cephesidir.

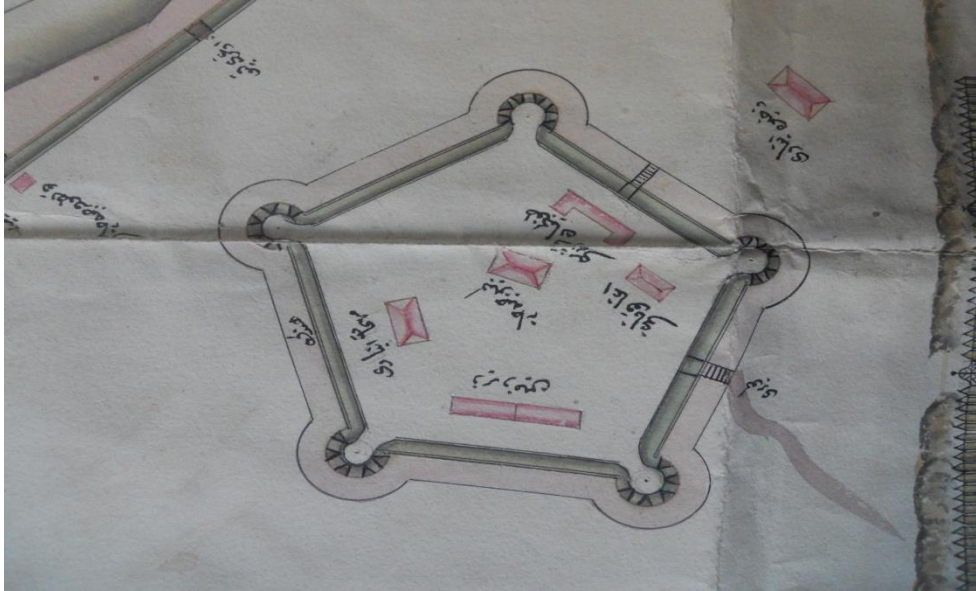
EK.2 İbrail Kalesi Planı 1⁵⁴⁵



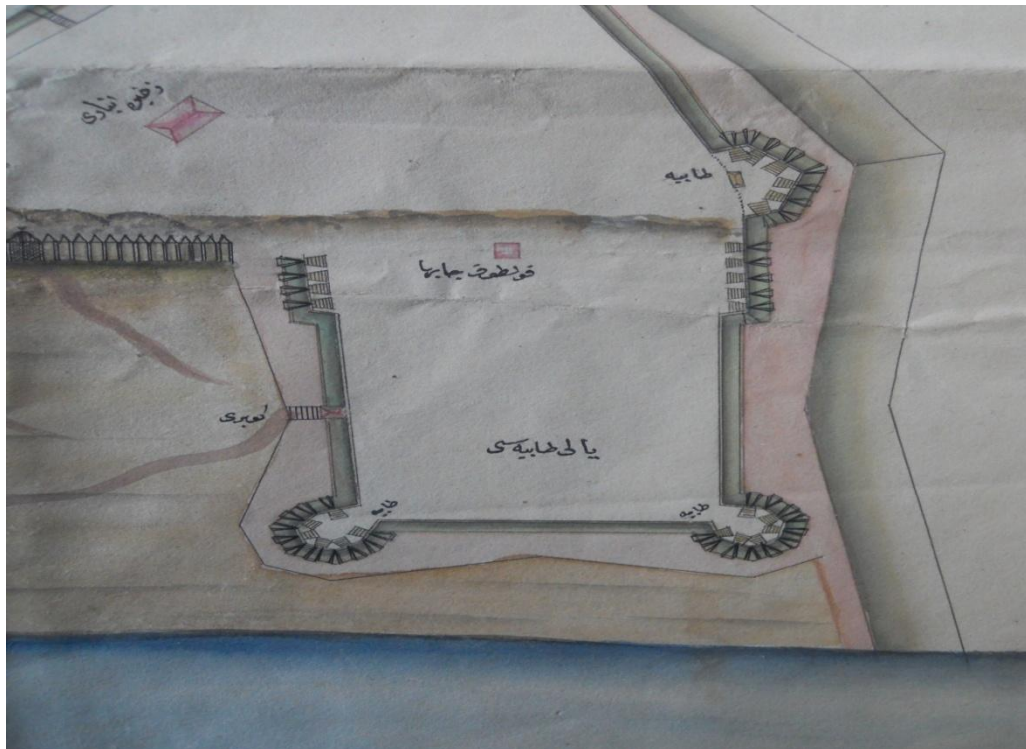
⁵⁴⁵ BOA, C. AS 2405

Ek. 2: Plandan Bazı Kesitler

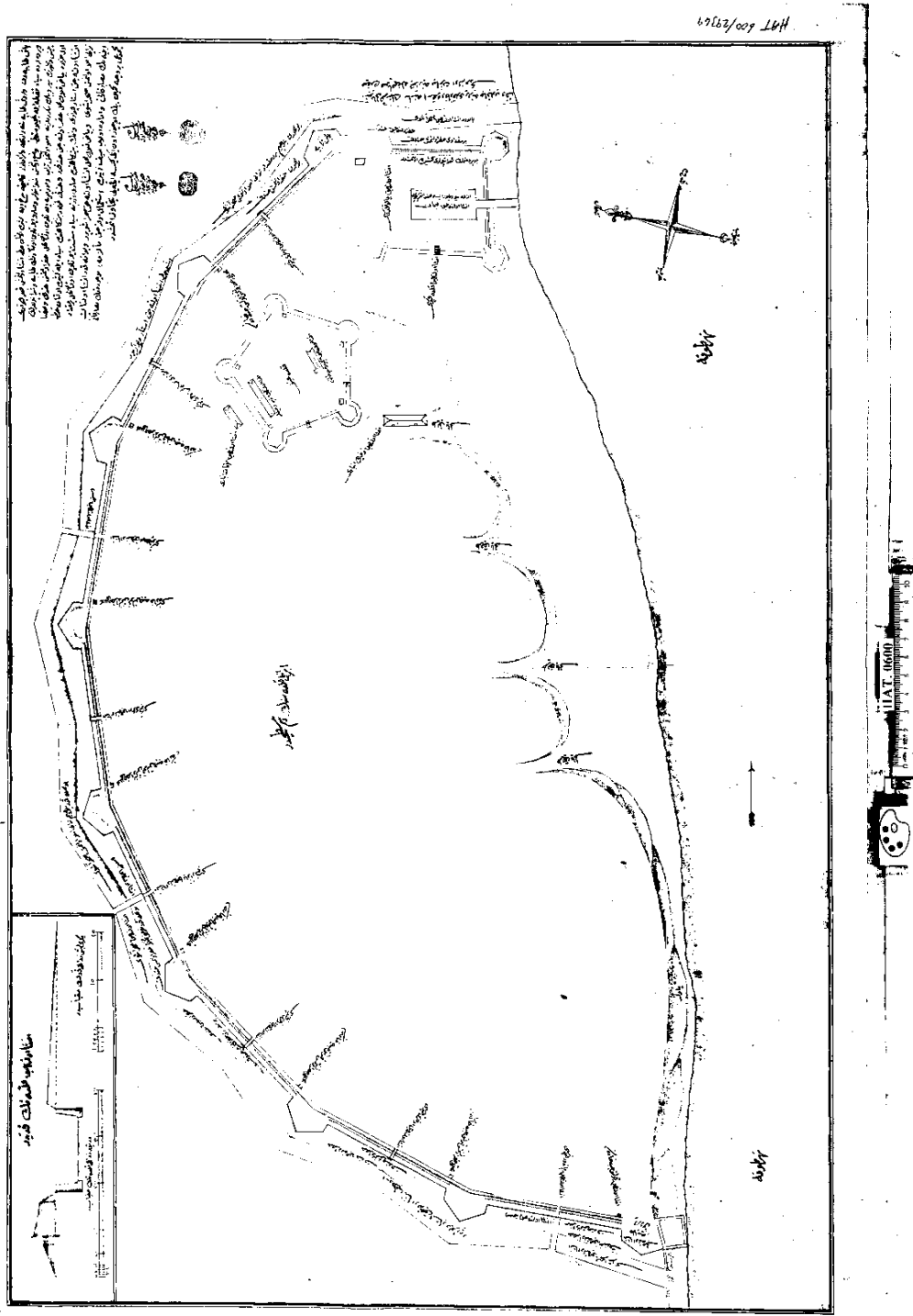
İç Kale



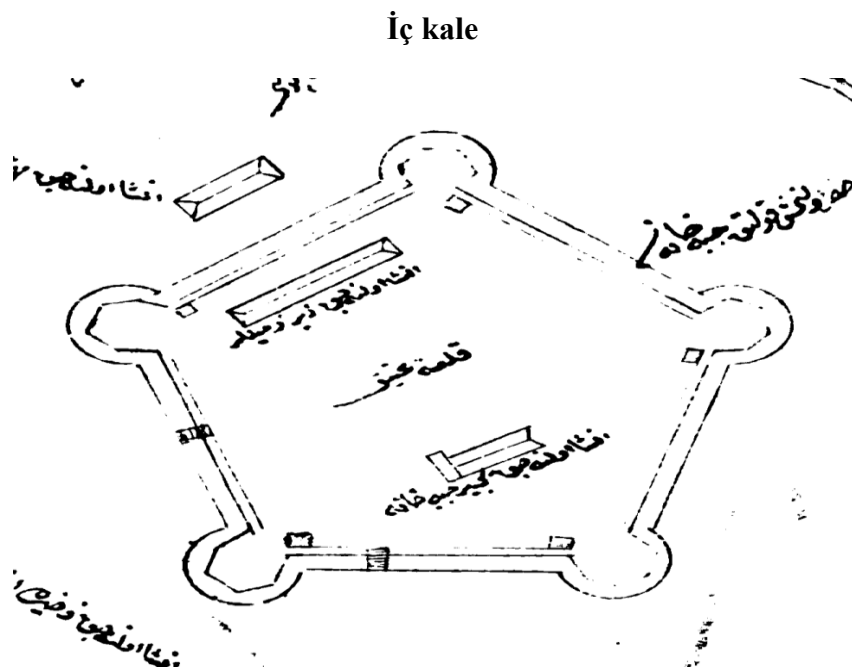
Yah Tabyası



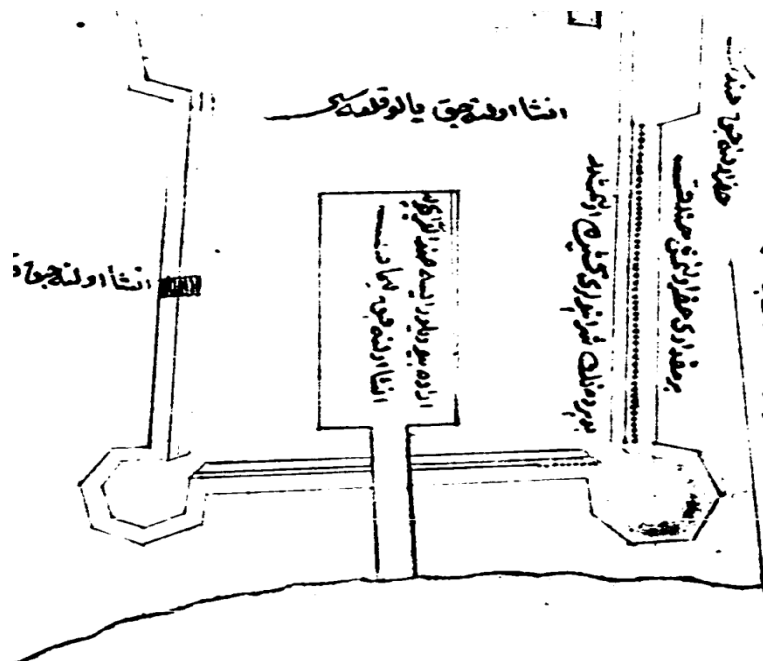
EK.3 : İbrail Kalesi Planı 2⁵⁴⁶



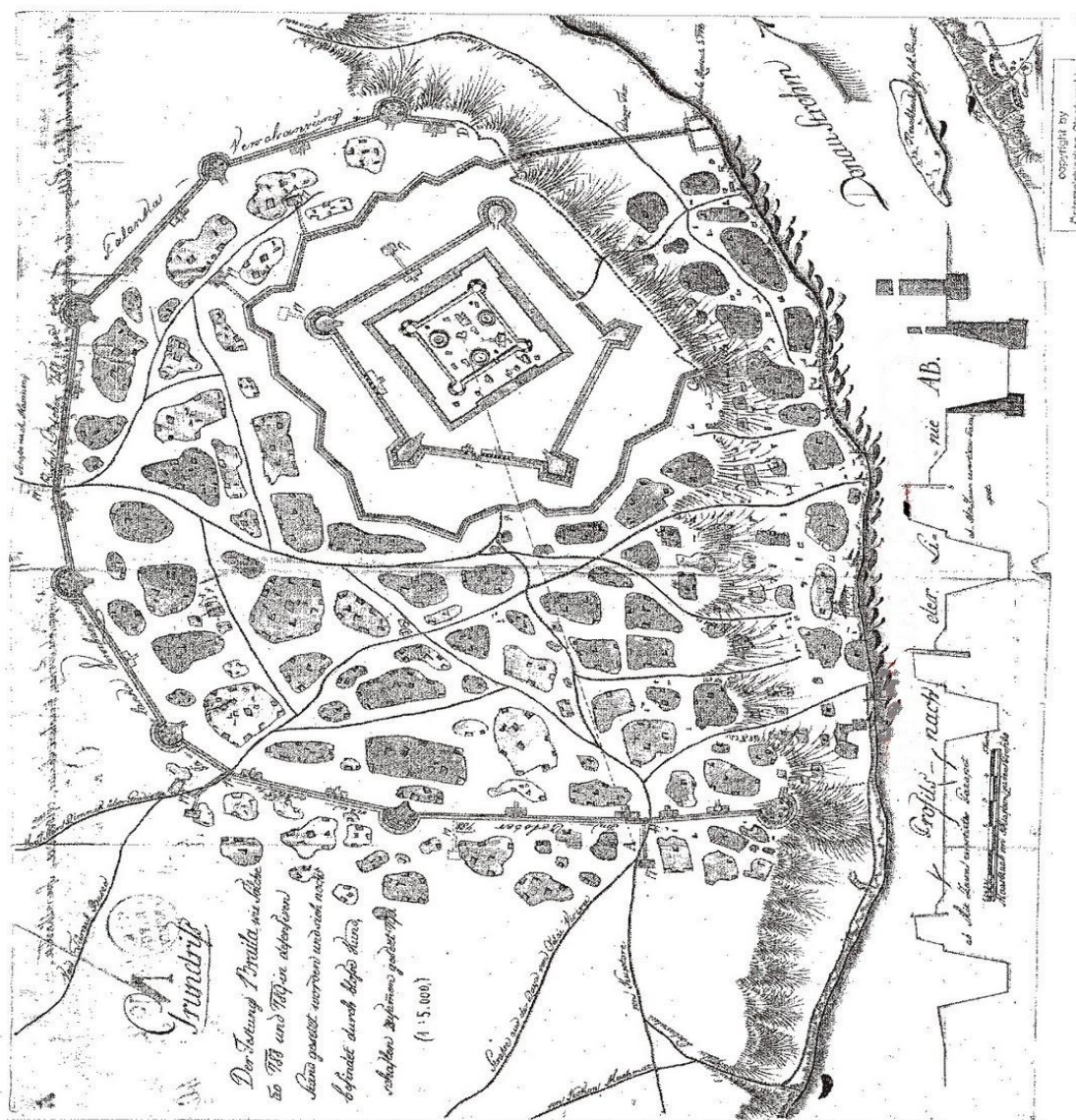
Ek 4: Plandan Bazı Kesitler



Yalı Tabyası ve İskele



Ek.6: Avusturyalı Subayların Çizdiği İbrail Kalesi Planı⁵⁴⁸



⁵⁴⁸ Ionel Candea, "Braila 1711. Documente Şi Studiu", s.201, Muzeul Brailei-Editura Istros, Braila 2011

KAYNAKÇA

1) Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kaynakları

Ali Emiri Tasnifi :

Ahmed III. (AE.SAMD.III):10782, 6435,

Abdulhamid I (AE.SABH.I):17763, 9061, 25129

Mustafa I (AE.SMST.I):7998, 3165, 14868, 1848, 3490, 14986, 6898,

Muallim Cevdet Tasnifi

Cevdet Adliye (C.ADL):660, 4837,

Cevdet Askeriyye (C.AS):21524, 28949, 17718, 42779, 2771, 4257, 1657, 34473, 32427, 23196, 53337, 3788, 5711, 7951, 44792, 47723, 48656, 5209, 3950, 49083, 39018, 41556, 43666, 4771, 44696, 3496, 54311, 5651, 13094, 39018; 41490; 48656, 20371, 5722, 29508, 8709, 43383, 40836; 4402; 14734; 2944; 5327, 33580, 37075, 12099, 51506, 1427, 53425, 42450, 48189, 33843, 20646, 45536, 19755, 30428, 35527;41490, 16339, 33897, 50719, 26572, 38414, 37935, 19418, 1385, 24444, 7148, 25344, 49420, 5302, 5223, 29083, 3939, 7515, 5253, 4290, 4290, 3754, 48770, 49218, 43430, 8030, 50115, 39178, 39178, 35994, 1062, 22550, 48131, 23436, 54567, 5005, 3911, 9009, 14433, 49601, 7935, 30595, 49443, 46866, 5323, 54311, 47845, 34473, 36881, 46656, 26004, 8209, 7154, 21052, 41808, 53139, 25796, 7221, 10552, 22549, 3752, 32106, 45413, 50460, 53794, 47022,

Cevdet Bahriye (C.BH): 12339, 7350, 4474,

Cevdet Hariciye (C.HR): 9006, 3453, 996, 3066, 8432, 10962, 2017,

Cevdet Dâhiliye (C.DH): 37037, 10309, 2559, 12830,

Cevdet Zabtiye (C.ZB): 227, 2215

Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT) :

19/727, 18/799, 10/337 B, 10/341, 12/443 A, 18/803, 16/728, 11/353, 13/449, 9/323 A, 12/446 B, 10/341 B, 9/326 E, 30/1429, 32/1539, 212/11502, 33/1602; 200/10241, 146/6179, 147/6215, 142/7927, 192/9421, 191/9211, 192/9421, 1008/42337, 1417/57972, 144/6070, 256/14615, 182/8361, 30/1429, 200/10252, 212/11502, 201/10286, 132/5467, 254/14481, 198/10037, 594/29197, 125/1215,

İbnül Emin Tasnifi :

*İbnülEmin Askeriye (İE.AS):*7019,

İbnülEmin Evkâf (İE.EV): 4853, 5629

*İbnülEmin Mâliye (İE.ML):*10777

İbnülEmin Tımar ve Zeâmet (İE.TZ): 268

Kamil Kepeci Defterleri (KK.d): 3, 5

Mühimme Defterleri (A.DVNSMHHM)

3 Numaralı Mühimme Defteri, Ankara 1993

5 Numaralı Mühimme Defteri, Ankara 1994

83 Numaralı Mühimme Defteri, Ankara 2002

85 Numaralı Mühimme Defteri”, Ankara 2002

E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, (Haz: Halil Sahillioğlu), IRCICA, İstanbul 2002

Mâliyeden Müdevver Defterleri (MAD.d): 8515, 1198, 1016, 1940, 809, 10017

Maliye Dâiresi Ve Bağlı Birimlerine Âit Defter ve Evrâklar:

Bâb-ı Defteri Evâmir-i Mâliye Kalemi Defterleri (D.EVM.d): 26343

Bâb-ı Defteri Cebhâne- i Âmire Defterleri (D.BŞM.CBH. d): 18538

Bâb-ı Defteri Anadolu Muhâsebesi Defterleri (D.AMH.d): 25221

Bâb-ı Defteri Başmuhâsebe Kalemi Defterleri (D.BŞM.d): 5525, 5099, 15995, 6364, 6283, 1468, 4603, 4140, 1970

Bâb-ı Defteri Başmuhâsebe Topçubaşı Tophâne-i Âmire Defterleri (D.BŞM.TPH.d): 18698

Bâb-ı Defteri Başmuhâsebe Evrâkı (D.BŞM.): 6962/95, 7074/42, 7013/41, 7046/18, 7044/68, 7180/41, 6963/34, 7178/62, 7184/2, 6960/42, 7181/90, 7292/22, 7182/73, 7086/161, 7032/67, 7188/79, 7188/86, 7014/77, 6967/121, 6963/34, 7014/28, 7070/42, 7180/38,

Bâb-ı Defteri Büyük Kale Emîni Defterleri (D.BKL.d): 32656, 32654, 16014, 32342, 32702, 32369, 32525, 32697, 32703, 32299, 32582, 32390, 32424, 32440, 32274

Bâb-ı Defteri Başmuhâsebe Binâ Emînlîği Defterleri (D.BŞM.BNE.d): 15998, 16484,

Bâb-ı Defteri Başmuhâsebe Ordu Hazinesi Defteri (D.BŞM.ORH.d): 16928,

Bâb-ı Defteri Başmuhâsebe Cebhâne-i Âmire Defterleri (D.BŞM.CBH.d): 18538

Bâb-ı Defteri Cizye Muhasebe Defterleri (CMH.d): 26983

Bâb-ı Defteri Defterdâr Mektûbi Kalemi Defterleri (D.DMK.d): 26238

Bâb-ı Defteri Haslar Mukâtaası Kalemî Defterleri (D.HSK.d): 25602

Bâb-ı Defteri Büyük Ruznâmçe Kalemî Defterleri (D.BRZ.d): 21011, 20998,

Bâb-ı Defteri Mevkûfat Kalemî Defterleri (D.MKF.NZE.d): 4203, 31884

Bâb-ı Defteri Yeniçeri Kalemî Defterleri (D.YNÇ.d): 34197, 34220,

Bâb-ı Defteri Yeniçeri Kalemî Evrâkı (D.YNÇ): 601/60

Evkâf Haremeyn Muhâsebeciliği Defterleri(EV.HMH.d): 5084

Bâb-ı Âsafî Mektûbî Kalemî Defteri (A.MKT.d): 1026

Tapu Tahrir Defterleri (TT.d): 483, 701

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS. MA. d): 4203, 9922/1, 10152, 10749

2) Kaynak Eserler, Tezler ve Araştırma Eserleri

Genel Başvuru Eserleri

Solakzâde Mehmed Hemdemi, *Solakzâde Tarihi*, (Hazırlayan: Vahid Çabuk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989

İsâ-zâde, *İsâ-zâde Târihi*, (Haz: Ziya Yılmaz), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1996

Karaçelebizâde Abdulaziz Efendi, *Kitab-ı Süleymannâme*, Bulak 1248

Selâniki Mustafa Efendi, *Târih-i Selâniki*, (Haz: Mehmet İpşirli), TTK, Ankara 1999

Ahmed Cavid, *Hadikâ-yı Vekâyi*, (Haz: Adnan Baycar), TTK, Ankara 1998

---"Müntehebât (*Osmanlı-Rus İlişkileri Târihi*)", (Haz: Adnan Baycar), Yeditepe, İstanbul 2004

Ahmed Resmi Efendi, *Hülâsâtü'l-İ'tibar*, (Haz: Osman Köksal), Gazi Kitabevi, Ankara 2011

---*Viyana ve Berlin Sefaretnameleri*, (Sadeleştiren: Bedriye Atsız), Tercüman, İstanbul 1980

Ahmet Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, İstanbul 1275

Lütfi Paşa, *Târih-i Âl-i Osman*, Matbaâ-yı Âmire, İstanbul 1341

- Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi*, TTK, Ankara, 2010
- Matrakçı Nasuh, *Fetihnâm-i Karaboğdan*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan, nr: 1284/2
- Nâima Mustafa Efendi, *Târih-i Nâima*, (Haz: Mehmet İpşirli), TTK, Ankara 2007
- Nişancı Mehmed Paşa, *Tarih-i Hadisât*, (Haz: Enver Yaşarbaş), Kemer Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1983
- Seyyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahâtnâmesi*, 3. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000
- Şemdanizâde, *Mür'it-Tevârih*, (Haz: Münir Aktepe), Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978
- Şemsettin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, Dersaadet, 1217
- Yakovaki Efendi, *Katerina Târihi*, (Haz: Mehmet Mercan), Nobel, Ankara 2010
- Yeniçeri Kâtibi Hasan, *Prut Seferi'ni Beyanındır*, (Haz: Hakan Yıldız), Türkiye İ Bankası Yayınları, 2008
- Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmâni*, (Haz: Recep Toparlı), TDK, Ankara 2000

Tezler

- Öge, Mustafa, *Zâimzâde Mehmed Sâdık: Vakâ-yı Hâmidîye*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Balıkesir 2000
- Atik, Kayhan, *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Âli Osman''*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996
- Candea, Ionel, *"Braila 1711. Documente Şi Studii"*, Muzeul Brailei-Editura Istros, Braila 2011
- Çalışkan, Muharrem Saffet, *Enveri Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildinin Metin ve Tahlili*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2000
- Çınar, Ali Osman, *Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Tarihi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 1999

- Demirtaş, Funda, *CelazâdeMustafaÇelebi, Tabakatü'l-Memalik ve derecatü'l mesalik*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009
- Fedakâr, Cengiz, *Anapa Kalesi: Karadeniz'in Kuzeyinde Son Osmanlı İstihkâmı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Programı, İstanbul 2010
- İnan, Göker, *Rüstem Paşa Tarihi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2011
- İşbilir, Ömer, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 1996
- Sağırılı, Abdurrahman, *Mehmed bin Mehmed Er-rûmi: Nuhbetü't-Tevârih ve'l Ahbar ve Târih-i Âl-i Osman* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000
- Sarıcaoğlu, Fikret, *Sultan I. Abdülhamid: Hatt-ı Hümayunlarına Göre Bir Padişahın Portresi*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 1997
- Üstüner, Ahmet, *Yusuf Paşa'nın Sefernâmesi (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Konya 2005

Basılmış Eserler ve Makaleler

- Agoston, Gabor, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, (Çev: Kahraman Şakul), Timaş Yayınları, İstanbul 2013
- *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012
- Ak, Mahmut, *Bartınlı İbrahim ve Atlası*, Belleten, C. 64, Sayı: 239, TTK, Ankara 2000
- Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyenları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009
- Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukûki Tahlilleri*, Osmanlı Tarih Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1994

- Aksan, Virgina, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri: 1700-1870*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010
- Aksun, Ziyatur, *Osmanlı Tarihi*, Ötüken, İstanbul 1994
- Arıkan, Sema, *1787-1792 Osmanlı-Rus Harbi Sırasına ve Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Dağıstan Hanları ile Münasebetleri*, Kafkas Araştırmaları I, Acar Yayınları, 1988
--- *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Ruznâme*, TTK, Ankara 1993
- Avcı, Sedat, *Romanya, DİA*, XXXV, İstanbul 2008
- Aydiner, Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*, TTK, Ankara 2008
- Aydiner, Mesut, *Subhi Târihi (Sami ve Şakir Tarihleri İle Birlikte)*, Kitabevi, İstanbul 2008
- Aytekin, Osman, "Artvin Kale ve Kuleleri", *9. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Erzurum 2005,
- Ayverdi Ekrem Hakkı-İ.Aydın Yüksel, *İlk 250 Seneni Osmanlı Mimarisi*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1976
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Romanya-Macaristan)* İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1977
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1989
- Babinger, Franz, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul 2002
- Bağış, Ali İhsan, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler*, Turhan Kitabevi, Ankara 1998
- Barkan, Ömer Lütfi, "Kanunâme", *İA*, VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977
---*XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai ve Ekonominin Hukuki Tahlilleri: Kanunlar*, Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat ve İçtimâiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi, c.I, İstanbul 2001
---"Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuâsı*, X, 1993
- Barkey, Karen, *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (Çev: Zeynep Altok), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999

- Batmaz, Eftal Şükrü, *Osmanlı İmparatorluğunda Savunma Sistemi Olarak Tabya Mimarisi*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: XXVII, Erzurum 2007
- Baykara, Tuncer, "Anadolu'nun ilk Türk İskânında Kaleler", *12.Türk Tarih Kongresi*, III, TTK, Ankara 1999
- Beldiceanu, Nicolea, *İbrail*, Encyclopedie De L'İslam (EI), Leiden 1971
- Beydilli, Kemal, *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı: Meydana Gelişi, Tahlili, Tatbiki*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1984
- Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa*, Osmanlı Medeniyeti ve Tarihi, C.1, IRCICA, İstanbul 1999
- Bilge, Sadık Müfit, *Osmanlı Çağında Kafkasya 1454-1829*, Kitabevi, İstanbul 2012
- Black, Jeremy, *Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Osmanlı Savaş Sanatı*, (Terc: Yavuz Olgun), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003;
- Boran, Ali, *Osmanlı Dönemi Kale Mimarisi*, Osmanlı Ansiklopedisi, C.X, Yeni Türkiye, Ankara 1999
- Bostan, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, TTK, Ankara 1992
- *Osmanlılar ve Deniz*, Küre yayınları, İstanbul 2007
- Cezar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.II, TTK, Ankara 2011
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971
- Decei, Aurel, "Bucak", *İA*, II, MEB, İstanbul 1979
- "Eflak", *İA*, IV, MEB, İstanbul 1998
- "Boğdan", *İA*, II, MEB, İstanbul 1979
- "Dobruca", *İA*, III, MEB, İstanbul 1979
- Un Fetih-nâme-i Karaboğdan (1538) de Nasuh Matrakçı, *Fuad Köprülü Armağanı* (Melanges Fuad Köprülü), TTK, Ankara 2010
- Doğru, Halime, "Osmanlı Kroniklerinde Karacahisar Kalesi ve Karacaşehir'in Yer Değiştirmesi", *5.Ortaçağ Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Hacettepe Üniversitesi - Nisan 2001

- Efe, Ayla, *Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları: Küçük Kaynarca'dan Berlin'e*, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM), sayı: XIX, Ankara 2006
- Ekrem, Mehmet Ali, *Romen Kaynak ve Esrelerinde Türk Tarihi I Kronikler*, TTK, Ankara 1993
- Emecen, Feridun, "İsmail", *DİA*, XXIII, İstanbul 2000
- "Osmanlıların Tuna'nın Kuzeyine Yönelik İlgileri: 16. Asırda Erdel Örneği", *Halil İnalçık Armağanı*, C.I, Doğu Batı, Ankara 2009
- Engin, Hakan, "İbrail Kalesi'nin Modernizasyonu: 18. Yüzyıl sonu ve 19. Yüzyıl Başlarına Ait Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre", *Tuna ve Karadeniz'de Türk-Romen Dostluğu: Türk-Romen Sempozyumu*, Braila-Costanta, 18 Ekim 2012
- Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, TTK, Ankara 1953
- Ertaş, Mehmet Yaşar, *Sultanın Ordusu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (Çev: Neyyir Berktaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011;
- Fedakâr, Cengiz, "1787-1792 Osmanlı-Avusturya, Rus Savaşları'nda Bender Kalesi", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, s.382-394, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2013
- Fisher, Alan, *Kırım Tatarları*, Selenge, İstanbul 2009
- Gökbilgin, M. Tayyip, "Erdel" *İA*, MEB, İstanbul 1998
- "Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Amilleri, Geçirdiği Safhalar, *Kanuni Armağanı*" TTK, Ankara 1970
- "16. Asır Ortalarında Osmanlı Devletinin Tuna Havzası ve Akdeniz Siyasetleri, Bunlar Arasındaki Alaka ve İrtibat, Muhtelif Veçheleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XIII, sayı: IV, Aralık 1995
- Guboğlu, Mihail, *Osmanlılarla Romen Ülkeleri Arasındaki İlk Devir İlişkileri (1368-1456) Hakkında Belirtmeler ve Doğrultmalar*, IX. Türk Tarih Kongresi, C.II, TTK, Ankara 1988
- Fatih'in Ştefan Çel Mare Üzerine İki Boğdan Seferi (1474-1476)*, Belleten, Sayı:185-188, TTK, Ankara 1984

- Güçer, Lütfi, *XVI.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, Sermet Matbaası, İstanbul 1964
- Gülderen, Yusuf, *Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Tuna ve Tuna'ya Akan Diğer Nehirlerdeki Türk Filosu ve Gemilikleri*, X. Türk Tarih Kongresi, TTK, Ankara 1993
- Gündoğdu, Hamza, *Kaleler ve Kuleler Kenti Ardahan*, Ardahan Valiliği Kültür Yayınları, Ankara 2000
- Gürbüz, Adnan, "16. Ve 17. Yüzyıllarda Ankara Kalesi", *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Enstitüsü, Ankara 2012
- Hammer, Josep Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1993
- Horia C.Matei, Marcel D. Popa, Nicolaie C. Nicolescu, Ioan Chiper, *Chronological History Of Romania*, Editura Enciclopedica Română, Bükreş 1974
- Hutteroh, Wolf Dieter, "Osmanlı İmparatorluğunun Tarihi Coğrafyası" *Türkler*, IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002
- Iorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarih*, (Çev: Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009
- Işık, Mustafa, XVI. Yüzyılda Akkırman Sancağı, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: XVIII, 2008
- İnalcık, Halil, "İmtiyazat", *DİA*, XXII, İstanbul 2009
 --- "Kırım", *İA*, XXVII
 --- *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayınları, İstanbul 2000
- İnbaşı, Mehmet, *Ukrayna'da Osmanlılar: Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004
- İnciciyan, P.L. "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", (Çev: H.D. Andriasyan), *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi Sayı: II-III*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1974
- Kantemir, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980
- Kappert, Petra, *Tabakatü'l-Memalik ve derecatü'l-mesalik: Geschichte Sultan Süleyman Kanunis von - 1520 bis 1557*, Wiesbaden: Franz Verlag GMBH, 1981

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, TTK, Ankara 1961

Karasu, Cezmi, *Romanya Dobruca'sındaki Osmanlı Eserleri*, (www.fikirdebirlilik.org İnternet Dergisi'nde yayımlanmıştır.)

Karpat, Kemal H., "Bucak", *DİA*, VI, İstanbul 1992

--- "Dobruca", *DİA*, IX, İstanbul 1994

--- "Eflak", *DİA*, X, İstanbul 1994

--- "Erdel", *DİA*, XI, İstanbul 1995

Karal, Necmi, "Tarih öncesi Anadolu'da Savunma ve Çevirme Sistemleri", *19. Kaleli Kentler Sempozyumu*, Bursa 2009

Keegan, John, *Savaş Sanatı Tarihi*, (Çev: Füsün Durker), Sabah yayınları, İstanbul 1995

Kiel, Machiel, "Silistre" *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009

---"16. Ve 19. Yüzyıl Avlonya, Vidin, Varna ve Silistre Örnekleri İle Osmanlı Türk Savunma Sistemli Şehirlerin Tarihi ve Gelişimi", *19. Uluslararası Kaleli Kentler Sempozyumu*, Bursa 2009

---*Bulgaristan'da Osmanlı Dönemi Kentsel Gelişimi ve Mimari Anıtlar*, (Çev: İlknur Kolay), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000

Köse, Osman, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, TTK, Ankara 2006

Kurat, Akdes Nimet, "Hazine-i Birun Kâtibi Ahmed bin Mahmud'un (1123-1711 Prut) Seferine Ait defteri", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV/ VI, 1966

---*Prut Seferi ve Barışı*, TTK, Ankara 1953

--- *Rusya Tarihi*, TTK, Ankara 1999

L.İnciciyan ve H.D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisinin Tarih ve Coğrafyası", Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı II-III, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1976

--- "Osmanlı Rumelisinin Tarih ve Coğrafyası", Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, IV-V, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1976

Machiavelli, Niccolo, *Savaş Sanatı*, (Çev: Berna Hasan), Özne yayınları, İstanbul 1999

Marsilli, Graf, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Zühur ve Terakkisinden İnhitatu Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, (Çev: M.Kaymakam Nazmi), Erkan-ı Harbiye Matbaası, Ankara 1934

Maxim, Mihai, Tuna'da Bir Osmanlı Döneminde Liman Kenti: İbrayil, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: XII, 1982-1998

- *Noi Documente Turceşti Privind Tarile Romane Şi Înalta Poarta (1526-1602)*, Muzeul Brailei-Editura Istros, Braila 2008
- *O Istorie A Relatiilor Romano-Otomane, Cu Documente Noi Din Arhivele Turceşti: Vol.I Perioada Clasica (1400-1600)*, Muzeul Brailei-Editura Istros, Braila 2012
- *Braila 1711. Noi Documente Otomane*, Muzeul Brailei-Editura Istros, Braila 2011
- "Romanya", *DIA*, XXXV, İstanbul 2008
- "İbrail", *DIA*, XXII, İstanbul 2000
- "16. Yüzyılın Son Çeyreğinde Akçe'nin Devalüasyonu ve Eflak-Boğdan'ın Haracı üzerine Etkisi", *IX. Türk Tarih Kongresi*, II, TTK, Ankara 1988
- "Braila'ya Ait İlk Cizye Defteri", *XII. Türk Tarih Kongresi*, TTK, Ankara 1994
- *Kili*, *DIA*, XXVI, İstanbul 2008

Murgescu, Boğdan, "İsakça", *DIA*, XXII, İstanbul 2000

Orhonlu, Cengiz, "18. Yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XIV, Sayı: XIX, İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi 1964

- "Ahmed Resmi Efendinin Eflak Coğrafyası", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, IV-V, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1976
- *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, Eren Yayınları, İstanbul 1990

Özcan, Abdulkadir, "Boğdan", *DIA*, VI, İstanbul 1992

Özdeğer, Hüseyin, "1.Sultan Selim Kanunnâmesi ve Tahlili", *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, Sayı:1, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat ve İçtimâiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1987

Özgüven, Burcu, *Osmanlı Macaristanı'nda Kentler -Kaleler*, Ege Yay, İstanbul 2001

Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları

P. Minas Bijıskyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası*, (H.D. Andreasyan), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1969

Pakalın, M.Zeki *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, İstanbul 1983

Panaite, Viorel, "Osmanlı Hâkimiyetinin Tuna Nehrinin Kuzeyinde Yayılışı: 14. ve 16. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan", *Türkler*, IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002

- Pitcher, Donald Edgar, Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası, (Çev: Bahar Tırnakçı), YKY, İstanbul
- Saatçi, Suphi, "Irak ve Suriye Kaleleri", *19. Kaleli kentler Sempozyumu Bildirileri*, Bursa 2009
- Sarıcaoğlu, Fikret, "1774-1789 Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Dış Politikası", *Türkler*, XII, MEB, Ankara 2002
- Sertoğlu, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986
- Stein, Mark L., *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*, (Çev: Gül Çağalı Güven), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007
- Şirokorad, A.B., *Rusların Gözünden Kıran Kırana Osmanlı Rus Savaşları: Kırım Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*, Selenge, İstanbul 2009
- Tanyeli, Gülsün, "Bir Osmanlı Kale-Kentinin Yapımı: Anavarin Örneği", *Prof. Doğan Kuban'a Armağan*, Eren Yayınları,
- Tuğlacı, Pars, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, 1985
- Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000
- Uzun, Efkan, "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *TÜBAR*, XXV, 2009
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, TTK, Ankara 2011
 --- *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK, Ankara 1988
 --- *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, TTK, Ankara 1988
- Ülküsal, Müstecib, 'Dobruca Ve Türkler', Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987
- Üstün, Cevat, *1683 Viyana Seferi*, TTK, Ankara 2010
- Yalçın, Aydın, *Türkiye İktisat Tarihi: Osmanlı İktisadında Büyüme ve Gerileme Süreci*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1979
- Yılmaz, Gürsoy, *Ortaçağ'da Erzurum-Kars Kaleleri*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2000
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi, *Matrakçı Nasuh*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963
- Zinkeisen, Johan Wihelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (Çev: Nilüfer Epçeli), Yeditepe yayınları, İstanbul 2011

Ziroevic, Olga, "Palanga", *Tarih ve Toplum Dergisi*, XLVII, Ağustos 1787